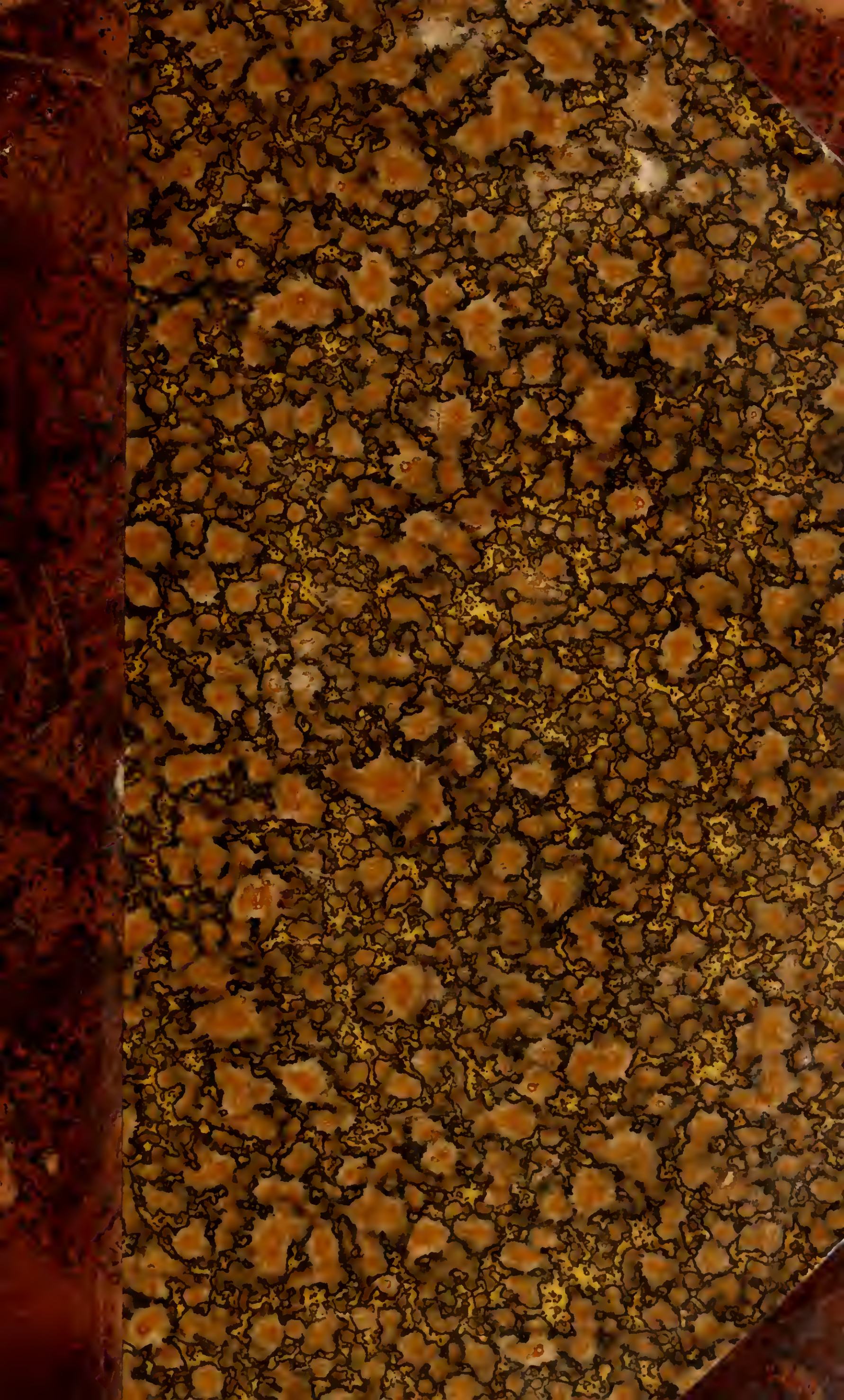

[illegible]

NORDISK ARCHÆOLOGI

NORDISK ARCHÆOLOGI

STENALDERSTUDIER

AF

L. ZINCK

KJØBENHAVN
J. FRIMODTS FORLAG
FR. BAGGES BOGTRYKKERI
1890

„Gardons nous surtout des systèmes visant a devenir des dogmes. Le système croule un jour, tombe dans le mépris, et le public s'en prend a la science."

Alex. Bertrand.

FORORD.

Fra dansk Side er første Del (Stenalderen) af Dr. Soph. Müllers Skrift: Ordning af Danmarks Oldsager: det første Forsøg paa en fuldstændig Gjennemførelse af den typologiske Skoles Theorier. Allerede for saa vidt har Bogen maattet vække en vis Opsigt blandt Archæologerne; mere Betydning faaer den dog som en Slags illustreret Redegjørelse for den Ordning af Stenalderafdelingen i det oldnordiske Museum, som Forfatteren samtidigt med dens Udarbejdelse har været beskjæftiget med.

Ganske naturligt vil derfor uden for Fagmændenes lille Kreds den fejlagtige Mening kunne gjøre sig gjældende, at alle omtvistede Spørgsmaal nu ere løste, at Videnskaben har sagt sit sidste Ord, hvad Stenalderen angaaer, og at dette Ord indeholdes i de Læresætninger, der findes udtalte i Dr. Müllers Bog, eller rettere tale ud af den.

Selv om der vel ikke er Fare for, at denne Tro i Hast voxer op til en Legende, som Forfatteren selv

kunde fristes til at troe paa, saa indeholder Fremkomsten af dette Værk netop i Forbindelse med Omordningen af Museet en stærk Opfordring for Modstanderne af Dr. Müllers Theorier til at imødegaae dem, og derved tillige imødegaae en Forestilling, der vist ikke deles af saa ganske Faa, den nemlig, at nordisk Archæologi er noget, der hører med til det oldnordiske Museum, hører det til og paa en vis Maade sorterer under dets Bestyrelse.

At denne Forestilling beroer paa en vis Begrebsforvexling, behøves vist kun at siges for strax at være indlysende for Enhver; men ikke desto mindre turde den være langt mere udbredt, end man tænker, og Mange, ja maaske de Allerfleste ville være tilbøjelige til at tillægge Dr. Müllers ovenfor nævnte Værk en særlig Betydning og Autoritet paa Grund af Forfatterens officielle Stilling, uagtet hans Fortjenester som Inspektør ved Museet dog selvfølgeligt intet have at gjøre med Rigtigheden af hans videnskabelige Konklusioner. Jeg troer derfor, det kan være godt engang at gjøre opmærksom paa, at oldnordisk Museum er Et, nordisk Archæologi et Andet — og at denne sidste som en fri Videnskab hverken anerkjender eller taaler d. v. s. lader sig forene med noget Formynderskab, det være sig af hvilkensomhelst Art.

Meget muligt forøvrigt, at det rette Øjeblik nu ogsaa er kommet til at gjenoptage Diskussionen, efter at den — ganske sikkert til Gavn for de videnskabelige Undersøgelsers rolige Fremme — saa omtrent har hvilet i 25 Aar. Thi om det end fremdeles paa mange

Punkter skorter os paa tilstrækkeligt fyldestgjørende Data, ville dog sikkert adskillige Spørgsmaal nu kunne stilles i et klarere Lys end tidligere. Men ligesaa sikkert er det, at for at en Diskussion skal give virkeligt Udbytte, bliver det nødvendigt at gaae til Bunds i Tingene, og medens Striden mellem Worsaae og Steenstup i det Væsenlige kun drejede sig om et enkelt Spørgsmaal, hvor indgribende dette end var, foreligger der nu adskillige andre, som ikke før ere blevne drøftede, Hypotheser, der for største Delen hænge sammen med den typologiske Skoles Udviklingstheorier.

For ikke at drukne i denne store Stofmasse og for at faae alle Enkeltheder klarede, bliver det imidlertid nødvendigt at tage hvert Spørgsmaal for sig. Dette er i al Fald den Fremgangsmaade, jeg har fulgt.

De tre Spørgsmaal, der i det Følgende gjøres til Gjenstand for Behandling, ere dog sagligt knyttede til hinanden, idet de tilsammen udgjøre Grundvolden for Dr. Müllers og hans Meningsfællers kronologiske Bestemmelser.

INDHOLD.

Side

Den „trekantede Øxe“ 1

De forskjellige Øxe- eller Kiletyper som tidsbestemmende Moment. 33

Dysseformernes kronologiske Rækkefølge 59

I.

DEN „TREKANTEDE ØXE“.

$^{1}/_{2}$

„Der er faa af Stenalderens Former, som kunne siges at være saa nøje kjendte i alle Enkeltheder som den saakaldte „trekantede Øxe“, og fremfor nogen anden har den tillige ved den fremtrædende Plads, den indtager i Fundene fra den ældre Stenalder, og ved den Rolle, den har spillet i Undersøgelsen af denne vort Lands ældste arkæologiske Periode, et ganske særligt Krav paa at gjøres til Gjenstand for en indgaaende Behandling“.

Med disse Ord indleder Dr. Sophus Müller sin Afhandling om Egredskaber fra den ældre Stenalder*) og en mere passende Indledning kunde denne polemiske Artikel ikke faae. Thi fredeligt som Ordene lyde, indeholde de en skarp Satire, der imidlertid rammer Ven maaske nok saa føleligt som Fjende. Naar nemlig den saakaldte trekantede Øxe er saa nøje kjendt, og naar

*) Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1888; S. 238.

den har spillet en saa stor Rolle i Undersøgelserne om den ældre Stenalder, hvorledes kan der saa egenlig nu være særlig Anledning til at gjøre den til Gjenstand for en indgaaende Behandling?

Der synes her at være en temmelig haandgribelig Selvmodsigelse, men under Ordenes jevne Væv skjuler der sig en dybere Mening, og læser man med Opmærksomhed videre, opdager man snart, at den tilsynéladende Selvmodsigelse kun tilslører Ironikerens fine Satire.

Hvorvidt Formen virkeligt er saa nøje kjendt i alle Enkeltheder, som Forfatteren siger, turde nemlig være noget tvivlsomt, forsaavidt et nøje Kjendskab tillige forudsætter fuldstændig Forstaaelse — særligt, hvor der som her er Tale om en derpaa begrundet Mening. Og at Dr. Müller selv i Virkeligheden mener dette, altsaa ironiserende siger, hvad han ikke mener, turde være indlysende deraf, at han strax efter (S. 240) begynder sin Udvikling med selve Begyndelsen, ved nemlig at give en prisværdig korrekt og i det Væsenlige udtømmende Forklaring af Maaden, hvorpaa disse Redskaber ere blevne tildannede.

Jeg skulde næsten troe, at denne simple og klare Fremstilling maaske dog vil hjælpe en og anden af de Mange, der maatte mene at være nøje kjendte med alle Formens Enkeltheder til en bedre Forstaaelse af Redskabet; thi er der noget Sten-Redskab, ved hvilket Maaden, hvorpaa det er blevet tilhugget, spiller en Rolle med Hensyn til Forstaaelse ikke blot af Formen, men ogsaa af den Brug, hvortil Redskabet kan have været bestemt — eller maaske hellere — hvortil det ikke kan have været bestemt, saa er det de „trekantede Øxer“.

Ved klart og tydeligt at stille dette frem*) har Dr. Müller sikkert bragt Spørgsmaalet ikke blot om de „trekantede Øxer“, men om Stenalderens Deling et godt Skridt nærmere hen mod dets Løsning; „thi,“ som han siger (S. 239), „ere de „trekantede Øxer“ ikke Redskaber med Hugge- eller Spalte-Eg, da maa det tilstaaes, at Redskaber af denne Art overhovedet mangle i den Kultur, som Worsaae saae repræsenteret ved de gamle Skaldynger og i de ældre Stenalders Fund — — — og det laa da nær med Steenstrup at supplere Fundene fra Skaldyngerne med det slebne Egværktøj fra Gravene, eller med andre Ord: vor hele Stenalder kom da til at ligge som et Hele, hvori der ikke kunde skjælnes mellem ældre og yngre Tilstande.“ —

Altsaa med Tydningen af de trekantede Øxer staaer eller falder Tvedelingen af Stenalderen her i Norden. Dette slaae vi fast og gaae saa i det Følgende over til at undersøge, om Dr. Müllers Beviser have bedre Eg end det formentlige Egværktøj, han kæmper for.

Efter at Forfatteren saaledes har beskrevet Maaden, hvorpaa den „trekantede Øxe“ er bleven tilhugget, fortsætter han: „Hvordan nu end Stykket er formet, hvor kort eller hvor langt, bredt eller smalt det er, hvor omhyggeligt og regelmæssigt, eller slet og flygtigt det er dannet, et mangler aldrig, nemlig den skarpe Kant; det er for at benytte denne, at man har formet Redskabet;

*) „Skiven blev afslagen saaledes, at den fik en bredere eller smallere skarp Kant, dannet ved Sammenstødningen mellem en tidligere Afspaltningsflade og den sidste Afspaltningsflade, hvorved Stykket løsnedes fra Blokken o. s. v.“ S. 240.

dette er det først tildannede Parti og tillige det eneste, som ikke forandres efterat Skiven er skilt fra Blokken."

Præmisserne ere rigtige: den skarpe Kant mangler aldrig, den er det først tildannede Parti af Redskabet, eller mere korrekt: den er saa at sige født med Afspaltningen af Skiven, og den er aldrig senere yderligere tildannet; men Konklusionen „det er for at benytte denne Kant, at man har formet Redskabet" — beroer kun paa et personligt Skjøn. Det er muligt, at det er for at benytte den skarpe Kant, at man har formet Redskabet, det er, om man vil, maaske endog sandsynligt, men det bliver dog kun en Formodning, der lader en hel Del Tvivl tilbage; thi med ligesaa god Føje kan Regnestykket jo opstilles saaledes, at man faaer netop det modsatte Resultat, nemlig: Da denne Kant kun er en naturlig og uundgaaelig Følge af det Slag, der skiller Flintskiven fra Blokken, og da man aldrig yderligere har tildannet den, hvor vind og skjæv den end maatte være, kan den aabenbart ikke have spillet nogen vigtig Rolle ved Redskabets Brug. — Hverken i det ene eller i det andet Tilfælde slaaer Bevisførelsen til.

Efter dette Forsøg paa at dokumentere, at allerede Maaden, hvorpaa Redskabet er tilhugget, strax viser, at det er den skarpe Kant, hvorom det Hele drejer sig, fortsætter Dr. Müller saaledes: „At fremdeles Kanten har været bestemt til at bruges som Eg, og at den er bleven brugt saaledes, fremgaaer af flere hidtil ikke tilstrækkeligt kjendte eller fremdragne Forhold".

Den første Paastand, at Kanten har været bestemt til at bruges som Eg beviser Forfatteren kategorisk saaledes:

„Kantens Bredde er højst forskjellig, vexlende mellem ½ og 11 Centim., hvorefter saa Stykkets øvrige

Bredde og Form retter sig. En saadan varierende Form maa have tjent som Egredskab."

Det er mig ikke muligt at finde Spor af Bevis heri, og om Forfatteren ikke i en Tillægsbemærkning oplyste os om, at han fra den „yngre" Stenalders Egværktøj slutter sig til, at man ogsaa i den ældre Periode har haft Brug for ganske smaleggede og meget bredeggede Stykker, turde det overhovedet være vanskeligt at forstaae, hvad han mener.

Men hvad angaaer de smalle „Skivespaltere", som skulle svare til og være Prototypen for de slebne Smalmejsler, saa gjør deres ringe Antal — thi de ere rent forsvindende i Sammenligning med de „trekantede Øxer" — saavel som den Omstændighed, at de ikke ere nogen Kjøkkenmøddingstype, en saadan Inddeling fuldstændig betydningsløs, naar man tager Sagen praktisk og ikke blot nøjes med at theoretisere.

Den anden Paastand, at Redskabets skarpe Kant virkeligt har været brugt som Eg, dokumenterer Forf. saaledes: Ofte ere Skivespalterne beskadigede, altid i eller ved Eggen, og ganske paa samme Maade som det slebne Flintværktøj fra den yngre Stenalder, idet Fliser og større Spaaner ere afsprungne fra Eggen, eller denne er mere eller mindre forstødt, eller snart delvis, snart helt afbrækket, eller Stykket er overbrudt indenfor Egpartiet; dette forekommer almindeligt, og at det maa være skeet ved Brug fremgaaer deraf, at det ikke blot viser sig ved Stykker, som efter Findestedet kunde antages at være blevne tilfældigt beskadigede i senere Tid, men ogsaa ved dem, som have henligget sikkert gjemte under dækkende Lag.

Lad os nu ogsaa antage, at Forfatteren har Ret i, at der her ikke kan være Tale om tilfældige Beskadigelser; skjøndt der er Anledning til at minde om,

at det beskyttende Lag Tørv og Muldjord — ved Vester Ulslev Fundet, som Dr. Müller exempelvis anfører — jo er blevet til i Tidernes Løb, og altsaa ikke altid kan have beskyttet Oldsagerne;

at det egenlig kun er, naar de strax ere blevne vel gjemte i Kjøkkenmøddinger, at disse Sager have været fuldtbevarede mod Overlast; og

at Forholdet muligvis paa saadanne Steder er et andet end det, Dr. Müller paaberaaber sig. I det mindste synes Kapt. Madsens Udgravninger (1888) i Kjøkkenmøddingen ved Mejlgaard ikke at yde Dr. Müllers Anskuelse nogen Støtte; thi skjøndt Kapt. Madsen sikkert har været opmærksom paa slige Beskadigelser, indskrænker det, han har at meddele om de ved denne Lejlighed fundne 77 „trekantede Øxer“ sig dertil, at af de faa usikkert formede Stykker var det ene et Brudstykke.

Men som sagt, lad os antage, at Forfatteren har Ret i, at Beskadigelserne ikke ere tilfældige, men fremkomne ved Brug, saa kan dette dog ikke gjælde som Bevis for, at Redskabet har været brugt som Egværktøj, end ikke om man vil antage, at den skarpe Kant, han kalder Eg, har spillet en særlig og væsenlig Rolle ved Benyttelsen af Redskabet*). Og det, at Beskadigelserne formentlig ere af samme Beskaffenhed som den, det slebne Egværktøj udviser, ja, det siger hverken

*) Lubbock („Prehistoric Times“. 2den Udg. S. 238) finder, at de bedre formede nok kunne have været „skikkede til et eller andet Brug, der snarere fordrede en stærk end en skarp Eg — muligvis til Østersskrabning eller til at kløve Træ med.“ — Unegteligt en løjerlig Sammenstilling, naar der er Tale om en Øxe, men forsaavidt oplysende, som derved indirekte indrømmes, at alle Forsøg paa at forklare, hvortil dette gaadefulde Redskab har værer brugt, kun ere Gjetteværk.

mere eller mindre, end at Stød og Knubs mod tilstrækkeligt haarde Gjenstande efter Flintens Natur nødvendigvis maae paavirke et Redskab med en tynd skarp Kant, den være sig sleben eller usleben, Eg eller ikke Eg, paa en og samme Maade. Jeg paastaaer, at hverken Dr. Müller eller nogen Anden i vor Tid er i Stand til at afgjøre, om en saadan Beskadigelse er fremkommet ved et tilfældigt Stød, eller om den skriver sig fra Brug. Ifølge Flintens Beskaffenhed turde det maaske endog være vanskeligt nok at afgjøre for en Mand, der til Stadighed brugte Redskaber af den Slags, men for os, der mangle al praktisk Erfaring i saa Henseende, hvis Kundskab om deres Anvendelighed jo saa omtrent indskrænker sig til det, vi have lært ved Kammerherre Sehesteds Forsøg, for os er det en Umulighed. Man kan af den afsprungne Spaans Form see, under hvilken Vinkel Stødet eller Trykket har virket paa Eggen, men det er ogsaa det Hele; om Beskadigelser som disse ere skete ved et Tryk eller Stød, vil Ingen kunne sige; end ikke den afsprungne Spaans Størrelse staaer i noget bestemt Forhold til den anvendte Kraft, men afhænger fuldt saa meget af Flintens Beskaffenhed; den sejge graa Flint er et helt andet Materiale end den sorte.

Der er endnu en Ting, som jeg maa gjøre opmærksom paa. Medens en sleben Eg, som Erfaring har vist, er i Stand til at udholde endog strengt Brug i lang Tid uden at tage mindste Skade, faaer en usleben Flint-Eg næsten ufravigeligt Mærker af ethvert Hug eller Stød, og særligt gjælder dette om den frisk tilhuggede Flint; ved at udsættes for Luften i længere Tid opnaaer den, som bekjendt, en vis Sejghed. Ikke desmindre er det et Faktum, at Antallet af „trekantede Øxer“ med fuldstændig ubeskadiget Eg er mange Gange

større end Antallet af dem, paa hvilke Eggen er beskadiget.

Det er saaledes virkeligt ikke begrundet i Stedighed, naar man ikke har villet tage „disse hyppige og iøjnefaldende Vidnesbyrd om Brug“ for saa overbevisende, at de maatte faae enhver Indvending mod den saakaldte Egs Brugelighed til at forstumme. Man høre nu af hvad Beskaffenhed denne Eg er. Dr. Müller beskriver den saaledes:

„Den er højst forskjellig, snart meget tynd, snart tyk; idet Egfladerne kunne mødes under en Vinkel af c. 25°“ — i Parenthes føje vi til, ja undertiden er den over 45°*) — „og Eggen er tillige skjæv ɔ: tykkere til den ene Side, idet en af Afspaltningsfladerne, sædvanligt den første, har en større Hældning mod Stykkets Længdeaxe end den anden. Selve Eglinien er altid skarp, men dog sjeldnere er den fuldstændigt ret og lige; oftest er den noget ind- eller udbuet, lidet bugtet og ikke sjælden endog meget uregelmæssig.“

Denne korrekte Beskrivelse blotter paa en saa ubarmhjertig Maade alle den fingerede Egs Mangler, at det nærmest lyder parodisk, naar Forfatteren tilføjer: „Men er der herefter nogen Grund til at benegte, at den skarpe Kant har været bestemt til Eg, og at den har været brugt saaledes?“ — og man forstaaer saa godt den Irritation, der skinner igjennem Slutningstiraden: „God eller slet maa den kaldes for en Eg, naar Tildannelsesmaaden (!), den forskjellige Bredde, den hele Form og fremfor Alt Beskadigelserne vise, at disse Stykker ere Egredskaber“ — thi naar man har en saa

---

*) Sehested anfører 90 skjæveggede Redsk. (trekantede Øxer) som fundne i Omegnen af Broholm, og ved $^1/_5$ er Vinklen endog over 45°.

gjenstridig Eg at trækkes med, kan man nok blive ærgerlig baade paa den og endnu mere paa de bornerede stedige Modstandere, der ikke ville eller kunne forstaae, at naar det skal være en Eg, saa er det ogsaa en Eg.

I de nys anførte Ord er der en vis rhetorisk Kraft, som maaske nok kan faae en eller anden naiv Læser til at tage den vægtige Sikkerhed, hvormed de falde, for et Bevis, uden at mærke, at den ærede Forfatter gaaer udenom Sagen. Thi i Stedet for at sige noget til Fordel for sin skjæve, krumme bugtede og ofte endog meget uregelmæssige Eg, resumerer han kun sine tidligere — jeg tillader mig at kalde dem sekundære — Bevisgrunde for Redskabet som Egværktøj; Eggen selv, som dog skulde være det Vigtigste, maa man tage med i Kjøbet, som den nu er, god eller slet.

Det er indlysende, at der her er et svagt Punkt, og som en dygtig Prokurator gjør, naar han føler, at han staaer paa svag Grund, forandrer Forfatteren derfor Taktik, gjør en divergerende Bevægelse og gaaer angrebsvis til Værks ved at paavise, hvor bornerede Modstanderne ere, og hvor lidt de maae kjende til den menneskelige Udviklingshistorie og til primitive Mennesker, siden de vrage hans Eg. Det hedder saaledes:

„Naar der gjentagende har været spurgt, om hine Tiders Mennesker dog „ikke have villet eller ikke have gidet“ skaffe sig bedre Redskaber, kan der herpaa med god Grund svares, at de hverken have „gidet eller villet“, og at de heller ikke have kunnet. De have ikke mægtet at bryde de Grændser, som vare afstukne for deres Tid ogsaa med Hensyn til Redskabernes Art. Det kom herved ikke blot an paa, om Haanden kunde afhugge en fin Flis af en Flintblok — hvis saa var, havde man allerede i den endnu fjernere palæolithiske

Stenalder i det vestlige Evropa kunnet hugge de skjønneste af de yngste Stensager — men det gjaldt tillige om, at der forelaa et Krav*) paa fortræffeligt og smukt forarbejdede Redskaber, og en Forestilling om Stykker af denne Art og om deres Værd."**)

Hvad Dr. Müller mener her er klart nok, og efter Dr. Müllers Mening er ogsaa Sagen klar nok. Ifølge de Love, der regulere Kulturudviklingen, er der til enhver Tid en Grændse for det Mulige, og paa det primitive Standpunkt, disse Mennesker indtog, vare de ikke i Stand til at lave sig bedre Redskaber; men for Mennesker, der stod paa det lave Trin, som de, vare disse Redskaber ogsaa gode nok; de kunde ikke lave sig dem bedre, men de brød sig heller ikke om at faae noget bedre — og hvorfor? Fordi de ikke trængte dertil, der forelaa ikke noget Krav, ja de havde ikke engang en Anelse om, at det kunde være bedre.

Hertil vil jeg svare ved at spørge: hvordan bliver saa en Udvikling overhovedet mulig? Thi hvor der ikke er nogensomhelst Følelse af en Trang, der kræver noget Bedre, maa Stagneringen jo blive evig. I det foreliggende Tilfælde synes det da ogsaa klart nok, at

---

*) Udhæv. af mig.

**) Uden Tvivl har En og Anden spekuleret paa, hvorfor Forfatteren her sætter Ordene „ikke have villet eller gidet" imellem Citationstegn, da disse jo dog ikke passe rigtigt til det upersonlige og rent almindelige: „der har gjentagende været spurgt". For den, der er med, som man siger, er Meningen klar nok, og man kommer saa uvilkaarligt til at tænke paa Pryglescenen i „Scapins Skalkestykker", thi der er virkelig Nogen i Citationssækken, nemlig Prof. Steenstrup, som uden Navns Nævnelse maa holde for her, som den, der har brugt de anførte Ord. Kun Skade at Forfatterens mindre logiske Tilføjelse „og de have heller ikke kunnet" i Stedet for „fordi de ikke kunde" udvisker det Vittige i Prof. Steenstrups Ord.

hvis de „trekantede Øxer“ skulle gjælde for virkelige Øxer, saa forudsætter dette, at vedkommende Mennesker have haft en Trang til et Redskab til at hugge med, og da samme Øxe efter Dr. Müllers Beskrivelse mildest talt var et temmelig maadeligt Redskab, saa maa Trangen fornuftigvis fremdeles have været tilstede med sit Krav paa en Forbedring i Retning af det Hensigtsmæssige. Men mener Forfatteren virkeligt, som det synes at fremgaae af hans Ord, at den Tids Mennesker stod paa et saa lavt Trin, at de ènd ikke kunde gjøre sig nogen rigtig Forestilling om Manglerne ved deres Øxer, eller om, at der overhovedet var noget galt ved dem, saa nødes man til den Slutning, at Kulturudviklingen, „gjennem hvilken“ — det er Dr. Müllers Ord jeg citerer — „Mennesket vinder frem til større Fordringer og bedre Resultater“, i sidste Instans skyldes en Udvikling til større Fuldkommenhed af den menneskelige Hjerne. Disse Folk maae altsaa formodenlig enten have været stærkt i Familie med den franske Archæolog Gabriel Mortillets berygtede Anthropopitheker eller Abe-Mennesker, eller de maae have været halve Idioter.

Aabenbart er Dr. Müllers og min Opfattelse af den menneskelige Kulturs Væsen ligesaa forskjellig, som vor Opfattelse af de „trekantede Øxer“ er det. Medens han udtaler sig derhen til, at Mennesket gjennem Kulturudviklingen vinder frem til større Fordringer, maa jeg efter min Opfattelse fastholde, at Kulturudviklingen først og fremmest har sin Forudsætning i det Dr. Müller kalder Krav eller Fordringer, det vil med andre Ord sige: det, der giver Kulturudviklingen Væxt, er den Mennesket iboende Drift eller Trang til at udfinde Midler, hvorved det kan overvinde de Hindringer, som paa alle Omraader hæmme dets Færd her i Livet.

Endnu en lille Bemærkning til Dr. Müllers satiriske:

„Naar man forbavset spørger den ældre Stenalders Folk, hvorfor de dog ikke vilde behandle Flinten paa samme Maade, som det skete i den yngre Tid, saa kan man ogsaa undre sig over, at man ikke strax gav sig til at smede damascerede Klinger, og man kunde ligesaa godt bebrejde de ældste Kanonstøbere, at de ikke forfærdigede krupske Bagladekanoner.“

Forfatterens Bemærkning rammer ikke. Det er nemlig en overmaade stor Misforstaaelse, naar han troer, at de ovenfor citerede Ord „hvorfor disse Mennesker ikke have villet eller gidet lave sig bedre Redskaber“ kunne omskrives, som han her gjør det, til „hvorfor de ikke vilde behandle Flinten paa den samme Maade, som det skete i den yngre Tid“. „Mans“ Tankegang er tværtimod netop denne: eftersom Mennesket i den saakaldte „ældre“ Stenalder bevisligt forstod at behandle Flinten paa samme methodiske Maade, som fulgtes i den „yngre“ Stenalder, — saa maa man vel forbavset spørge, hvor Nogen kan troe, at de vilde have taget tiltakke med saa slet en Øxe som den „trekantede“. Dr. Müller overseer helt, at Modstanderne af Stenalderens Deling ikke anerkjende den Forskjel i Behandlingen af Flinten, som han vil see i Redskaberne fra den „ældre“ og „yngre“ Stenalder.

Det forekommer mig heller ikke, at den Parallel, Forfatteren drager mellem Flintens Behandling og Jernets Forarbejdelse er rigtig træffende; thi medens Tilhugningen af Flinten saa omtrent helt og holdent beroer paa den enkelte Mands manuelle Færdighed, forudsætter Jernindustrien jo først og fremmest en vis Sum af Kundskaber, større eller mindre, efter de forskjellige Trin, hvorpaa den staaer, men altid indsamlet i Tidernes Løb og gaaet i Arv fra Slægt til Slægt.

Foruden Spalternes „Bygning“ (?) og Mærkerne af deres Brug anfører Dr. Müller endnu deres Fundforhold som Bevis for, at de ere den ældre Stenalders Øxer.

„Endnu“ — siger han — „gjælder det som for 25 Aar siden, at der ikke er fundet en eneste Skivespalter (trekantet Øxe) nedlagt som Gravgods ved Siden af den yngre Stenalders Sager.“

Ja dette er ganske rigtigt, men beviser ikke noget, eftersom det har vist sig, at vi i Gravene kun finde en Del af den Afdødes Efterladenskaber, repræsenteret ved visse Redskaber og Gjenstande, medens andre, som f. Ex. de halvmaaneformede Skrabere, ligesaalidt synes at høre med til Gravgodset, som de „trekantede Øxer“.

Forøvrigt gjælder det ogsaa endnu som for 25 Aar siden, at man ikke har fundet en eneste Grav fra den „ældre“ Stenalder. Hvor blive de af?

Om Fundene fra „ældre og yngre Bopladser“ mener Forfatteren, det maa være nok at udtale, „at der, saavidt skjønnes, heller ikke i disse Fund er fremkommet Noget, som tyder paa, at de store Spaltere (de trekantede Øxer) vare samtidige med de slebne Flintredskaber.“

Hvad nu først angaaer Kjøkkenmøddingerne, der henføres til de „ældre Bopladser“, saa er Beviset dette, at slebne Flintredskaber ikke ere fundne i de dybere Lag. Jeg tillader mig at betvivle, at den ærede Forfatter med Sikkerhed veed Noget herom, men under alle Omstændigheder er det aabenbart, at for at naae frem blot til et Sandsynlighedsbevis, maatte han endvidere som Modsætning kunne oplyse, at de trekantede Øxer derimod kun eller fortrinsvis findes i de dybere Lag. Herom siger han os imidlertid Intet, hvorimod Kapt. Madsen i sin Beretning om Udgravningen i Kjøkkenmøddingen ved Mejlgaard 1888 oplyser, at de

trekantede Øxer findes baade i de underste og øverste Lag, paa flere Steder endog fortrinsvis i de øverste; ligesom ogsaa Sehested ved sine Undersøgelser — i samme Kjøkkenmødding — kom til det Resultat, at de aftage gradvis i Mængde, eftersom man kommer dybere ned i Dyngen. — Forøvrigt vil Maaden, hvorpaa Dyngerne ere blevne dannede*), og i mange Tilfælde ogsaa Terrainforholdene gjøre det saa omtrent umuligt at drage en nogenlunde rigtig Slutning om de forskjellige Oldsagers relative større eller mindre Ælde i Henhold til den større eller mindre Dybde, hvori de ere fundne.

Med Hensyn til de andre „Bopladser" (d. e. Værksteds-, Kyst- og Søfund), „hvor ældre og yngre Sager kunne komme til at ligge mellem hverandre, maa Hovedforholdet siges at være dette, at der nogle Steder alene findes gamle Former, at der paa andre Steder ved Siden af disse er flere eller færre Stykker fra en senere Tid, og at atter andre Bopladser enten udelukkende eller dog langt overvejende yde de yngre Sager, alt eftersom Bosættelsen paa den enkelte Plads er begyndt og afbrudt tidligere eller senere."

Forsaavidt som dette skal være et Bevis, saa hviler Bevisførelsen, som Enhver vil see, udelukkende paa Gisninger. At Benævnelsen Bopladser er berettiget, turde ogsaa fremdeles trænge til en mere fyldestgjørende Begrundelse end der hidtil er blevet den til Del.

Paa lignende Maade som Fundforholdene vise ogsaa „Skive-Spalternes" geografiske Udbredelse, at de ere en

*) Saaledes som Figurerne i Kapt. Madsens Beretning anskueliggjøre det, og som Prof. Steenstrup forlængst har fremhævet det, f. Ex. i „Blik paa Natur- og Oldforskningens Forstudier" 1862. S. 15.

ældre Form end den yngre Stenalders slebne Værktoj — forklarer Dr. Müller. Der er hidtil kun fundet 3 Exemplarer i det sydlige Norge, skjøndt den yngre Stenalders Sager ere blevne fundne der i stort Antal, og hvad Sverige angaaer, findes de kun talrigt i den sydlige Del af Landet.

Dette er et Faktum; men det er ligeledes et Faktum, at den Slags F u n d, hvortil de „trekantede Øxer“ høre, ogsaa kun findes i Syd-Sverige. Dr. Müllers Tydning: at disse Fund med samt de paagjældende Redskaber tilhøre en Tid forud for Bebyggelsen af de nordligere Egne, k a n altsaa være rigtig. Skal Forholdet fuldt belyses, saa maa man dog ikke glemme, at Skaane for Sveriges Vedkommende er Flintens Land, og ihvorvel denne Stenart ogsaa forekommer i andre Provindser, f. Ex. Blekingen, Halland og Bahuslen, saa maa dog, efter Dr. Montelius's Mening, Størstedelen af de Flintsager, der ere fundne i det mellemste og nordlige Sverige, betragtes som importeret eller fabrikeret af Flint fra Skaane.

Vi, som ikke ville anerkjende den „trekantede Øxe“ for et Egværktøj, men ansee den for et Redskab til et særligt os endnu ubekjendt Brug, ligesom vi betragte Kjøkkenmøddinger og Kystfund for Vidnesbyrd om en særlig Virksomhed paa disse Steder, kunne derfor med ligesaa stor Føje fra vort Standpunkt gjøre gjældende, at et Redskab som dette, der altid optræder *en masse*, hvor det har været brugt, og som derfor maaske ogsaa kun har været anvendeligt, hvor man kunde skaffe sig det behørige Antal, ikke ret vel har kunnet exporteres med Fordel, og udenfor Skaane har Flinten været for sjælden til at man kunde indlade sig paa at lave „trekantede Øxer“; maaske har man kunnet hjælpe sig paa

anden Maade, maaske har man slet ikke haft Brug for dem.

Udenfor Danmark og Syd-Sverige er denne Form fundet ret talrig i Frankrig og enkeltvis i Mellem-Evropa, medens den derimod er ukjendt i Øst-Tyskland og Vest-Rusland; derfor tyder Dr. Müller Redskabets geografiske Udbredelse saaledes, at det er en tidlig Øxeform, som alt var opgivet, da Stenalderens Befolkning under sin Fremtrængen fra Syd og Vest havde naaet sine yderste Grændser mod Nord og Øst.

Men hvis det virkeligt var en tidlig Øxeform, som havde været gængs paa den Tid, da den formentlige Stenalders Folkevandring mod Øst begyndte, saa maatte man ogsaa kunne vente, at den var en almindelig, jevnt udbredt Form i hele det vestlige Evropa — eller rettere den Del deraf, hvorom der her kan være Tale. Dette er imidlertid ikke Tilfældet; overalt udenfor Danmark optræder den kun pletvis, og selv i Frankrig, hvor den hyppigst findes, maa dens Optræden dog siges at have en lokal Karakter. Dette Moment tør man ikke ret vel oversee.

Da alle Dr. Müllers Dokumentationer dels gaae ud paa at vise, at den „trekantede Øxe" er en virkelig Øxe (eller Mejsel), dels ere byggede paa denne Forudsætning, maa han selvfølgeligt fra sit Standpunkt hævde, at enhver Tanke om Muligheden af dens Anvendelighed paa anden Maade — navnlig ved Fiskeri eller dertil hørende Virksomhed paa Stranden —, er fuldstændigt udelukket.

Hos dem, der ikke ved hans Bevisførelse ere blevne helt omvendte til den rette Øxe-Tro, vil der dog maaske være bleven en lille Formodning tilbage om, at en saadan Mulighed er tænkelig, og Muligheden nærmer sig endog til Sandsynlighed, naar man seer hen til, at disse Redskaber altid findes i paafaldende stort Antal i

Kjøkkenmoddinger og Kystfund, og vel at mærke altid færdigt hugne, rede til Brug eller allerede brugte, medens det derimod aldrig har vist sig, at de ere fabrikerede paa disse Steder, thi om saa var, vilde vi deri have en rimelig Forklaring til deres store Talrighed.

Men, indvender Dr. Müller herimod, siger denne deres store Talrighed paa Findestederne nu egenlig noget, naar man finder andre Redskaber: Knuder, Kugler, de smaa Spaltere (Tværpile) og Flintflækker i hundredvis paa de samme Bopladser, og naar man har optaget de runde Skiveskrabere i ligesaa stort Antal paa yngre Bopladser?

Det er virkeligt ikke godt at forstaae, hvad Forfatteren mener med denne Indvending. At alle de nævnte Redskaber ogsaa have haft en meget stor Anvendelse i Stenaldersfolkets daglige Liv, er der vist Ingen, der betvivler, men hvordan den Omstændighed, at Skraberne have været brugte i tusindvis til Rensning af Skind og vel i mange andre Øjemed, at Knuderne ere brugte i tusindvis som Kastevaaben, eller at Flækkerne have fundet Anvendelse i tusindvis som Knive eller paa anden Maade, — hvordan dette skulde gjøre det mindre sandsynligt, at de „trekantede Øxer“ ogsaa have været brugte i tusindvis af de samme Mennesker ved deres Fiskeri, synes noget ufatteligt.

Og saa her en lille Bemærkning.

Selv om Navnet „Boplads“ var fuldt berettiget, hvad jeg for min Del benegter, naaar det forstaaes, saaledes, som Forfatteren vil have det forstaaet, om Steder, hvor Stenalderens Folk have boet og bygget ofte gjennem lange Tider, maaske Aarhundreder, saa har det den uheldige Fejl fuldstændigt at udviske det Særpræg, disse Stationer have, eftersom det er Kjøkkenmoddinger, Kystfunds- eller Værkstedspladser, — et Særpræg, der

skyldes en forskjellig Virksomhed paa de forskjellige Slags Stationer, og som i enkelte Tilfælde endog har vist interessante Forskjelligheder indenfor Stationer af samme Art. Som f. Ex., Forfatteren henviser ovenfor til Bopladser, hvor man har opsamlet de runde Skrabere i hundredvis; Beskrivelsen passer ganske paa Bulbjerg-Fundet, der skriver sig fra en stor Værkstedsplads med et ganske eget Præg, idet man der næsten udelukkende har givet sig af med at fabrikere Flintklinger, d. v. s. Spydblade og Krumknive — og saa tillige runde Skrabere; aabenbart et Vink om, at man allerede dengang var fuldt inde paa Spørgsmaalet om Arbejdets Deling. At de Hundreder af Skrabere og Spydblade, som fandtes der, ikke ere blevne brugte eller have været bestemte til at bruges paa Stedet, men at det var en Handelsvare, man fabrikerede, ja derom kan der ikke være Tvivl; ikke desmindre stilles de trøstigt sammen med de „trekantede Øxer“ fra Kjøkkenmøddingerne, thi Navnet Boplads dækker ganske over den Uensartethed ved Fundene, der i Virkeligheden gjør enhver Sammenligning til en Urimelighed. Den samme Bemærkning gjælder om de tveæggede Pile fra Vester-Ulslev.

Vi gaae videre.

Dr. Müller underretter os om, at der i de senere Aar er bragt enkelte „trekantede Øxer“ for Dagen med sleben Eg, „karakteristiske Overgangsstykker, idet Formen ganske er som sædvanlig, men Egfladen er tilsleben, dog kun let og nærmest Eggen. Antallet er fremdeles, som rimeligt er ved en Overgangsform*), ganske lille.“

---

*) I Kraft af Systemet maa disse Stykker jo nemlig, hvad Tidsfølgen angaaer, stilles ind imellem den uslebne trekantede Øxe og den slebne Kile.

Jeg skal ikke udtale nogen Mening om Betydningen af disse Fund, da jeg ikke kjender de paagjældende Stykker. I Museet synes de ikke at være.

Der er endvidere, meddeler Dr. Müller, fundet enkelte „Overgangsstykker“ af en anden Art, nemlig slebne Redskaber, som ved en ny Tilhugning ere omdannede efter den gamle Form; noget, der efter Forfatterens Mening heller ikke kan overraske Nogen, da det neppe kunde antages, at den gamle Form skulde være bleven fuldstændig fortrængt med et Slag.

Denne Forklaring er dog kun lidet fyldestgjørende, — hvis der forøvrigt her er Tale om en virkelig Tilbagevenden til den gamle „trekantede Øxe“, d. e. om en Lighed baade i Henseende til Behandlingsmaade og Form, — og dersom Dr. Müller her vilde tale som „den, der kjender Redskabernes Historie“, vilde han sikkert tvertimod eller dog først og fremmest hævde, at naar der er gjort et virkeligt Fremskridt, saaledes som i dette Tilfælde, saa vender man ikke tilbage til det tidligere ufuldkomne Redskab. Mange Mennesker hænge med stedig Sejghed ved et gammelt Redskab, fordi det har Traditionen for sig, og de fra Barndommen ere vante til det, men har en Mand først lært og indseet Fortrinene ved det nye, saa vender han ikke mere tilbage til det ufuldkomnere gamle. Og saaledes synes det i dette Tilfælde temmelig utroligt, at man igjen skulde give sig til at lave den gamle daarlige Slags Øxer efter at have faaet de gode nye. Betragter man derimod den trekantede Øxe som et særligt Redskab til et vist særligt Brug, er der ikke noget mærkeligt deri, om det i et enkelt Tilfælde er bleven tildannet af en ødelagt sleben Kile. — Dette ganske i Almindelighed, thi selv har jeg aldrig seet noget af disse omdannede Stykker.

Ved sin Omtale af Tværpilene, eller Flækkespalterne, som han kalder dem, drøfter Forfatteren selvfølgeligt ogsaa det Spørgsmaal, i hvad Forhold de staae til de „trekantede Øxer“, og der er atter her forskjellige Udtalelser, der udæske Kritiken.

I Henseende til Form og Tilhugningsmaade er der ingen Forskjel paa de to nævnte Redskaber; Størrelsen er her det ene Bestemmende, og end ikke hvad den angaaer, er der en fast Grændse mellem dem; fra de mindste Stykker paa 1 Cmt.s Længde og til de største, der ere 17 Ctm. lange, er der en uafbrudt Rækkefølge. Dr. Müller gjør da den Slutning, at eftersom de smaa Stykker uimodsagt ere erkjendte for at være Egredskaber, maae de større Stykker utvivlsomt ogsaa være det.

See vi hen til, hvad vore egne Redskaber nu til Dags kunne oplyse i saa Henseende, synes denne Slutning dog ikke at være saa ganske tilforladelig. Hvor forskjellig er f. Ex. ikke den Anvendelse, der gjøres af et Søm, lille eller stort, eftersom det bruges paa almindelig Vis, eller det er anbragt som en Tand i en Rive eller Harve?

Men afseet herfra tør man maaske ogsaa indvende, at Eggen paa en Tværpil altid uden Sammenligning er mere reel end det, der kaldes Eg paa de „trekantede Øxer“.

Fremdeles. Efter Eggens Beskaffenhed: ved de store Stykker for tyk og ved de smaa for kort til at skjære med, heller ikke egnet til at skrabe eller save med — antager Dr. Müller, at den maa være brugt til at kløve eller spalte ved Hug eller Stød. Derfor har han givet hele Gruppen det fælles Navn Spaltere — aaben-

bart et Forsøg paa at fordanske den franske Benævnelse *tranchets**).

Da de store og de smaa „Spaltere" ikke ere til at skille fra hverandre i Henseende til Form og efter Dr. Müllers Opfattelse udgjøre een Art, saa kræves der fra hans Synspunkt ogsaa en Redegjørelse for den Omstændighed, at de store alene tilhøre den „ældre" Sten-

*) Naar Dr. M. har en saa kjendelig Lyst til at indføre nye Navne og Benævnelser for Stenalderens Forhold og Redskaber, fristes man til at troe, det skeer for at gjøre det indlysende for Alle baade Lægfolk og Lærde, at med den videnskabelige Methode, hvis Talsmand han er, er der ogsaa oprundet en hel ny Æra for den danske Archæologie, at, hvor man før famlede i Uklarhed, gaaer man nu sikkert frem ad bestemt afstukne Veje, og derfor maae de nye Tydninger, de nye Synspunkter og Theorier ogsaa fordre og medføre nye Benævnelser.

At gjøre Forandring i en Videnskabs Terminologi og indføre nye Navne i Stedet for de gamle, der have faaet Hævd ved mange Aars Brug, er dog altid en saa mislig Sag, at det med Billighed tør fordres, at det, man faaer i Stedet for det Gamle, ogsaa i Virkeligheden er en hel Del bedre end det Gamle. Det forekommer mig, at Dr. M. gjennemgaaende ikke har været heldig i sit Valg. „Spalter" er et Ord, som man vanskeligt forstaaer uden Forklaring — tilmed lavet af et importeret tysk Ord, der staaer ganske overflødigt ved Siden af det gamle danske Ord kløve. At „Bopladser" paa ingen Maade gjør Fyldest for de gamle Benævnelser: Kjøkkenmødding, Kystfund og Værkstedsfund, er ovenfor blevet paavist, men desuden vil det let give Anledning til Konfusion, da Ordet Boplads andre Steder, f. Ex. i Italien og Tydskland, bruges om selve Hustomterne, som man der har fundet; og at Forfatteren endeligt vil have Benævnelsen „Kjøkkenmødding", der er kjendt og forstaaet, ja tildels endog bliver brugt hele Evropa og Amerika over, afløst af det intetsigende Ord Skaldynge, hvilket ligeledes kan lede til Forvexlinger, da Zologer og Geologer ogsaa have deres: Skaldynger: som Navn paa Dannelser af hel anden Oprindelse og hel anden Betydning, — dette maa vist synes ufatteligt for de Allerfleste — om der end maatte være Enkelte, der forstaae Bevæggrunden.

alder, medens de smaa bleve anvendte gjennem hele Stenalderen; Forklaringen er den, at medens den store Form, der brugtes som Øxe, Mejsel „og paa lignende Maade“ (?), ganske naturligt blev fortrængt af den yngre Stenalders langt bedre slebne Værktøj, var den lille Form saa god, og saa nem at lave, at den holdt sig ved Siden af de „yngre“, smukt tilhugne Pilespidser, der vel vare bedre Vaaben, men ogsaa vanskeligere at tildanne.

Det beroer dog vist paa et Fejlsyn, naar Dr. Müller troer, at Pilespidser af den almindelige Form skulde være vanskeligere at lave, selvfølgeligt, naar man kun holder sig til Formen; thi at de smaa Pragtstykker, hvad Tilhugning angaaer, ikke knnne tages med i Betragtning, er indlysende. Og dernæst er det absolut en grundig Misforstaaelse af alt, hvad der hedder Form, naar man troer, at en, om jeg saa maa sige, raffineret Form som den tværeggede Pil ligger forud for, tilhører en ældre Tid end Pile-Spidsen; thi det maa ikke glemmes, at efter Dr. Müllers Forklaring bliver den tværeggede den eneste Pileform, man havde her i Danmark i den „ældre“ Stenalder.

Almindelig sund Menneskeforstand protesterer, men den regnes for saa lidt, at jeg hellere end at appellere til den vil tillade mig det Spørgsmaal:

Naar man efter den nye Skoles Theorier gaaer ud fra, at Nordens ældste Befolkning ved sin Indvandring var forsynet med Vaaben og Redskaber af de Typer, som ere karakteristiske for de ældste „Bopladser“, derimellem altsaa ogsaa de tværeggede Pile, og allesammen Typer, som havde udviklet sig i endnu ældre Tider i Vest-Evropa, særligt Frankrig, hvor de Indvandrede eller deres Fædre og Bedstefædre formentlig tidligere havde deres Hjem — hvordan bliver det saa at forklare, at

Tværpilene i Frankrig tilhøre *l'age de la pierre polie,* men ere ukjendte i alle Perioder af den palæolitiske Tid?

Det er ved at theoretisere over Formen, at Dr. Müller og hans Meningsfæller have godtgjort for sig selv, at den „trekantede Øxe“ virkeligt ogsaa er en Øxe; men uheldigvis har Tingen dog fremdeles sin praktiske Side, som de Herrer end ikke med deres bedste Villie kunne lukke Øjnene helt for, og ligeover for de Vanskeligheder, som her møde dem, blive Forklaringerne ogsaa strax vage og svævende. Saaledes, naar det hedder: „Usandsynligt er det imidlertid ikke, at navnlig de store Spaltere, som ere saa forskjellige i Længde, Bredde og Tykkelse, og hvis Egge frembyde saa store Forskjeligheder, fra de fortræffeligste til de sletteste*), kunne have været anvendte til andre og forskjellige Egredskaber og Vaaben (end Øxer og Mejsler), som man forgjæves vilde søge at konstruere. Mulighederne ere for mange, og Udgangspunkterne for nærmere at bestemme Skæftningsmaaden ere for faa.“

Det er atter her vanskeligt at blive klog paa, hvad Forfatterens Mening er; thi medens Ordene ved en flygtig Gjennemlæsning tage sig ud som en Forklaring, oplyse de i Virkeligheden ikke noget. Hvad menes der saaledes ved disse „andre og forskjellige Egredskaber og Vaaben, som man forgjæves vilde søge at konstruere“, eller med andre Ord, som man ikke er i Stand til at gjøre sig nogensomhelst Forestilling om? Og hvad Realitet kan der tillægges disse „mange Muligheder“, naar det er umuligt at præcisere dem nærmere,

*) Udhævet af mig.

fordi vi have saa faa, eller rettere sagt slet ingen Holdepunkter med Hensyn til Skæftningen?

Et faaer man dog fuld Vished om, nemlig, at Dr. Müller ikke er i Stand til at sige mere om dette Redskab, end han alt har sagt, da han forklarede, at den store Spalter brugtes som Øxe eller Mejsel „og paa lignende Maade“ og dernæst, at dette „paa lignende Maade,“ der gjælder største Parten af dem — derimellem rimeligvis alle dem, som Dr. Undset anseer for mislykkede Forsøg, — ikke bygger paa nogetsomhelst, saa at Sætningen egenlig mest passende kunde omskrives saaledes: Medens en Del af de „trekantede Øxer“ have en Eg, der giver Redskabet Udseende af Øxe eller Mejsel, trodse alle de andre enhver Forklaring.

Men Dr. Müller bliver fremdeles ved at ride paa den formentlige Eg, hvor besværligt det end er, og med en Overbevisningens Ivrighed, der var en bedre Sag værdig, gaaer han endog i det Følgende saa vidt, at han fraskriver praktiske Hensyn enhver Berettigelse, idet han paa ingen Maade vil indrømme, „at Spørgsmaalet, om Spalternes skarpe“ — for Fuldstændigheds Skyld føje vi til: snart tynde, snart tykke, snart skjæve, snart bugtede, snart ind- eller udbuede — „Kant er en Eg, saaledes som det er paastaaet, skulde være afhængigt af Udfaldet af praktiske Forsøg, og det vilde næppe lønne sig at anvende Tid og Tanke derpaa“.

Det er saaledes et ringe Resultat, vi ere naaede til igjennem og til Trods for Forfatterens mange Beviser for den „trekantede Øxe“ som Egværktøj. Eggens Umedgjørlighed trodser enhver Forklaring, lige overfor den er der ikke andet at gjøre end at falde tilbage paa den tidligere theoretiske Kjendelse: God eller slet osv.,

indlysende er det, at denne Kant skal være en Eg, og saa er det en Eg.

Maaske har Dr. Müller dog selv følt, at han har udtalt sig lidt for kategorisk ved at afvise ethvert praktisk Hensyn, thi han fortsætter strax derpaa:

„Man skulde for saa vidt ikke blive skuffet, som det nok vilde vise sig, at Spalterne lade sig anvende til at afhugge halvt forkullet Træ, til at afhugge Grene, afbarke Stammer, forarbejde Træ, til at nedlægge Dyr og Mennesker, overhovedet til Alt, hvad der under primitive Tilstande skal spaltes og kløves".

Denne Redegjørelse er for saa vidt af Interesse, som den viser, hvor uklar Forfatterens egen Forstaaelse af hans egen Øxe er. Paa samme Tid, som han saa ihærdigt hævder Redskabets typiske Form, udtaler han sig her for, at det kan være brugt baade som Retøxe — nemlig til at afhugge Grene med — og som Tværøxe — til Afbarkning af Træer, foruden at det, maaske skæftet paa anden Maade, kan være brugt til andet Træarbejde. Dets Anvendelse som Pandespalter lader jeg ude af Betragtning som Egværktøj uvedkommende.

Vi have saaledes endeligt her en Udtalelse, der giver et vist om end kun løst Hold paa Forfatterens Anskuelse om, hvordan den trekantede Øxe kan have været skæftet, et Punkt, som han forøvrigt undlader at udtale sig om. Lad os da see lidt nærmere paa hans Tydning.

Holde vi os til Redskabets Form med Antagelse af, at det — dannet i Øxes Lignelse — ogsaa virkeligt er en Øxe, saa vil denne paa Grund af den mere eller mindre stumpe Vinkel, Eggen danner i Forhold til den ene af Bladets Flader — hvad Dr. Müller, efter Kmhr. Sehested, kalder skjævegget — men tildels ogsaa paa Grund af den almindeligt forekommende buede

Form, der har noget af Hulmejslernes Karakter, nærmest præsentere sig som en Tværøxe. At tænke sig den skæftet som Retøxe vil i de allerfleste Tilfælde falde vanskeligt. Men der er ogsaa et „men" ved Tværøxen, thi hvormange af disse Redskaber findes der ikke, som ere skjæve paa en anden Maade, idet Eggen løber skraat ned til den ene Side, (Fig. Side 30) alle disse kunne selvfølgeligt ikke være brugte som Tværøxer.

Ret beseet kan det nu heller aldrig have været Meningen, at de skulde bruges saaledes. Thi efter den Maade, hvorpaa de trekantede Øxer ere tildannede, forelaa den saakaldte Eg fix og færdig, i det Samme Flintskiven ved første Slag blev skilt fra Blokken. Men hvor vind og skjæv, hvor „mislykket", som Dr. Undset, eller hvor „slet", som Dr. Müller siger, Eggen end viste sig at være, de to smalle Sider, der ere senere tilhuggede, ere dog altid tilstede. Denne Omstændighed turde dog vistnok have sin Betydning, naar der er Tale om Redskabets Brug, idet derved bestemt er godtgjort, at man ved Forarbejdelsen aldeles ikke har taget noget Hensyn til Beskaffenheden af det saakaldte Egparti, og at altsaa de Egenskaber, som det gjælder om ved en Eg, ikke have spillet nogen særlig Rolle ved den Brug, der skulde göres af Redskabet*).

Det er altsaa en Kjendsgjerning, at disse Mennesker gjorde deres „Øxe" færdig, selv naar de maatte kunne indsee, at den som Øxe var mislykket; unegteligt

---

*) Paa de slebne Oxer er Eggen gjennemgaaende mere eller mindre udadbøjet, derimod bues den aldrig ind efter, som det saa hyppigt er Tilfældet med Eggen paa de „trekantede Øxer". Denne ikke uvæsenlige Forskjel mellem det virkelige og det blot supponerende Hugværktøj, turde i al Fald være værd at lægge Mærke til.

synes dette noget mærkeligt; men ligesaa mærkeligt er det, at de aldrig have søgt at bøde paa Manglerne ved den, at de saaledes ved de mange Stykker, der have skraa Eg, ikke have rettet Skjævheden, hvilket de i Reglen med Lethed kunde have gjort ved med nogle faa Slag at give Linierne i de smalle Sider en lidt forandret Retning, saa at de mødtes med Eggen under omtrent ligestore Vinkler.

Vil Dr. Müller hertil sige, at Menneskene paa den Tid — skjøndt vel erfarne i Flintens methodiske Behandling — endnu ikke havde saa meget Øje for Formen, at de kunde finde paa det, ja i saa Tilfælde maae vi have indført et nyt Moment i Udviklingstheorien; thi naar de symetriske formede „*pointes*“, Braadde eller Spydspidser, fra Solutrée og Moustier, og de ligesaa symetriske „*langues de chât*“ fra St. Acheul vise, at Menneskene i langt ældre Tider, billedlig talt, ikke vare slet saa skeløjede, saa maa her foreligge et interessant Exempel paa Tilbagegang i Udviklingen. Men drister Forfatteren sig ikke til den Paastand, saa staaer han ogsaa Ansigt til Ansigt med den Kjendsgjærning, at Kjøkkenmødding-Folkene med Villie gjorde deres Øxer skjæve og altsaa tillige med Villie gjorde dem ubrugelige eller dog mindre brugelige.

Endnu kun dette Ene; naar Dr. Müller til Slutning drager afdøde Kmhr. Sehesteds Stilling til dette Spørgsmaal frem og pointerer den saaledes: „Men Spalterne bestemte F. Sehested med rigtigt archæologisk Skjøn alene efter deres Form som Egredskaber, og siden der er bleven lagt saa megen Vægt paa Spørgsmaalet om denne Forms praktiske Anvendelighed, maa det fremhæves, at der for denne lige skarpsindige og praktiske Mand ikke var nogensomhelst Tvivl herom,“ — saa har han vistnok overseet den Udtalelse, hvormed Af-

snittet om „Huggeforsøg med skæftede Flintøxer"*) ender; thi den lyder saaledes**): „Med Hensyn til de skjævæggede Redskaber af Flint (d. e. de trekantede Øxer) udtaler Forfatteren i en Notitse: „For at man skal kunne bruge en Sten til at hugge med, maa den have en Vægt som f. Ex. en tyk Kile, og en Eg. En „skjævegget" er for let, og „tilhugget Sten kan ikke bide."

Det var det Resultat, hvortil Kmh. Sehested kom ved sine praktiske Forsøg.

*) N. F. B. Sehested: Archæologiske Undersøgelser 1878—81. S. 22.
**) I Udgivernes Anmærkning.

II.

DE FORSKJELLIGE ØXE- ELLER KILETYPER

SOM

TIDSBESTEMMENDE MOMENT.

Den Tanke, at de forskjellige Redskabstyper i Tidernes Løb have udviklet sig af hverandre, og at Gangen i denne Udvikling, rigtig tydet, følgelig ogsaa er et sikkert Hjælpemiddel til at bestemme Oldsagernes og Oldfundenes relative Ælde, skyldes Dr. Montelius og er af ham, saavidt mig bekjendt, først offenligt fremsat for Øxetypernes Vedkommende i Beretningen om den arkæologiske Kongres i Stockholm 1874. Det er denne Fremstiling, som jeg følger.

„Selve det Faktum" — saaledes indleder Forfatteren sin Afhandling — „at Stenalderen i Skandinavien utvivlsomt omfatter en meget lang Tid, maaske flere tusinde Aar, tillader os at gjøre den Slutning, at et i det Enkelte gaaende Studium af de talrige Mindesmærker fra denne Periode, der ere bevarede til vore Dage, tidligere eller senere vil sætte os i Stand til at bestemme, hvilke af dem der tilhøre Begyndelsen, og hvilke Slutningen af Perioden.

„Man vil allerede heraf see, at det er berettiget at tale om en ældre og en yngre Del af vor Stenalder, navnlig fra det Øjeblik, hvor det — som i dette Tilfælde — kun drejer sig om en kronologisk Forskjel.

„Muligheden af en saadan Deling synes mig saa meget mere vis, som vi allerede klart kunne paavise,

at der maa have fundet en meget betydelig Udvikling Sted i Skandinavien i det Tidsrum, der skiller Begyndelsen af Perioden fra Enden. Uimodsigelige Vidnesbyrd om en saadan Udvikling finde vi i den Omstændighed, at man blandt Stensagerne i Skandinavien finder en stor Mængde Typer, der ere meget almindelige hos os, men som man kun seer sjelden eller aldrig i andre

Fig. 1 (1/6). Fig. 2 (1/4).

Type A.

Lande, f. Ex. de prægtige Dolke med udsvajet tre- og firsidet Haandtag, de maaneformede Redskaber, o. s. v.*)“

Imod Tanken i dens Almindelighed, som Dr. Montelius her fremsætter, lader der sig ikke indvende Noget. At Stenalderen her i Norden ved sin store Formrigdom

*) „Sur les différents types des haches en silex Suédoises.“ — Congrès Intern. d’Anthropol. & d’Archéologie. Stockholm 1874. Compte Rendu I, 238.

og Redskabernes fortrinlige Forarbejdelse fører Vidnesbyrd om saa høj en Udvikling som intet andet Sted i Verden, er vist nok, og da der er Grund til at troe, at denne Udvikling repræsenterer et meget langt Tidsrum, ligger deri en Opfordring til at søge, om der ikke ogsaa kronologisk lader sig paavise en bestemt Gang i denne Udvikling for de enkelte Redskabers Vedkom-

Fig. 3 (1/6). Fig. 4 (1/6).

Type B.

mende. Spørgsmaalet er altsaa kun det, om den ærede Forfatters Tydning i saa Henseende holder stik. Det er dette vi skulle undersøge*).

Det er Flintekilerne, de spidsnakkede med skarpovalt Gjennemsnit (Type A), og de firsidede med rektan-

*) Alle Figurerne ere gjengivne i formindsket Størrelse efter Montelius' Afbildninger og mærkede med samme Tal som i Kongresberetningen.

gulært Gjennemsnit og næsten ligesaa bred Nakke som Eg (Type B), som han gjør til Gjenstand for sine Betragtninger, og han gjør da gjældende:

I) at, hvor stor Forskjellen end synes at være mellem de to Typer, vise dog utallige Overgange, at der er en Forbindelse mellem dem, — eller med andre Ord: den ene af disse to Typer maa have udviklet sig af den anden, og

II) at der da ikke kan være Tvivl om, hvilken der er den ældste, thi:

1) allerede den Omstændighed, at ved Tilhugningen antager et Stykke Flint meget lettere den Form, som er særegen for Type A, end den, der giver Type B dens Præg, viser tilstrækkelig klart, at Type A er ældre en Type B.

2) Det fremgaaer endvidere deraf, at medens Kiler af Type B forekomme i meget anseeligt Antal i Gravene, „der utvivlsomt tilhører den sidste Del af Stenalderen", og ligeledes i Fund fra Broncealderen, ere Kiler af Type A derimod sjeldne i disse Fund, hvis de overhovedet forekomme i dem.

3) Dernæst findes (for Sveriges Vedkommende) Type A langt hyppigere i Skaane end i de andre Provindser, hvilket kun kan forklares deraf, at Skaane i Følge sin Beliggenhed uden Tvivl er blevet befolket tidligere end de andre Dele af Halvøen. Endeligt:

4) konstateres A's Førstefødselsret ved en Sammenligning med Øxeformerne fra andre Lande.

Da Dr. Montelius har betitlet sin Afhandling: „Om de forskjellige Øxetyper af Flint i Sverige", er man jo nærmest henvist til at troe, at alle Kile- eller Øxeformer

hermed inddrages under denne Udviklingstheori; hvad der jo ogsaa vilde være mest konsekvent; thi — skal der være Mening i den Tanke, at Udviklingen kronologisk skal kunne forfølges og paavises gjennem en Omdannelse af Formen, er man ogsaa berettiget til at vente, at alle de forskjellige typiske Former — altsaa i dette Tilfælde ogsaa de tykke Kiler med firsidet Gjennemsnit og slebne paa to Sider, Kiler med udsvajende Eg o. s. v. — faae anvist deres Plads i Udviklingsrækken. Men herom oplyser Afhandlingen Intet; baade Text og Afbildninger godtgjøre, at Dr. Montelius har ladet alle andre Former ude af Betragtningen, end netop den spidsnakkede Kile og den firsidede Kile med tilnærmelsesvis lige bred Eg og Nakke. Fra dette Synspunkt maae vi da altsaa diskutere Sagen.

At den spidsnakkede Kile og den brede firsidede ere to forskjellige og hver især meget karakteristiske Typer, ville sikkert Alle være enige om; at Forskjellen i dette Tilfælde ikke blot drejer sig om Formen, men, som Forfatteren fremhæver, tillige vedrører Maaden, hvorpaa de ere tilhuggede, vil ogsaa Enhver indrømme, og at den Fremgangsmaade, der er anvendt ved den spidsnakkede Kile: Tilhugning efter en skarp Siderand Flintstykket rundt, maa betragtes som den simpleste og, om jeg saa maa sige, den primitive, i Sammenligning med den konstmæssige firkantede Blok- eller Plankehugning, ved Hjælp af hvilken de brede firsidede Kiler have faaet deres Form, turde maaske være ligesaa utvivlsomt. For saa vidt er jeg ganske enig med Dr. Montelius, men dermed er Enigheden ogsaa ude.

For at begynde med Begyndelsen, saa maa jeg tilstaae, at de Overgange, ved Hjælp af hvilke Forfatteren vil forklare Sammenhængen mellem de to Typer, fore-

komme mig at være kun lidet fyldestgjørende. Lad os engang see, hvordan Forholdet i saa Henseende stiller sig.

Foruden de spidsnakkede Kiler af den rene Type (A), med stærk ovalt Gjennemsnit og skarpe Rande for de uslebne Stykkers Vedkommende, med Randene derimod enten blot afrundede eller affladede, naar Redskabet er slebet, findes der en anden Suite af spids-

Fig. 5 (1/6).

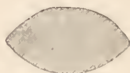

Fig. 6 (1/4).

nakkede Kiler, af selv samme Form, naar de sees *en face*, men med to smalle Sider istedetfor Siderand, og disse Sider som Regel noget rundslebne, men dog aabenbart allerede ved Tilhugningen tildannede som Sider. Der er forskjellige Nuancer, idet Sidefladerne kunne være smallere eller bredere, mere eller mindre skarpt markerede, men Typen er den samme. Hertil slutter sig saa igjen en Del andre Kiler eller Øxer, hvad enten man vil kalde det en anden Række eller

Underafdeling, ikke slet saa spidst tilløbende, men dog altid med en meget smal Bane*). Mange af disse, men ogsaa adskillige andre have skraa Eg. Det der karakteriserer hele Familien er imidlertid den stærkt buede Eg og de hvælvede Sider med Fald baade til Eg og til den skarpe Nakke.

Hvad Type B, de firsidede Kiler med bred men

Fig. 7 (1/4).

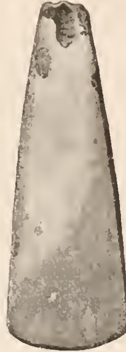

Fig. 8 (1/4).

skarp Bane, angaaer, da staaer den saa hel og afsluttet, at jeg ikke troer det muligt at opstille nogen Underafdeling, hvorved der skulde kunne findes Overgange enten til den spidsnakkede eller til nogen af de andre Typer.

I sin Fig. 6 giver Dr. Montelius rigtignok en saadan Mellemform — brednakket Kile med skarpe Rande i Stedet for de smalle Sider, men baade denne og den

*) Hertil, maa jeg antage, hører Fig. 8 hos Montelius.

anden paaberaabte Overgangsform, Fig. 5 — hvis Adkomst til dette Navn dog formentlig kun kan beroe derpaa, at den ligner Type A ligesaa lidt som den ligner Type B — begge disse Former er i den Grad sjeldne, at de maae siges at være betydningsløse. Thi for at en Form virkeligt skal kunne gjælde for en Mellemform i en Udviklingsrække, der kronologisk repræsenterer et Tidsrum af 1000 Aar eller mere, maa den aabenbart ogsaa til en vis Tid indenfor denne Periode have haft sin praktiske Betydning som et temmelig almindeligt brugt Redskab, og følgelig maa den ogsaa kunne paavises i nogenlunde rimeligt Antal.

Men af disse paaberaabte Typer findes der maaske ikke tilsammen 20 Exemplarer i hele Sverige og Danmark — hos os høre de i hvert Tilfælde til de største Sjeldenheder, og som det forholder sig med dem, saaledes forholder det sig med adskillige andre af de Mellemformer, som Typologerne bygge deres Udvikling paa. Der er her tidt ikke nogen rigtig Ballance mellem Theori og Virkelighed; en Form som Fig. 6 illustrerer saaledes fortrinligt Forfatterens Tanke, og udfylder ypperligt sin Plads i Udviklingen — paa Papiret, men i Virkelighed fylder den forskrækkelig lidt.

Dr. Montelius præsenterer endnu en anden Mellemform, Fig. 7, i hvilken jeg ikke kan see andet end en almindelig spidsnakket Kile, en af dem, hvor Typen er mindre markeret, hvad Nakkens Tilspidsning angaaer; Nuancerne i saa Henseende kunne tælles i Snesevis.

Selv om man altsaa maatte være tilbøjelig til at gaae ind paa Typologernes Anskuelse om en organisk Udvikling for de spidsnakkede Kilers Vedkommende, saa vil denne Klassificering dog ikke kunne hjælpe det mindste til at bringe de brednakkede Kiler i nærmere Forbindelse med dem.

Jeg gaaer derefter over til den anden, og, hvad Konsekvenserne angaaer, den vigtigste af Forfatterens Paastande: at de spidsnakkede Kiler bevisligt tilhøre en ældre Periode end de brednakkede med fire Sider. Thi om vi ogsaa kunne afvise den Paastand, at Type B har udviklet sig af Type A, saa staaer dog endnu tilbage at undersøge, hvorvidt Forfatterens Argumentation med Hensyn til de to Formers kronologiske Plads holder Stik.

Det første Moment i Dr. Montelius' Bevisførelse er dette: „at allerede den Omstændighed, at et Stykke Flint ved Tilhugningen langt lettere antager den Form, der karakteriserer Type A, end den, der er egen for Type B, ogsaa med tilstrækkelig Sikkerhed viser, at Type A er den ældste af de to."

Sjøndt Sætningen ikke er heldig formet, er det klart nok at see, hvad Forfatteren mener. Der er to Maader at tilhugge et Stykke Flint paa, Kanthugning og Blok- eller Plankehugning. Af disse er Kanthugning, der er anvendt ved de spidsnakkede Kiler aabenbart den simpleste Methode*), og formentlig er den derfor ogsaa den ældste. Men heraf at slutte, som Dr. Montelius gjør, at naar de spidsnakkede Kiler ere tilhuggede efter den ældre Methode, saa ere de *eo ipso* selv bevisligt ældre, d. e. fra en ældre Tid end de firsidede Kiler, der skylde den konstigere Tilhugningsmethode deres Form — dette er alt andet end logisk, hvis Dr. Montelius da ikke forudsætter som givet, at den ældre Tilhugningsmethode er bleven opgivet og helt gaaet af Brug, da Plankehugningen kom op.

---

*) Enhver, der har forsøgt at forme en Rullesten af Flint til noget, der kunde ligne en Oxe eller Kile, vil vide, at den saa at sige paatvinger sig En.

Der er imidlertid ikke den ringeste Grund til at antage dette. De to Methoder have upaatvivleligt været brugte jevnsides, idet paa den ene Side og i visse Tilfælde det paatænkte Redskabs Øjemed og saaledes ogsaa dets Form, og paa den anden Side det foreliggende Raamateriales Form og Beskaffenhed have været bestemmende for Tilhugningsmaaden. Det er jo klart, at Kanthugning for mange Redskabers Vedkommende, som Følge af deres Form, paa Forhaand har været givet som den eneste mulige, og derfor ogsaa, som bevisligt er, har været brugt hele Stenalderen igjennem. Med Dr. Montelius forudsætte vi det ogsaa for givet, at Kanthugning er den simpleste eller letteste Slags Hugning; hvor man altsaa har kunnet bruge den, uden at det paatænkte Redskabs Form led derunder, har man selvfølgeligt gjort det; thi Ingen vil vel fraskrive sig selv almindelig Menneskeforstand ved at mene, at disse Folk, som vare saa praktisk dygtige i at behandle Flinten, ikke have valgt den simpleste og nemmeste Fremgangsmaade, naar de saae, at de ved den kunde opnaae et godt Resultat.

Naar vi altsaa have en Afdeling af spidsnakkede Kiler med to smalle Sider i Stedet for den skarpe Kant, betyder dette neppe mere eller andet, end at Materialets Beskaffenhed eller vel nærmest dets Form har gjort denne Tilhugningsmethode nødvendig eller fordelagtig. At man vil tyde denne lille Afvigelse i Formen som en Udvikling af Typen, d. v. s. som et Skridt fremad baade i Tid og i Formfuldendthed, nemlig i Retning af det Hensigtssvarende — gaaer over min Forstand som ren Formalisme; thi at de smalle Sider ikke i mindste Maade have forandret Redskabets Karakter som Redskab, og at denne Afvigelse altsaa kun har Fordring paa at nævnes som en ubetydelig lille Nuance

hvad Formen angaaer*), maa vist Enhver, der ikke helt har forseet sig paa den typiske Methode, indrømme.

Vi gaae videre til det næste Punkt i Dokumenteringen.

At de spidsnakkede Kiler ere ældre end de firsidede med bred skarp Nakke, godtgjøres endvidere, siger Dr. Montelius, derved, at, medens sidstnævnte, Type B, forekommer i meget anseeligt Antal i Gravene, der tilhøre den sidste Del af Stenalderen, og ligeledes i Fund fra Broncealderen, ere Kiler af Type A overmaade sjeldne i disse Fund, om de overhovedet forekomme.

Den Oplysning, Forfatteren her giver om svenske Gravfund, svarer saa lidt til Forholdene i Danmark, hvor de firsidede og brednakkede Kiler saa godt som aldrig forekomme i Gravene, at man her igjen nok kunde føle en vis Tvivl om Forfatteren dog ikke, naar Alt kommer til Alt, hele Tiden stiller den spidsnakkede Kile i Modsætning til alle de firhuggede, derimellem ogsaa de tykke med to slebne Sider, der ere saa karakteristiske for Gangbygningerne i Danmark.

Dr. Montelius Raisonement er dette. Da Øxer af Type B forekomme hyppigt i Gravfund fra Stenalderen, Øxer af Type A derimod aldrig, og da Gravene utvivlsomt tilhøre den sidste Del af Stenalderen, saa taler dette stærkt til Gunst for den Slutning, at Type B er yngre end Type A.

Men denne Bevisforelse, der baserer en kronologisk Forskjel mellem to Redskaber paa den Omstændighed, at det ene af dem forekommer i Grav-

*) Hvor Siderne ere ganske smalle, ere de vistnok frembragte alene ved Slibning.

fund fra den og den Tid, det andet derimod ikke, svæver nærmere beseet fuldstændigt i Luften. Lad os antage det for givet, at Gravene kun tilhører den senere Del af Stenalderen, — ihvorvel dette kunde være tvivlsomt — ja saa er det ogsaa givet, at de Redskaber, altsaa Kilerne af Type B, der findes i Gravene, tilhøre denne Tid, eller rettere, naae saa langt ned i Tiden; men derimod er det aldeles ikke givet, at fordi Kiler af Type A ikke forekomme i Gravfund, have de heller ikke existeret eller været brugte paa den Tid, som Gravfundene formentlig repræsentere.

Ved denne Bevisførelse, som til Stadighed møder op for at begrunde de forskjellige Redskabsformers kronologiske Rækkefølge, overseer man nemlig ganske den meget væsenlige Omstændighed, at Gravfundene fra Stenalderen, som jeg alt tidligere har haft Lejlighed til at gjøre opmærksom paa, ikke i et eneste Tilfælde indeholde den Afdødes hele Udstyr af Vaaben og Redskaber, men kun et mindre for ikke at sige lille Udvalg, der synes at være bestemt ved Skikke og Vedtægter, som vi endnu ere fuldstændigt ude af Stand til at tyde. At en vis Slags Redskaber, eller en vis Type af et Redskab ikke forekommer mellem Gravgodset fra Stenalderen beviser derfor — saavidt jeg kan skjønne — i Virkeligheden ikke Noget.

Det tredie Støttepunkt for Rigtigheden af sine Anskuelser henter Dr. Montelius fra den archæologiske Topografi, et Omraade, paa hvilket han har saa stor Fortjeneste først og fremmest for Sveriges Vedkommende.

I Skaane, siger han, som uden Tvivl er den Del af Sverige, der er bleven tidligst befolket, forekommer Type A i forholdsvis stort Antal, idet den udgjør omtrent 10 Procent af alle fundne Kiler, i hele det øvrige

Sverige er den derimod sjelden, udgjør omtrent 3 Procent.

Disse Tal synes unegteligt instruktive med Hensyn til det foreliggende Spørgsmaal, og at tale Dr. Montelius' Sag godt, saaledes som han fortolker dem; men der er dog ogsaa her et: men.

Hvorfra er Indvandringen til Skaane skeet, fra hvad Kant ere de Folk, der i Stenalderen bebyggede det, komne? Fra Danmark og i sidste Instans fra Sjælland, derom kan der næppe være Tvivl, og særligt har Dr. Montelius gjentagne Gange taget Ordet for en saadan Stenaldersstrømning fra Vest til Øst. Man skulde da ogsaa i dette Tilfælde med Rimelighed vente, at Forholdet, hvad de spidsnakkede Kiler — d. e. den ældre Type — angaaer, vilde stille sig for Danmarks Vedkommende ligesom for Skaanes. Dette er imidlertid ikke Tilfældet. De spidsnakkede Kiler ere i Danmark en saa sjelden Form at det turde betvivles, hvorvidt Tallet paa de fundne Stykker hele Landet over naaer op til 3 Procent. Dernæst maa bemærkes, at de ogsaa i Danmark optræde pletvis. Medens Formen saaledes er forholdsvis almindelig i det sydøstlige Fyn — ogsaa paa Bornholm — dog nærmest som Hulmejsler, er den meget sjelden paa Sjælland, saa sjelden, at blandt flere hundrede Kiler, som jeg har samlet i det nordvestlige Sjælland, fandtes der kun, siger og skriver een spidsnakket, og efter en Meddelelse af Forpagter Borries paa Søholm ere de spidsnakkede Kiler med skarpe Rande ligesaa sjeldne i Stevns, hvor man dog igjennem hele Stenalderen har forarbejdet Flintredskaber efter en meget stor Maalestok; thi saavel de formentlige ældste „Øxetyper“ der ere saa karakteristiske for Kjøkkenmøddingerne og Kystfundene, som de firhuggede Kiler, der jo

skulle tilhøre Stenalderens Slutning, ere rigeligt tilstede*).

Hvis vi nu altsaa vilde anvende den monteliske Bevisførelse *vice versa* paa sjællandske Forhold, saa vilde Talforholdet kun kunne tydes saaledes, at eftersom den ældre Type optræder saa sjeldent her, maa Øen ogsaa antages at være bleven forholdvis sent bebygget, absolut langt senere end Skaane**).

Det fjerde og sidste Argument, Dr. Montelius anfører til Støtte for sin Mening, er grundet paa en Sammenligning mellem de nordiske Kileformer og de Former, der kjendes andensteds fra, idet han nemlig kommer til det Resultat, at medens man i andre Lande aldrig møder uslebne Kiler af Type B, ere Kiler af omtrent samme Type som A talrige. Ganske undtagelsesvis har man i England fundet Flintkiler med kjendelige smalle Sider, men de ere alle slebne; uslebne findes de derimod ikke udenfor Skandinavien og Nord-Tyskland, „og nu er det netop Konsten at tilhugge de firsidede Kiler, der viser til hvilken Færdighed man her havde drevet det i at bearbejde Flinten."

Hertil maa bemærkes Følgende:

1) fremgaaer det af Evans „The Ancient Stone Implements of Great Britain", som Dr. Montelius særligt

---

*) En lille Bemærkning, som bør tages med i Betragtning, hvis Nogen skulde faae i Sinde at holde Mandtal over de spidsnakkede Kiler i sjællandske Samlinger, er denne, at en Del for ikke at sige adskillige af dem ere indførte fra Skaane og i sin Tid bleve betalte i dyre Domme, fordi de vare saa sjeldne her.

**) I Sammenhæng hermed kan oplyses, at blandt de slesvigske Oldsager i Kilermusæet fandtes der 1879 20 spidsnakkede Kiler, og disse vare saa at sige alle Hulmejsler; ogsaa i Meklenborg er Typen overmaade sjelden.

henviser til, at Flintkiler af den paagjældende Type (B) endda ikke synes at være saa ganske sjeldne i England, maaske ikke mere sjeldne end spidsnakkede Kiler ere det hos os*).

II) hedder det udtrykkeligt S. 102 „Flint Celts af Type som Fig. 53 og 54 (d. e. Kiler med flade Sider, og netop de Nr., Dr. Montelius har anført) ere ikke usædvanlige i Frankrig og Belgien."

Følgelig ere Flint-Kiler af denne Type kjendte i hele den Del af Evropa, som Dr. Montelius ifølge sin Udviklingstheori særligt tager Hensyn til.

At Formen som saadan ogsaa forekommer i Schweiz og langs hele Alpekjædens nordlige Skraaninger, d. v. s. i alle Pælebygningerne i de østerrigske Søer; at denne Form ogsaa kjendes fra andre Egne som f. Ex. Grækenland og udenfor Evropa i det sydlige Babylonien, i Kina og Japan, og af saa haarde Stenarter som Jaspis, bemærkes i Forbigaaende, som og at Wurmbrand i sin „Bericht über den Pfahlbau vom Seewalchen am Attersee" **) fremhæver denne Form som „Grundtypus"

*) Dette viser sig saaledes strax af Evans' Klassification af de forskjellige Former (Pag. 89) nemlig: 1) Kiler med skarpe eller kun svagt afrundede Siderande; 2) Kiler med flade Sider; 3) Kiler med ovalt Gjennemsnit; 4) Kiler som frembyder usædvanlige Ejendommeligheder. Det fremgaaer endvidere af hans Beskrivelse af Klasse 2 (S. 99), som der her er Tale om: „the flat sides usually diminish much in width towards the cutting edge, the butt-end is commonly ground; the implements of this kind are generally very symmetrical in form" — thi Udtrykkene: usually, commonly, generally kunne neppe efter engelsk Sprogbrug anvendes om Noget, der er sjeldent, og vel at mærke, det er udelukkende Flintkiler, han har for Øje ved denne Redegjørelse. Først efter endt Beskrivelse, bemærker han ganske kort: „omtrent den samme Form forekommer ogsaa af andet Materiale end Flint."

**) Ergebnisse der Pfahlbau-Untersuchungen 1er Bericht S. 13.

for alle der fundne Kiler, over 40 i Tallet, med Tilføjende „Dieser Grundtypus aber geht, wie Lindenschmit (Heidn. Alterthümer S. 858) als bemerkenswerth anführt, von der ältesten Zeit bis in die Gräberfunde der christlichen Zeit durch alle Perioden hindurch."

Det synes saaledes ikke ret vel gjørligt, at ville hævde denne Form som ren eller udelukkende nordisk. For at forebygge Misforstaaelse maa jeg bemærke, at Kilerne baade i Schweiz og Syd-Tyskland ere af Serpentin, Grønsten, Diorit, Augit, Basalt, Porfyr, Gneis o. s. v., men ikke af Flint, eftersom denne Stenart ikke findes i de Egne.

III) Naar Dr. Montelius betragter det som givet, at de Flint-Kiler af denne Slags, der findes i England (og andre Steder udenfor Skandinavien og Nordtyskland) have faaet de to smalle Sider ved Slibning alene og ikke ved Tilhugning, thi uslebne Exemplarer finder man kun her i Norden, saa er det vel muligt, at han har Ret heri, i adskillige Tilfælde vel endog sandsynligt, men det bliver dog kun en Formodning, paa hvilken man næppe tør bygge, d. e. gjøre nogen Slutning.

Efter at have søgt at føre Beviser for, at den brednakkede, firsidede Kile har „udviklet" sig af den spidsnakkede, og tillige at være kommen til det Resultat, at Typen er særligt nordisk, d. e. har udviklet sig her, uden forøvrigt at oplyse os om, hvordan Udviklingstheorien foreholder sig med Hensyn til de slebne Kiler af denne Type, som forekomme i andre Lande, og særligt til dem, der forekomme i Vest-Europa, hvorfra man jo ellers plejer at søge Impulserne til Udviklingen her i Norden, fremsætter Forfatteren nu i det Følgende

sine Anskuelser om den ældre Type A's Udviklingshistorie, nemlig saaledes:

Alt, hvad der er sagt i det Foregaaende, synes at vise, at Nordens ældste Befolkning ved sin Indvandring enten har medført Øxer af næsten samme Form som Type A, eller af en endnu ældre og simplere Form, af hvilken saa Type A successivt har udviklet sig. Dette sidste Alternativ finder Forfatteren mest sandsynligt, og

Fig. 13 (1/4).

Fig. 14 (1/4).

Fig. 15 (1/2).

paaviser saa denne Øxeform (Fig. 13) i de raat tilhuggede, langagtige og tilspidset ovale Redskaber med skarpe Rande, der forekomme i Kystfund og Kjøkkenmøddinger, og som „uden Tvivl af alle skandinaviske Flintøxer have mest Lighed med de palæolithiske Øxer i Vest-Evropa“, d. e. St. Acheul Typen, fremstillet i Fig. 14 og 15.

Gangen i den hele Udviklingsrække bliver derefter følgende:

1. Type *α*, palæolithisk Øxe fra Vest-Europa.
2. Type *β*, danske Kjøkkenmødding-Øxer, repræsenterende den første, („ældre“) skandinaviske Stenalder;
3. Type *A*, spidsnakkede Kiler, repræsenterende Begyndelsen af den neolithiske*) Tid i Skandinavien („yngre“ Stenalder), og
4) Type *B*, brednakkede, firhuggede Kiler, karakteristiske for Slutningen af den neolithiske Tid i Skandinavien.

Det er lidt vanskeligt at følge Forfatteren paa denne Udviklingsrejse uden at komme for langt ind paa Spørgsmaalet om Stenalderens Deling, (d. e. Worsaaes Tvedeling). Jeg vil imidlertid forsøge paa at holde mig til det foreliggende Emne og skal derfor fatte mig kort.

Dr. Montelius seer Prototypen til de spidsnakkede Kiler i den ovale „Øxe“ fra Kjøkkenmøddingerne, idet han finder, „at egenlig talt viser Forskjellen mellem dem sig kun at bestaae deri, at sidstnævnte ikke er saa fint tilhugget, ikke har været slebet, og at Eggen er dannet ved nogle grove Hug“. Andre, hvem det skarpe typologiske Blik fattes, ville maaske finde, at Benævnelsen Eg ikke passer rigtigt, og derfor mene, at et saadant Redskab kun uegenlig talt kan kaldes en Øxe; men ved typologiske Udviklinger er Formen jo afgjørende, og uden Hensyn til Brugelighed eller Ubrugelighed ville vi lade Øxe være Øxe, tage Figur 13 for god som saadan og dermed tillige som god Prototype for de spidsnakkede Kiler.

---

*) Udtrykket er vildledende, da den nordiske „ældre“ Stenalder under alle Omstændigheder maa henregnes til den neolithiske Tid; som det bestemt blev hævdet af Evans paa Kongressen i Stockholm.

Dens Førstefødselsret godtgjøres end yderligere efter Dr. Montelius' Mening derved, at den kun forekommer i Kjøkkenmøddingerne og ikke i Grave, og ved en dialektisk Vending i Tanken, kan saa denne Omstændighed atter anføres som Bevis for, at Kjøkkenmøddingerne tilhøre en ældre Tid end Gravene. For ikke at komme ind paa Vidtløftigheder skal jeg indskrænke mig til at bemærke, at Redskaber af denne Form eller rettere Type — thi der er, som Dr. Montelius siger, mange Varieteter — ogsaa forekomme i Vest-Europa, og hvad mere er, at de der, i alt Fald i England, nu og da findes i Grave. (Jfr. Evans: Ancient Stone Impl. pg. 75). Men selvfølgelig har man altid den Udvej at kunne tye til den archæologiske Atavisme og forklare deres anachronistiske Forekomst der som en „survival“ fra en tidligere Tid, ved nemlig at betragte dem som en Slags Amuletter.

Min næste Bemærkning gjælder den Sammenligning, Forfatteren anstiller imellem denne Form og den saakaldte St. Acheul-Øxe. Af alle skandinaviske Øxetyper, siger han, er det utvivlsomt denne, der mest ligner de palæolithiske Øxer fra Vest-Europa.

Ja, naar disse formentlige Slægtninge afbildes som i Kongresberetningen, og som de ogsaa ere afbildede her, nemlig kun *en face* og i omvendt Stilling, saaledes at det, der skal gjælde for Eg, vender opdad paa de palæolithiske Redskaber, men nedad paa Kjøkkenmødding-Øxen, er der ganske vist nogen Lighed i Formen, men ellers skal der rigtignok god Villie til forat kunne finde Lighed. St. Acheul-Øxen har sin saakaldte Eg i den spidse Ende, der jo er Kjøkkenmødding-Øxens Nakke, medens den modsatte brede Ende, der svarer til Kjøkkenmødding-Øxens Eg, er mere

eller mindre buttet, ofte ikke engang tilhugget, saaledes som man seer paa det ene af de afbildede Stykker (Fig. 15).

Efter denne Prøve paa typologisk Sammenligningskonst er man egenlig færdig med de palæolithiske Øxer, men siden vi ere komne saa langt, bør vi følge Forfatteren til Enden paa hans Udviklingsrejse.

Som ovenfor bemærket forekomme Redskaber af samme Form som den langagtig-ovale Kjøkkenmødding-Øxe ogsaa i Vest-Europa, derfra medbragte de ældste Indvandrere den til Danmark og Sverige, og Formen har altsaa — saaledes slutter Dr. Montelius — virkeligt udviklet sig af de palæolithiske Øxetyper.

Hvordan forholder det sig nu med denne Udvikling?

Efter Redskabstyperne deler man jo den palæolithiske Periode i fire Afsnit, der repræsentere fire store Tidsrum, — *Chelles, Moustier, Solutré* og *Magdalène,* og til det allerældste af disse Tidsrum henhører St-Acheul-Øxen.

Altsaa, selv om man vil helt afvise Paastanden om et „Hiatus“, d. e. en fuldstændig Afbrydelse af Kulturudviklingen, et Øde, der som et dybt Svælg af Mange antages at skille den palæolithiske fra den neolithiske Periode, er en Sammenhæng mellem disse formentlige Øxeformer, der karakterisere den ældste palæolithiske og den ældste neolithiske Tid, utænkelig*).

---

*) Naar Dr. Undset i sin Artikel om Kjøkkenmøddingerne (Anmeldelse af Prof. Steenstrups tydske Afhandling af samme Navn) endnu mere bestemt end Dr. Montelius udtaler sig saaledes: „For de elliptiske Redskabers Vedkommende beviser deres nære Slægtskab med Øxetyper fra de forskjellige Perioder af Vest-Evropas ældre Stenalder deres Brug som Hugværktøj“ — saa turde der være Anledning til at spørge: Er der vel nogensinde ført andet „Bevis“ for, at de paagjældende palæolithiske Redskaber ere Øxer,

Efter at have søgt at paavise det Uholdbare og Skjæve i Forfatterens Argumentation, skal jeg endnu til Slut tillade mig at gjøre et Par Bemærkninger vedrørende det paagjældende Emne.

Af Alt hvad Dr. Montelius siger, medens han søger at vise, hvordan den spidsnakkede Kile i Tidens Løb omdannes og derpaa fortrænges af den firhuggede brednakkede, er det klart, han mener, at Stenalderens Mand kun har haft Brug for een af dem: i den første Del af Perioden er den spidsnakkede Kile hans Øxe, i Slutningen af Perioden har han i dens Sted den brede, firhuggede.

En saadan Anskuelse viser imidlertid — forekommer det mig — et stærkt Fejlsyn baade paa Øxerne og paa hele det Kulturliv, som de tilhøre. Naar man i Stedet for at fortabe sig i Formligheder, søger at klare sig den Maade, hvorpaa Redskaberne have været brugte, i Henhold til de Mærker, som Skæftningen ved Slid og Brug har efterladt, saa vil det vist snarere vise sig, at den spidsnakkede og den brede firsidede Kile ere at betragte som to forskjellige Slags Egværktøj, eller rettere to Stykker Værktøj til forskjelligt Brug. I Forbigaaende bemærkes, at det kun er de slebne Redskaber, jeg taler om; saa vidt jeg kan skjønne efter mangeaarige Undersøgelser, have ingen af de uslebne nogensinde været i Brug.

Medens den brede Kile aabenbart er en Øxe og

---

end deres mere eller mindre søgte Formlighed med den neolithiske Tids slebne Øxer? Naar man altsaa efter først at have faaet St.-Acheul-Typen gjort til Øxe i Kraft af denne Lighed, nu paa den anden Side vil søge Beviset for, at den elliptiske Kjøkkenmøddingform er en Øxe, i dens nære Slægtskab med St.-Acheul-Typen, saa synes Bevisførelsen unegteligt her at kjøre i Ring, saa at den svømmer ud i Meningsløshed.

har været skæftet som saadan, er der en hel Del, der kunde tale for, at den spidsnakkede har været ført umiddelbart i Haanden og været brugt som Kniv til at skjære med, herpaa turde ikke blot Eggens Form hentyde — gjennemgaaende stærkt udbuet og meget hyppig skjæv eller skraat afrundet — men ogsaa den Omstændighed, at Kiler af denne Slags, saavidt mig bekjendt, aldrig bære Spor af nogen Skæftning, hvorimod de meget hyppigt udvise en paafaldende stærk Politur, der nok kunde tale for en saadan Manipulation.

Endnu tydeligere præsentere de tyknakkede Kiler med to slebne Sider og de Kiler, der have udsvajende Eg, sig som Redskaber, der have været bestemte hver til sit Brug, og det samme gjælder om de flade Kiler. — At Benævnelsen „Kiler“ kun passer daarligt, ere Alle sikkert enige om, men naar man nu kalder dem alle for Øxer, turde der i Virkeligheden ikke være vundet stort ved Navneforandringen.

En anden Bemærkning af mere almindelig Karakter. Mon ikke Typologerne i deres theoretiske Iver for at dokumentere, hvordan de enkelte Former have udviklet sig, saa temmelig stærkt glemme at tage de virkelige Forhold med i Betragtning?

Efter deres Fremstilling at dømme skulde man troe, at denne Udvikling var Udslaget af en Naturlov, medens Virkeligheden snarere turde være den, at mangt et Redskab, der passer saa overbevisende godt som „Mellemform“ i Udviklingsrækken, ganske simpelt har faaet sin Form ved et mindre sikkert Slag af den tilhuggende Haand, eller maaske endog kun i Kraft af et øjeblikkeligt Lune hos vedkommende „Stenhugger“, hvis den da ikke paa Forhaand har været givet ved Beskaffenheden og Formen af det Flintstykke, hvoraf Redskabet blev lavet. Thi med al deres Færdighed og

Kjendskab til Stenen, kunde end ikke de dueligste Flintforarbejdere have det Herredømme over deres Materiale, som Smeden har over Metallet; undertiden har det narret ham, ofte har han maattet lempe sig efter det, og man kan kun undres over, at Stenalderens Vaaben og Redskaber udvise saa mange virkelige Typer, som de gjøre; men at tilskrive de mange mindre og ligegyldige Afvigelser nogen virkelig Betydning for det Typiske, turde være lidt for spekulativt og doktrinært.

III.

DYSSEFORMERNES KRONOLOGISKE RÆKKEFØLGE.

Ved et Møde i Oldskrift-Selskabet for et Par Aar siden fremstillede Dr. Sophus Müller mundtligt sine Anskuelser om Stenalderens Gravkammerformer, deres formentlige indbyrdes Forhold og som Følge deraf deres kronologiske Rækkefølge. Som Indledning gav han en Forklaring af Oprindelsen til selve Skikken, der efter hans Mening klart nok peger hen til den endnu ældre Skik at begrave de Døde i naturlige Klippehuler; som Forfattere, hvis Arbejder havde været særligt befrugtende for hans egne Studier vedrørende dette Spørgsmaal, nævnedes James Fergusson og Alex. Bertrand; derimod oplystes det ikke med et Ord, hvorledes dette Spørgsmaal tidligere er bleven behandlet og forsøgt klaret af nordiske Forskere.

De korte Udtalelser viste egenlig kun, hvordan Dr. Müller personligt stiller sig til dette Spørgsmaal, uden at man fik nogen nærmere Redegjørelse for Rigtigheden af det indtagne Standpunkt. Herimod kan selvfølgeligt Intet indvendes, og da Dr. Müllers Opfattelse ikke paa noget Punkt havde Nyhedens Interesse, men helt igjennem byggede paa tidligere fremsatte Meninger, maatte en Diskussion synes end mere overflødig. Efterat den ærede Forfatter derimod har gjort denne sin Opfattelse, som han altsaa maa ansee for fuldstændig sikker og

rigtig til Bæresten for sine kronologiske Bestemmelser i sit Værk „Ordning af Danmarks Oldsager“, stiller Sagen sig helt anderledes, og der er nu stærk Opfordring til at underkaste Spørgsmaalet en nøjere Prøvelse.

Jeg skal derfor i det Følgende forsøge paa at give en saa vidt muligt udtømmende Fremstilling af de hidtil forsøgte Løsninger, i Haab om, at en kritisk Sammenstilling muligvis paa et og andet Punkt vil kaste lidt klarere Lys over dette meget vanskelige og meget omstridte Spørgsmaal; thi, hvad det først og fremmest kommer an paa, er helt og uden Forbehold at erkjende Vanskelighederne. Kun igjennem denne Erkjendelse fører Vejen til en virkelig fyldestgjørende Tydning; gaaer man uden om, saa gaaer man upaatvivleligt ogsaa fejl.

Her i Norden er Dr. Montelius den, der først har rejst Spørgsmaalet om de forskjellige Dysseformers kronologiske Rækkefølge. Uden Tvivl har denne Tanke vel nok tidligere i enkelte Øjeblikke beskjæftiget Andre, navnlig Worsaae og Engelhardt, og man vil ogsaa kunne finde spredte Udtalelser af dem eller Andre, vedrørende dette Emne*), men Æren for at have baaret Tanken klart frem, formet til en bestemt Anskuelse, der bygger

*) Endnu 1870 skrev Engelhardt: „Det synes for Nordens Vedkommende, at Stendysserne og Jættestuerne ere samtidige, om end de sidstnævnte, som man maatte vente efter det Ydre, indeholde smukkere Oldsager og navnlig smukkere Lerkar end Dysserne“.

Aabenbart kom det ham og Worsaae nærmest an paa at urgere, at Stendysserne, tagne under Et som en Helhed, repræsentere en skarpt begrændset Periode, der ved de Oldtidslevninger, Gravene indeholde, formentlig vidner om en Kultur forskjellig fra Kjøkkenmøddingsfolkenes, og at de derfor maatte antages at tilhøre en senere Tid, det vil sige Stenalderens Slutning i dens umiddelbare Berøring med den efterfølgende Broncealder.

paa omhyggelige Undersøgelser og Prøvelse af de foreliggende Fakta, tilkommer Montelius og ingen Anden. Det var i 1874 at han fremstillede sin Opfattelse af disse Forhold, saa omtrent samtidigt baade mundtligt og skriftligt, paa Kongressen i Stockholm og i sit Værk „Sveriges Forntid". Skjøndt han vel stadigt har Forholdene i Danmark *in mente*, bygge hans Undersøgelser dog nærmest paa svenske Forhold og efter Bogstaven*) giver han heller ikke de Konklusioner, hvortil disse Undersøgelser føre ham, større Rækkevidde.

En archæologisk Grændselinie mellem Svensk og Dansk lader sig dog umuligt drage, dertil er der ikke blot altfor mange Berøringspunkter, men — hvad der gjælder netop det Væsenlige, d. e. det Almindelige i Typer og Former — saa meget, der ligefrem er ens og fælles for Syd-Sverige og Danmark, at intet Hovedspørgsmaal kan søges løst paa forskjellig Maade for Landene Øst og Vest for Sundet, uden at den ene eller den anden Løsning maa være forkert, hvis de da ikke begge ere det; at de begge kunne være rigtige er derimod umuligt.

I saglig Henseende danner saaledes Dr. Henry Petersens Afhandling: „Om Stenalderens Gravformer i Danmark og deres indbyrdes Forhold" **) — hvori det samme Spørgsmaal behandles med Paavisning af Forholdene her hjemme, — det naturlige, og man tør vel ogsaa sige: det nødvendige Supplement til Montelius' Arbejde, for at dette kan faae sin fulde Betydning for Nordens Archæologi.

Jeg skal saa klart og kort som muligt give en Oversigt over Resultaterne af de to Forskeres Undersøgelser.

---

*) „Sur les tombeaux et la topographie de la Suède pendant l'âge de la pierre". Congrès Intern. d'Anthropol. & d'Archéologie. Stockholm 1874. Compte rendu I pag. 152.

**) Aarb. f. nord. Oldkynd. og Hist. 1881.

Dr. Montelius' Opfattelse af Forholdet mellem de forskjellige Dysse- eller Gravkammerformer, hænger nøje sammen med de fortrinlige statistiske Undersøgelser, han har anstillet til Oplysning om Stenalderen i Sverige, et stort og besværligt Stykke Arbejde, men som ogsaa til alle Tider vil have sit store Værd, da det ikke blot godtgjør, hvorvidt denne Kultur har strakt sig, men tillige paaviser, hvorledes de forskjellige Redskabstyper og Gravskikke — særligt de forskjellige Gravkammerformer optræde i de forskjellige Egne indenfor dette Territorium.

I Henhold til disse Undersøgelser lade Stenalderens Grave i Sverige sig indordne i tre Grupper: Gånggrifter, Dysser og Hällkistor; de første, svarende til vore Gangbygninger, store aflang-firsidede eller ovalt afrundede Kamre, forsynede med en længere eller kortere Gang, der midt paa den ene Langside aabner sig ind til Kamret; Dysserne, mindre Kamre af forskjellig Form, fire- eller femsidede, eller rundagtige og uden Gang, og Hellekisterne fritstaaende Kamre, hvis Grundplan stærkt nærmer sig de langstrakte firsidede Gangbygninger, Gangen fraregnet. Medens Materialet for de to første Gruppers Vedkommende altid er massive Rullestensblokke af passende Form, ere Hellekisterne byggede af flade, kantstillede og udkløvede Fliser.

Forholdene i Danmark svare fuldstændigt til de svenske, hvad Gangbygningerne og Dysserne angaaer, og om dette end ikke gjælder for Hellekisternes Vedkommende, ere Ulighederne dog ikke større, end at Sammenhængen mellem dem maa siges at være tydelig nok.

Medens sidstnævnte Gravform i numerisk Henseende, som det synes, kun spiller en mindre Rolle i Danmark, optræder den meget dominerende i Sverige, hvor der

alene af fristaaende Hellekister findes c. 200 — svarende til c. 120 Gangbygninger og 100 Dysser uden Gang — medens der er adskillige flere, der ere dækkede af en Jord- eller Stenhøj. Som rimeligt er, har Montelius derfor skjænket dem særlig Opmærksomhed, saa meget mere, som de efter hans Mening frembyde Momenter, der paa tydelig Maade vise, hvorledes denne Gravform har udviklet sig af Gangbygningen og altsaa, som Type betragtet, er yngre end denne.

De forskjellige Led eller Trin i denne Udviklingsrække ere følgende:

I) Gangen, der er aaben og af samme Form som ved Gangbygningerne, udgaaer fra den ene Ende af Kamret i Stedet for fra Siden; eller:

II) den smalle Gang udgaaer fra Enden af Kamret, ligesom i de foregaaende Tilfælde, men aabner sig ikke umiddelbart ind til dette; derimod findes der i Flisen, som danner Endevæggen til Kamret og skiller dette fra Gangen, udhugget en mindre halvrund Aabning. Dernæst:

III) viser Gangen sig med netop samme Bredde som Kamret, medens Anordningen forøvrigt er som ovenfor beskrevet.

IV) Gangen falder helt bort, medens Aabningen i Endestenen endnu er tilbage, og endeligt:

V) falder ogsaa den halvrunde Aabning bort, og man har nu en Kiste, der er fuldstændigt lukket paa alle Sider. *)

Samtidigt med denne gradvise Omdannelse ophørte disse Gravbygninger at være fritstaaende, hvilket de oprindeligt vare, og overdækkedes med en Høj af Jord og Sten, og tillige svandt de betydeligt ind i Størrelse.

*) Fremstillingen som den findes i Kongresberetningen.

De fritstaaende Hellekister ere i Reglen 8—14' l., 3—5' br. og 2½—5' dybe; men baade i Dalsland og Vermland findes de indtil 20' lange, og i Vestergotland forekomme flere, der ere 24—30' lange, og enkelte endnu større. Ere Kisterne dækkede af en Hoj, naae de kun en Længde af 6—10'.

Noget tilsvarende til alle de Mellemformer, hvoraf Montelius bygger sin Udviklingsrække, kjende vi ikke for Danmarks Vedkommende; her findes disse Grave kun som lukkede Kister, 5—12' lange (Middelstørrelse 7—8'), altid dækkede af en Hoj, og næsten ligesaa ofte byggede af tykke utilhuggede Sten som af flade eller kløvede. Om man i Danmark vilde søge en Parallel til de forskjellige Trin i de svenske Hellekisters formentlige Udviklingshistorie, skulde den snarest kunne findes imellem de Exempler paa uregelmæssige men forøvrigt helt forskjellige Gangbygningsformer, som Dr. Henry Petersen fremhæver. Jeg skal dog ikke paa dette Sted gaae nærmere ind herpaa, men vil derimod fremføre et Par Bemærkninger vedrørende de svenske Forhold.

I og for sig synes Tanken om en Udvikling, saaledes som Montelius seer den, tiltalende som saa ganske naturlig, men seer man kun lidt nojere paa de faktiske Forhold, viser sig den samme Svaghed, der overalt synes at klæbe ved Udviklingstheorien, naar den skal anvendes praktisk — at nemlig Mellemformerne eller Overgangsleddene ere saa grumme spinkle, d. v. s., de ere funderede paa et saa forsvindende lille Materiale, at f. Ex. Afdelingerne II og III kun omfatte een eller to Grave. Jeg maa atter gjentage, at en saadan enkelt Undtagelse fra Reglen kun har en meget tvivlsom Betydning, idet en virkelig Mellemform, der, som Udtryk for en vis Skik eller visse Forestillinger, har

spillet en Rolle, om end forbigaaende, i det virkelige Liv, formentlig maa ventes at have efterladt sig noget talrigere Spor. Skikke, særligt saadanne, hvor det Religiøse er medbestemmende, komme og gaae jo dog ikke som en Nysen. Rent theoretisk betragtede kunne disse Overgangsled derfor være meget overtalende og i Kraft af Tanken fuldt overbevisende, men for et almindeligt praktisk Øje tage de sig kun ud som tvivlsomme Undtagelser. Mon ikke den gamle Sætning: nulla regula sine exceptione: der aabenbart grunder i en alt Menneskeligt eller Forkrænkeligt iboende Naturlov — ikke ogsaa skulde finde Anvendelse paa Ting som disse?

Dette er dog kun en ganske almindelig Indvending, der først og fremmest gjælder Methoden. Men paa den anden Side synes det mig unegteligt ogsaa noget tvivlsomt, hvorvidt Forfatterens Tydning af den halvrunde Aabning i Endeflisen er rigtig; mon han ikke her har seet fejl paa selve Tingen?

Fra Sverige kjendes fem Hellekister, forsynede med en saadan Aabning — enten en lille halvrund Port i Underkanten af Flisen, eller, som Formen er andre Steder: et rundt Hul midt paa Væggen; i England findes et Par Kamre af denne Slags, to Tilfælde kjendes fra Luxemburg, og i Frankrig viser Fænomenet sig atter; 4—5 Exempler haves saaledes fra Departementerne Oise og Seine & Oise, et Par kjendes fra Bretagne, et fra Jersey og sandsynligvis have Haute-Saône og Tarn & Garonne ogsaa haft et Par Dysser af denne Slags at opvise. Andre Steder vides de ikke at være fundne i Evropa. Derimod synes Dysserne i Kaukasus almindeligt at være forsynede med en lignende Aabning, og paa flere Steder i Palæstina, navnlig i Ammoniternes Land og ved Jordans venstre Bred findes ligeledes Grupper af slige Grave fra en forhistorisk Tid. Endeligt forekommer den

runde Aabning meget almindeligt og i visse Egne gjennemgaaende paa alle lukkede Dysser eller Stenkamre i det sydlige Indien.

Medens denne lille karakteristiske Tilføjning saaledes optræder som almindelig Skik i Asien, viser den sig derimod kun som en sjelden Undtagelse for Evropas Vedkommende, men ihvorvel Afstand baade i Rum og Tid mellem Dysserne her og der gjør en direkte Sammenhæng eller Indflydelse saa omtrent utænkelig, turde Alex. Betrand dog vistnok have Ret, naar han formoder, at det baade hist og her er den samme Tanke, der ligger til Grund for denne Aabning; men om saa er, maa Tydningen vedrørende dette Hul ogsaa blive een eller dog ensartet for alle disse Grave, hvor de end findes.

Naar nu Dr. Montelius vil forklare den paagjældende Aabning for de svenske Hellekisters Vedkommende som et Slags Minde om Indgangen til Gravbygningen*), er det strax noget misligt, at denne Tydning ikke kan bringes til Anvendelse undtagen paa de Steder, hvor Gangbygninger findes, thi herved udelukkes saa ikke blot alle de asiatiske Dysser med Hul, men ogsaa de fleste i Vest-Evropa. Dog selv borseet herfra holder Forklaringen heller ikke Stik, naar denne Aabning findes anbragt i den indre Skillevæg mellem to sammenbyggede Gravkamre, som Tilfældet er ved en Langdysse ved Carnac i Bretagne.**)

Jeg kan ikke skjønne andet, end at om der ellers kan findes en rimelig Forklaring af dette gaadefulde Hul, maa man søge den der, hvor Skikken har været almindelig og altsaa maa ansees for et Udslag af visse ligesaa almindelige Forestillinger. Og kjender man lidt

---

*) Sveriges Forntid Side 125.

**) James Fergusson: Rude Stone Monuments. S. 356.

til den Rolle, Dæmonologien spiller og har spillet hos alle uciviliserede Folk — ikke mindst i Orienten, og veed man, hvor nøje den er knyttet til de uhyggelige Forestillinger, de gjøre sig om de afdøde Aanders Færd og Færden, saa fristes man stærkt til at troe, at de paagjældende Aabninger ikke have noget at gjøre med Gravkisternes Arkitektur, men bleve anbragte der, for at de Afdødes Aander kunde flyve ud og ind, som de vilde. Hvor mange Aarhundreder der end ligger imellem, turde de Forestillinger, som affødte denne Gravskik, næppe være synderligt forskjellige fra dem, der endnu leve blandt de vilde Bjergstammer i Indien. Men at disse Aabninger have samme Grundbetydning, hvad enten de forekomme i Sverige, Frankrig eller Indien, og om end al historisk Sammenhæng mellem dem mangler, er ligesaa sandsynligt, da de overtroiske Fortællinger, der formentlig i den have givet sig et synligt Udtryk, ere saa almenmenneskelige, at de gaae igjen hele Verden over; ja selv i vore oplyste Tider findes der sikkert Spor af dem i Frankrig og Sverige ligesaa godt som i Indien.

Den Forklaring, jeg her fremsætter til nærmere Overvejelse, bliver end mere sandsynlig, da en temmelig lignende Overtro endnu i vort Aarhundrede har givet sig Udslag i en ganske lignende Skik hos visse Stammer af nordamerikanske Indianere. Deres Tro er — eller var —, at Mennesket har to Sjæle, af hvilke den ene besøger Legemet efter Døden, og derfor er det Tag, af Træ eller Bark, som dækker Graven altid forsynet med et rundt Hul ved den ene Ende, forat Sjælen kan komme ud og ind. *) (Aabenbart er det nær beslægtede

*) jfr. f. Ex. Gillman: Characteristics pertaining to Ancient Man. Smithson. Report 1875, S. 244.

Forestillinger, der ligge til Grund for Trepanationen, som den er paavist hos forhistoriske og primitive Folk paa vidt forskjellige Steder i Verden: af Squier i Peru, af Faidherbe i Algier, af Dr. Chil paa de canariske Øer, og ikke saa helt sjeldent i Stenalders Grave i Frankrig; enkelte Exempler kjendes ogsaa fra Danmark).

Men hvis denne Tydning er rigtig, har man ganske vist Vanskelighed ved at forklare sig, at saadanne Dysser, hvor de forekomme her i Evropa, kun forekomme i saa ringe Antal. Det lod sig dog maaske tænke, at Skikken her kun er kommen til Anvendelse, naar den Afdøde var en stor Medicinmand. Naar man saaledes fra Frankrig kjender et Exempel paa, at Hullet til Gravkamret har været lukket eller til at lukke udvendigt fra med en Sten „som en Prop“, *) saa maa man aabenbart her have fundet det ønskeligt at kunne spærre den altfor urolige Aand inde. En lignende Gravkiste ogsaa med en Sten til at lukke Hullet er fundet i Luxemburg **).

Hvad enten Hullet er helt eller halvrundt og anbragt midt paa eller forneden paa Stenen, er dets Betydning aabenbart den samme, og om man kalder det Vindue eller Dør, er saa temmelig ligegyldigt; thi hvad Form Graven end har, hvad enten den udviser en Lighed med de Levendes Bolig, eller det kun er én simpel Jordhøj, den betragtedes dog altid af vore gamle ariske Forfædre som den Dødes Hus. Jeg henviser i saa Henseende til Rydbergs: Undersökningar i Germanisk Mythologi II. S. 45: Om Livet efter Døden og Dobbeltgængere.

*) Bertrand. Archéologie Celtique et Gauloise. S. 167.

**) Annales de la Société geol. de Belgique 1888 pag. 181.

Ligesaa enige som Dr. Montelius og Dr. Henry Petersen ere om, at Gravkisten, saaledes som den viser sig baade i Danmark og Sverige: fuldstændigt lukket og dækket af en Jord- eller Stenhøj, maa betragtes som det yngste Led i Rækken af Dysseformerne, stodende saa at sige umiddelbart op til Bronce-Alderen og staaende dennes ældste Grave meget nær, — ligesaa uenige ere de om Tidsfølgen for Gangbygningerne og de mindre gangløse Kamre, der dækkes af en enkelt Overligger, — uenige om, hvilken af de to Former, der er ældst. Montelius drøfter og besvarer Spørgsmaalet saaledes*):

Naar man seer, at Dysser, mere eller mindre lignende de nordiske, findes i næsten alle Evropas Kystlande, fra Østersøen og til det Sorte Hav, og endvidere paa Afrikas Nordkyst og i Indien, hvorimod egenlige Gangbygninger kun kjendes fra det nordlige Evropa, kunde man vel føle sig tilbøjelig til at gaae ind paa den Formodning, at Gangbygningen her i Norden har udviklet sig af Dyssen, og at sidstnævnte Gravform er bleven indført hertil fra sydlige Lande. Og hvis alle Stendysser, som man har villet bevise, have et fælles Udspring, vilde dette unegteligt give en saadan Antagelse stor Vægt. Men, da Stendyssen — det lille Kammer, dannet af fire utilhuggede Sidesten og dækket af en femte — er en saa simpel og naturlig Gravform, at den godt kan tænkes at være opstaaet hos flere forskjellige Folk, uden at det ene har laant Ideen af det andet, saa er dermed ogsaa den Mulighed givet, at der ikke er noget historisk Sammenhæng mellem Dysserne i Norden og dem i Indien og Nord-Afrika. Altsaa kunde man tænke sig, at Gangbygningerne, opførte i Lighed med Levendes Boliger, ere de ældste nu kjendte

*) Sver. Fornt. S. 140.

Grave fra vor Stenalder, og at de lidt efter lidt ere skrumpede ind til Dysser, idet den unyttige Gang faldt bort. Denne Forandring er saa foregaaet i det sydlige Skandinavien omtrent paa samme Tid, som Gangbygningen i de nordligere Landskaber ved en tilsvarende Forandring af Gangen omdannedes til Hellekister. Den meget korte Gang, ofte uden Dæksten, som man seer ved flere Dysser, og den Aabning paa Solsiden, som findes ved andre, synes ogsaa, ganske som lignende Træk ved Hellekisterne (dem vi i det Foregaaende have omtalt), lettere at kunne forklares som en Erindring om Gangbygningens Gang, end som en Begyndelse til denne.

Men — fortsætter han — er der saaledes antagelige Grunde for den Anskuelse, at Stendyssen i Norden er en yngre Type end Gangbygningen, saa mangler det dog heller ikke paa saadanne Grunde, der tale for den modsatte Anskuelse, og en Omstændighed, som her fortjener særligt at fremhæves, er den, at man endnu ikke har kunnet paavise en eneste Grav fra den ældre Del af vor Stenalder. Altsaa ere enten Dysserne eller Gangbygningerne de ældste nu kjendte Grave i Norden; men om Gangbygningen var det, synes det vanskeligt at forklare, hvordan man strax i Begyndelsen af Perioden har været i Stand til at opføre saa storartede Gravbygninger, hvis der da ikke samtidigt er optraadt et nyt Folk her. —

Dette er Gangen i Forfatterens Argumentation, og i Henhold hertil føler han sig nødsaget til at betragte Dyssen som den ældste Form.

For Dr. Henry Petersen, som neppe har følt sig besværet af nogen stærk Tro paa Stenalderens Deling, er det afgjørende Moment dette: at den Tanke at ville

bygge de Døde et Hus i Lighed med de Levendes umuligt kan være bleven til saa at sige gradvis. Naar vi — siger han — see det lille firsidede Kammer, aabent i den ene Ende eller afgrændset i denne ved en lav, kantstillet Sten, vil en saadan Bygningsmaade kun kunne forklares som henpegende til den store Gangbygning med dens Indgang og Tærskelstene som Forbillede. Det falder ogsaa noget unaturligt, at man først er naaet til at bygge de Døde et Hus, i Lighed med de Levendes, efter at have famlet i forskjellige Retninger ved at bygge Gravkamre snart af en, snart af en anden polygon Form. Man begynder tvertimod hermed som det, der er det mest primitive Udtryk for den faste Overbevisning om Livets umiddelbare Fortsættelse hinsides Døden.*)

De Fleste vil vist erkjende det logiske i denne Tankegang. Men man vil ogsaa see, at Dr. Henry Petersens Ord jo egenlig kun ere en god Kommentar til hvad der allerede er sagt af Montelius paa forrige Side, og man fristes derfor til at troe at Sidstnævnte ogsaa vilde være bleven staaende ved denne Forklaring, hvis han ikke i sin Dom eller sit Valg var bleven paavirket af et Hensyn til Dogmet om Stenalderens Deling. Paa den anden Side maa det imidlertid indrømmes, at baade den ene og den anden af disse Anskuelser hviler paa et rent subjektivt Skjøn. Begge Forfatterne mene hver især, at deres Opfattelse er den rigtige, og vi Andre tage Parti efter vort Skjøn, idet En synes, at Dr. Montelius, og en Anden, at Dr. Henry Petersen har Ret, men videre komme vi ikke; skal Sagen bringes over det døde Punkt og atter føres videre, gjælder det om at

*) Aarb. f. nord. Oldk. 1881. S. 319.

anføre Grunde, tilstrækkeligt stærke til at umuliggjøre den ene af de opstillede Hypotheser.

Foruden i Danmark og Syd-Sverige forekomme Gangbygninger i det nordvestlige Tyskland, i Holland, paa de britiske Øer, i det nordlige Frankrig og i Portugal. Ligesom Montelius nu efter hele sin Betragtning af Nordens Stenalder maa antage det for givet, at Gravbygningsskikken ikke kan tænkes at være opstaaet hos os, men er naaet op til de skandinaviske Lande med en Kulturstrømning, der er udgaaet fra Syd-Vest, saaledes udtaler han specielt for Gangbygningernes Vedkommende, at man selv i denne nordiske Form utvivlsomt maa see en Indflydelse fra det vestlige Evropa*). Hvorvidt denne Anskuelse er rigtig — Meningerne i saa Henseende ere jo delte — skal jeg foreløbigt lade staae hen; men klart nok er det, at den kun daarligt lader sig rime sammen med hans Forklaring: at Gangbygningen hos os her i Danmark og Sverige har udviklet sig af den lille gangløse Dysse gjennem forskjellige Mellemformer. Hvis nemlig denne Tydning er rigtig, saa er dermed ogsaa givet, at den Tanke eller Idee, der har fundet sit Udtryk i denne Gravform, ikke kan være kommen til de nordiske Stenaldersfolk andensteds fra, men lidt efter lidt og gjennem fortsatte Forsøg har klaret sig for deres egen Bevidsthed. Og vilde man end tvinge sig til at troe, at disse Mellemformer kunde skyldes en fremmed Indflydelse, at de kunde være laante andensteds fra og anvendte uden nogen egenlig Forstaaelse af deres Betydning, saa klares Vanskeligheden dog ikke derved; thi denne Udviklingsrække af Over-

---

*) Sv. Fornmin. Foren. Tidsskr. N. 20. S. 153.

gangsformer er kun paavist her i Norden*). I Holland og det nordvestlige Tydskland, altsaa paa den Vej, ad hvilken Indflydelsen skal være naaet frem til Norden, findes kun Gangbygningsformen i dens fulde Udvikling. Hvis altsaa Dr. Montelius' Tydning af de nordiske Dysseformers Udvikling er rigtig, saa er dermed ogsaa det gaadefulde Spørgsmaal løst — hvor Gangbygningerne stamme fra; den fuldbaarne Tanke have alle de Folk ejet, der fulgte denne Gravskik, ligefra Bretagne og til Vestergøtland, men den kan kun være undfanget her i Norden.

Al Tale om og Henvisning til en Indflydelse fra det vestlige Evropa maa saa dermed ogsaa falde bort, Strømningen maa tværtimod antages at være gaaet i den modsatte Retning, fra Øst til Vest, saaledes som Alex. Bertrand og Flere med ham mene.

Dr. Montelius' Tydning af den simple Dysse som værende ældre end Gangbygningen synes saaledes uforenelig med den Anskuelse, at Gangbygningsformen her i Norden skyldes en Indflydelse fra Vest-Evropa; Forholdene, som de ere i det nordvestlige Tyskland og Holland lade sig heller ikke ret vel forlige med den, styrke den i alt Fald ikke. Derimod tale de unegteligt til Gunst for den Anskuelse Dr. Henry Petersen forfægter, thi naar Gravbygningerne i Hannover, Oldenborg og Holland — hvad enten de ere fritliggende eller omgivne af lave Jordhøje ligesom vore Lang- og Runddysser — gjennemgaaende vise sig som meget store firsidede Kamre, enten helt lukkede eller forsynede med en kort Gang, men forøvrigt baade i Form og Størrelse nøje svarende til vore Gangbygninger, saa tor man med en vis Sandsynlighed ogsaa deraf drage den Slutning, at

*) jfr. Henry Petersens Afhandling S. 362.

Dyssen d. e., det fem- og sexsidede og det mandslange rektangulære Kammer, maa have udviklet sig her i Norden som en forholdsvis yngre Form, selvfølgeligt under Forudsætning af, at Strømningen er gaaet fra Vest til Øst — en Anskuelse, som Dr. Petersen ogsaa deler.

Vi skulle nu see, hvad Lys Forholdene i Frankrig kaste over Spørgsmaalet.

Tager man Kortet for sig og følger med Øjnene en lige Linie, der fra den yderste Pynt af Bretagne løber lige Syd-Ost, følgende Kysten til Charentes Munding, for derfra at fortsættes videre mod Syd-Ost over Toulouse ned til Middelhavet, og drager man dernæst en anden Linie, der fra Marseille løber Nord i langs Rhône og Saône og videre over Dijon Nord i indtil Marnedalen, for derpaa at bøje Vester over, følgende først Marnes og saa Seines Løb ud til Kanalen, saa markere disse Linier paa det nærmeste den Del af Frankrig, som man kunde kalde Dyssebyggernes Land; thi om der ogsaa findes Dysser hist og her udenfor dette Territorium, er det i rent forsvindende Antal..

Men indenfor de nævnte Grændser optræde Dysserne i de forskjellige Egne rigtignok ogsaa meget forskjelligt i numerisk Henseende, dog saaledes, at de mere eller mindre samle sig i to mægtige Grupper: en nordlig udgaaende fra Bretagne og omfattende hele den nordvestlige Del af Frankrig, og en sydlig, hvis Centrum er Sevennernes Skraaninger og Højsletterne Syd for Auvergnes Bjerge. Tal oplyse bedst Forholdet i saa Henseende. Medens der i hele Frankrig findes 3410 Dysser eller Levninger af saadanne, fordelte paa 78 Departementer, møde fire af Bretagnes Departementer alene for deres Vedkommende frem med 603, og de fem Departementer

Ardèche, Lozère, Aveyron, Hérault og Gard, der danne Kjærnen i den sydlige Gruppe, figurere med 1114; — altsaa mere end Halvdelen af det samlede Antal af Dysser falde paa disse to Centra *). — Vi kunne passende her anstille en anden Sammenligning, som ikke er saa ganske uden Betydning, naar det gjælder om at faae et nogenlunde rigtigt Syn paa Forholdene. Medens de paagjældende 9 franske Departementer tilsammen ere omtrent 9 Gange saa store som Sjælland, findes der i Danmark, alene paa denne Ø, omtrent 3400 Stenaldersdysser af forskjellig Slags, eller Levninger af saadanne, altsaa ligesaa mange som i hele Frankrig. Tallet er opgivet af Dr. Henry Petersen efter en Sandsynligheds-beregning, der bygger paa de indtil 1880 foretagne Undersøgelser og Optællinger. Der var den Gang paa 26 □ Mil paavist 700 Dysser, og medens nogle af de alt undersøgte Herreder hørte til de fattigste Dysseegne, stod der adskillige tilbage, som maatte henregnes til de rigeste, saa det formentes, at Beregningen 27 Dysser paa Kvadratmilen omtrent vilde holde Stik. Som Exempel paa, hvor utrolig tæt Dysserne her paa sine Steder ligge, kan anføres, at der i Ølstykke og Arts Herreder, af Størrelse tilsammen 5,7 □ Mil, er optalt 380.

I Frankrig optræde baade den simple (enkelte) Dysse og Gangbygningen. Af dem tilhører sidstnævnte den nordlige Gruppe, og ihvorvel der tillige i Nord-Frankrig forekommer andre Gravkammerformer, synes denne

*) De anførte Tal ere opgivne 1885 af Mortillet i hans: Archéologie Préhistorique S. 591. I: La Gaule avant les Gaulois, 1883, S. 92, angiver Bertrand derimod Tallet paa samtlige Dysser i Frankrig „exactement“ til 2582. Den store Afvigelse er saa meget mere paafaldende, som begge Forfattere bygge paa den topologiske Komissions Arbejder.

dog særligt fremtrædende, ligesom den i Bretagne bærer Præget af en Udvikling, som man ikke kjender noget andet Sted, hvor denne Dysseform forekommer. I saa Henseende kan henvises til de kortfattede men meget oplysende Meddelelser den engelske Archæolog Lukis gav herom allerede paa Kongressen i Norwich og London 1868*).

Tegningerne, hvormed hans Afhandling er ledsaget, vise os ikke mindre end 12 Gangbygninger af forskjelligt Udseende, og med saa store Omdannelser af Formen, at man aabenbart der er kommen helt bort fra det oprindelige Forbillede, saa at der af den simple Grundplan, der næsten er stereotyp her i Norden, og som holder sig gjennem hele Nordtyskland og Holland, tilsidst ikke er andet tilbage end Gangen.

Udviklingen gjælder dog ikke blot Formen, men selve Konstruktionen, Bygningsmaaden. Efter denne falde de i to Grupper. Af disse omfatter den ene Kamre, der som andensteds ere overdækkede med store flade Stenblokke, den anden Kamre, hvor Loftet er dannet af mindre Fliser, lagte lagvis over hverandre, saaledes at det andet Lag rager lidt ud over det første (nemlig ind over Gravkamret) og saa fremdeles, indtil der paa denne Maade fremkommer en Slags Hvælving af Form som en Bikube; utvivlsomt har Forfatteren Ret, naar han mener, at denne Konstruktion betegner en yngre Periode. Enkelte Former tilhørende denne Gruppe synes ogsaa kun at tilhøre en bestemt Egn, hvorimod Gravkamrene, der ere byggede paa sædvanlig Vis, have en mere almindelig Udbredelse.

---

*) Internat. Congress of Prehist. Archæology. 1868. Pg. 218, „On the various Forms of Monuments commonly called Dolmens in Brittany“, etc.

Paa samme Tid som nu Gangbygningerne optræde saa talrigt og i saa rig Afvexling, er derimod Dyssen, det lille firsidede Kammer, kun yderst sparsomt tilstede, og hvad mere er, uagtet man — som Lukis fremhæver — paa Grund af dens Simpelhed skulde troe, at dette var den første og tidligste Gravkammerform, „fortjener det at bemærkes, at der i Bretagne af saadanne Bygninger kun findes faa, ja maaske slet ingen, der see ud til at tilhøre den ældste Periode. — Nogle af dem, der kjendes, tilhøre derimod aabenbart en forholdsvis sen Tid." Dette, godtgjør han, fremgaaer dels af deres Konstruktion, idet enten Kamret er opført af tilhugne firkantede Stenfliser, eller Sidestenene erstattes af en Mur af gjennemgaaende mindre Sten, der ere lagte horizontalt over hverandre; — dels af deres Indhold, idet Gravgodset for en stor Del enten bestaaer af Bronce, efter Sigende ogsaa Guld- og Sølvsager, eller af fortrinligt slebne Redskaber og Smykker af Fibrolit, Jaspis og Calaïs*), d. v. s. fremmede østerlandske Stenarter.

Medens Forholdene stille sig saaledes for Bretagnes Vedkommende, vise de sig væsenligt anderledes i Syd-Frankrig. Her forekomme Gangbygningerne ikke længere, selv de store, rektangulære, kisteformede Gravkamre *(allées couvertes)*, — enten helt lukkede eller aabne ved den ene Ende og da undertiden ogsaa forsynede med en Forstue ligesom de svenske Hellekister, — der ere almindelige i Nord-Frankrig, ja endog eneraadende i visse

*) Calaïs eller Callaïs er en Stenart, der staaer Turkisen meget nær i sin mineralske Sammensætning, medens Farven er nuanceret, saaledes at Stenen undertiden ikke er til at skjelne fra Turkisen, og undertiden nærmer sig Smaragden. Den findes ikke i Evropa, var vel kjendt i Rom i Oldtiden og kom efter Plinius's Angivelse fra Lilleasien, Kaukasus og Turkestan.

Egne (Seine og Seine & Oise), høre til Sjeldenhederne, og i deres Sted optræder den simple Dysse, d. e. Kamret, der er bygget af tre—fire store Sidesten, med en enkelt Blok til Overligger, som den karakteristiske Type *).

Allerede denne iøjnefaldende Gruppering af Dysserne i Frankrig efter de forskjellige Former maa nødvendigvis vække vor Opmærksomhed, og denne bliver ikke mindre, naar man faaer at see, hvordan det forholder sig med Gravgodset i Dysserne i de forskjellige Dele af Landet. Det Første, man lærer, er da, at medens dèt her i Norden hører til de meget sjeldne Undtagelser at træffe endog kun Spor af Bronce-Sager i Gravkamrene, er dette saa langt fra at være Tilfældet i Frankrig, at af knapt 1000 Dysser, der vare undersøgte i 1884, indeholdt over 250, altsaa mere end en Fjerdedel, Bronce, og af disse var der igjen 100, hvor Broncen traadte saa dominerende op, at Gravens Stenalderskarakter derved mer eller mindre udviskes. Som det før blev omtalt, finder man nu vel nogle af disse Grave i Bretagne og de tilgrændsende Provindser, men den store Hovedmasse falder paa de sydlige Departementer, og til nærmere Oplysning i saa Henseende kan anføres, at Antallet af de Broncesager, der ere fundne alene i Dysserne paa Sevennernes Skraaninger, anslaaes til henved 600 Stykker, ganske vist for Størstedelen Smaating som Perler og lignende Smykkegjenstande, men som dog tilsammen repræsentere $^{1}/_{7}$ af hele Gravgodset **).

Dog ikke nok, at man ganske almindeligt finder Bronce- og Stensager hørende til samme Fund liggende Side om Side i Dysserne i Syd-Frankrig, nu og da

---

*) jfr. f. Ex. Mortillet: Sur le non existence d'un peuple des Dolmens: i Kongresberetn. fra Stockholm. I. 253.

**) Chantre: Etudes sur l'âge du bronze, II 60.

forekommer der ogsaa et lille Stykke forarbejdet Jern. Enkelte sikre Exempler paa saadanne Fund kunde allerede anføres ved Kongressen 1867, siden den Tid ere flere komne til, og man kan derfor ikke negte det berettigede i, at de franske Archæologer med Cartailhac tyde disse Forhold saaledes: „at Dolmenfolket i hine Egne have seet ikke blot den første Lysning af Broncealderen men kort efter ogsaa af Jernalderen."

For de franske Archæologer gjælder det som en utvivlsom Troessætning, at ethvert Gravkammer fra Stenalderen oprindeligt har været dækket af en Jordhøj; herom ere endog Bertrand og Mortillet enige, og naar Dysserne nu i de allerfleste Tilfælde ere fritstaaende, finder dette, efter deres Mening, sin Forklaring deri, at Højene i Tidens Løb ere blevne sløjfede, og Fylden bortført. Usandsynlig som denne Forklaring, der jo ogsaa er bleven anvendt paa danske Forhold, i sig selv er, baade fordi der ikke er stor Rimelighed for, at Gravkamret da i saa mange Tilfælde vilde have faaet Lov til at blive staaende, og endmere fordi disse afklædte Dysser saa ofte, og ikke mindst i Frankrig, forekomme paa Heder og lignende Steder, hvor Agerbruget aldrig eller først i den senere Tid har spillet nogen Rolle, viser den sig fuldstændigt uholdbar med Hensyn til Forholdene i Frankrig. Thi paa samme Tid som Gravhøje kun optræde i ringe Tal og i Reglen spredte i hele den Del af Landet, hvor Dysser forekomme, findes saadanne — tilhørende den ældre Jernalder — i uhyre Antal *) og samlede i store Grupper i de østlige Departementer, hvor Landet dog gjennemgaaende er frugtbart og stærkt opdyrket.

Der turde saaledes maaske være Grund til at an-

---

*) I Revue arch. 1864 angiver Bertrand saaledes Tallet til 140,000.

tage, at medens man oprindeligt i den ældre Tid lod Gravkamret ligge frit, tilhører den Skik at dække det med en Høj en senere Tid. — Et saadant Tilfælde, som det Cartailhac anfører, hvor man i en smuk Høj i Aveyron fandt en Dysse, der udelukkende indeholdt Stenoldsager, medens der ovenpaa Overliggeren laa et tykt Lag Aske tillige med Stumper af calcinerede Ben, Rester af itubrækkede Bronceringe og Perler af Jern, taler for en saadan Formodning. Seet under dette Synspunkt, bliver det lettere forklarligt, hvorfor saa jevnligt netop „Høvdingsgravene“ *) i Bretagne, der enten ved deres Indhold eller Bygning og Udstyr — prægtige Broncedolke, Guldsmykker og ligesaa prægtige Sager af Nephrit — Kamrets usædvanlige Bygningsmaade eller Væg- og Loftstenes Forsiring med indhuggede Ornamenter i forskjellige Mønstre — hvorfor netop disse Gravkamre som oftest ere dækkede af Høje, der undertiden antage vældige Dimensioner og i enkelte Tilfælde foruden Gravkamret tillige skjule en Ligfærdsordning, der er vidt forskjellig fra almindelig Stenalders Skik og Brug **).

Aabenbart have vi her Vidnesbyrd om en ny Kulturperiode, hvis Begravelsesskikke saa at sige bygge videre paa Basis af det gamle Stenalders-Gravkammer;

*) Saaledes tydes de af Bertrand. La Gaule avant les Gaulois S. 96.

**) For ikke at føres for langt bort fra min egenlige Opgave tør jeg ikke indlade mig paa Enkeltheder. Jeg nævner derfor blot som nogle af de vigtigste Mindesmærker, hvortil her sigtes: Carnöet og Kerlivit ved Douarnenez i Finisterre, Mané er H'roëk (eller Hrouich), Dol ar Marchant, Mané Lud og Gavr Innis ved Lochmariaker, ogsaa i Departementet Finisterre, samt Mont St. Michel, Kerlescant, Plouharnel og Moustoir ved Carnae i Morbihant. Oplysninger om de fleste af disse findes i Fergussons: Rude Stone Monuments.

enhver Tvivl i saa Henseende maa forsvinde, naar vi i Irland see denne Udvikling fostre og afføde en ligefrem Gravbygningsstil, der paa Gravpladserne ved Drogheda (New Grange) og Oldcastle (Lough Crew) træder frem som en Renaisance af den gamle bretagnesiske Gangbygning.

Saa meget til Oplysning om Forholdene i Frankrig, hvad Gangbygningen og Dyssen angaaer. Det vil heraf være klart, at der ikke ret vel kan være Tale om der at sætte Dysserne til en tidligere Tid end Gangbygningerne, og lige saa indlysende synes det, at om der skal kunne tænkes at være Sammenhæng imellem Gravbygningsskikkene, som de findes i Norden og i Frankrig, — saaledes nemlig, at de stærke religiøse Ideer, der have affødt disse Skikke, og den Kultur, der har baaret dem ud i Livet, ere komne til os fra Frankrig, — saa kan denne Sammenhæng kun gjælde Gangbygningerne, og altsaa, det bliver Konklusionen, maa den enkelte Dysse ogsaa hos os betragtes som en yngre Form, der er afledet af Gangbygningen, saaledes som Dr. Petersen mener.

De franske Archæologer, der særligt have beskjæftiget sig med Dyssespørgsmaalet, først og fremmest Alex. Bertrand og med ham Cartailhac, Chantre, Rugemont og Cazalis de Fondouce, ere alle enige om, at i Frankrig tilhører den Skik, at opføre Dysser, baade Sten- og Broncealderen. I saa Henseende ere Forholdene der og her hos os i Norden forskjellige, som det da overhovedet har vist sig, at Norden, hvad angaaer Tredelingen: Sten-, Bronce- og Jern-Alder, indtager en Særstilling, idet de forskjellige Perioder ingen andre Steder i Evropa hidtil have vist sig saa bestemt begrændsede som hos os.

Bertrands Tydning af Forholdene i Frankrig er i Korthed følgende. Dysserne, siger han, tilhøre, som

religiost Moment, en ny Civilisation: *l'âge de la pierre polie:*, der i Modsætning til den tidligere palæolithiske Periode, karakteriseres ved sine fortrinligt slebne Stenredskaber og Kjendskabet til Husdyr. Ariske Udvandrere førte denne Civilisation med sig fra Indien; fra Kaukasus og det sorte Hav naaede den gjennem Rusland op til Østersøens Bredder, og førtes saa derfra stadigt videre mod Vest. Fra det nordlige Frankrig gik en Sidegren af denne Kultur ud over de brittiske Øer, medens Hovedstrømmen fortsatte sin Fremrykning imod Syd gjennem Frankrig og den pyrenæiske Halvø for tilsidst at stoppe op i Nord-Afrika ved Foden af Atlasbjergene.

Men nede i Syd-Frankrig mødtes Dyssebyggerne af en anden Kulturstrøm — ogsaa ariske Indvandrere, der noget senere vare brudte op fra Egnene omkring det sorte Hav og ad en anden sydligere Vej gjennem Donaudalen efterhaanden avancerede frem til Vest-Evropa. Disse nomadiserende Folk, som ved Berøring med andre langt mere civiliserede Stammer af turansk Race allerede inden deres Opbrud fra deres gamle Hjem vare blevne indviede i Brugen af Metaller, indførte Broncen i Syd-Frankrig. — Mødet mellem dem og Dyssebyggerne var af fredelig Natur, de to Strømme smeltede sammen til een, Dyssebyggerne fik Del i Metallernes Brug, men de gamle Gravskikke forbleve forøvrigt uforandrede de samme. —

Som Forholdene vise sig paa den pyrenæiske Halvø og i Nordafrika, synes de at tale stærkt for Bertrands Anskuelse. Saaledes har man ikke blot fundet Perler af Calaïs og Jade i stor Mængde i portugisiske Gravkamre, men ogsaa Bronce (eller Kobber) forekommer, om end i ringe Mængde, saa jevnligt i Gravene fra denne Periode — baade Dysser, konstige Gravgrotter og naturlige Huler — at Cartailhac giver den neolithiske

Stenalder i Portugal Prædikat af en Overgangsperiode *). Et endnu senere Præg synes de spanske Dysser paa Sierra Nevadas Skraaninger at have. Og hvad angaaer Dysserne paa de store Gravpladser i Algier, saa er det kun en rent forsvindende Del af dem, saavidt mig bekjendt, tilmed kun fra en enkelt Lokalitet, der ved deres Indhold bevise sig at gaae tilbage til Stenalderen, allerstørste Delen tilhører senere Tider.

Hvis man altsaa overhovedet troer paa en indre Sammenhæng imellem Dysserne her i Evropa, en Sammenhæng — jeg fremhæver det atter — der dog næppe kan søges forklaret ved et enkelt erobrende Folks Fremtrængen, men snarest maa ansees for begrundet i en ny Kulturs og vel endnu mere i en ny Religions eller dog nye religiøse Ideers sejerrige men dog nærmest fredelige Udbredelse **), — saa synes de forskjellige Fænomener, der vise sig i de forskjellige Lande, utvivlsomt lettest og naturligst at kjæde sig

*) Jfr. hans: Ages préhistoriques de l'Espagne et du Portugal, S. 101, 107, 113, 186, 214.

**) Kun paa denne Maade bliver det forklarligt, at Dysseformerne og Gravskikkene, der knytte sig til dem, ved Siden af den almindelige fælles Lighed, i de forskjellige Lande og Egne tillige have et vist særligt og, om jeg saa maa sige, nationalt Præg. Herfor taler ogsaa den Omstændighed, at Kranierne, der findes i Gravkamrene, ikke vise en og samme Type. Medens Forholdene i saa Henseende ere forskjellige i de forskjellige Lande, skal her kun gjøres opmærksom paa, at om der end muligvis er en særlig Type, som gaaer igjen i disse Grave ligefra Sverige og ned til Algier, saa har Dr. Hamy paa den anden Side overbevist sig om, at de franske Gravkamre samtidigt med denne udvise en broget Blanding af Typer, af hvilke nogle vise tilbage til den palæolitiske Tid, medens andre have holdt sig lige til vore Dage.

sammen, naar man søger Udgangspunktet for Bevægelsen her i Norden og stiller Gangbygningen først i Rækken af Former som den ældste Type.

Hvis man derimod som Montelius og Henry Petersen gaaer ud fra, at Dyssekulturen er kommen til os fra Vest-Evropa, maa Forbilledet til vore Gangbygninger jo altsaa søges i Bretagne. Men jeg skal ikke negte, lige saa vanskeligt som det falder Montelius at forklare sig, hvordan man strax paa een Gang har kunnet opføre saa storartede Gravbygninger i Norden, ligesaa svært synes det mig at forstaae, hvordan den Forestilling, der ligger til Grund for disse Gravbygninger, i hvilke ogsaa han seer Efterligninger af Boliger af lignende Slags som dem, man endnu træffer i Polaregnene*) — hvordan denne Forestilling kan være opstaaet i en Egn, hvor enhver Forudsætning for en saadan Efterligning ligger saa overmaade langt borte. Thi selv om man vilde antage, at Dyssebyggerne i Bretagne havde bragt denne Forestilling med sig som en nedarvet Erindring fra deres tidligere Hjem i Kaukasus, eller hvor man nu ellers maatte søge det, bliver det dog yderst mærkeligt, at Tanken først klarer sig for dem og giver sig Form, efter at de paa deres Vandringer ere naaede frem til den vestligste Pynt af Evropa.

Mod Bertrands Tydning er der for øvrigt blevet gjort en noget lignende Indvending gjældende, idet man nemlig har sagt, at om Dyssebyggerne virkeligt havde fulgt den Vej, som han mener, saa maatte den ogsaa i hele sin Udstrækning være betegnet ved deres Grave, men fra Krim og til Weichselen mangle Dysserne fuldstændigt. Dette er et ubestrideligt Faktum, og selv om

---

*) Sv. Fornm. Foren. Tidskr. N. 20, S. 153. Sver. Forntid, S. 83.

det, som Evans har gjort opmærksom paa, maaske lader sig forklare ganske simpelt deraf, at det fornødne Materiale til at bygge Gravkamre af muligvis mangler helt i hine Egne, saa har dog denne Mulighed næppe klaret Tvivlen hos Mange.

Efter alle Julemærker at dømme, vil man dog rimeligvis inden ret mange Aar forklare sig den Omstændighed, at Dysserne ikke findes i hine Egne, paa en anden Maade. Da Archæologerne for snart 30 Aar siden begyndte at drøfte Dyssespørgsmaalet, var det endnu en urokkelig Troessætning, at Ariernes oprindelige Hjem var at søge i Højasien ved Oxus' og Jaxartes Kilder, nu er Kritiken stærkt i Færd med at undergrave dette Dogme.

Den engelske Ethnolog Latham var den Første, der opponerede, i det han gjorde gjældende, at Roden til en stor Sprogfamilie ganske naturligt er at søge der, hvor Stammen staaer, og hvor Kronen hvælver sig over Træet, men derimod ikke under Spidsen af de længst udskydende Grene. Nu boer Hovedmassen af de indogermanske Folk i Evropa, kun et Par Grene, den russiske og den persisk-indiske strække sig ind i Asien, og af dem er endda kun den ene forhistorisk; altsaa, ligesaa godt som man antager, at Asien er den mongolske Races Fødested, kun fordi den overvejende Masse af mongolske Folk bo i Asien, maa man kunne gjøre den samme Slutning gjældende for Ariernes Vedkommende, og Evropa maa da blive deres oprindelige Hjemsted.

Latham protesterede imidlertid for døve Øren og først i Slutningen af Tredserne blev Spørgsmaalet igjen taget op, særligt af den tyske Sprogforsker Benfey, der bestemt stillede sig paa Lathams Side og gjorde gjældende, at

det Sprog, der ligger til Grund for de Tungemaal, der tales i Evropa, lige saa vel kunde tænkes at være opstaaet der, som det formentes, at Grundsproget for de mongolske Tungemaal, var opstaaet i Asien. Han gjorde opmærksom paa, at man ved at granske det Ordforraad, der er fælles for alle de ariske Sprog, maaske kunde finde Oplysninger om, hvor Arierne oprindeligt havde boet, forinden Sprogene udskiltes. Han fremhævede i Sammenhæng hermed, at visse Dyr, som Bjørnen og Ulven, og visse Træer, som Bøgen og Birken, der havde været kjendte af de primitive Arier, alle høre hjemme i den tempererede Zone og særligt ere karakteristiske for Evropa, hvorimod de for det sydlige Asien karakteristiske Dyr og Træer: Løven, Tigeren og Palmen kun vare kjendte af Inderne og Iranerne, men særligt paafaldende var det, at de indogermanske Folk ikke havde noget fælles Navn for Kamelen, d. e. ikke fra gammel Tid kjendte dette Dyr, skjønt det dog spiller en saa stor Rolle i deres formentlige Hjemland. Det samme gjælder for øvrigt ogsaa om Æslet, hvad Schrader senere har gjort opmærksom paa.

Hermed var der givet et Vink om, hvordan Undersøgelserne burde ledes, og Andre have siden arbejdet videre i den angivne Retning. Opgaven er: kritisk at sigte det Ordforraad, der er alle indogermanske Sprogs Fælleseje, og som de have taget i Arv fra det gamle ariske Modersmaal; ved disse Ords Betydning bliver det saa muligt at faae et Indblik — om end kun begrændset og vel tidt utydeligt — i de Forhold, hvorunder vore ariske Forfædre levede, forinden de forskjellige Stammer udskilte sig for at udforme deres eget særlige Sprog.

Hvordan Spørgsmaalets endelige Løsning bliver, er vel fremdeles uvist. Men Faktum er, at den evropæiske Theori vinder Terrain, og selv om Forkæmperne for det

asiatiske Arien endnu fastholde, at Evropas ariske Befolkning er indvandret fra Asien, ere flere af dem dog ikke helt utilbøjelige til at indrømme, at Uddannelsen af de særlige Sprog og Udsondringen af de forskjellige Stammeafdelinger: Celter, Germaner, Slaver og Græco-Italiere, er foregaaet her. Vi have saaledes nu ogsaa et evropæisk Arien, der efter al Rimelighed har omfattet en større Del af Nord- og Mellemtyskland tillige med det sydlige Skandinavien.

Men om saa er, vil der ikke længere være Anledning til at spekulere over de Dysser, der mangle mellem Weichselen og det sorte Hav. Thi medens man tidligere gjorde gjældende, at Arierne alt forinden deres Adskillelse kjendte og forstode at udnytte næsten alle Metaller, have de nyere kritiske Undersøgelser ført til det Resultat, at Arierne i hin Periode vare Stenaldersfolk, der ikke synes at have kjendt andre Metaller end Kobberet, og at end ikke dette har været af nogensomhelst kulturhistorisk Betydning, eftersom de vare fuldstændigt fremmede for Smedekunsten *).

Selvfølgelig mener jeg ikke, at Archæologien allerede nu tør bygge nogen Slutning paa Basis af de nye ariske Theorier, og endmindre mener jeg, at den skal lade sig tage paa Slæb af Sprogvidenskaben, saaledes som den desværre saa tidt har ladet sig tage paa Slæb; men som Sagerne staae, synes det mig dog mest tidssvarende, ved denne Redegjørelse kun at bringe de evropæiske Dysser paa Omtale. En lille Bemærkning maa jeg dog gjøre, den nemlig, at de indiske Dysser, i Dekan som i Assam, næppe i noget Tilfælde kunne henføres til

*) Jeg maa nøjes med at henvise til de paagjældende Kapitler i O. Schraders: Sprachvergleichung und Urgechichte: under Afsnit III, hvor saa at sige hver Linie er af stor Interesse for den forhistoriske Archæologi.

Stammer af arisk Herkomst; det samme er upaatvivleligt Tilfælde med dem, der findes i Palæstina, og idetmindste de indiske Dysser tilhøre desuden ligesom de afrikanske en langt senere Tid end de evropæiske.

Endnu maa jeg med et Par Ord omtale den Anskuelse, som Gabr. Mortillet, Udviklingstheoriens ivrige Forkæmper i Frankrig, gjør gjældende med Hensyn til Dyssernes Oprindelse.

Medens Bertrand mener, at Sv. Nilsson *) har ramt det rigtige, naar han med Gangbygningen for Øje tyder Dyssen som de Dødes Hus, som en Efterligning af de Levendes Bolig, søger Mortillet derimod Forbilledet til Gravkamret i Gravhulen. Efterat de formentlige palæolithiske Gravfund: Aurignac, Cro Magnon, Furfootz o. s. v. ere blevne kritisk prøvede efter Systemets Fordringer og derpaa med samt deres utidige Potteskaar fejede ud af den ældre Periode, har den mortilletske Skole nu slaaet fast som en uimodsigelig Kjendsgjerning, at Menneskene i den palæolithiske Tid ikke indlod sig paa at begrave de Døde. Dertil stode de — efter hvad Mortillet docerer — paa et altfor idyllisk-naturligt Standpunkt i hin Guld-Stenalder, da Krig var ukjendt, fordi Menneskene kun vare faa og Føden rigeligt tilstede; da Indbildningskraften ikke forstyrredes af vanvittig Rædsel, fordi man nemlig var fuldstændig blottet for religiøse Forestillinger; da man under en klar og skyfri Himmel levede et sorgfrit og roligt Liv, dyrkede Konsten som talentfulde Tegnere og Billedskjærere, men ikke forstod en saa simpel Ting som at lave en Lerpotte; elskede Naturen, men dog var saa afstumpet for naturlig Følelse, at man lod sin døde Moder eller sin

---

* Skandinav. Nordens Ur-Invånere I. S. 110 og flg.

Kone og sine Børn henligge ubegravede til Føde for de vilde Dyr*).

Saa kom den nye, den neolithiske Tid, en Indvandring af et nyt Folk med en ny Kultur og nye Ideer, med Krig og Overtro og nye Skikke og deriblandt ogsaa den at begrave de Døde. Først valgte man dertil de talrige naturlige Huler i Kalkklipperne, da disse ikke længere slog til, udhulede man konstige Grotter, navnlig i de bløde Kridtklipper, og som det næste Skridt laa det da nær at opføre saadanne Kamre, hvor man fandt for godt, af løse Stenblokke, som det sjelden skortede paa. Saaledes bleve Dysserne til efter Mortillets Mening.

Til Støtte for denne Tydnings Rigtighed henviser Mortillet nu til den Lighed, der er mellem de konstige Gravgrotter i Marne, hvor de navnlig have spillet en stor Rolle, og den Form af Dysser (*Allées couvertes*), som er karakteristisk for de tilgrændsende Departementer: begge have de deres lille Vestibule skilt fra det egenlige Gravrum ved en Væg, og selv Døraabningen i denne, der altid som en virkelig Aabning hører med til Grotternes Udstyr, gjenfindes ofte — som tidligere omtalt — *en miniature* ved disse Dysser.

Men ikke nok hermed, der findes ogsaa Grave af blandet Konstruktion, d. v. s. halvt Dolmens og halvt Huler. Fra Gard og Charente anføres saaledes Exempler paa Gravhuler, hvor Aabningen fandtes lukket

*) Mortillet: Le Préhistorique Antiquité de l'homme: S. 601. I saa Henseende har Vest-Evropas ældste Stenaldersmennesker altsaa lignet Befolkningen her i den formentlige Kjøkkenmødding-Periode, der ogsaa udmærker sig ved en fuldstændig Mangel paa Grave, vi veed kun, at de Mennesker have levet, og hvordan de have levet, men fraregnet et Par enkelte Knokler fra Kjøkkenmøddingerne have vi aldrig fundet Spor af dem selv.

med en Række store Stenfliser, og fra Departementet Bouches du Rhône haves Beretning om store Gravkamre, udhuggede paa aaben Mark i den bløde Sandsten, hvoraf Klippebunden bestaaer, men dækkede ligesom Dolmens med store Overliggere og forsynede med en Forstue og Døraabning.

Theorien om Dyssernes Afledning af Gravhulerne tilhører hel og holden Mortillet, og er snart af gammel Dato, den kom nemlig frem paa Kongressen i Stockholm 1874, og uden nogen væsenlig Forandring gaaer den samme Fremstilling igjen i hans Arkæologi fra 1885; som en løshenkastet Formodning findes Tanken dog alt forinden udtalt af Andre, f. Ex. L. Lartet og Fergusson.

Her kun et Par Bemærkninger til Belysning af den Side af Spørgsmaalet, der vedkommer mit Emne. At der er en nøje Sammenhæng mellem Gravhulerne og Gravkamrene i Frankrig synes utvivlsomt, for saa vidt give de faktiske Forhold Mortillet Ret; men naar man heraf vil slutte, at Ideen til Gravbygningen har udviklet sig af den Skik at begrave i Huler, er dette kun et rent subjektivt Skjøn; thi det vilde være akkurat ligesaa berettiget at sige: paa samme Tid, som det var almindelig Skik at begrave i Dolmens, benyttede man tillige ofte naturlige Huler, hvor saadanne fandtes, og i de Egne, hvor Klipperne bestod af et saa let behandleligt Stof som Kridt eller blød Sandsten, udhuggede man ogsaa ofte konstige Grotter, slet og ret fordi det var det Nemmeste.

Hvis der ikke var bleven gjort rent Bord med alle Gravhuler fra den palæolithiske Tid, vilde Mortillets Theori have haft en fastere Basis, idet han saa kunde have henvist til en virkelig eller dog tilsyneladende Fremadskriden, men nu er der Intetsomhelst til at bygge en Tidsforskjel paa; thi Gravgodset i de naturlige Huler

er det selvsamme som i de konstige Grotter og i Dysserne; det er de samme slebne Øxer, de samme smaa simple Perler, de samme Lerkar og de samme Landse- og Pilespidse af Flint, der forekomme i disse som i hine, og da Dysser forekomme i saa godt som alle de 36 Departementer, hvor der haves Gravhuler, og da Gravgodset i Hulerne, Grotterne og Dysserne paa de forskjellige Egne tillige vise de samme lokale Ejendommeligheder *), saa er dermed ogsaa baade deres Sammenhæng og Samtidighed godtgjort saa fyldestgjørende, som man vel kan forlange det **). Forholdene i Portugal svare i Et og Alt til dem i Frankrig.

Hvad enten nu Huletheorien maatte være rigtig eller urigtig, saa vil det, af hvad her er meddelt, være klart, at selv om man vil udlede Dysserne af Gravhulerne, kan man dog heller ikke ved Hjælp af denne Theori faa gjort den simple enkelte Dysse til den ældste Gravkammerform; de faktiske Forhold i Frankrig vise en hel anden Sammenhæng; efter denne at dømme maatte Dyssen snarest sættes langt tilbage i Udviklingsrækken.

Hermed troer jeg i det væsenlige at have paavist, hvad Forholdene i det vestlige Evropa paa den ene eller den anden Maade formentlig kunne oplyse ved-

*) I Aveyron f. Ex. findes Kiler aldrig i Gravene, medens de forekomme som en staaende Regel i enhver Grav i Marne, Seine og tilgrændsende Departementer.

**) Jeg maa gjøre opmærksom paa, at Konklusionen her næsten Ord for Ord er Mortillets egen. Hans Theori om Dyssernes Udledning af Gravhulen har aabenbart kun Betydning, fordi den formentlig gjør det af med Theorien om et Dyssefolk. Jeg skal ikke gaae nærmere ind herpaa, saa meget mindre, som Modsætningen mellem ham og Bertrand vedrørende dette Spørgsmaal egenlig ikke længere synes at være synderlig stor.

rørende det paagjældende Spørgsmaal, og jeg kan ikke see andet, end at de tale meget stærkt for den Anskuelse Dr. Henry Petersen har fremsat, nemlig: at Gangbygningen er den ældste Gravkammerform, hvis der overhovedet skal kunne tænkes en rimelig Sammenhæng mellem de forskjellige Typer.

For saa vidt slutter jeg her. Men medens Dr. Montelius ved sin Bevisførelse udelukkende holder sig til Gravkamrene selv og deres forskjellige Former, gaaer Dr. Henry Petersen et langt Skridt videre, idet han, støttet paa et betydeligt Materiale, søger at paavise, hvorledes de forskjellige Dysseformer ogsaa for Gravskikkenes, men dog endnu mere for Gravgodsets Vedkommende udvise karakteristiske Ejendommeligheder, der formentlig bekræfte Rigtigheden af den kronologiske Rækkefølge, han har opstillet.

Derved er Spørgsmaalet bleven ført ind i et nyt Spor.

Dr. Henry Petersens Bevisførelse er korteligt denne:

En Sammenligning mellem Oldsagformerne fra Gangbygningerne og Stenkisterne vise en iøjnefaldende Forskjel. Medens det er Kiler, Mejsler og Flintflækker tillige med Benredskaber, Ravsmykker og Lerkar, der give Gangbygningsfundene deres særlige Præg, er det derimod Spyd og Dolke, der ligesaa stadigt gaae igjen i Fundene fra Stenkisterne og give dem deres Særpræg. Nu er det netop Spyd og Dolke tillige med Flintpile, d. v. s. Vaaben, der fremfor andre Stenoldsager forekomme i Broncealderens Grave, hvad enten disse gjemme brændte eller ubrændte Lig; hvad Ravperler angaaer, ere de ligesaa sjeldne i Broncealderens Grave som i Stenalderens Kister, og findes der Lerkar, saa er Reglen: kun et i hver Grav — atter ligesom i Stenalderskisterne.

Altsaa, ligesom denne store Lighed, hvad Gravgodset angaaer, er et nyt Vidnesbyrd om, at Kisterne ere den Form, der staaer Broncealderen nærmest, saaledes er paa den anden Side den gjennemgaaende Uensartethed, der viser sig mellem Gravgodset i Stenkisterne og Gangbygningerne et Vidnesbyrd om, hvor langt disse Grave ere skilte fra hinanden i Tiden; og da nu endvidere Fundene fra de mindre Dysser med polygone Kamre vise, hvordan først Kileredskaberne og dernæst Flækker, Ravperler og Lerkar aftage i Tal, i samme Forhold som Dyssernes Form nærmer sig til det rektangulære, mandslange Kammer, saa finder Forfatteren heri en Bekræftelse paa, at disse Grave, hvad Tiden angaaer, udfylde Mellemrummet mellem Gangbygningerne og Kistegravene.

I samme Retning peger nu formentlig ogsaa Begravelsesmaaden, idet de store Gangbygninger med deres mange Lig vise os Fællesbegravelser som Skik og Brug ved den ene Ende af Udviklingen, hvorimod — vi komme rigtignok her et lille Skridt for langt — Broncealderens Stenkister altid kun ere beregnede paa et Lig, og medens det er iagttaget som karakteristisk for den store Gangbygning, at Ligene ere begravede i siddende Stilling — finder man altid Liget liggende udstrakt i Broncealderens Gravkiste.

Dette er Hovedtrækkene i Forfatterens Bevisførelse. Jeg kan ikke skjønne andet, end at den Betragtningsmaade, som ligger til Grund for den, væsenlig forandrer Spørgsmaalet om Dysseformernes Rækkefølge og dermed tillige giver det en mere afgjørende Betydning for vor Opfattelse eller Forstaaelse af vor Stenalders Forhold, end Forfatteren maaske selv har tillagt det.

Det maa nemlig vel erindres, at, hvad enten vi

sætte den ene eller den anden Dysseform som den første i Rækken, og hvordan vi end kjæde dennes enkelte Led sammen, gjælder denne kronologiske Ordning — som af Montelius fremhævet — kun Typen. Seet under dette Synspunkt har Spørgsmaalet derfor egenlig kun theoretisk Betydning. Det er saaledes ikke usandsynligt, at forskjellige Gravkammerformer, f. Ex. Gangbygninger og Dysser, maaske igjennem Aarhundreder have bestaaet, d. e. været brugte, ved Siden af hinanden; og skjøndt Dyssen som Type betragtet ansees af Dr. Henry Petersen for yngre end Gangbygningen, maa det dog staae fast, som han ogsaa selv indrømmer, at den ikke desmindre kan være gaaet forholdsvis tidligt af Brug igjen, medens man maaske endnu længe derefter vedblev at opføre og benytte Gangbygninger. Han har ydermere selv paavist, at Gangbygninger bevisligt i ganske enkelte Tilfælde virkeligt have været benyttede lige ned til Stenalderens Slutning, idet der i selve Liglaget og sammen med andre Oldsager fandtes enkelte smaa Bronceprydelser. For ikke at misforstaaes, bør jeg bemærke, at der ikke herved sigtes til de sekundære virkelige Broncealderbegravelser, der af og til findes i Gangbygningerne.

Dysseformernes kronologiske Rækkefølge udelukker saaledes paa ingen Maade den Mulighed, at disse Former snarere ere at ansee for Vidnesbyrd om særlige Skikke og Vedtægter, det være sig religiøse eller sociale, som vi ganske vist endnu ikke kunne tyde, end at betragte som Vidnesbyrd om en Tidsforskjel, der dog i Realiteten ingen Betydning har for os, eftersom Gravene hele Perioden igjennem vise os en Kultur, der fra først til sidst er een og den samme.

Det er dette jeg mener, naar jeg siger, at Forfatteren har bragt Spørgsmaalet ind i et helt nyt Spor.

Men nyt er det ogsaa for saa vidt, som man ingen andre Steder har turdet tillægge Gravskikkene i Stenalderen saa stor Betydning, at man har forsøgt en Deling eller Inddeling af Perioden begrundet paa de meget store Forskjelligheder, som de undertiden udvise. Exempelvis skal jeg saaledes henvise til Forholdene i England.

Ren og uden Indblandinger med Broncesager repræsenteres Stenalderen der af de saakaldte *Long Barrows*, aflange og forholdsvis lave Jordhøje; men hvorledes? Jo, i nogle Egne (North-Wiltshire og Gloucestershire) gjemme disse Høje ofte et Stenkammer af forskjellig Form og Størrelse og i mange Tilfælde forsynet med en Gang; i andre Egne (South-Wiltshire, Dorset- og Yorkshire) mangler derimod dette Kammer stedse; og medens Højene i Yorkshire udvise Ligbrænding som den eneste der gjældende Skik, gjemme *Long Barrows* i det sydlige England næsten uden Undtagelse ubrændte Lig, og i Skotland viser det sig, at begge Skikke ere brugte i Flæng *).

Ikke desmindre erkjende de engelske Archæologer, at det er umuligt at gjøre nogen Tidsforskjel gjældende. Men saa troer jeg ogsaa, at vi bør lægge os en saadan Udtalelse som denne af Prf. Rolleston paa Sinde: „Naar det er utvivlsomt og vist, at to saa diametralt forskjellige Gravskikke som Ligbrænding og Gravlægning ere brugte samtidigt, af et og samme Folk og i een og samme Egn, saa maa man ogsaa ansee det for umuligt at lægge Vægt paa Forskjelligheder af nogensomhelst Slags, Gravskikkenes Detail vedrørende, som skulde de kunne bevise en Forskjel i Tid“ **). Jeg vil endnu tilføje dette,

*) Greenwell: British Barrows, S. 479—480.

**) On the People of the Long Barrow Period. Journ. Anthrop. Instit. V, 121. — I Sammenhæng hermed kan anføres, at Prof.

at indtil Dato have vore Undersøgelser af Stenalderens Grave kun givet os Vink og Oplysninger til Forstaaelse af Stenalderskulturen i dens Almindelighed, derimod have de lært os overmaade lidt til Forstaaelse af Gravskikkene selv.

Dette sagt i Almindelighed. Lad os nu see lidt nærmere til de enkelte Momenter i Bevisførelsen.

Hvad først angaaer Begravelsesmaaden, saa maa jeg — naar det anføres som karakteristisk for Gangbygningerne, at Ligene i dem ere begravede i siddende Stilling — bemærke, at denne Skik idetmindste ikke har været almindelig i det nordvestlige Sjælland; thi ved de Gangbygninger, jeg der har undersøgt, har jeg kun fundet den brugt i et Tilfælde af tolv.

Men ganske afseet herfra kan jeg næppe troe, Forfatteren har Ret, naar han tyder den Omstændighed, at man i Gravkisterne undertiden finder Ligene anbragte i siddende Stilling, som et Bevis paa Traditionens Magt. Et af disse Tilfælde — Lille Valdby, Aagerup S. paa Sjælland — viser os nemlig i en og samme Kiste flere Skeletter, hvoraf nogle siddende; disse Mennesker maae efter al Rimelighed have tilhørt samme Familie og i alt Fald saa temmelig nær have været samtidige; man skulde da ogsaa troe, at Traditionen om den gamle Skik var fælles for dem. Dog lad dette være som det vil, højst besynderligt er det i hvert Tilfælde, at man ikke mærker noget til Traditionens Magt i den Periode, der

---

Cyrus Thomas ved sine Undersøgelser af de nordamerikanske *Burial Mounds* er kommen til den Slutning: „at hver Stamme fulgte forskjellige Begravelsesmaader, som efter al Sandsynlighed indtil en vis Grad beroede paa den Afdødes sociale Stilling og Forhold". Annual Report of the Bureau of Ethnology 1883—84, S. XLI.

formentlig ligger mellem Gangbygningerne og Stenkisterne, thi, saa vidt mig bekjendt, har man aldrig iagttaget, at Ligene i Dysserne have været begravede i siddende Stilling.

Endnu Et. Forfatteren klager over, at det skorter os paa paalidelige Undersøgelser til Bedømmelse af Tidsforholdet mellem de Gravkamre af forskjellig Form, der navnlig tidt forekomme i Langdysser, og om hvilke det maa antages for rimeligt, at det ene er anlagt efter det andet. Jeg troer dog ikke, efter den Erfaring jeg har gjort, at der er Grund til at vente sig synderligt Udbytte i den Henseende; thi i de allerfleste Tilfælde udmærke de mest almindelige af disse Grave, den rektangulære Dysse af Mandslængde og den mindre, særligt smallere, mindre dybe og skjævtliggende Kiste, sig nærmest ved deres fuldstændige Mangel paa Oldsager. Sidste Sommer — for at anføre et Exempel — undersøgte jeg to Langdysser, hver med to saadanne Grave, og hele Udbyttet af Oldsager for dem alle fire var to smaa Flintflækker og et lille Potteskaar. Hvad Interesse har det saa i dette Tilfælde at faae at vide, at de to mindre Kister vare senere anlagte end Dysserne? Alt taler desuden for, at der ved disse Grave ikke kan være Tale om en større Tidsforskjel, der kan have nogen egenlig Betydning, selv om Kisterne ere senere anlagte, gjøre de dog i Reglen Indtryk af at høre med til den oprindelige Plan for Langdyssen. For øvrigt gad jeg nok vide, hvor i Rækken man vil sætte de mange Langdysser, der helt mangle Oldsager, naar Gravgodsets Beskaffenhed skal have Betydning for Tidsspørgsmaalet.

Dr. Petersens Hypothese eller Anskuelse, at Gravgodset ved den forskjellige Karakter, det har, i de for-

skjellige Stenaldersgrave vidner om disses forskjellige Alder, støtter sig som sagt paa en Sammenligning mellem de Fund, der paa den Tid stod til hans Raadighed, — jeg bør tilføje: og af hvilke de i videnskabelig Henseende brugelige næsten alle skyldes hans egne Udgravninger — og man behøver kun at kaste et temmelig flygtigt Blik paa de statistiske Tabeller, der ledsage hans Afhandling, for at see, at de i det Væsenlige fuldt ud svare til den Karakteristik, han har givet af Gravgodset, som det findes i Gangbygninger, i Dysser og i Gravkister.

Men af disse Oversigter lader der sig paavise en hel Del mere, end netop dette ene Faktum, hvorved Dr. Petersen er bleven staaende. De vise os saaledes ogsaa, at der ligeoverfor Reglen staaer en Række mere eller mindre skarpe Undtagelser, som formentlig kunde fordre en Forklaring, der helst tillige anviste dem deres Plads i Rækkefølgen. Støttende mig paa mine egne Undersøgelser vil jeg hertil føje, hvad man ikke kan see af Tabellerne, at Forskjellighederne meget ofte strække sig til Gravskikkene i det Hele taget, og i Modsætning til den Ensartethed, som Dr. Petersen fremhæver, kan jeg kun sige, at Gangbygningerne i det nordvestlige Sjælland, hvad deres Indhold og Indretning angaaer, udvise saa mange Forskjelligheder, at de hidtil trodse enhver Regel, og at det Ensartede og dermed det formentlige kronologiske Moment under alle Omstændigheder træder stærkt i Baggrunden.

Jeg skal dog ikke gaae nærmere ind herpaa, men vil derimod med Benyttelse af de statistiske Data, Forfatteren selv har givet, gjøre opmærksom paa en anden Omstændighed, der vistnok peger i samme Retning.

For Gangbygningernes Vedkommende er det jo, som vi have hørt, Kiler og Mejsler, d. v. s. Egværktøjet,

der spille den dominerende Rolle blandt Flintredskaberne, og væsenligt bidrage til at give Gravgodset dets særlige Præg. Lad os nu engang til Belysning af denne Sætning sammenstille Tallene paa Kiler og Spyd & Dolke i de opgivne Fund, men summere op provindsvis*).

Fra **Sjælland** 19 Fund med:

Kiler	213 Stk. fordelte paa alle 19 F.	
Spyd & Dolke	52 — — — 12 af 19 F.	

*) Naar jeg stadigt holder mig til Gangbygningerne, saa er det kun, fordi det statistiske Materiale, der omfatter de andre Dyssefund, forekommer mig omtrent ubrugeligt. Fordelt paa de forskjellige Grave, der falde ind under denne Rubrik — Rundhoje med polygont Kammer og med rektangulært mandslangt Kammer, Langdysser med deres forskjellige Gravformer o. s. v. — svinder det ind til at give Exempler istedetfor at begrunde en Regel. Men selv om vi tage Tabellerne over Gangbygningerne med, er det bedrøveligt at see, hvor lille et Materiale vi endnu besidde af gode Fund, d. v. s. saadanne, der skyldes paalidelige systematiske Undersøgelser.

Masser af Hoje og Dysser ere forsvundne i de sidste to Menneskealdre, men kun en forsvindende Del af disse have givet noget Udbytte for Videnskaben. Dette gaaer ikke ustraffet i Længden. Vil man have en dansk Archæologi og holde et oldnordisk Musæum, saa bør heller ingen Gravhøj kunne ryddes, førend den er undersøgt af Sagkyndige. Thi som Forholdene ere hos os, maae Gravene altid blive den vigtigste Kilde, hvoraf Archæologen skal hente sit Stof, og hvorfra Musæet faaer sin i videnskabelig Henseende bedste Tilvæxt. Hvor kunne vi saa forsvare at lade den løbe tom paa denne Maade; da vi dog ere saa stolte, ja ligeoverfor Fremmede indtil Forfængelighed stolte af vort oldnordiske Musæum, og glæde os ved at høre det lovprist som en af vore største nationale Skatte, hvortil der knapt noget andet sted i Verden findes Mage. Troer man maaske, at denne Kilde ikke kan tømmes, eller mener man, at den archæologiske Videnskab kan opbygges alene paa Museumsstudier, uden at tabe sig i tom Formalisme?

Fra **Møen** 7 Fund med:

Kiler	45 Stk.	fordelte paa	6 af 7 F.
Spyd & Dolke	43 —	— —	alle 7 F.

Fra **Laaland & Falster** 7 Fund med:

Kiler	34 Stk.	fordelte paa	alle 7 F.
Spyd & Dolke	3 —	— —	2 af 7 F.

Fra **Fyen & Langeland** 7 Fund med:

Kiler	20 Stk.	fordelte paa	alle 7 F.
Spyd & Dolke	18 —	— —	6 af 7 F.

Fra **Jylland** 8 Fund med:

Kiler	28 Stk.	fordelte paa	5 af 8 F.
Spyd & Dolke	31 —	— —	alle 8 F.

Nogen stor Beviskraft tør man vel næppe tillægge dette statistiske Materiale, der selv for Sjællands Vedkommende bygger paa saa faa Fund i Forhold til det paagjældende Landomraades Størrelse og det Antal Dysser, som findes der; men vil man overhovedet drage nogen Slutning af de anførte Tal, maa det blive den, at Skik og Brug i de forskjellige Dele af Landet paa samme Tid rimeligvis have været mere eller mindre forskjellige ogsaa med Hensyn til Beskaffenheden af Gravgodset. Saaledes vise Forholdene i Sjælland sig kjendeligt forskjellige fra dem i Jylland, hvor Spyd og Dolke fuldt saa meget som Kiler synes at høre med til det stadige Gravgods i Gangbygningerne.

Men den statistiske Oversigt viser tillige en meget ulige Fordeling i numerisk Henseende af de paagjældende Oldsager for de anførte Fund. Af 213 Kiler fra sjællandske Grave falde saaledes de 180 paa 9 af 19 Grave, og af disse 9 Fund er et repræsenteret ved 60, et andet ved 32 Kiler; af 28 Kiler fra Jylland ere de 22 fra een Grav;

af Møens 45 Kiler ere 20 fra een Grav. Noget lignende er Tilfældet for Spydenes Vedkommende; een Gangbygning i Jylland moder frem med 17 Spyd, een paa Møen med 22; og hvad der her er sagt om Kiler og Spyd, viser sig aldeles paa samme Maade for Flintflækkernes, Lerkarrenes og Ravperlernes Vedkommende.

Men finde disse Tal nu maaske ikke deres Forklaring deri, at Gravgodsets Størrelse svarer til Antallet af de Lig, Gravene rumme? Dr. Petersen har ikke kunnet give nogen Oplysning om Fundene i saa Henseende, og i mange Tilfælde vil dette ogsaa være umuligt, da Opløsningsprocessen tilsidst udsletter ethvert Spor af de menneskelige Skeletdele. Imidlertid er jeg saa heldig at kunne give et lille Bidrag til dette Spørgsmaals Besvarelse. Fra mine egne Udgravninger anfører jeg: en Gangbygning med 44 Lig og 27 Kiler; en do. med 55 Lig og 12 Kiler; en do. med 20 Lig og 1 Kile; en do. med „særdeles mange" Lig og 1 Kile; en do. med „mange" Lig men ingen Kiler. Oplysende ere disse Tal dog kun, forsaavidt som de vise, at det ikke er en og samme Skik, ikke samme Regel, der her gjør sig gjældende.

Efter at have drøftet Tidsspørgsmaalet for de danske Dyssers Vedkommende, vender Forfatteren sig til Sverige, „hvis senere Bebyggelse formentlig skulde kunne give os et Holdepunkt for Bedommelsen af Gravskikkene paa et fremrykket Stadium af den nordiske Stenalderskultur, baade hvad Gravfund og Gravgods angaaer". (S. 348).

For at Læserne ikke skulle gjøre sig et falsk Billede maa bemærkes, at Stenalderens Gravkamre i Sverige ikke findes spredte mellem hverandre som hos os, men i alt Fald for en væsenlig Del gruppere sig geografisk efter de forskjellige Typer.

Kun i Skaane findes Gravkamrene — af samme Type som paa Sjælland: Gangbygninger, Dysser og Gravkister — spredte mellem hinanden, idet de, paa nogle faa Undtagelser nær, alle danne en sammenhængende Kjæde, hele Kysten rundt, fra Helsingborg Syd efter og om til Cimbrishamn.

For Hallands Vedkommende indskrænke Gravkamrene sig til en lille Gruppe paa 7 Dysser i Nærheden af Warberg, næsten en Snes Mil Nord for Helsingborg. Foruden dem anføres 5 Gravkister, men Gangbygninger forekomme ikke.

Nord for Götaelven i Bahuslehn finde vi den næste Gruppe — Gangbygninger (9), Dysser (37) og Gravkister (17), foruden den ejendommelige svenske Form: de store fritstaaende Hellekister. Dysserne og Gangbygningerne danne en stor sluttet Gruppe i den sydlige Del af Landskabet, de to andre Former findes mere spredte, men optræde fortrinsvis i den nordlige Del lige op til den norske Grændse.

De bagved liggende Strækninger, Vest og Syd-Vest for Veneren, have et andet Fysiognomi. I Vermland, Dalsland og den syd-vestlige Del af Vestergötland, Elfsborg Lehn, ere Hellekisterne saa at sige eneraadende; kun i sidstnævnte Distrikt findes en enkelt Gangbygning. Men i den nordøstlige Del af Vestergötland, Skaraborg Lehn, forandres Forholdene atter, Hellekisterne træde i Baggrunden, og i deres Sted vise Gangbygningerne sig her i dominerende Antal (112), samlede i en kompakt Gruppe mellem Skara og Falköping.

Hermed ere vi saa omtrent færdige; alle de østlige Landskaber udmærke sig kun ved deres Fattigdom paa Stenaldersgrave. Et Par Gangbygninger have forvildet sig til Nerike og Södermanland; fra det store Smaaland

kjendes kun 15 Gravkister, og i Blekingen findes der 6; Hellekisterne og Dysserne ere derimod helt forsvundne.

Dyssefundene i Skaane stemme nu efter Forfatterens Mening i Hovedsagen overens med de sjællandske — ligesom Provindsen „ved sin Rigdom paa Flintredskaber og deres Variation er nøje knyttet til Landene paa denne Side Sundet". Hvordan forholder det sig nu ret beseet med denne Overensstemmelse. Sammenligningsmaterialet bestaaer i Gravgodset fra 5 Gangbygninger. Kun i een af disse fandtes der Egværktøj, nemlig 5 Kiler; og fra to af de andre svarer Gravgodset i Karakter fuldstændigt til de danske Stenkister. Overensstemmelsen er herefter egenlig ikke synderlig stor, og hvis Afvigelserne, som Forf. antyder, skulle pege hen til en Overgangstid, altsaa være begrundede deri, at Skaane er bleven saa meget senere bebygget end Sjælland — saa synes denne Antagelse virkelig noget hazarderet, thi Pasagen over Øresund er saa let, at denne Overgang fornuftigvis ikke kan antages at repræsentere et Tidsrum, der i archæologisk Henseende har nogen Betydning.

Vende vi os derefter til de vestergötlandske Gangbygninger, til Belysning af hvilke Forfatteren anfører 19 Fund, saa er Forskjellen mellem dem og de danske, hvad Gravgodset angaaer, næsten gjennemgaaende: alt Egværktøj mangler, det samme gjælder om Flækkerne, og Lerkar forekomme kun enkeltvis og derhos kun i 3 af 10 Fund. Dr. Petersen mener nu, at denne store Forskjellighed — „som Prøven paa Regnestykket" — netop viser, at hans Anskuelse om Gravgodsets kronologiske Karakter er rigtig. Til den geografiske Afstand svarer ogsaa en Afstand i Tid; og maae allerede de skaanske Dysser ansees for at være yngre end de

danske, saa gjælder dette i en endnu højere Grad om de vestergötlandske, der ligge godt og vel 30 Mil nordligere.

Ret beseet kan dog end ikke denne Afstand tælle ret mange Aar; thi aabenbart have Dyssebyggerne paa deres Vandring fulgt Kysten, saa Vejen selv ikke har frembudt synderlig Vanskelighed, og heller ikke have Fjender lagt Hindringer i Vejen, thi hine Egne vise ikke Spor af nogen tidligere Beboelse. Men rent afseet herfra, lader der sig gjøre en ikke uvæsenlig Indvending mod Forfatterens Raisonnement.

Hvis nemlig Dyssebyggerne ere naaede saa sent op til Vestergötland, at de have medbragt Gravskikke, som formentlig karakterisere en Tid, der grændser op til, eller dog stærkt viser hen mod Periodens Slutning, hvordan kunne de saa tillige have medbragt til deres nye Hjem netop den og kun den Type paa Gravkamre, som Forfatteren selv anseer for den ældste? Det forekommer mig, at der deri ligger en Modsigelse, og denne bliver ikke mindre, naar al Sandsynlighed taler for, at Dyssebyggerne ere naaede ind til Falköping-Egnen fra Bahus Lehn, hvor den simple Dysse er stærkt fremtrædende.

Jeg kan ikke see rettere end, at, som Forholdene ere i Sverige, lade Forskjellighederne i Henseende til Gravgods og Dysseformer sig kun tyde paa en naturlig Maade, naar der tages et rimeligt Hensyn til, at Skik og Brug i dette store, tyndt befolkede Land aabenbart maae have været forskjellige paa de forskjellige Steder. Et Blik paa Kortet, der ledsager Dr. Montelius's Afhandling i den stockholmske Kongresberetning, bekræfter dette paa en slaaende Maade for Dysseformernes Vedkommende. Jeg har en Formodning om, at en saadan lokal Indflydelse ved fortsatte Under-

søgelser ogsaa vil kunne paavises for Danmarks Vedkommende, om end ikke saa tydeligt, da Bebyggelsen der har været langt tættere og de forskjellige Landomraader ere saa meget mindre *).

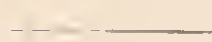
Jeg troer paa den anden Side, at alle kronologiske Spekulationer, byggede paa Slibning eller Ikke-Slibning, Tilhugningens Beskaffenhed eller Forskjellighed i Form, svæve fuldstændigt i Luften. De kunne maaske ved Opstillingen i et Musæum tage sig ret interessante og skarpsindige ud, men de føre ikke Videnskaben, d. v. s. vort Kjendskab til den Oldtids Periode, de tilhøre, et Skridt videre.

Hermed slutter jeg. Der kunde vel siges adskilligt mere; men er det gjennem denne Udvikling lykkedes mig at vise, hvordan Dysse-Spørgsmaalet for Øjeblikket staaer, naar man kun tager Hensyn til de faktiske Forhold, saa har jeg naaet, hvad jeg vilde, nemlig at sætte Læseren i Stand til selv at danne sig en begrundet Mening om de forskjellige Tydningers Værd.

---

*) Allerede nu kan der paavises visse forskjelligartede Smaatræk, som give Stenalderen i Jylland et lidt forskjelligt Præg fra Øernes. Sjælland har igjen sine Ejendommeligheder, og Skaane, skjøndt det ligger saa nær, har igjen sine, saaledes, at skjøndt Ingen vil kunne see paa et enkelt Stenredskab, om det er fundet i Skaane eller paa Sjælland, vil dog Enhver, uden at være Kjender, strax kunne see, at en skaansk Oldsagsamling fra Stenalderen har et helt andet Fysiognomi end en sjællandsk.

NORDISK ARCHÆOLOGI

STENALDERSTUDIER

II

AF

L. ZINCK

KØBENHAVN
J. FRIMODTS FORLAG
FR. BAGGES BOGTRYKKERI
1893

EN INDSIGELSE

Nærværende Skrift forelægges Læserne som en Fortsættelse af, eller i alt Fald i nøje Tilslutning til „Stenalderstudier" 1890, en Fortsættelse, der allerede var paatænkt under Udarbejdelsen af disse, om end Fremkomsten af Dr. Müllers „Antikritik" *) i Meget er blevet bestemmende baade for Indhold og Form. Nødvendigheden af at imødegaae min ærede Modstanders mange forskjellige Paastande levnede mig intet frit Valg i saa Henseende. Adskillige af disse Paastande vedrøre kun mig personligt, men berøre mig saa personligt, at det er min Pligt ligeover for Læserne, blandt hvilke der sikkert er mange, som have læst Dr. Müllers Antikritik, at klare dette Mellemværende, inden jeg gaaer over til den saglige Behandling af de foreliggende Emner.

I den Karakteristik, han giver til bedste for sine Læsere, af det der kaldes min ejendommelige Forfatterindividualitet, er min ærede Modstander nemlig gaaet lidt for vidt, idet han paa forskjellige Steder i sin Bog fremfører den Insinuation, at jeg forsætlig

*) Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1890.

citerer hans Ord eller refererer Kjendgjerninger galt for at give Læserne en falsk Forestilling om den rette Sammenhæng. Saaledes naar det S. 309 hedder, at jeg „søger et godt Udgangspunkt for mine Paavisninger ved paa væsenlig Maade at omdanne en af hans Udtalelser, og ved at bøje et Verbum forbøjer hele Sagen" — eller S. 324: „Hr. Z.s Udtalelser om andre Forhold afvige mere eller mindre fra det Rigtige, men stedse saa meget, som han har Brug for" — eller S. 343: „Det er lidet heldigt at svække Tilliden til en Forfatter ved at gjengive hans Ord urigtigt og saaledes selv skabe sine Angrebspunkter" — eller naar min ærede Modstander S. 350 beskylder mig for at misbruge andre Forfatteres Ord.

Jeg skal holde mig til det første og sidste af disse Punkter, da Dr. Müller for deres Vedkommende har søgt at begrunde sin Beskyldning.

Anklagen S. 309 angaaer en Udtalelse af Dr. Müller i hans Afhandling „Egredskaber fra den ældre Stenalder", der lyder saaledes: „Thi vare de trekantede Øxer ikke Redskaber med Hugge- eller Spalte-Eg, da maatte det tilstaaes, at Redskaber af denne Art overhovedet mangle i den Kultur, som Worsaae saae repræsenteret ved de gamle Skaldynger og i de ældre Stenalders Fund". Ved en Uagtsomhed har jeg (S. 5) gjengivet denne Udtalelse saaledes: „thi" — som Dr. Müller siger — „ere de trekantede Øxer ikke Redskaber med Hugge- eller Spalte-Eg, da maa det tilstaaes, at Redskaber af denne Art overhovedet mangle i den Kultur o. s. v.".

Den Unøjagtighed, jeg har begaaet, indskrænker sig altsaa til Brugen af Indikativ-Formerne ere og maa i Stedet for Konjunktiverne var og maatte,

og, som Enhver vil see, forandres Tanken i sin Helhed ikke derved, allermindst som Dr. Müller paastaaer, idet han nu vil gjøre gjældende, paa det her citerede Sted at have sagt: medens Spalterne, da den gamle Strid stod (mellem Worsaae og Steenstrup), vare af afgjørende Betydning for Spørgsmaalet, ere de det nu ikke længere. Hvis dette havde været hans Mening, maatte han nødvendigvis have skrevet manglede og ikke mangle*).

Jeg kan kun gjøre min ærede Modstander en Undskyldning for ikke at have citeret hans Ord helt bogstavret: Beskyldningen for Forvanskning af Meningen falder tilbage paa ham selv.

Og saa, endnu paa samme Side, omtrent i samme Aandedræt som Dr. Müller bebrejder mig, at jeg ved at anføre hans Ord urigtigt forvansker Meningen og altsaa giver Læserne en falsk Opfattelse af hans Anskuelser, gjør han sig selv skyldig i en saa tyk Forplumring, først af hvad han selv har sagt, og dernæst med Hensyn til de Indvendinger, jeg har gjort mod hans Bevisførelse, at Meningen gaaer fuldstændig tabt, og Læserne have god Grund til at betragte mig med Mistro og Misbilligelse, naar Dr. Müller sætter mig i Skammekrogen og derefter putter Riset i Lommen med et ildevarslende „Dette er foreløbig nok, vi gaae videre“.

I sin Artikel af 1888 udtalte min ærede Modstander sig nemlig (S. 241) paa følgende Maade om den „trekantede Oxe“ eller den „store Spalter“, som han kalder den. „Kantens Brede er højst for-

*) Udhævelserne her og i det Følgende er mine.

skjellig, vexlende mellem ½ og 11 Centim., og herefter retter sig saa Stykkets øvrige Brede og Form. En saaledes varierende Form maa have tjent som Egredskab". I „En Antikritik" S. 310 gjengives dette derimod saaledes: „Spalterne variere i Størrelse og i den hele Form ikke anderledes, end at de altid kunne være anvendte som Egredskaber". Herefter maa det altsaa være ligegyldigt, enten man siger: dette maa være en Øxe, eller: dette kan være en Øxe.

Det hedder endvidere sammesteds i Artiklen fra 1888, som det nøjagtigt er gjengivet af mig (S. 5 og flg.):

1) „Det er for at benytte den skarpe Kant (paa den „trekantede Øxe"), at man har formet Redskabet" — hvortil jeg bemærker: dette er muligt, det er, om man vil endog sandsynligt, men det bliver dog kun en Formodning. Dr. Müller gaaer dernæst et Skridt videre i sin Udvikling og tilføjer: 2) „At fremdeles Kanten har været bestemt til at bruges som Eg, at den er bleven brugt saaledes, fremgaaer af flere hidtil ikke tilstrækkelig kjendte eller fremdragne Forhold. For det Første er Kantens Brede højst forskjellig, og derefter retter sig Stykkets øvrige Brede og Form. En saaledes varierende Form maa have tjent som Egredskab" — hvortil jeg bemærker: det er mig ikke muligt at finde Spor af Bevis heri.

I Dr. Müllers „Antikritik" fremstilles dette med følgende Ord: „Hr. Z. siger, at det er muligt, at det er for at benytte den skarpe Kant, at man har formet Redskabet; det er endog sandsynligt; men" . . . . . „det er ikke muligt at finde Spor af Bevis heri."

Med Rigtigheden af dette Resumé forholder det sig saaledes, at „men“ foran Udeladelsesprikkerne, stik imod hvad Enhver maa troe, Intetsomhelst har at gjøre med den efterfølgende Sætning, hvorimod den Indvending, dette men gjælder, helt er forsvunden, idet Dr. Müller her har udeladt ikke mindre end 22 Sætninger, som han erstatter med de fem Prikker. Den efterfølgende Sætning: „det er ikke muligt at finde Spor af Bevis heri“, refererer sig saaledes slet ikke til Dr. Müllers Paastand, at man har formet Redskabet for at benytte den skarpe Kant, men gjælder den følgende yderliggaaende Paastand: denne Kant har været bestemt til at bruges som Eg, og særligt er Indvendingen rettet mod hans kategoriske: „En saadan varierende Form maa have tjent som Egredskab.“ —

De saakaldte „Misbrug af forskjellige Forfatteres Udtalelser“, som jeg skal have begaaet, har Dr. Müller samlet til en lille Bouket, der findes i hans „Antikritik“ S. 350. Jeg skal gjennemgaae dem saa kort som muligt. Der er tre Paragrafer, hvoraf den første (§ 37) lyder saaledes:

„For at give Læserne det Indtryk, at Skive-Spalterne kun sjælden findes beskadigede, skriver Hr. Z.: „I det Mindste synes Kapt. Madsens Udgravninger (1888) i Kjøkkenmøddingen ved Mejlgaard ikke at yde Dr. Müllers Anskuelse nogen Støtte; thi skjøndt Kapt. Madsen sikkert har været opmærksom paa slige Beskadigelser, indskrænker det, han har at meddele om de ved denne Lejlighed fundne 77 „trekantede Øxer“ sig dertil, at af de faa usikkert formede Stykker var det ene et Brudstykke“.

Kapt. Madsens Ord lyde saaledes: „De bredeggede Flintmejsler ere i Form og Forarbejdelse lig de Flintmejsler, der ere saa almindelige i Skaldyngerne. De faa usikkert formede Stykker ere mulig mislykkede eller ikke færdige. Et af disse er et Brudstykke.“ — Jeg skjønner ikke, her foreligger nogen Misbrug; jeg har derimod, som Dr. Müller oplyser, misforstaaet Ordene — og ganske simpelt af den Grund, at medens Kapt. Madsen om de usikkert formede Stykker fremhæver, at det ene er et Brudstykke, gjør han derimod ikke nogen Bemærkning om de bredeggede Flintmejsler, d. e. de „trekantede Øxer“ — thi jeg maatte da formode, at der om dem Intet var at bemærke; mere end en Formodning ligger der heller ikke i mine Ord: det synes o. s. v. Dr. M.s Bemærkning, at jeg har begaaet dette „Misbrug“ for at give Læserne det Indtryk, at „Skive-Spalterne“ kun sjelden findes beskadigede, indeholder derimod en uberettiget Insinuation.

Det næste Tilfælde, hvor jeg skal have gjort mig skyldig i denne Forseelse er dette. „Dr. Undset“ — hedder det (§ 38) — „har udtalt, at de store Spaltere undertiden ere „mislykkede“, idet han dermed har villet betegne, at de ere slet formede. Idet nu Hr. Z. paaberaaber sig min Paavisning af, at Eggen er det først dannede Parti, og at Stykket ofte er fuldt tilhugget, selv om Eggen var slet, udtaler han, „at det er en Kjendsgjerning, at disse Mennesker gjorde deres „Øxe“ færdig, selv naar de maatte kunne indsee, at den som Øxe var mislykket“, og dette „mislykket“ anbringes gjentagende mellem ironiske Citationstegn (Z. S. 26—28)“.

De paaankede Citationstegn findes imidlertid kun et Sted, nemlig S. 28, og i følgende Sammenhæng: „Men hvor vind og skjæv, hvor „mislykket", som Dr. Undset mener, eller hvor „slet", som Dr. Müller siger, Eggen end viste sig at være, de to smalle Sider, der ere senere tilhuggede, ere dog altid tilstede". Jeg tillader mig at troe, at Brugen af Citationstegnene her er ganske korrekt, og hvorfor de skulde være mere ironiske end naar Dr. Müller selv lige ovenfor skriver: „Dr. Undset har udtalt at de store Spaltere undertiden ere „mislykkede", det indseer jeg ikke. Naar Dr. Müller endvidere bemærker: „Dr. Undsets Udtryk er fuldstændig forstaaeligt og sikkert forsvarligt, men at det er uforsigtigt fremgaaer af, at det har kunnet lokke Hr. Z. til at gjøre Løjer med et Ord. At der er givet efter for denne Fristelse, kan vel efter Hr. Z.s hele Standpunkt forstaaes" — saa er denne nartige Insinuation, for at bruge et mildt Udtryk, grebet ud af Luften: man vil lige saa forgjæves lede efter disse Løjer som efter de gjentagne ironiske Citationstegn. Hvorfor min ærede Modstander kalder Dr. Undsets Udtryk „uforsigtigt" indseer jeg ikke, og heller ikke begriber jeg, at der her kan være Tale om nogen Misforstaaelse eller Mistydning. Dr. Undset skriver nemlig: „I Affaldsdyngernes elliptiske og tresidede Øxer kan jeg ikke see andet end Egredskaber, primitive Øxer og Huggeredskaber. Ved Bestemmelsen maa man nemlig lægge de bedste og fuldkomneste Exemplarer til Grund, ikke saa meget den store Mængde mislykkede Stykker, der vel netop ere bortkastede, fordi de ved Tilhugningen ikke fik heldig og tjenlig Form". —

Den tredie Anke gjælder min Henvisning til en Anmærkning i F. Sehesteds „Archæologiske Undersøgelser“ S. 22, saalydende: „For at man skal kunne bruge en Sten til at hugge med, maa den have en Vægt som f. Ex. en tyk Kile, og en Eg. En skjævegget er for let, og usleben Sten kan ikke bide“. Dr. Müller har ikke, som jeg troede, overseet denne Udtalelse, men vraget den som en Notits, der er fundet efter Forfatterens Død, publiceret af „ikke-sagkyndige Udgivere og indeholdende en Urigtighed, Sehested aldrig vilde have fremsat“. Ved den Protest*), d'Hrr. Hannibal Sehested og Henry Petersen som ansvarlige for Udgivelsen af det nævnte Værk have nedlagt imod Dr. Müllers vilkaarlige Afvisning af Notitsen, anseer jeg Beskyldningen mod mig for bortfalden, saa den ikke behøver Svar fra min Side.

Endnu en Anklage af samme Slags retter Dr. Müller mod mig paa andet Sted i sin Antikritik (S. 358) — hvor det hedder: „Hr. Z. har skaffet sig den Fordel at angribe Prof. Montelius' Theorier (om Oxeformernes kronologiske Række følge) i deres første Skikkelse fra 1874 og ikke i deres senere Form — en sikkert ikke forsvarlig Fremgangsmaade.“ Anken var berettiget, hvis Prof. Montelius havde forandret sin Anskuelse i noget væsenligt Punkt, men dette har han ikke, og kort og klar som den oprindelige Fremstilling er, frembød den sig som den bedste ved en Diskussion, der kun drejer sig om det Princip, hvorpaa den bygger.

*) „Kammerherre Sehesteds Behandling af Spørgsmaalet om skjæveggede Flintredskaber. En Redegjørelse“. Af Henry Petersen, og „En Indsigelse“. Af Hannibal Sehested. Aarb. f. n. Oldk. og Hist. 1891. 397 og 410.

Anden Fordel har jeg ikke haft eller søgt ved at vælge den.

Jeg troer saaledes at have paavist, at om Nogen har Grund til at beklage sig, er det ikke Dr. Müller. Men ganske uden Hensyn hertil maa jeg endnu gjøre en Bemærkning. Efter mine Begreber er Forfatter-Individualiteten ogsaa i ethisk Henseende saa uadskilleligt sammenhængende med Vedkommendes Personlighed, at hvis en Mand i en Polemik — være sig af hvilkensomhelst Art — forsætligt forvanskede sin Modparts Ord, saa vilde han derved i mine Øjne stemple sig selv som en yderst tvetydig Person, til hvis Udsagn Ingen fornuftigvis i Fremtiden kunde sætte Lid. Men om Nogen skulde gjøre sig skyldig i slige Kneb ved en videnskabelig Diskussion, saa vilde han derved end yderligere godtgjøre, først: en høj Grad af Naivitet, siden han kan troe, at Sligt vil gaae upaatalt hen, og dernæst: at hans eget lille forfængelige eller ærgjerrige Jeg ligger ham langt mere paa Sinde end den videnskabelige Sandhed. — Selv om jeg havde begaaet alle de Fejl og Misforstaaelser, som Dr. Müller mener at kunne dutte mig paa, skulde jeg derfor dog paa det Bestemteste protestere imod hans Berettigelse til at underlægge dem slige Motiver.

I Forordet til min Bog hedder det: Dr. Müllers Ordning af Danmarks Oldsager er det første Forsøg paa en fuldstændig Gjennemførelse af den typologiske Skoles Theorier. Baade af denne Grund og da den tillige maa betragtes som en illustreret Redegjørelse for den af Forfatteren samtidigt foretagne Ordning af Stenaldersafdelingen i det old-

nordiske Museum, ligger heri en stærk Opfordring til Modstanderne af Dr. Müllers Theorier til at imodegaae dem. Maaske er det rette Øjeblik nu ogsaa kommet til at gjenoptage Diskussionen, efter at den saa omtrent har hvilet i 25 Aar; thi adskillige Spørgsmaal kunne nu sikkert stilles i et klarere Lys end før. For at Diskussionen skal give et virkeligt Udbytte bliver det imidlertid nødvendigt at gaae til Bunds i Tingene, og medens Striden mellem Worsaae og Steenstrup i det Væsenlige kun drejede sig om et enkelt Spørgsmaal, foreligger der nu adskillige andre, som ikke før ere drøftede — Hypotheser, der for en stor Del hænge sammen med den typologiske Skoles Udviklingstheori. Skal man ikke drukne i denne Stofmasse, bliver det nødvendigt at tage hvert Spørgsmaal for sig. Denne Fremgangsmaade har jeg her fulgt; dog ere de tre Spørgsmaal, der i det Følgende gjøres til Gjenstand for Behandling sagligt knyttede sammen, idet de udgjøre Grundvolden for Dr. Müllers og Meningsfællers kronologiske Bestemmelser.

Selv denne tydelige Redegjørelse har min ærede Modstander grundigt forplumret ved at lægge mig de Ord i Munden: at jeg vilde forny Worsaaes og Steenstrups Strid og gjenoptage Diskussionen om Stenalderens Deling. Derved faaer han saa Anledning til at pege Fingre ad mig for sine Læsere som en latterlig Pralhans, hvis Bedrifter indskrænke sig til „tilsyneladende at ødelægge“ to Artikler af Prof. Montelius og Dr. Müller, men som „ikke saa meget som rører ved Spørgsmaalet om Stenalderens Helhed, vist simpelthen, fordi han ikke har kunnet det“.

Skal en Skuespiller, som figurlig talt ikke fylder ret meget, optræde som Helt i et Stykke, søger han at bøde paa sin Lidenhed med extrahøje Hæle, tredobbelte Saaler i Skoene og Fjer i Hatten. Der er en vis Art af lavbaarne Polemikere, som ogsaa figurlig talt gjøre sig større, end de i Virkeligheden ere, idet de nemlig paa enhver Maade søge at gjøre deres Modstander saa ynkeligt lille i Læsernes Ojne, som muligt. Det er en Selvfølge, at Ingen et eneste Øjeblik vil give den Tanke Rum, at en saa alvorlig Videnskabsmand som Dr. Müller skulde nedlade sig til at bruge saa smaalige Midler, navnlig ved en Diskussion, hvor Sagen er Alt og Personerne saa godt som Intet. Men kjedeligt er det dog med disse min ærede Modstanders gjentagne Fejltagelser, kjedeligt for mig, da de hver Gang tjene til Udgangspunkt for et Angreb paa mig, der for Læserne kan tage sig ud som fuldt berettiget; men ogsaa kjedeligt for Dr. Müller, da hans Formaning til mig om det lidet Heldige i at svække Tilliden til en Forfatter ved gjentagende at gjengive hans Ord urigtigt og saaledes selv skabe sine Angrebspunkter, derved mildest talt kommer til at tage sig lidt komisk ud, idet Snerten rammer ham selv.

Om det foreliggende Arbejde skal kun bemærkes, at jeg her ligesom ved de første Stenalderstudier først og fremmest har stræbt efter at stille hvert enkelt af de behandlede Punkter eller Sætninger i saa klart et Lys, at dermed ogsaa deres Betydning for Hovedspørgsmaalet maa komme til at staae Læserne fuldstændigt klart. Selv om der ikke

her er medtaget Alt, hvad der paa den ene eller anden Maade kan sættes i Forbindelse med dette Emne, troer jeg dog at have fremdraget alle Hovedmomenterne, de Sætninger, hvorpaa Tilhængerne af Stenalderens Tvedeling bygge deres Hypothese, og med hvis Antagelse eller Forkastelse Hypothesen følgelig ogsaa staaer eller falder.

BIDRAG TIL SPØRGSMAALET

OM

STENALDERENS TVEDELING

I.

De tværeggede Pile.

Af de forskjellige Punkter, jeg har gjort opmærksom paa i Artiklen om den „trekande Oxe" er Forholdet mellem „Spalternes" og særligt Tværpilenes Forekomst i Frankrig og hos os det, som min ærede Modstander først underkaster en mere indgaaende Kritik.

Det hedder i hans Antikritik (4)*) saaledes: „Hr. Z. spørger (S. 24): Naar man efter den nye Skoles Theorier gaaer ud fra, at Nordens ældste Befolkning ved sin Indvandring var forsynet med Vaaben og Redskaber af de Typer, som ere karakteristiske for de ældste Bopladser", ... „hvordan bliver det saa at forklare, at Tværpilene i Frankrig tilhøre *l'âge de la pierre polie*, men ere ukjendte i alle Perioder af den palæolitiske Tid?"

Ja hvis jeg virkeligt havde stillet Spørgsmaalet saaledes, vilde Dr. Müller med Rette kunne svare, som han gjør: der er jo den bedst mulige kronolo-

---

*) Det her og i det Følgende anførte Tal uden Tilføjelse af S. gjælder Paragraferne i Dr. Müllers „Antikritik".

giske Overensstemmelse mellem Spalternes Forekomst i Danmark og Frankrig, eftersom de begge Steder optræde i Begyndelsen af den neolitiske Tid.

Men indsætter man de Ord, som Dr. Müller har udeladt ved sine ....., nemlig: „og allesammen Typer, som havde udviklet sig i endnu ældre Tider i Vest-Evropa, særligt Frankrig, hvor de Indvandrede eller deres Fædre og Bedstefædre formentlig tidligere havde deres Hjem" — saa tillader jeg mig at troe, der er god Mening i Ordene, hvorimod Spørgsmaalet rigtignok ikke bliver saa let at besvare for min ærede Modstander.

For at gjøre enhver Mistydning eller Misforstaaelse umulig skal jeg dog her nærmere udvikle Tanken.

Naar man gaaer ud fra den Hypothese, at Danmarks ældste Befolkning skyldes en Indvandring fra Vest-Evropa, og i Sammenhæng hermed henviser ikke blot til den almindelige Lighed, der — hvad Behandlingsmaaden angaaer — er mellem Kjøkkenmødding-Folkets raat tilhuggede Redskaber og Flintredskaberne fra den palæolitiske Tid, som Vidnesbyrd om det meget primitive Standpunkt, hvorpaa Nordens ældste Beboere stod, men tilmed for en enkelt Types Vedkommende — nemlig Kjøkkenmøddings „Øxen" med skarp oval Gjennemsnit (Prof. Montelius' Type 3) — finder en saa iøjnefaldende Overensstemmelse med de palæolitiske Øxer fra Vest-Evropa, at den nordiske Form antages for at have udviklet sig af denne og derfor kronologisk sættes som den første i Rækken af vore Øxeformer — naar man gaaer ud herfra, og naar man tillige paa det Bestemteste hævder, at Kjøkkenmøddingerne vise os en Tid, da slebne

Redskaber vare ukjendte i Danmark, saa synes det noget vanskeligt hermed at forene den Omstændighed, at Redskaber af „Spalter“-Typen — de smaa Tværpile saavel som de „trekantede Øxer“ — i Frankrig udelukkende tilhøre *l'âge de la pierre polie*, men ere ukjendte i alle Perioder af den palæolitiske Tid.

Saavidt jeg kan skjønne, er der her en uløselig Selvmodsigelse; thi enten vare hine ældste Indvandrere Descendenter af Folk, der i den palæolitiske Tid ere udvandrede fra deres oprindelige Hjem i Vest-Evropa, og saa kunne de ikke derfra have medbragt den trekantede Øxe, fordi den ikke paa den Tid var kjendt i Frankrig; eller ogsaa maa denne Udvandring sættes senere, til en Tid, da Tværpilene og de trekantede Øxer vare kjendte i Frankrig, men saa vilde de ogsaa have kjendt den Konst at slibe Flinten.

Idet min ærede Modstander gjør mine Ord meningsløse ved sit ufuldstændige Citat, faaer han tillige Anledning til at anke over min Uvidenhed. Det hedder nemlig: „Naar Hr. Z. nu spørger saaledes, saa røber han Mangel paa Kjendskab til Værdien og Betydningen af Betegnelsen *l'âge de la pierre polie* — thi det kan jo ikke antages, at han vil drive Spøds med den uheldige franske Betegnelse, eller at han ved at benytte den vil skabe en Vanskelighed, som i Virkeligheden ikke findes.“

Hertil maa nu allerførst bemærkes, at det — som ovenfor paavist — ikke er mig, der spørger saaledes, men Dr. Müller, der ved sit forkortede Citat faaer stillet Spørgsmaalet saaledes op, og jeg tør maaske her anvende hans egne Ord og sige, at

han derved har skabt en Vanskelighed, som ikke existerer. Jeg har nemlig brugt den franske Be tegnelse: *l'âge de la pierre polie* i samme Betydning som Benævnelsen: den neolitiske Tid*); jeg veed overhovedet ikke, at den franske Betegnelse kan have nogen anden Betydning; ligesaa lidt veed jeg, hvad der forstaaes ved dens Værdi, og jeg aner end ikke, hvordan man kan drive Spads med Navnet. Jeg er forøvrigt enig med Dr. Müller i, at Benævnelsen *neolitisk* i Reglen vil være at foretrække; her hvor der specielt var Tale om franske Forhold og om Forholdet mellem slebne og uslebne Redskaber, frembød den franske Benævnelse sig imidlertid ganske naturligt, den løb saa at sige af sig selv i Pennen.

Den ret besynderlige Omstændighed, at den store „Spalter“ eller „trekantede Øxe“ efter Dr. Müllers Opgivelse alene tilhører den „ældre“ Stenalder, hvorimod de smaa Spaltere, Tværpilene, anvendtes hele Stenalderen igjennem, forklarer min ærede Modstander saaledes i sin Artikel om Egredskaber S. 252: „Den store Spalter, der brugtes som Øxe og Mejsel, maatte, som rimeligt var, blive fortrængt af det langt bedre slebne Værktøj; men den lille Spalter var en saa god og brugelig Pil, at den sejerrigt hævdede sin Plads ved Siden af de yngre Former, thi om end de smukt tilhugne yngre Pile sikkert bleve ansete for at være bedre Vaaben, saa vare de til Gjengjæld vanskeligere at forarbejde og tillige kostbarere. Tværpilene derimod kunde man lave ved nogle faa Slag“.

*) Saaledes som den bruges af Franskmændene selv. f. Ex. Cartailhac: La France préhistorique. Chapitre VII: Période néolithique ou de la pierre polie.

Mod denne Forklaring tillod jeg mig (S. 24) at gjøre et Par Indvendinger. Først: at det dog vist beroer paa et Fejlsyn, naar man antager, at Pilespidser af den almindelige Form ere vanskeligere at lave end Tværpile; „selvfølgelig naar man kun holder sig til Formen, thi at de smaa Pragtstykker ikke kunne tages med i Betragtning er indlysende.“ Dernæst: at det beroer paa en grundig Misforstaaelse af alt hvad der kaldes Form, naar man troer, at en saa at sige raffineret Form for en Pil, som den tværeggede Pil, ligger forud for Pilespidsen; thi det maa erindres, at efter Dr. Müllers Forklaring var den tværeggede den eneste Pileform, man havde her i Danmark i den „ældre“ Stenalder.

I sin Antikritik (29) har Dr. Müller afvist den første af disse Indvendinger som beroende paa en Misforstaaelse af hans Ord og et fuldstændigt Fejlsyn paa selve Tingen. Han siger: „Jeg talte ikke abstrakt om Formen, men om de foreliggende Pilespidser, og jeg talte ikke om de tarveligt eller slet gjorte Stykker, men om den yngre Stenalders Pilespidser i Almindelighed. At „holde sig til Formen“ alene og see bort fra Sagerne er jo meningsløst, og at undtage „Pragtstykkerne“ er ligesaa uheldigt, da Hovedmassen af disse Pilespidser gjerne kan kaldes Pragtstykker. Hvad jeg udtalte, gjælder om c. 300 Stykker i Museets Suiter og samlede Fund. De maae alle siges at have været vanskeligere at gjøre end Flækkespalterne, hvorfor de sandsynligvis have været værdifuldere“. — Dette illustreres saa ved Afbildninger af en hjerteformet og en tværegget Pil, og Enhver, der ikke er inde i Forholdene, og som derfor kun har de foreliggende

Afbildninger og Ord at holde sig til, vil upaatvivleligt give min ærede Modstander Ret.

Mig er Dr. Müllers sidste Udtalelse dog kun en Bekræftelse paa, at hans Opfattelse beroer paa et Fejlsyn, og jeg skal nu paavise dette.

Ligesaalidt som, ja langt mindre end min ærede Modpart taler jeg abstrakt om Formen, thi jeg troer ikke, at Typologien kan anvendes paa Stenalderens Flintsager. Ikke desmindre mener jeg dog, at et Redskabs Form, særligt ved et Materiale som Flint, i

Fig. 1.

Fig 2.

Fig. 3.

en meget væsenlig Grad maa komme med i Betragtning, naar der er Spørgsmaal om, hvor vanskeligt et saadant Redskab er at lave.

Det vil saaledes være passende her at minde om, hvad Dr. Müller synes at see helt bort fra, at Pilespidserne af den hyppigst forekommende Form fra den yngre Stenalder ere lavede af almindelige flade Flintflækker (Fig. 1), og ikke blot havde mange af disse Flækker allerede i det Væsenlige Pileform ved det Slag, der skilte dem fra Blokken (Fig. 2), men det laa tillige i Vedkommendes Magt

at udkløve en Blok i næsten lutter Flækker af denne Form (Fig. 3)*).

Dog selv det at omdanne en Flintspaan til en god hjerteformet Pilespids, den Type, Dr. Müller holder sig til, turde være adskilligt lettere, end min ærede Modstander mener. Det bemærkes, at ved god forstaaer jeg i dette Tilfælde regelmæssig og velformet, altsaa fuldt ud svarende til sit Formaal og tillige net. De slet gjorte Stykker lader jeg ligesaa vel ude af Betragtningen som de elegante Konstprodukter, men utvivlsomt med mindre Ret; thi om mange af de sidste kan man med Føje sige, at de langtfra vare saa brugelige som en tarvelig Tværpil. Deres Værd har aabenbart ikke beroet der paa, at man ansaae dem for særligt fortrinlige Vaaben.

Hvor vanskeligt det har været at lave disse nydelige Smaastykker, hvis Modhager undertiden ere saa urimeligt lange, at de minde om Græshoppeben, skal jeg lade være usagt; men aabenbart gjaldt Vanskeligheden her ikke den Opgave at frembringe en god brugelig Pil. Vedkommende har villet fremstille et lille Mesterstykke i Retning af Tilhugning, og der er altsaa her ikke Tale om det praktiske Livs Fordringer, men om Konst, saaledes som man paa de Tider havde og øvede den; thi mange af disse Pilespidser kunne ikke have været andet end Paradevaaben, eftersom de næsten uundgaaeligt maatte blive ødelagte ved det første Skud.

Men lade vi disse Konstprodukter ude af Betragtningen for kun at holde os til den store Hoved-

*) De her afbildede Pile ere begge fundne i Grave (Gangbygninger), den ene sammen med 9 andre af samme Type og Forarbejdelse.

masse, som ogsaa ere net tilhuggede, men ikke desmindre fuldt ud gode Vaaben, turde Forskjellen mellem dem og de simple Tværpile — hvad angaaer den større eller mindre Vanskelighed ved Forarbejdelsen — indskrænke sig dertil, at det har taget lidt længere Tid at lave dem, og rimeligvis endda ikke saa lang Tid, som man maatte formode; thi, at der er Grund til at antage, at netop den fine Afspaaning er gaaet nemt fra Haanden, vil vist Enhver, der har studeret Flinthugning praktisk, være enig med mig om*).

Fig. 4.

Det er aabenbart, at Stenalderens Folk her i Norden have sat en Stolthed i at eje og ved givne Lejligheder at kunne vise sig med udmærket forarbejdede og smukke Vaaben. Dette Træk, om ikke det eneste saa dog et af de meget faa fra hin Periode, hvor det Individuelle lyser igjennem, havde de tilfælles med de følgende Tiders Sagnhelte og Vikinger, og efter al Sandsynlighed har en dygtig Flinthugger i sin Tid været en ligesaa anseet Mand, som senere Smeden blev det, selv om hans Arbejde ikke vakte samme

*) Som Bidrag til Spørgsmaalet om de Vanskeligheder, den fine Tilhugning menes at forudsætte, henvises til ovenstaaende Afbildning (Fig. 4) af en Fantasipil, der tilligemed adskillige andre af forskjellig Slags for mange Aar siden blev lavet af en Hyrdedreng i Skaane. Drengen havde hittet paa at lave disse Ting i sine ledige Timer, naar han vogtede, og brugte til at hugge med hvilketsomhelst Redskab, der syntes ham passende. Det afbildede Stykke, som jeg i sin Tid har faaet af afdøde Justitsraad Strunck, er fuldstændigt og regelmæssigt hugget paa begge Sider efter Randene, som fremvise ikke mindre end 80 diminutive, men dog regulære og rene Udspaltningsflader.

overtroiske Ærefrygt som den, der i lange Tider knyttede sig til Smedekonsten.

Jeg gaaer herfra over til den Paragraf (30), hvori Dr. Müller imødegaaer den anden af mig rejste og saalydende Indvending: „det er en grundig Misforstaaelse af alt hvad der hedder Form, naar man troer, at en saa raffineret Form som den tværeggede Pil ligger forud for Pile-spidsen; thi det maa ikke glemmes, at efter Dr. Müllers Forklaring bliver den tværeggede den eneste Pileform, man havde her i Danmark i den ældre Stenalder.“ De sidste her fremhævede Ord, som dog maa siges at have en vis Betydning for Opfattelsen af Spørgsmaalet, udelader min ærede Modstander i sit Citat, og tilføjer i deres Sted: „Her søger Hr. Z. intet andet Bevis end „almindelig sund Menneskeforstand“; den protesterer, men den regnes for saa lidt.““

Dr. Müllers Maade at citere paa er, som jeg alt har haft Lejlighed til at paavise, af og til noget desorienterende. Her tager han sig saaledes den Frihed at bryde af midt i et Punktum, uden saa meget som at antyde det og uden mindste Hensyn til Meningen. Stedet lyder nemlig saaledes: „Almindelig sund Menneskeforstand protesterer; men den regnes for saa lidt, at jeg hellere end at appellere til den vil tillade mig det Spørgsmaal: Naar man efter den nye Skoles Theorier gaaer ud fra, at Nordens ældste Befolkning ved sin Indvandring var forsynet med Vaaben og Redskaber af de Typer, som ere karakteristiske for de ældste „Bopladser“, derimellem ogsaa de tværeggede Pile, og allesammen Typer, som havde udviklet sig i

endnu ældre Tider i Vest-Evropa, særligt i Frankrig, hvor de Indvandrede eller deres Fædre og Bedstefædre havde deres Hjem — hvordan bliver det saa at forklare, at Tværpilene i Frankrig tilhøre *l'âge de la pierre polie*, men ere ukjendte i alle Perioder af den palæolitiske Tid?"

I Stedet for at tage mine Ord i Sammenhæng og i Henhold til Meningen, har min ærede Modstander fundet det mere hensigtsmæssigt at skjære den sidste Del bort for at behandle den for sig paa andet Sted (4) som hørende ind under Rubrikken: Hr. Z.s Mangel paa Kundskab til det archæologiske Studium og dets Materiale. Uheldigvis kan nu en Tankerække ikke udstykkes paa denne Maade uden at det gaaer føleligt ud over Meningen, og selv om jeg ikke er blind for, at en saadan methodisk Ordning eller systematisk Radbrækning i visse Tilfælde kan have sine Fordele, troer jeg dog bestemt ikke, at den fremmer Diskussionen. Modstanderen har jo ikke Andet at gjøre end atter at samle de spredte Stumper, og Gjentagelser ere saaledes uundgaaelige.

Ligeover for min Paastand, at Tværpilen er en raffineret Form mener Dr. Müller: at han med ligesaa god Ret kunde gjøre gjældende, at sund Menneskeforstand siger ham netop det Modsatte, men det er kun archæologiske Dilettanter der kunne falde paa at appellere til den sunde Fornuft i saadant et Tilfælde. Sligt kan man nemlig ikke sidde og tænke sig til; Archæologen slutter kun fra Iagttagelser, og da disse vise ham, at der i de gamle Skaldynger og paa andre Bopladser, der ere samtidige med dem, kun forekommer Pile med Tværeg, og da han „af mange, ofte fremsatte Grunde" maa

mene, at disse Bopladser ere ældre end Stengravene, kan han ikke antage Andet, end at Pilespidserne, der ikke forekommer paa de „gamle" Bopladser, ere en yngre Form.

Maa det være mig tilladt at vise, hvorledes jeg er kommen til netop den modsatte Slutning.

Da en Pil ligesom et Spyd er bestemt til at virke ved et Stød, og det Saar, den slaaer, følgelig kun kan blive lille i Omfang, gjælder det om, at den til Gjengjæld kan trænge saa meget dybere ind. Den spidse Form synes saaledes paa Forhaand givet som den naturligste, og derom synes Menneskene ogsaa til alle Tider og hele Jorden over at have været enige, thi paa hvad Kulturtrin de end have staaet, have de gjennemgaaende holdt sig til den, hvorimod den tværeggede Pil er en overmaade sjælden Fremtoning, og ved sin skjærende Eg saa væsenlig forskjellig fra alle de mangfoldige Former af Pilespidser, der kjendes, at man kunde fristes til at troe, den har haft sin ganske særlige Anvendelse*).

Det vilde dog være forhastet at drage en Slutning, som alene byggede herpaa: hvor lidet sandsynligt det end maatte forekomme at være, umuligt er det dog ikke, at denne Form saa langt fra at fortjene Prædikat af „raffineret" tværtimod er den ældste, Udslaget af Menneskets første famlende

*) Af Flint kjender man et Redskab af lignende Form og Størrelse og anbragt i Enden af et tyndt Ror, der oftere er fundet i ægyptiske Grave, i et Tilfælde, ved en Mumie i Kvornah, i et Antal af hele tolv Stykker — hvilket jo stærkt taler for, at det er Pile. Tværeggede Jernpile have i sin Tid været brugte af Kineserne og Tartarerne, men Mejselformen svarede her til en bestemt Hensigt: at overhugge og sprænge Ringene i Modstandernes Brynier.

Forsøg paa at tildanne en passende Pileod. Og naar denne Opfattelse altsaa gjøres gjældende med Paaberaabelse af Forholdene her i Danmark, hvor man paa Kjøkkenmøddingernes Tid formentlig endnu ikke kjendte nogen anden Pileform end den tværeggede, saa maa Løsningen af Spørgsmaalet søges ad archæologisk Vej.

Da nu Danmarks „ældre“ Stenalder antages at repræsentere det allerførste Afsnit af den neolitiske Tid, ere vi nødte til at gaae tilbage til den forudgaaende palæolitiske Tid for at see, hvorvidt Forholdene der tale for en saadan Hypothese: men her finder afgjort Intet, der taler for den. Tværpile, eller noget, der kunde see ud som Forbilleder eller Prototyper til dem, kjendes ikke fra nogen af de Perioder, hvori man har inddelt dette lange Tidsrum; derimod er Pilespidser af forskjellig Form ikke blot kjendte, men tilmed særligt karakteristiske for en af disse Perioder (Solutré) og høre til de i Fundene fra denne Tid hyppigst forekommende Flintsager. Den hosstaaende Figur*) viser en af disse Pile af Typen „pointe à cran“ (Fig 5).

Fig. 5.

Jeg haaber hermed at have godtgjort, at mine paaankede Ytringer ikke skyldes et løst Skjøn, saaledes som min ærede Modstander har givet det Udseende af, men at jeg for at komme til en Slutning først har gjort, hvad han belærer mig om, at jeg burde have gjort, nemlig raadført mig med de foreliggende archæologiske Kjendsgjerninger, eller, som han siger, forelagt Spørgsmaalet for Archæo-

*) Efter Afbildning i Cartailhac's „La France préhistorique“.

logien. Derimod kunde det ikke falde mig ind at blive staaende ved det ene Faktum, at der her i Danmark „i de gamle Skaldynger og paa de andre med dem samtidige Bopladser alene forekomme Pile med Tværeg, i Stengravene tillige Pilespidser", da jeg ikke kan anerkjende de Grunde, der anføres for at godtgjøre, at disse Bopladser ere ældre end Stengravene.

Det er nemlig ikke nok, at Archæologen slutter fra Iagttagelser — selv om det, som i dette Tilfælde, er en hel Række, og selv om de ere nok saa gode, det er og bliver stedse mere og mere nødvendigt kritisk at undersøge alle de Iagttagelser, der kunne have Belysning for det paagjældende Spørgsmaal eller Forhold; først derefter tør man gjøre en Slutning, og endda er den Mulighed ikke udelukket, at det bliver en Fejlslutning. Thi maaske mangler der i Undersøgelsesrækken et eller flere Led, hvis Overspringelse nødvendigt medfører, at Resultatet bliver galt. Skylden kan ligge i Materialets Beskaffenhed, men den kan ogsaa ligge hos Undersøgeren selv, hvis han, hvad Enhver selvfølgelig er tilbøjelig til, sig selv ubevidst ledes af en forudfattet Mening, ja endog blot altfor ivrig og derfor let ensidig forfølger en bestemt Tanke; thi han kommer derved ofte til at oversee Ting, der have ligesaa stor Betydning for den rette Forstaaelse af Forholdet, som de, han har forseet sig paa.

Jeg skal yderligere illustrere denne Bemærkning ved et Exempel fra de Undersøgelser, hvorved den tværeggede Pil først blev bekjendt i Frankrig.

I Begyndelsen af 70erne opdagede Baron de Baye, at Dalskraaningerne i Departementet Marne

paa mange Steder gjemte Gravkamre, der af Stenalderens Folk vare udhuggede i Kalkklippen, som der danner Underlaget for Mulden. Fortsatte Undersøgelser viste, at man her havde Vidnesbyrd om en Skik, der havde staaet ved Magt i lange Tider; thi de enkelte Grave bleve snart til Grupper, og flere Hundrede Kamre eller konstige Grotter bragtes i Aarenes Løb for Dagen.

Det viste sig ogsaa, at Gravene havde forskjellig Karakter, thi medens nogle aabenbart vare Familie- eller Fællesgrave, gjemte andre kun Lig af voxne kraftige Mænd. At disse vare Krigere, fik man strax en Formodning om ved at see deres Vaaben, navnlig slebne Flintøxer, der enten laae ved Siden af dem eller stod opstillede i imponerende Række langs Væggene. I Familiegravene, hvor Børn og Voxne af begge Kjøn laae mellem hinanden, fandtes de enkelte Lig dækkede med et tyndt Lag Aske eller fin Jord, en fornøden Foranstaltning, naar man maaske undertiden med korte Mellemrum skulde bringe nye Lig ind. Denne Forholdsregel havde man derimod ikke anvendt i Krigergravene, og da Gangen og Døren til disse Grave heller ikke fremviste de Mærker af en jevnlig Passage, som fandtes ved Fællesgravene, og Kalken ligesaalidt havde skiftet Farve, hvad den gjør ved at udsættes for Luftens Indvirkning, uddrog de Baye heraf den Slutning, at alle Ligene vare indbragte paa een Gang, hvorefter Graven var bleven lukket for ikke mere at aabnes. Den næste Slutning laa saaledes lige for Haanden, at de Døde i en saadan Grotte vare faldne Krigere, alle begravede paa een Gang efter en blodig Kamp. Herfor talte ogsaa den Omstændighed, at disse

Grotter kjendeligt vare mindre omhyggeligt og sirligt udhuggede, som havde man været nødt til at skynde sig med at faae dem færdige.

Efter saaledes at være fort ind paa et bestemt Spor forfulgte de Baye denne Tanke videre. Ligene vare lagte i to Rækker med en Gang imellem, og under og ved hvert Skelet laae de Rester, der vare blevne tilbage af Ligets blødere Dele, i Form af et Lag Støv. Imellem Knoglerne og i dette Støv fandtes der nu en Mængde „Tværpile“, og da de aldrig forekom udenfor Støvet, der markerede Ligets Omrids, sluttede han heraf, at de havde siddet i den Dødes Legeme, og at det altsaa var dem, der havde voldet hans Død. Dette bekræftedes end yderligere derved at en af disse Pile i et Tilfælde fandtes dybt indlejret i en Lændehvirvel, og, hvad mærkeligt var, den havde boret sig ind i Knoglen fra den Side, der vendte ind mod Bughulen, altsaa maatte den antages at være gaaet tværs igjennem den Dødes Mave.

Vel synes det næsten utroligt, at en Pil udskudt med en almindelig Bue, skulde have Kraft nok til at trænge igjennem Maven med alle dens Indvolde og Tarme, som ved deres elastiske Beskaffenhed have større Modstandskraft end en fast Kjødmasse. End mærkeligere bliver det, da den her anvendte Pil paa Grund af sin Form ikke kan ansees for særligt gjennemborende; men erklære det for ligefrem umuligt, tør man dog næppe, og de Bayes Forklaring maa altsaa gjælde for rigtig, hvis den lader sig forene med de andre foreliggende Fakta.

Det er givet, at naar en tværegget Pil kunde gaae igjennem Maven paa et Menneske for derefter

at bore sig dybt ind i en Knogle, har den, eller Buen, hvormed den blev udskudt, maattet været et overordentlig kraftigt Vaaben. Man har derfor Grund til at studse over den Mængde Pile, der efter de Bayes Forklaring ofte maae have siddet i mange af Ligene. Formentlig maatte en eller to have kunnet gjøre det af med en nok saa kraftig Mand; men efter Beskrivelsen synes den Dødes Legeme undertiden næsten at have været spækket med dem, og efter Pilenes Beliggenhed at dømme maae de endda fortrinsvis have ramt Bryst og Mave. I et Tilfælde fandtes der endog tre Pile inde i et Kranium; ogsaa disse antager de Baye for at være afskudte paa det paagjældende Individ, skjøndt det synes saa temmelig indlysende, at Manden maatte være styrtet strax for det første Skud, saa at de andre vanskeligt vilde kunne have ramt ham; derimod ramme de de Bayes Hypothese føleligt. Det paagjældende Skelet, hedder det i Beretningen, laa udstrakt paa nogle Stenfliser, fuldstændigt urørt, saaledes som det oprindeligt var bleven lagt der. Kun havde Hovedet ved Opløsningsprocessen løsnet sig fra Halshvirvlerne, men uden at forandre Stilling, thi „det hvilede endnu paa Nakkehullet". Tværtimod var det altsaa ude af sin naturlige Stilling, og den Stilling, hvori det fandtes, var omtrent den eneste, hvori det ikke kunde komme af sig selv, naar det løsnedes fra Halsen.

Naar de Baye har overseet dette og heller ikke er kommen i Tanke om, at der her var en Analogi til forskjellige Iagttagelser fra Familiegravene, hvor han oftere havde fundet Kranier, i hvilke der var indlagt Knogler af forskjellig Slags, dertil undertiden Prydelser og i et Tilfælde ligeledes en tvær-

egget Pil, saa maa det vel være, fordi han har været saa overbevist om Rigtigheden af sin Tydning, at han ikke har været i Stand til at see kritisk paa Forholdene.

Mortillet*) afviser helt og holdent de Bayes Forklaring af den tværeggede Pil som et Vaaben, og gjør derimod gjældende, at deres Forekomst i Gravene og særligt under saadanne Forhold, som i det Foregaaende ere omtalte, peger hen til religiøse Skikke — og i denne Opfattelse synes Cartailhac**) at give ham Medhold.

Til Støtte for sin Tydning af den tværeggede Pil som en virkelig Pil henviser de Baye til det skæftede Exemplar, der findes i det oldnordiske Museum i Kjøbenhavn. Mortillet fraskriver derimod dette Bevis al Gyldighed: det Træ, hvori denne tværeggede Pil sidder, to flækkede Pinde, der ere bundne sammen med nogle Basttrævler, kan aldrig have været et Pileskaft, siger han, thi et saadant bestaaer altid af et helt Stykke. Heri turde han vistnok have Ret: det paagjældende Stykke i det oldnordiske Museum er kun en daarlig Støtte for de Bayes Tydning, og om det ikke var godtgjort, at Ægypterne have benyttet Flintpile af denne Form baade i ældre Tid og helt ned til Ptolemæernes Dage, vilde man med Føje kunne tvivle om Navnet Pil her var berettiget. Endda maa det indrømmes, at selv om disse Redskaber i Ægypten have været brugte som Pile, kunne de maaske andre Steder have været anvendte paa hel anden Maade. I saa Henseende er den ensartede Form ingenlunde noget afgjørende Bevis, hvad jeg i et af de følgende

*) Archéologie préhistorique, S. 519.

**) La France préhist., S. 257.

Afsnit vil faae Lejlighed til at paavise, og derfor have de danske Tværpile maaske ligesaalidt at gjøre med de franske, som de franske have at gjøre med de ægyptiske.

Endnu Et, inden vi forlade dette Emne.

I Artiken om „den trekantede Øxe“ (S. 22) henviste jeg til, at Eggen paa en Tværpil „altid uden Sammenligning er mere reel end det, der kaldes Eg paa „de trekantede Øxer“.“ Rigtigheden af denne Bemærkning bestrider Dr. Müller i Antikritik (9) under Henvisning til den Beskrivelse, han tidligere har givet*), nemlig: „at ligesom ved de store Spaltere er Eggen efter Flækkens Form altid skjæv, snart ligestillet, snart skraatliggende mod Stykkets Længdeaxe, ind- og udbuet eller noget bugtet.“ For yderligere at paavise dette, har han afbildet nogle „smaa Spaltere“ med skraa eller buet Eg og ellers uregelmæssig Form. Paa een nær see de dog ganske ordenlige ud**).

Den anførte Udtalelse afdæmpes dog strax efter ikke saa ganske lidt, idet min ærede Modstander indrømmer, „at det efter Flækkens og Skivens sædvanlige Form maa have været langt lettere paa en Flække at finde et saa kort, lige Parti, som krævedes til den store Spalter“, og fremdeles, at „Flækkens Kanter jo kun undtagelsesvis ere udbuede, hvorimod Skivens ofte ere det; derfor have Flækkespalterne sjælden, men Skivespalterne ofte udbuede Egge.“

Som det synes mig, vise Dr. Müllers egne Ord, at det dog ikke er saa helt ubeføjet at sige, den

*) Aarb. f. n. Oldk. og Hist. 1888, S. 249.

**) Se „Antikritik“ S. 325.

„lille Spalter“ har en mere reel Eg end „den trekantede Øxe“. Men naar jeg har brugt dette Udtryk, er det særligt med Hensyn til den meget forskjellige Anvendelse, den lille og den store „Spalter“ formentlig have haft. Thi om ogsaa den lille Spalter havde en lidt buet eller skraa Eg, kunde dette næppe forringe dens Brugbarhed som Pil, forudsat at denne Eg kun var tilstrækkeligt skarp. Om det Saar, den slog, end ikke var slaaet efter en Streg, gjorde dette kun lidt til Sagen, naar det blot var tilstrækkelig dybt. Derfor mener jeg, man nok tør sige, at Tværpilene — *qua* Pile — have en uden Sammenligning mere reel Eg end den, de store „Spaltere“, der skulle være brugte til at arbejde i Træ med, jevnligt udvise. Paa samme Maade vilde man om de trekantede Øxer kunne sige: betragtede som Vaaben have disse „Øxer“ en uden Sammenligning mere reel Eg, end denne er, hvis de sees under Synspunktet: Egværktøj.

II.

Til Oplysning om Eggen paa den „trekantede Øxe“.

Ved sin Beskrivelse af „den trekantede Øxe“, i Afhandlingen om „Egredskaber fra den ældre Stenalder“*), har Dr. Müller om „Spalternes“ Eg udtalt: „Den er højst forskjellig, snart meget tynd, snart tyk, idet Egfladerne kunne mødes under en Vinkel af c. 25°.“ — Idet jeg citerede denne Sætning (S. 10), tillod jeg mig at bemærke: „i Parenthes føje vi til, ja undertiden er den over 45°,“ og hertil svarer min ærede Modstander atter i sin Antikritik (8): „Dette siger sikkert, at Hr. Z. ikke kjender Forskjel paa Stykker med uskadt og afknækket Eg. Paa S. 234 findes der afbildet to Stykker med afbrudt Eg, kun ved at antage saadanne Stykker for at være uskadte kan man komme til at fremsætte, at Eggen undertiden er over 45°.“ Og han tilføjer end yderligere: „Overfor Hr. Z.s Paastand om de 45° tør jeg erklære, at jeg ikke har truffet noget Stykke, som utvivlsomt er en Spalter, og som utvivlsomt har en uskadt Eg, ved hvilket Egfladerne mødes under en større Vinkel end c. 25°.“

Jeg skal ikke fragaae, at denne saa bestemte og

*) Aarb. f. n. Oldk. og Hist. 1888, S. 243.

selvsikre Udtalelse i første Øjeblik imponerede mig, saa at jeg studsende maatte spørge mig selv, om jeg i den Grad havde kunnet tage Fejl, en virkelig pinlig Fornemmelse, da det her drejede sig om et for hele Disputen afgjørende enten—eller: enten er det Hr. Z. eller ogsaa er det Dr. Müller, der mangler de allersimpleste Forudsætninger for at kunne bedømme Flintsager, og som altsaa her gjør sig latterlig ved at tale med om Ting, han ikke forstaaer.

Dr. Müller siger, at jeg er Manden. Baade for min egen Skyld og — skjøndt Dilettant, tør jeg maaske her nok føje til — af Respekt for Videnskaben nødes jeg derfor til at godtgjøre Rigtigheden af min Paastand, at Vinklen, der dannes af Egfladerne paa den trekantede Øxe, undertiden naaer op til 45° og derover — og dermed tillige godtgjøre, at min ærede Modstanders Insinuationer falde sørgeligt tilbage paa ham selv.

Da Dr. Müller i sin Afhandling om Egredskaber har henvist til afd. Kammerherre Sehested som en grundig Forsker og en i sin Dom om Stenredskaber ligesaa skarpsindig som praktisk Mand, havde jeg god Grund til at henvise netop til hans Erklæring: paa 1/5 af de i Omegnen af Broholm fundne skjævæggede Redskaber, danne Egfladerne en Vinkel af over 45°*). Selvfølgelig har jeg dog først og fremmest bygget paa egne Iagttagelser, og skjøndt min Studiesamling ikke er rig paa „trekantede Øxer“ findes der allerede mellem dem flere, paa hvilke Angivelsen „45° og derover“ passer. Saaledes udviser det ene

*) Fortidsminder og Oldsager fra Omegnen af Broholm. S. 51.

af de i min Afhandling om den trekantede Øxe afbildede Stykker (Fig. 1) en Vinkel paa 40—60°; dog er den bleven taget for god af min ærede Modstander, der har haft begge de afbildede Redskaber til Eftersyn, og i sin Antikritik oplyser om, at Eggen paa dem begge viser Beskadigelser, som efter hans Mening ere fremkomne ved Brug. Hvorledes lader denne Udtalelse sig forlige med hans Paastand om aldrig at have truffet en utvivlsomt hel „Spalter", paa hvilken Vinklen mellem Egfladerne var over 25°? — For tre andre Stykkers Vedkommende beløber Vinklen sig til respektive 45—60°, 35—45° og 60°. Vi ere saaledes her komne et godt Stykke op over de 45°.

Paa fire „trekantede Øxer" fra Kjøkkenmøddingen ved Solager, der alle tydeligt og rigeligt udvise de Mærker paa Egpartiet — Ridser og Streger — som efter Dr. Müllers Mening skrive sig fra deres Brug (Antikritik S. 363), og som altsaa i Henhold til hans egen Forklaring maae ansees for at være hele Exemplarer — er Vinklen mellem Egfladerne 30—45°, 40—50°, og paa to Stykker 50—60°. Min Paastand om de 45° er saaledes ikke helt grebet ud af Luften.

Man vil nu maaske gjøre den Indvending, at de Exempler, jeg her har fremdraget, ere sjeldne Undtagelser, hvorimod Dr. Müllers Paastand om højst 25° kun gjælder Reglen. Jeg har tænkt mig denne Mulighed og henviser i saa Henseende til hosstaaende Tabel, der angiver Maalet paa Egvinklen ved 51 „trekantede Øxer" fra Anholt. Det bemærkes, at ingen af de tidligere anførte og paaberaabte Stykker høre med til denne Række.

Tallet, der staaer i Parenthes, angiver Stykkernes Antal. Hvor Vinklen er opført med to Tal, angiver dette ved uregelmæssige Stykker Minimum og Maxi-

mum for Eggens Tykkelse; altsaa 20—25: stigende fra 20 til 25°.

20—25 (1)	25—30 (1)	35—55 (1)	40—60 (3)
20—30 (2)	30 — (1)	35—60 (1)	40—70 (1)
25—30 (2)	30—35 (1)	40 — (1)	45—50 (1)
25—35 (1)	30—40 (6)	40—45 (7)	45—60 (1)
25—40 (1)	30—45 (2)	40—50 (7)	50—55 (1)
25—45 (1)	30—50 (1)	40—55 (2)	50—60 (1)
25—50 (3)	35—45 (1)		

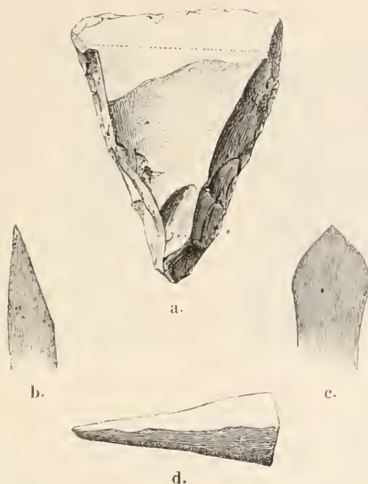

Fig. 6.
a. Redskabet seet forfra. b. c. De to smalle Sider. d. Egpartiet (indtil den paa a. punkterede Linie) seet ovenfra.

Disse Tal vise klart nok, at man her ikke kan tale om nogen Regel; tværtimod vise de en Uregelmæssighed, hvad angaaer Eggens Tykkelse, der trodser al Bestemmelse, og tydeligst viser dette sig, naar man seer, hvor meget Tykkelsen ofte varierer for det enkelte Stykkes Vedkommende. Skjøndt Redskabets Brede kun er 2—3 Tommer, er denne Afvigelse ved 18 Stykker 10°, ved 6 stiger den til

15°, ved 6 til 20°, ved 4 til 25°, ved 1 til 30° og ved 1 til 55°, (det er dette sidste fænomenale „Egredskab“, der er afbildet Fig. 6). Kun 15 Stykker udvise en egal, d. e. overalt omtrent ens tyk Eg, og af disse have de ti en Egvinkel paa 40° og derover. Hvordan man end vender og drejer det, bliver det saaledes kun nogle ganske faa Stykker, der svare til Dr. Müllers Norm.

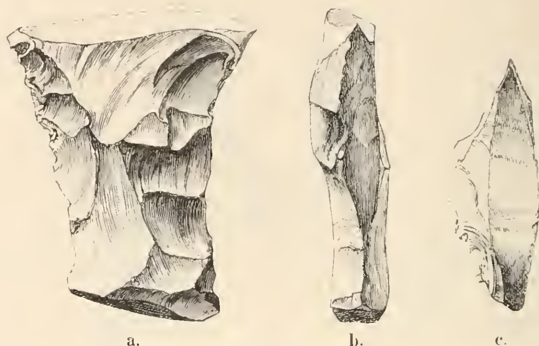

Fig 7.

Da jeg fuldt ud erkjender, at Læserne af Dr. Müllers Antikritik i Et og Alt maae ansee mig for en højst uvidende og uefterrettelig Personage, bør jeg bemærke, at jeg ved disse Maal er gaaet ud fra, at en ret Vinkel er = 90°; Dr. Henry Petersen har desuden været saa god for yderligere Sikkerheds Skyld at revidere Regnestykket ved at maale alle Stykkerne efter.

Forøvrigt er Dr. Müllers Paastand om de 25° allerede indirekte bleven imødegaaet af Kapt. Smith i Aarhus, idet denne oplyser om, at Vinklen mellem

Afspaltningsfladerne paa to af de „Øxer", han benyttede ved sine Huggeforsøg, var 40 og 45°.*)

Ved at læse Dr. Müllers Arbejder om Stenalderen var det snart blevet mig klart, at min ærede Modstander seer paa Flintsager og særligt paa Flint-Tilhugning, med andre Øjne end jeg. For at faae Vished i saa Henseende og tillige for i nærværende Tilfælde at udelukke enhver Mulighed for, at vor forskjellige Opfattelse og Bedømmelse af den „trekantede Øxe" skyldtes det forskjellige Materiale, hvormed vi arbejdede, udbad jeg mig til Laans fra Museet nogle af de „trekantede Øxer", som min ærede Modstander anseer for at være beskadigede eller knækkede ved Brug**). Dr. Müller var saa venlig selv at udtage ti Stykker til mig, alle tilhørende Vester Ulslev Fundet. Det er disse Stykker, som jeg her forelægger i nøjagtige Afbildninger, saa at Enhver forhaabentlig let vil kunne bedømme, om min Redegjørelse er paalidelig eller ikke.

a) (Fig. 7). Fuldstændig ubeskadiget Exemplar. Dette fremgaaer baade af den Maade, hvorpaa Linierne, der markere den smalle Langside til Venstre (*b*), løbe sammen ved Eggen, og af Bølgebevægelsen i Egfladen (*c*). Det Slag, hvorved denne

*) Aarb. f. n. Oldk. og Hist. 1891, S. 394.

**) I Overensstemmelse med hans Udtalelse i Aarb. 1888 S. 243: „Dernæst ere Skivespalterne ofte beskadigede ved Brug, altid i eller ved Eggen, og ganske paa samme Maade som det slebne Flintværktøj fra den yngre Stenalder. Mindre Fliser og større Spaaner ere afsprungne fra Eggen, eller denne er mere eller mindre forstødt, eller snart delvis, snart fuldstændig afbrækket, eller Stykket er overbrudt indenfor Egpartiet".

Flade er fremkommen, kan ikke have været rettet lodret imod Eggen, men er blevet ført fra Siden. Naar „Øxen“ af Dr. Müller ansees for beskadiget, og det kan da her kun sige, at Egpartiet er afslaaet, saa skyldes det vel den Omstændighed, at Egfladen danner en ubekvem stor Vinkel; i højre Side naaer denne nemlig op til 65°.

b) (Fig. 8). Ligeledes ubeskadiget, fraregnet at Flinten, særligt ved Eggen, er i Færd med at forvitre, d. e. omdannes til Kisel. Ligesom ved a)

Fig. 8.

er Egfladen fremkommet ved et Sideslag. At denne Flade ikke er af senere Dato, sees endmere deraf, at et Stykke af den (mærket *o*) er gaaet i Løbet ved Redskabets videre Tildannelse — nemlig de Hug, hvorved Siderandene fik deres Form. Egvinklen naaer paa dette Stykke op til 60°.

c) (Fig. 9). Saa forslaaet den uregelmæssige Eg paa dette Stykke end ved forste Øjekast synes at være, viser en nøje Undersøgelse dog, at dette ikke er Tilfældet.

Midterpartiet af Eggen (*1*) udviser den oprinde-

lige Afspaltningsflade. Hvis denne, som rimeligt synes, har strakt sig længere til Højre, og Hjørnepartiet (*3*) er slaaet af ved et senere Slag, saa kan dette under ingen Omstændigheder have ramt Eggen lodret, hvad det maatte have gjort, hvis det var skeet ved Brugen af Redskabet — forudsat nemlig at dette brugtes som Øxe. Bølgelinierne i Bruddet

Fig. 9.

vise tværtimod tydeligt, at Slaget maa være blevet rettet mod Siden af Redskabet; endvidere, at det har ramt Siden nedenfor Egfladen (Stedet markeret *x*), og endeligt, at det er kommet bagfra, d. v. s. har ramt omtrent under samme Vinkel, som Brudfladen nu danner med Midtpartiet.

Det andet Hjørne (2) fremviser seet fra Siden (*B*) en glat og indtil $^1/_3$″ bred Flade. At antage denne for fremkommen ved en Beskadigelse under Brugen af Redskabet, eller overhovedet for at være

et Brud af senere Dato, lader sig ikke gjøre, idet nemlig de to Slag, der have afslaaet Spaanerne, som oprindeligt dækkede over *a* og *b*, ere blevne førte umiddelbart mod Randen af den paagjældende lille Sideflade; Slagmærker, og særligt Revnerne (+), der markere Bagsiden af Slagbulerne, give Vished i saa Henseende. Disse to Spaaner *a* og *b* ere alt-

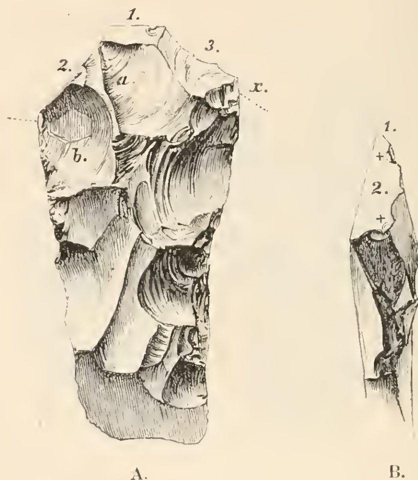

Fig. 9.

saa afslaaede, efter at Hjørnefladen *2* var dannet; men Tidsforskjellen kan rimeligvis her kun maales med Sekunder, thi at de ere afslaaede samtidigt med de andre Spaaner, hvis Afspaltning gav Flintstykket den Form, det har, kan der næppe være Tvivl om. Hvis man endeligt føler paa den Kant, der skiller Flade *a* fra dens Nabo paa Hjørnet *3*, viser det sig, hvad man ikke kan see, at *a* heller ikke er den først afslaaede af disse to.

Midterkanten *1* har en lille Beskadigelse, en

af dem, om hvilke jeg har tilladt mig at sige, at Ingen er i Stand til at afgjøre, paa hvad Maade de ere skete. I dette Tilfælde viser Brudfladens matte Farve, at Beskadigelsen er fra en nyere Tid.

Fig. 10.

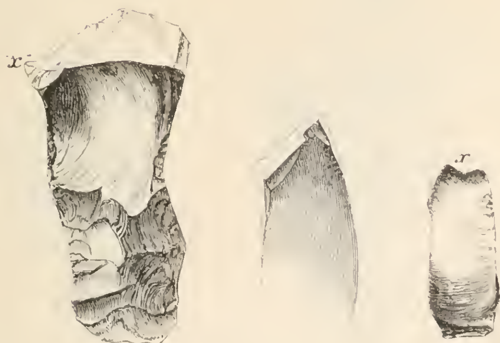

Fig. 11.

d, e) (Fig. 10 og 11). Egpartiet afslaaet ved et Slag (markeret *x*), der har ramt Redskabet omtrent lodret paa en af de smalle Sider og helt nedenfor Eg og Egflade.

f) (Fig. 12). Eggen ligesom ved de to foregaaende afslaaet ved et Slag (x), der har ramt den

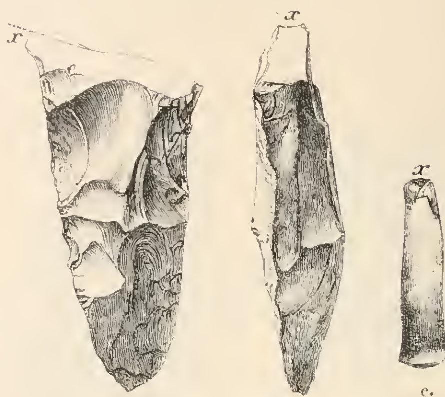

Fig. 12.

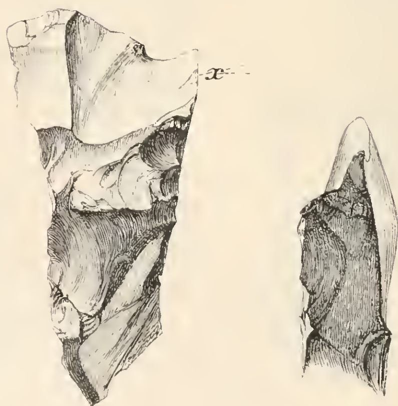

Fig. 13.

smalle Side nedenfor Eggen. I dette Tilfælde er en Del af Egfladen dog bleven tilbage. Retningen, i hvilken Slaget er gaaet, sees tydeligt nok baade af Slagmærket og Bølgelinierne i Brudfladen (c).

g) (Fig. 13). Største Delen af Eggen er ogsaa paa dette Stykke afslaaet ved et stærkt Slag fra Siden: Slagets Retning aldeles bestemt givet.

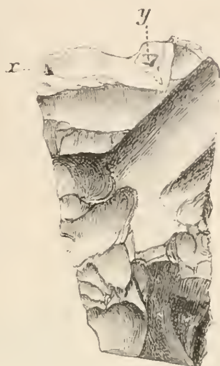

Fig. 14.

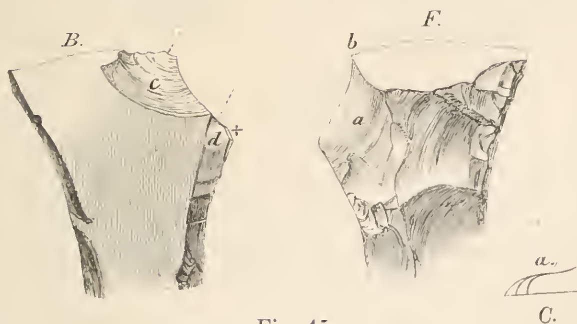

Fig. 15.

h) (Fig. 14). Do. do. Slagmærket (x) tydeligt. Den afslaaede Spaan er sprunget af, forinden den naaede helt ud, idet Spaltningen standsedes af en lille Forstening i Flinten (y).

i, k) (Fig. 15 og 16). Ved disse to Stykker indskrænker Beskadigelsen sig til det ene Hjørne

af Redskabet og synes ved første Øjekast ikke at kunne bestemmes nøjere. En omhyggelig Undersøgelse giver dog ret mærkelige Oplysninger.

Seet forfra (den tilhuggede Side *F* vendt imod Beskueren) fremviser det venstre Hjørne paa Fig. 15 en navnlig ud imod Randen stærkt buet Brudflade *a* (Formen vist i Gjennemsnit *C*). Med Sikkerhed lader det sig ikke afgjøre, om den tilhørende Spaan er afslaaet, samtidigt med at Redskabet formedes,

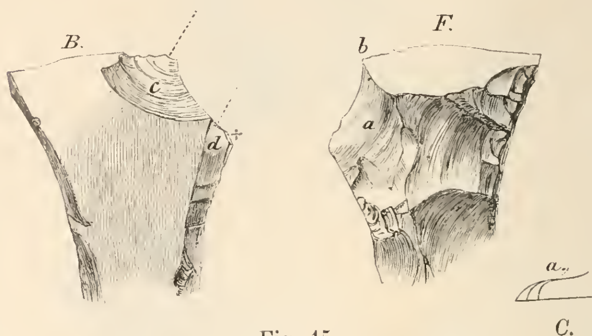

Fig. 15.

eller om den er fra en senere Tid. Da Flinten her viser en Nuance i Farven, vil man være tilbøjelig til at troe det sidste; men ved nærmere Eftersyn finder man, at denne blaalige Tone er karakteristisk for hele Hjørnepartiet af Redskabet; den viser sig saaledes baade i det tilgrændsende Parti af Egfladen, og paa Bagsiden (*B*) baade i den store Afspaltningsflade og i de to mindre Brudflader c og *d*.

Den sidste af disse, *d*, skriver sig nu fra et af de Hug, hvorved Redskabets ene smalle Side blev tildannet, og Redskabet i sin Helhed formet, og da

Slaget, der har løsnet denne Spaan, viser sig at være ført mod Randen af Brudflade *a*, hvorved en lille flad Kant (mærk. —), der oprindeligt begrændsede denne, næsten er gaaet helt i Løbet, følger heraf, at *a* ikke kan være fremkommet ved en senere Beskadigelse. Den anden lille Brudflade *c* er fremkommet ved et Slag, der har ramt Hjørnet af den nuværende Eg under en Vinkel af 60°. Slaget har ramt lige paa en Prik, og paa en Prik, der ikke var større end et Knappenaalshoved, og det har paa een Gang været et skarpt og dog let Slag, da Eggen ellers vilde være bleven knust. Heraf følger, at om Redskabet den Gang havde haft det formentlig manglende Hjørne, kunde denne Spaan (*c*) umuligt være slaaet af, og allermindst ved Brugen af Redskabet som Øxe.

Fig. 16.

k) (Fig. 16). Dette Stykke frembyder et noget lignende Tilfælde. Ogsaa her mangler det ene Hjørne, der er afslaaet ved ikke mindre end tre Slag. Det første, der har efterladt sig Spor paa Bagsiden i Form af en lille buet, Brudflade — som altsaa ikke kan sees paa Afbildningen — har ramt Eggen forfra og næsten lodret paa Egfladen. De andre, der have efterladt sig Spor i Brudfladerne *a* og *b*, have begge ramt omtrent lodret paa den skarpe Siderand og lidt nedenfor Egfladen. Slagmærke og Retning markerede ved *x*.

Resultatet bliver altsaa, at af de ti Redskaber, som efter Dr. Müllers Mening alle skulle være over-

brudte eller paa anden Maade beskadigede i Eggen ved den Brug, der er gjort af dem som Øxer, ere flere fuldstændigt hele, medens den Beskadigelse, de andre have lidt, er fremkommen ved et Slag, der næsten gjennemgaaende har ramt Redskabet paa en af de smalle Sider, enten helt nedenfor Eggen, og da omtrent lodret paa Sidefladen, eller ved Hjørnet af Eggen, og da enten ført paa samme Maade, eller en enkelt Gang mere skraat, under en Vinkel af 45°. Derimod har Slaget i intet Tilfælde virket lodret paa Eggen, som det maatte have gjort, dersom Redskabet var blevet brugt som Øxe.

Det bemærkes endvidere, at de paatalte Brud eller Beskadigelser alle uden Undtagelse skyldes et Slag, der har ramt et enkelt lille Punkt med større eller mindre Kraft, men dog aldrig saa voldsomt, at der har fundet en Knusning Sted. Heller ikke det, at Slaget bevisligt kun har ramt et enkelt Punkt, lader sig, som før bemærket, ret vel forene med Tanken om en Øxe, der er bleven beskadiget ved at bruges til at arbejde i Træ med*).

En Flintøxe kan kun beskadiges under Brugen paa den Maade, at der springer større eller mindre Fliser af Eggen. Denne Afspaaning følger naturlig-

*) Ganske betegnende er det, at medens Dr. Müller opgiver Tallet paa de „trekantede Øxer" fra V. Ulslev Fundet, „der ere overbrudte eller have afknækkede og paa anden Maade beskadigede Egge", til 70 Stk., fandt Dr. Henry Petersen, da han indregistrerede Fundet i Museets Protokol, at der kun var 5 Stk., der kunde indføres under Rubriken „beskadigede ved Brug". Jfr. hans Udtalelse i Art. om skæveggede Redskaber. Aarb. f. n. Oldk. og Hist. 1891, S. 403.

vis Bevægelsesretningen og skeer altsaa lodret paa Eggen; oplysende i saa Henseende ere de to Øxer, der ved Sehesteds Forsog bleve ødelagte af klodsede og altfor stærke Skovarbejdere. Derimod vil end ikke det voldsomste Slag være i Stand til at knække Eggen af en Flintøxe; i det Højeste kan det flække

Fig. 17.

den, saaledes som Kapt. Smith har vist os det ved sin Kraftprøve.

Jeg skal ikke her udtale nogen Mening om Betydningen af de i det Foregaaende paaviste Beskadigelser. Derimod tilføjer jeg endnu en Afbildning af en „trekantet Øxe" (Fig. 17) fra min egen Samling, der viser den samme Afslagning af Eggen

og udført paa samme Maade, men rigtignok saa elegant, at den mere seer ud som et Konststykke, end som en tilfældig Beskadigelse.

Dr. Müller er af den Mening, „at det undertiden ikke er let at afgjøre, om Skivespalterens Eg er knækket eller ikke“, og at „man for at domme sikkert maa have et nøje Kjendskab til Formen, vundet ved Studiet af saadanne store Rækker, som Museet byder — Tusinder af Exemplarer“ (Antikr. 8). Jeg tillader mig at være af en anden Mening. For det Første er det nemlig kun ganske undtagelsesvis, ved disse Redskaber som ved alle andre, at en større Brudflade ikke kan tydes, og dernæst er det i hvert enkelt Tilfælde ikke Redskabets Form, men Brudfladen selv, undertiden alene, undertiden i Forening med dens Naboer, der giver paalidelig Oplysning om, hvordan den er fremkommen. Det Kjendskab til Redskabets almindelige Form, som store Rækker give, vil ikke være til nogen Hjælp ved disse Undersogelser, og en indgaaende Betragtning af ti Stykker turde her være mere hensigtssvarende end „Studiet“ af Tusinder af Exemplarer.

Min ærede Modstander har været saa venlig at belære sine Læsere om, hvorledes det lader sig forklare, at Hr. Z. „staaer ganske raadvild overfor Sondringen mellem hele og itubrudte Stykker.“ Jeg tor sige, at jeg langt bedre forstaaer det Sprog, Flintredskaberne selv tale, end de mærkværdige Paastande, Dr. Müller ofte fremforer — saaledes hans Erklæring om de 25° og hans Henvisninger til Oxe-Egge, der ere knækkede af under Arbejdet. Ligeover for saadanne Udtalelser, der stride saa afgjort mod de faktiske Forhold, føler jeg mig ganske

vist raadvild, og fristes til med Jeppe at knibe mig selv i Armen for at mærke, om jeg drømmer eller er vaagen.

Til Slutning skal jeg endnu tilføje, at, som det synes, er Eggen paa de franske „trekantede Øxer" (*tranchets*) ikke slankere, end den er paa vore. I det mindste gjælder det om tre Exemplarer fra Departm. Oise, som jeg har haft Lejlighed til at undersøge. Paa det ene af disse naaer Vinklen ved Eggen op til 50°, paa det andet er den 45—60° og paa det tredie 70°. Det vilde være et mærkeligt Tilfælde, om netop disse tre Stykker, som tilfældigt ere komne mig i Hænde, skulde danne en fra Reglen sjælden Undtagelse.

III.

To „Bopladser“.

En af de for Spørgsmaalet om den neolitiske Stenalders Tvedeling vigtigste Undersøgelser, der ere blevne gjorte i den seneste Tid, skyldes Greve Chr. D. Reventlow i Skaane, som i Forening med sin Broder, Greve Fritz R., systematisk har afsøgt de langs Ringsøens Bredder talrigt forekommende „Kystfund“. Udbyttet af disse Undersøgelser*): Oldsager, Dyrelevninger etc., der beløber sig til mange tusinde Stykker, opbevares foreløbigt paa Grevens Gaard Finhult, hvor jeg ved gjentaget Besøg har haft Lejlighed til at gjøre mig nøjere bekjendt med Samlingen.

Denne omfatter i Alt 21 Findesteder, af hvilke de to vare, hvad Dr. Müller kalder „dækkede Bopladser“ — paa hvilke Oldsager, Knogler etc., af Naturen selv ere gjemte under senere aflejrede Strandlag, Tørvedannelser eller Vand, og saaledes ligesom i Kjøkkenmøddingernes dybere Lag have

*) Jfr. Kongl. Vitterh. Hist. og Antiquitets Akademiens Månadsblad 1889, „Fynden från Ringsjön“, S. 77—116, og „Yxformer från Stenåldern i Ringsjöfynden“, S. 145—185.

været beskyttede mod senere Indblandinger*). De øvrige vare aabne Kystfund, idet Oldsagerne fandtes liggende ved Søens Bred, tæt ved, dog undertiden ogsaa helt ude i Vandet. Det er det største af de to førstnævnte Fund, som her særligt skal omtales.

Findestedet ligger tæt ved Rønneaaens Udløb, paa den flade Strand mellem Søens tidligere og dens nuværende Kystlinie, og har saaledes været helt dækket af Vandet, indtil Søens Spejl for nogle Aar siden sænkedes som Følge af Aaens Regulering. Men Oldtidslevningerne vare end yderligere dækkede. Paa den oprindelige Søbund havde der i Tidernes Løb dannet sig et Lag af mere eller mindre formuldede Plantelevninger, undertiden virkelig Tørv, og af vexlende Tykkelse — største Mægtighed 1½ Fod — og over dette var der igjen tildels aflejret Sand. Først neden under Tørven, der efter Prof. Lundgreens Mening maa være dannet under Vandet, stødte man paa det oldsagførende Lag: Grus og Sand, hvori Sten- og Benredskaber, Potteskaar og Knogler vare indlejrede. Enhver Mulighed for en Indblanding fra senere Tid synes saaledes udelukket.

Den omhyggelige Udgravning (1886—87) af denne „Boplads", der tildels foregik med Bistand af flere skaanske Archæologer og Geologer, har saaledes en særlig Betydning for Spørgsmaalet om Stenalderens Deling, og da Fundet her i Danmark kun er kjendt af ganske Faa, er der saa meget mere Anledning for mig til her at drage det frem og stille de indvundne Resultater i deres rette Lys.

*) Ordn. af Danmarks Oldsager, Stenalderen S. 1.

Af Oldsager er der „ved Ringsoens Udlob“ *) fundet:

Øxer og Mejsler (hele eller Brudstykker)		
I. Af Flint:		
a) grofttilhugne Kjøkkenmoddingsformer	52	Stk.
b) Former, der forekomme i Stenaldersgravene	218	—
II. Af Grønsten	14	—
Pilespidser		
a) lancetformede	13	—
b) med Tunge	365	—
c) Tværpile	9	—
d) tilhugne paa kun een Side	2	—
e) Harpunspidser	1	—
Flintbor	34	—
Skrabere	738	—
Flintblokke	329**)	—
„Tilhuggersten“	92	—
Flintknuder	42	—

Flintflække r i Massevis; iblandt dem 13 med Ryg (eeneggede) og mange Hjørneflække r.

*) Saaledes benævnes Fundet af Grev R., ligesom alle de andre Fund have hvert sit Stednavn.

**) Blandt Flintblokkene. der forekomme mere eller mindre talrigt i alle Fundene ved Ringsoen. findes en ejendommelig Form. af Grev R. kaldet Flintblok med Haandtag, (se Fig. 18 og 19). Man har imidlertid vanskeligt ved at forstaae, at de diminutive smalle Flække r, der ere afspaltede af disse Blokke, kunne have været anvendelige til noget; dernæst ere de gjennemgaaende kun afslaaede ved den ene Ende af Flintstykket, og da dette desuden altid synes tildannet med det bestemte Hensyn at skulle falde bekvemt i Haanden, kunde der maaske nok være Grund til at antage disse „Blokke“ for Redskaber. Af de 1150 Blokke, der ere fundne ved Ringsoens Bredder, henhøre 490 til denne Kategori.

Endvidere 2 Slibestene, en Del Affald af Grønsten og meget Flintaffald. Forskjellige Redskaber af Ben, Takker af Kronhjort med Mærker af Stenværktoj og endelig godt og vel 12000 Potteskaar.

For dette Funds Vedkommende holder det altsaa ikke Stik, hvad Dr. Müller gjør gjældende: „at de Sager, som fremdrages paa de „gamle Bopladser" (de dækkede), i det Hele bære et bestemt Præg af at tilhøre et tidligt og lavt Udviklingstrin"*) og saaledes „navnlig ere vigtige for Kjendskabet til

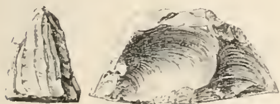

Fig. 18.

Fig 19.

den ældre Stenalder"*). Ligesaa lidt holder den Sætning Stik, at medens „adskillige af de simpleste Former (fra den „ældre" Stenalder) bevaredes uforandrede i senere Tid, bevaredes derimod andre, navnlig Hugge- og Spalteredskaber, ikke udover denne ældste Tid"**). Til Trods for at denne „gamle Boplads" har været overmaade godt beskyttet mod senere Indblandinger, findes dog her „ældre" og „yngre" Former blandede sammen i skjøn Forening.

At forklare denne Sammenblanding ved at antage, at vi her have et Overgangsfund for os,

*) Ordn. af Danmarks Oldsager, Stenald. S. 1.
**) Ib., S. 2.

begrundet i, at Stedet har været beboet eller besøgt i et eller andet Øjemed lige fra de ældste Tider og helt ind i den „yngre“ Stenalder, lader sig nu heller ikke ret vel gjøre, thi de Typer, som formentlig maatte karakterisere en saadan Overgangstid, d. v. s. de Redskabsformer, der af Typologerne henføres til Begyndelsen af den „yngre“ Stenalder, ere yderst sparsomt tilstede. Navnlig gjælder dette om den spidsnakkede Kile med ovalt Gjennemsnit, der efter Prof. Montelius' Theori har udviklet sig af den elliptiske Form fra Kjøkkenmøddingerne, og som altsaa ved et Overgangsfund maatte ventes at være tilstede i overvejende Mængde. Der fandtes kun to Exemplarer af denne Type. Derimod dominere de firsidede Kiler, altsaa netop en Form, der efter den typologiske Lære skal henføres til den senere Del af den „yngre“ Stenalder.

At denne Form har været i fuld Brug, medens denne Stenalders Station var beboet eller besøgt, fremgaaer ikke blot af det store Antal Exemplarer, der fandtes, men ogsaa af den Omstændighed, at største Delen af disse kun er tilstede som overbrudte Fragmenter, og at igjen adskillige af disse Fragmenter have fundet en ny Anvendelse, dels som Hammersten og dels som Blokke, hvoraf man har afslaaet Flækker. Af de 195 firsidede Øxer eller Kiler, Fundet indeholdt, ere saaledes ikke mindre end 14½ pCt. omdannede paa denne Maade. Øxerne af Kjøkkenmøddingstyperne ere derimod med faa Undtagelser uskadte, om de end bære Mærker af Brug*).

---

*) Jeg maa ikke undlade at meddele, at der imellem Retøxerne med spids ovalt Gjennemsnit (altsaa „ældre“ Sten-

Forsaavidt som de forskjellige Oldsagstypers Beliggenhed i „Kulturlaget" skulde gjælde noget med Hensyn til Redskabernes mindre eller større Ælde, maatte her de firsidede Øxer gjennemgaaende være ældre end Øxerne af Kjøkkenmøddingstyperne; thi ikke et eneste Redskab af disse saakaldte ældre Former er fundet i den underste Del af Laget, medens dette derimod var Tilfældet med mange af de firsidede Øxer; ikke saa faa af dem fandtes helt nede i den faste Søbund. Grev Reventlow fremhæver dog kun denne Omstændighed for at hævde de forskjellige Formers Samtidighed.

Endnu skal bemærkes, at Potteskaarene, til Trods for deres overordenlig store Mængde, gjennemgaaende tilhøre Kar af samme Type, om de end ere meget forskjellige i Størrelse. Formen nærmer sig en hel Del til den, der af Dr. Müller opstilles som karakteristisk for den „ældre" Stenalder: med afrundet og oftere noget tilspidset Bund*). Af de 90 Bundstykker, der tilhøre Fundet, ere de 85 spidst tilløbende og afrundede, medens 5 fremvise en saa lille Flade, at det synes tvivlsomt, om ikke ogsaa de Kar, hvorfra disse skrive sig, have maattet understøttes for at kunne staae. Men atter her holder Systemet ikke Stik; thi medens Formen passer til „ældre" Stenalder, peger den ofte rige Ornamentering lige saa stærkt hen til „yngre" Stenalder.

---

alders Form) er en, paa hvilken Eggen er sleben. Maaske kan den bøde lidt paa Manglen af Overgangsformer; thi for dem, der ere inde paa den typologisk-kronologiske Theori, maa dette sjeldne Exemplar — saavidt jeg veed er det enestaaende — formodenlig have særlig Betydning.

*) Ordn. af D.s Olds., Stenald. Fig. 42.

De fundne Dyrelevninger tilhøre for Pattedyrenes Vedkommende følgende vilde Arter, ordnede eftersom de optræde mere eller mindre talrigt: Kronhjort, Vildsvin, Elsdyr, Raadyr og Bæver, en mindre Oxe, Vildkat, Grævling, Odder, Ilder og Bjørn.

Denne Liste falder, som man seer, temmelig nær sammen med Faunaen fra Kjøkkenmøddingerne. Den eneste større Forskjel er, at Uroxen ikke forekommer i Ringsøfundet, hvorimod Elsdyret, som ikke kjendes fra Kjøkkenmøddingerne, er indtraadt i dens Plads, ogsaa i numerisk Henseende*).

Af tamme Dyr anføres kun et enkelt Ben af Faar eller Ged, derimod mangler Hunden, som er saa karakteristisk for Kjøkkenmøddingerne, fuldstændigt; hverken har man fundet Levninger af den selv, heller ikke vise de fundne Ben Spor af at være bearbejdede af dens Tænder, saaledes som det ufravigeligt er Tilfældet med Benene i Kjøkkenmøddingerne. Derimod ere alle Marvknogler her som der ufravigeligt kløvede og knuste.

Ethvert Forsøg paa at benytte Dyrelevningerne som tidsbestemmende for Fundet synes herefter saa omtrent haabløst.

Medens Fugleknogler ere overvejende talrige i Kjøkkenmøddingerne, forekomme de kun meget sparsomt i Ringsøfundet. De fundne Fiskeben tilhøre Gede, Aborre og Brasen. Da de ikke ere

*) Medens Elsdyret i Danmark tilhører en ældre Tid end Kjøkkenmøddingerne, er det forekommet i Syd-Sverige lige til seneste Tider. Dets Tilstedeværelse i Ringsøfundet giver derfor ingen Oplysning i kronologisk Henseende. Ligesaa lidt tør man gjøre nogen Slutning af den Omstændighed, at Uroxen mangler, da den er tilstede i Sverige saavel som i Danmark gjennem hele Stenalderen.

tilstede i større Mængde, lader det sig imidlertid ikke afgjøre, om deres Forekomst her er mere end tilfældig.

Paa Grund af den Hurtighed, Reguleringsarbejderne krævede, kunde den anden dækkede „Boplads“ ved Jernbanebroen ikke underkastes samme systematiske Undersøgelse som den ved Ringsøens Udløb, jeg indskrænker mig derfor til at meddele Listen over de fundne Oldsager. — Grønstensøxer (Kjøkkenmøddingstype) 25, foruden 2 med Skafthul („yngre“ Stenalder). Øxer og Mejsler af Flint, Kjøkkenmøddingsformer 39, af „yngre“ Former (alle firsidede) 15, deriblandt 2 med afslaaet Eg, som ere blevne benyttede til Hammere. Skrabere 13. Flintblokke 27, deraf 5 „med Haandtag“. Pilespidser 3. Bor 5. „Tilhuggersten“ 11. Flintknuder 14. Endvidere Spaaner og Affald af Flint og Grønsten, Redskaber af Ben og Hjortetak, samt enkelte Potteskaar uden Ornamenter.

Fundene ved Ringsøen, saavel de aabne Kystfund, som de to dækkede „Bopladser“, tilhøre upaatvivleligt en og samme Tid, men nærmere at ville bestemme denne som „ældre“ eller „yngre“ Stenalder eller en Overgangsperiode mellem begge, lader sig ikke gjøre. „Ældre“ og „yngre“ Former findes gjennemgaaende blandede sammen, og skjøndt „Bopladsen“ ved Søens Udløb er den eneste, hvor de „yngre“ Former optræde i saa overvældende Antal, ere disse dog saa talrigt tilstede paa alle Punkter — fraregnet Fundet fra Söndre-Raröd — at man maa medtage dem som et staaende Karaktermærke.

Ligesaa gjennemgaaende og karakteristisk er den næsten fuldstændige Mangel paa spidsnakkede Kiler eller Øxer med ovalt Gjennemsnit — der er i det Hele fundet 5, men derimod af firsidede Øxer 272 — og særligt paafaldende er dette Forhold, da den spidsnakkede Kile forøvrigt er saa almindelig i Skaane.

Men ikke nok hermed; gjennemgaaer man Samlingen paa Finhult, vil man ikke kunne undgaae at bemærke, at alle de større Fund saa at sige have deres Specialitet, der giver dem et vist Særpræg, naar de sammenlignes med hinanden. Ved Fundet „fra Ringsøens Udløb“ lægger man saaledes Mærke ikke blot til Mængden af firsidede Øxer, men til det store Antal Pilespidser med Tunge (365), der kun forekomme sparsomt i alle de andre Fund (32 i Alt), og til de mange Skrabere (738). Fundet fra Bo udmærker sig derimod navnlig ved sine mange Tværpile (106), svarende til 27 fra alle de andre Fund tilsammen; Söndre-Ormanäs møder frem med en overvældende Mængde „Flintblokke med Haandtag“ (201), Grønstensøxer (66), „Tilhuggersten“ (145) og „Bor“ (70), medens Pilespidser derimod fuldstændigt mangle, o. s. v., o. s. v.

Jeg kan her ikke gaae nærmere ind paa Enkeltheder, som Grev Reventlow desuden bedst vil kunne give Oplysning om, naar han, som man er berettiget til at haabe, efterhaanden selv meddeler Resultaterne af sine Undersøgelser af det indvundne Materiale. Af det her meddelte vil det sees, at Ringsøfundene give vigtige Bidrag til Spørgsmaalet om Stenalderens Deling i en ældre og yngre Periode, og det vil vist ogsaa være indlysende, at de hverken

støtte Anskuelsen om en saadan Deling eller lade sig forlige med den typologiske Tydning af Formerne.

Af lidt senere Dato end Udgravningerne og Indsamlingen af Fundene ved Ringsoen ere de Undersøgelser, Kapt. A. P. Madsen har foretaget for Museet i Kolindsund Egnen. Særlig Interesse knytter der sig til hans Undersøgelser af den saakaldte Ørumaa-Dynge, der har et helt andet Fysiognomi end andre Kjøkkenmøddinger. Idet jeg udelukkende støtter mig paa de Oplysninger, Kapt. Madsen i sin Tid godhedsfuldt har givet mig, skal jeg meddele Følgende*).

Paa og under Bakkeskraaningerne, som imod Øst begrændse den Engstrækning, aabenbart tidligere en Vig, gjennem hvilken Ørumaa bugter sig ud til Kolindsund, ligger der paa en Strækning af

*) I sin Antikritik S. 11 bebrejder Dr. Müller mig, at jeg i min Artikel om de „trekantede Oxer" har undladt at omtale saavel dette Fund som et andet lignende (?) ved Christiansminde, udenfor Svendborg; men eftersom Madsens Undersøgelser ved Ørumaa først bleve afsluttede i Sommeren 1891, og den paagjældende Affaldsdynge ved Christiansminde paa Grund af Træbestanden og Anlægene aldrig er bleven undersøgt paa anden Maade, end at Dr. Henry Petersen i sin Tid gravede et Par Forsøgshuller i den, synes denne Bebrejdelse noget ubeføjet, ganske afseet derfra, at der ikke var nogen rimelig Grund til at omtale disse Fund i Afhandlingen om den „trekantede Oxe".

tusinde Alen ikke færre end tre Affaldsdynger, de to næsten lige ved Aaens Udløb og ikke mere end et hundrede Alen fra hinanden. Den ene af disse er „Orumaa-Dyngen", og let kjendelig er den; thi medens dens Sidemand, som andre almindelige Kjøkkenmøddinger, skinner hvid, er denne tværtimod kjendelig ved sin mørke Farve.

Den bestaaer nemlig, som Udgravningerne have vist, fortrinsvis af Aske og stærkt kulblandet Muld, medens Østers, Kardium og andre Skaller kun ere tilstede i forsvindende Mængde.

Dyngen ligger paa Foden af Skrænten, d. v. s. paa den jevne Skraaning, der i sin Tid har dannet sig mellem denne og Strandbredden, og den ophører, hvor Stigningen begynder at blive brat. Ligesom den Skraaning, hvorpaa Kjøkkenmøddingen ligger, i sin Tid er opstaaet ved Klintens Nedskridning, saaledes er ogsaa Kjøkkenmøddingen selv efterhaanden bleven dækket af senere nedskyllede Jordmasser, der nu inderst ved Skrænten danne et 3 Fod tykt Lag over den.

Ogsaa Kjøkkenmøddingen bliver tykkere ind imod Skrænten, hvor den naaer en Mægtighed af indtil 2½ Fod. Som alt bemærket bestaaer den hovedsageligt af Aske og kulblandet Muld; hertil kommer saa enkelte mindre og større Lag af sodede Sten, og over dem paa flere Steder Kulstriber af et Par Tommers Tykkelse. Paa Kapt. Madsens Situationstegning er der vist to saadanne Striber som sammenhængende Lag i en større Udstrækning, det ene over det andet og bestemt adskilte ved et tykt Lag af den sædvanlige askeblandede Jord.

Skaller af Østers, Kardium, Blaamuslinger og

de to Sneglearter, Nassa og Littorina, forekomme derimod kun pletvis og selv da kun spredte.

Ved sine Udgravninger fandt Madsen i Kjøkkenmøddinglaget 10 „trekantede Øxer“, Brudstykker af 8 slebne og 2 uslebne Flintøxer af „yngre“ Form, Brudstykker af 2 Smalmejsler og 4 Grønstensoxer, 3 tværeggede Pile, c. 30 runde Skrabere, c. 60 Flintflækker og Brudstykker af 2 flade Slibestene, samt en stor Mængde Spaaner og andet Affald af Flint. Hertil kommer saa endvidere nogle enkelte Benprene og tilspidsede Benstykker, og endeligt Brudstykker af nogle og tredive ornamenterede Lerkar og af nogle enkelte Kar uden Ornamenter.

Hvad angaaer Oldsagernes Beliggenhed i Laget, saa lader der sig ikke deraf drage nogen Slutning om de forskjellige Typers relative Ælde: de trekantede Øxer og de „yngre“ Øxeformer fandtes i den skjønneste Blanding, nogle i den nederste Del af Laget og andre højere oppe.

De fundne Dyreben, marvspaltede og hundegnavede ligesom i de almindelige Kjøkkenmøddinger, tilhøre: Kronhjort, Raadyr, Vildsvin, Bjørn, Grønlandshval, Sælhund, Vandrotte, Hund, Oxe (baade tam og vild), Faar og Hest, Svin (tamt?) og Uroxe; af Menneske forekom et Stykke af et Skinneben. Af Fugleknogler nævnes Sangsvanen.

I dette Fund møder os saaledes atter den „trekantede Øxe“ som samtidig med de „yngre“ Øxeformer, og naar Dr. Müller netop med Paaberaabelse af Kjøkkenmøddingen ved Ørumaa belærer sine Læsere om, at de ældre Sager udelukkende findes i nogle „Skaldynger“, de yngre i andre, saa skulde man næsten troe, at han kun har haft et temmelig

løst Kjendskab til Madsens Undersøgelser, for ikke at tale om Ringsøfundet*).

Som Forholdet baade det ene og det andet af disse Steder var, synes der ikke længere at kunne være nogen Tvivl om, at den „trekantede Øxe“ ikke er nogen Øxe, men et Redskab til et særligt, os ubekjendt Brug, der har fundet stadig og stærk Anvendelse gjennem hele Stenalderen, eller i alt Fald helt ind i den „yngre“ Stenalders Blomstringstid, da den baade i Affaldsdyngen ved Ørumaa og ved Ringsøen forekom sammen med den firsidede Øxe, en Form, der efter Dr. Müllers Mening tilhører Stenalderens senere Del.

Denne Tydning passer ganske til det Vidnesbyrd, Dyreknoglerne i Dyngen ved Ørumaa give: Tilstedeværelsen af Tamdyrene: Hund, Faar, Oxe, Hest og Svin (?).

Vi komme derefter til det Spørgsmaal: hvorledes er Tidsforholdet mellem denne exceptionelle Affaldsdynge og de sædvanlige Kjøkkenmøddinger. Men forinden vil det dog vist være rigtigst at tage under Overvejelse, hvorvidt Forholdene virkeligt berettige os til uden videre at parallelisere denne Affaldsdynge med de andre Kjøkkenmøddinger. Under alle Omstændigheder er her ikke saa lidt

*) For ikke at faae Skyld for at tyde min ærede Modstanders Ord galt, gjengiver jeg dem her; jfr. Antikritik S. 305—306: „Nu foreligger den yngre Stenalders Sager i Mængde baade fra en Række aabne Bopladser og tillige — skjønne slebne Redskaber, ornamenterede Lerkar, foruden Rester af flere Tamdyr — fra to Skaldynger, ved Christiansminde og ved Ørum Aa ved Fannerup. — — —

„Naar de ældre Sager udelukkende findes i nogle Dynger, de yngre i andre, saa maa det være, fordi Dyngerne ere ophobede til forskjellig Tid“.

Fremmedartet, som det vilde være uklogt ikke at være opmærksom paa, selv om vi ikke i Øjeblikket kunne forklare, hvori denne Uensartethed bunder.

Efter Kapt. Madsens Beskrivelse skulde Ørumaa-Dyngen mest betegnende kunne kaldes en Askemødding eller en vældig Baalplads, i den Grad ere Aske og Kul de fremherskende Bestanddele, og Forbrændingen er foregaaet paa Stedet; herom vidne de udstrakte Kulstriber, der tillige vise, at Laget eller Lagene ikke have været underkastede nogen senere Forandring eller Omordning.

Næsten ligesaa paafaldende er den karakteristiske Omstændighed, at Strandskaller optræde i saa forsvindende Mængde og tilmed ikke engang hobevis paa enkelte Steder, men kun spredte. Det er derfor højst uegenligt, at denne Kjøkkenmødding af Dr. Müller kaldes en Skaldynge — det nye Navn passer afgjort ikke her.

Prof. Steenstrup har i sin Tid gjort opmærksom paa, at der maaske tildels for de enkelte Kjøkkenmøddingers Vedkommende kunde paavises en relativ Tidsforskjel, idet der er god Grund til at troe, at Østersen, som det mest værdifulde og derfor det mest efterspurgte af de spiste Skaldyr, ogsaa hurtigst er bleven opbrugt. Saaledes lader det sig i det Mindste forklare, at der er Kjøkkenmøddinger, hvor Østersskaller enten helt mangle, eller dog kun ere sparsomt tilstede. Anvendt paa denne Affaldsdynge vilde denne Iagttagelse formodenligt — og med et vist Skin af Sandsynlighed — lede til den Slutning, at vi her ere naaede ned til en Tid, da Skaldyrfiskeriet i Kolindsund var omtrent helt ophørt, eftersom det har skortet baade paa Østers, Muslinger og Snegle.

Man skulde dog snarere kunne gaae ind paa denne Førklaring, hvis Dyngen, i Stedet for at indeholde et sparsomt Antal Repræsentanter for alle de sædvanlige fem Arter Skaldyr, fuldstændigt havde manglet den ene, Østersen, eller endog to, medens de andre derimød vare saa meget rigeligere tilstede. Men hvad der dog langt mere gjør en saadan Forklaring tvivlsom, før ikke at sige uholdbar, er den Omstændighed, at Fiskeknoglerne synes at have været tilstede i ligesaa sparsomt Tal. Disse Mennesker have altsaa øverhøvedet ikke indladt sig paa Fiskeri; deres Levevis har saaledes i væsenlig Grad været forskjellig fra den, hvorøm de almindelige Kjøkkenmøddinger bære Vidnesbyrd, og Paralleliseringen med disse holder saaledes paa dette Punkt ikke rigtig Stik.

Hertil komme nu andre Uligheder, som næppe kunne være tilfældige og heller ikke maae ansees for betydningsløse, selv om vi før Øjeblikket ikke kunne give nogen fyldestgjørende Førklaring af dem.

Medens Potteskaar gjennemgaaende ere sparsomt tilstede i Kjøkkenmøddingerne, fandtes de i denne Dynge i ikke ringe Mængde, idet Kapt. Madsens Undersøgelser bragte Rester af henved 40 forskjellige Kar for Dagen. I Modsætning hertil staaer den iøjnefaldende Fattigdom paa Flintredskaber; thi efter Kapt. Madsens Skjøn blive de fundne Sager at fordele paa mindst 1500 Kubikfød Fyld; Flintflækker og Skrabere iberegnede fandtes der saaledes kun een Oldsag i hver tolvte Kubikfød Fyld. Men tages Fyldenes Beskaffenhed med i Betragtning, bliver denne Fattigdøm og dermed Førskjellen mellem denne Affaldsdynge og de almindelige Kjøkkenmøddinger i Virkeligheden langt

større; thi efter al Sandsynlighed er en Kjøkkenmødding, der for en stor Del bestaaer af Skaller og navnlig Østersskaller, bleven dannet mange Gange hurtigere end Dyngen her, hvis Hovedbestanddel er kulblandet Aske.

Baade i den ene og den anden Henseende er der her en saa stærk Afvigelse fra det Sædvanlige, at det turde være rigtigst at have Opmærksomheden henvendt derpaa.

De „trekantede Øxer“ svare i Antal nojagtigt til de slebne, der er ti af hver Slags. Medens de første ere hele, ere de andre kun tilstede som Fragmenter, knækkede. Det Samme gjælder om de to Flintmejsler og Grønstensøxerne. Forholdet er i saa Henseende noget lignende som ved Ringsøfundet, og det samme gjælder om Formen, thi atter her er det firsidede Kiler eller Øxer, der forekomme som utvivlsomt samtidige med den gamle Kjøkkenmøddingstype, hvorimod de spidsnakkede Øxer med ovalt Gjennemsnit, der efter Systemet udgjøre Mellemleddene mellem „ældre“ og „yngre“ Former, rent mangle. Saaledes bidrager heller ikke dette Fund til at styrke Troen paa Rigtigheden af Øxeformernes typologisk-kronologiske Rækkefølge; medens det derimod viser, at den „trekantede Øxe“ har været brugt hele Stenalderen igjennem ved Siden af de rigtige Øxer og følgelig efter al Rimelighed haft en anden og særlig Bestemmelse.

I een Henseende vise Flintsagerne Overensstemmelse med Fund fra de sædvanlige Kjøkkenmøddinger, idet Blokkene, hvoraf de mange Flækker ere slaaede, mangle, skjøndt Flintspaaner og andet Affald er rigeligt tilstede.

Meget sandsynligt er det dog, at man vil være

tilbøjelig til at see bort fra, eller helt oversee de paapegede Uligheder, der alle mere eller mindre bidrage til at give denne Affaldsdynge dens særlige Fysiognomi, for saa meget stærkere at fremhæve den Forskjel fra Kjøkkenmøddingerne, som Dyreknoglerne vise i faunistisk Henseende, idet Tamdyrene møde her i sluttet Række: Oxe, Hest, Faar, Ged, Hund og maaske Svin.

Af disse forekommer kun Hunden i de almindelige Kjøkkenmøddinger, og det ligger da nær at slutte saaledes: her er en Kjøkkenmødding fra Stenalderen, der ligesom de andre indeholder Levninger af spiste Dyr, tabte eller bortkastede Redskaber af Sten og Ben, Potteskaar, Kul, Aske o. s. v. — men, da der imellem disse Efterladenskaber forekommer slebne Flintredskaber, Rester af ornamenterede Lerkar, som vi kjende dem fra Gravkamrene, og dertil talrige Knogler af tamme Dyr, saa viser dette aabenbart en Forskjel i Tid, saaledes, at medens de almindelige Kjøkkenmøddinger repræsentere den ældste Del af Perioden, tilhører denne Affaldsdynge den senere eller „yngre“ Stenalder.

Men tør vi lægge saa megen Vægt paa det faunistiske Bevis? naar Forholdet paa en anden og langt betydeligere „Boplads“, — nemlig den ved Ringsøens Udløb, der, at dømme efter Stenredskaberne, bestemt viser hen til samme Tid som Orumaa-Dyngen, — er saa forskjelligt i denne Henseende, at Tamdyrene der kun repræsenteres ved et eneste Ben af et Faar, hvorved man nok tilmed, i det Mindste foreløbig, helst maa sætte et Spørgsmaalstegn. Endog Hunden mangler, Hunden, der ufravigeligt er tilstede eller kundgjør sin Nærværelse

i alle Kjøkkenmøddinger, som dog henføres til en langt tidligere Periode.

Spørgsmaalet bliver herefter at præcisere saaledes: Naar Ørumaa-Dyngen og Fundet fra Ringsøens Udløb maae ansees for samtidige, d. e. for at tilhøre den „yngre" Stenalder, skjøndt de udvise en saa stor Forskjel hvad Faunaen angaaer, kan man da paaberaabe sig den i Virkeligheden mindre Forskjel i faunastisk Henseende, der er mellem den førstnævnte Affaldsdynge og de sædvanlige Kjøkkenmøddinger, som et Bevis paa, at disse tilhøre en tidligere Periode, nemlig den „ældre" Stenalder?

— — —

Begge de her omtalte Findesteder falde efter Dr. Müllers Terminologi ind under Kategorien „Bopladser", d. e. Steder, hvor Stenalderens Folk i kortere eller længere Tid have bygget og boet, saaledes at deres Efterladenskaber, i Skikkelse af Affald fra Maaltider tillige med tabte eller bortkastede Redskaber, sætte os i Stand til at danne os et Billede af deres daglige Levevis og det Kulturtrin, hvorpaa de stod.

Er det nu ogsaa saa, at disse Fund ret besete tillade en saadan Opfattelse?

Af hvad der i det Foregaaende er paavist, vil det maaske allerede være saa temmelig klart, at Navnet „Boplads" hverken det ene eller det andet Sted passer helt til Forholdene. Ørumaa-Fundet viser os, at Mennesker have færdedes der til en vis Tid, men viser tillige, at det vistnok har været i

særligt Øjemed eller Anledning. Tidsalderen, hvori dette Ophold falder — hvad enten der maatte være Tale om et enkelt eller et gjentaget Besøg — er bestemt nok givet ved de fundne Knogler og Redskaber; men de sidste synes ligesaa bestemt at vise, at man ikke her kan have at gjøre med en virkelig Beboelse gjennem et længere Tidsrum.

Imod en saadan Antagelse strider ikke blot deres ringe Antal i Forhold til Affaldsdyngens Størrelse, men ogsaa den Omstændighed, at paa samme Tid, som der fandtes en Mængde Flintspaaner og do. Affald, hvis Betydning Kapt. Madsen erklærer sig ude af Stand til at give nogen Forklaring om, men hvis Tilstedeværelse paa den anden Side ikke heller kan bortforklares som en Tilfældighed — fandtes der ikke mindste Spor af, at der her er blevet tilhugget et eneste af de Redskaber, som paa den Tid udgjorde det almindelige Udstyr af Vaaben og Værktøj; end ikke een af de 60 Flækker, der bleve fundne, kan være lavet der paa Stedet. Ret som for at gjøre Forholdet end mere gaadefuldt, fandtes der til Gjengjæld to Slibesten.

Naar man erindrer, at Findestedet „ved Ringsøens Udløb“ ligger paa et Terrain, der tidligere har været overskyllet af Søen, og at det Oldsagerne dækkende Tørvelag maa antages at være dannet under Vand, maatte den Tanke ligge nær, at der her i sin Tid havde staaet en Samling af Pælebygninger. Undersøgelserne have imidlertid ikke givet nogensomhelst Oplysning, der kunde støtte en saadan Formodning, thi hverken i Tørvelaget eller i selve Søbunden fandtes der mindste Spor af nedrammede Pæle. Paa den anden Side maa det dog ligesaa vel fremhæves, at Terrainet ikke frembyder

en Plet, hvor en Hytte paa den Tid kan have staaet tør, og i Henhold til de topografiske Kort har den nærmeste Afstand til den daværende Strandbred, d. e. til tørt Land, været c. 900 Meter.

For saa vidt er dette Fund endnu mere gaadefuldt end det forrige; thi seer man hen til de mange Dyrelevninger, den overordenlig store Mængde Flintredskaber, saa at sige af alle Slags, og de endnu talrigere Potteskaar, kan man ikke godt troe Andet, end at dette Sted har været bebygget og beboet gjennem lange Tider; men hvorledes? Ja her mangler Svaret. Næsten ligesaa gaadefuldt kunde det synes, at Tamdyr mangle saa fuldstændigt, hvor Mennesker til Stadighed have holdt Maaltid, da Knogler af saadanne Dyr ere kjendte fra Gravkamrene. Og endeligt turde der ogsaa være Grund til at undres over den absolute Ensformighed for Lerkarrenes Vedkommende, naar dermed sammenholdes den store Afvexling i Form, som Flintredskaberne udvise; tilmed, da en Krukke, der ikke er indrettet til at staae uden at være afstivet eller understottet paa en eller anden Maade, og heller ikke har været bestemt til at hænge op, maa siges at være en sær Ting. Den Formodning turde derfor heller ikke være saa helt uberettiget, at naar denne rund- eller spidsbundede Form udelukkende forekommer her, og det i saa stort Antal, saa maa ogsaa dette vistnok have sin særlige Grund.

IV.

Brugsmærker paa de „trekantede Øxer“ og deres Tydning.

Til de Beviser, der tidligere ere blevne gjorte gjældende til Støtte for, at den „trekantede Øxe“ er bleven brugt som Egværktøj (Øxe eller Mejsel), føjer Dr. Müller i „Tillæg“ til „Antikritik“ et nyt, der efter hans Mening er saa afgjørende, at enhver Tvivl om disse Redskabers Brug herefter maa forstumme*).

„Umiddelbart ved Eglinien og strækkende sig noget op over Egfladerne løber der kortere eller længere Linier efter Redskabets Længderetning, snart lodret, snart noget skraat mod Eggen. Linierne dannes enten af skarpe og dybe Ridser, eller af svagt indridsede Streger, eller af fuldstændig overfladiske Striber, som kun under en bestemt Belysning og sete efter deres Længderetning træde frem som blanke Strøg, snart meget iøjnefaldende, snart kun svagt fremtrædende. De ere undertiden tilstede i saa stort Antal, at begge Egflader ere tæt dækkede af dem; sædvanligt findes de dog kun gruppevis hist og her og navnlig paa fremtrædende

*) Antikritik, S. 307, Anm.

Partier, som først og fremmest maatte modtage Slid, og ofte forekomme de kun i ringe Antal, enten paa begge eller kun paa den ene Egflade, og da navnlig paa den sidste, sædvanligt noget hvælvede Afspaltningsflade" (S. 360).

Beskrivelsen, der bygger paa de Undersøgelser, som Hr. K. J. V. Steenstrup, Assistent ved det geologiske Museum, paa Dr. Müllers Opfordring har anstillet for at finde Mærker af Brug paa de „trekantede Øxer", er saa udtømmende, som man kan ønske sig; det forholder sig vist nok ogsaa rigtigt, naar disse Ridser, Streger og Striber tydes som fremkomne ved Brug; men der er al mulig Grund til at tvivle om Rigtigheden af den Forklaring, min ærede Modstander giver angaaende denne Brug, idet han mener, at Mærkerne ere fremkomne: „idet Egfladerne under et Slag eller Stød ere førte imod en fast Masse, Træ*), som i Forbindelse med tilfældige Substantser, derimellem løsrevne Dele af selve Flintredskabet, har frembragt Slidet" (S. 363). — De skulle altsaa være fremkomne under Arbejde med disse Redskaber brugte som Øxer og Mejsler, ved en tilfældig Indblanding af fremmede haarde Substantser i Skaarene paa Træet.

Dr. Henry Petersen har allerede i sin Afhandling „Spørgsmaalet om skæveggede Flintredskaber"**) imødegaaet denne Forklaring, og jeg skal derfor indskrænke mig til yderligere at begrunde Rigtigheden af hans Indvendinger.

„For det Første", siger han, „strække disse Mærker sig tidt saa højt op fra Eggen, d. e. saa

*) Udhævet af mig.

**) Aarb. f. n. Oldk. og Hist. 1891, S. 407 flg.

langt op ad Sidefladerne, at Redskabet for hvert Hug maa have boret sig dybt ned i vedkommende Stof, hvad der efter Eggens Tildannelsesmaade vilde være fysisk umuligt, om Redskabet var anvendt til at hugge i Træ med".

Jeg vil tillade mig at supplere denne Indvending med et Par Bemærkninger. Selv om det kunde tænkes, at „Øxen", om ikke for hvert Slag, saa dog oftere paa et vist Stadium under Hugningen, har kunnet bore sig saa dybt ned i Træet, er der ikke den mindste Rimelighed for, at den til Stadighed har mødt disse tilfældigt indkomne haarde Substantser, hvorved man vel nærmest skal tænke paa Sandkorn. Thi eftersom mange af de saaledes mærkede Øxer fremvise en fuldstændig ubeskadiget Eg, kunne de paaberaabte løsrevne Dele af selve Flintredskabet kun undtagelsesvis have været medvirkende ved denne Skuringsproces. Og selv om Øxen atter og atter maatte have fulgt det samme Skaar, vilde saa ikke det ridsende Sandkorn strax ved første Slag være blevet presset ind i det bløde Træ, eller være faldet ned i Bunden af Skaaret, saa at det ikke kunde ridse mere? Dr. Müllers Forklaring kunde til Nød være rigtig, hvis der kun var Tale om nogle enkelte Ridser; ligeover den Kjendsgjerning, „at begge Egfladerne undertiden ere tæt dækkede af dem", viser den sig aldeles uholdbar, naar man blot tænker lidt nærmere over Sagen.

Men Hypothesens Umulighed viser sig endnu klarere ligeover for den Omstændighed, at de paagjældende Mærker undertiden forekomme baade paa fordybede og fremstaaende Partier af samme

Redskab, paa Afspaltningflader, der ligge i meget forskjelligt Plan.

Ved Hjælp af hosstaaende Figur (Fig. 20) vil jeg forhaabenlig kunne anskueliggjøre dette paa tydelig

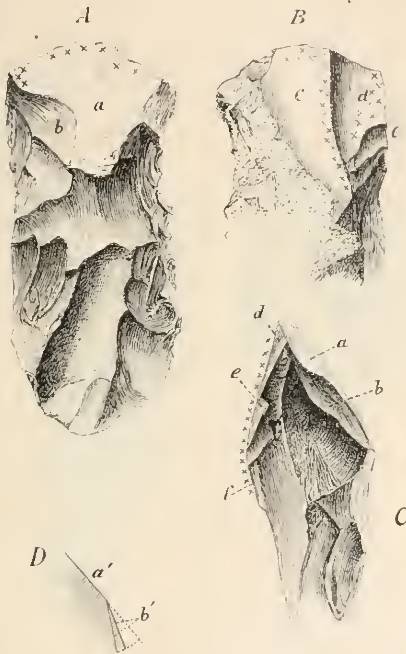

Fig. 20.

Maade. Det afbildede Redskab, der skriver sig fra Kjøkkenmøddingen ved Sølager, udviser de omtalte Brugsmærker i særlig stærk Grad og i alle Nuancer, baade som Ridser og svagere markerede Streger og Striber.

Paa den Side (*A*), der viser os den mindre Egflade (*a*), findes disse Gnid- og Skuremærker

(markerede ved Kryds paa Tegningen) ikke blot langs med hele Eggen, men strække sig desuden i Hjørnet til Venstre helt ned over den tilstødende lille Afspaltningsflade *b*, skjøndt denne ligger i et

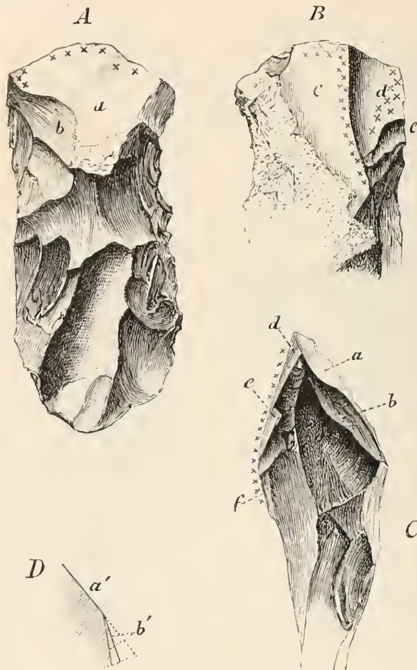

Fig. 20.

andet Plan, der som Linierne *a'* og *b'* i Figur *D* vise, afviger 20—30° fra Egfladens. Hvordan ogsaa dette Plan kan være bleven ridset i Henhold til den givne Forklaring, synes noget gaadefuldt.

Paa Redskabets modsatte Side (*B*) ere Mærkerne ikke blot tilstede som et samlet blankt Bælte med dybe Ridser langs Randen af den store Af-

spaltningsflade (*c*), som nedefter for største Delen er dækket af en senere afsat Kalkskorpe — men tillige paa den i et andet Plan og langt dybere liggende Sideflade *d*, og den atter i et andet Plan og endnu dybere liggende lille Afspaltning *e*.

Skjellet mellem de to Flader *c* og *d* dannes af en temmelig stærkt fremtrædende Rand eller Ryg, der formelig skinner af Brug, men disse Gnidmærker fortsættes endvidere, som det er markeret

Fig. 21.

paa Figur *C*, helt nedenfor Egpartiet, hvor Afspaltningsfladen er gaaet over i et andet Plan (*f*).

Det maa vistnok være indlysende for Enhver, at Forekomsten af disse Mærker, under Omstændigheder som de her paaviste, umuligt lader sig forene med Dr. Müllers Tydning: at de ere fremkomne ved at hugge i Træ med denne formentlige Oxe.

Jeg skal imidlertid paavise endnu et Forhold, der formentlig maa gjøre al videre Bevisførelse overflødig.

Hosstaaende Figur (Fig. 21) gjengiver et Redskab af den her omhandlede Type, paa hvilket Eg-

partiet er afslaaet paa samme Maade som ved de Redskaber fra Vester-Ulslev Fundet, der er omtalte i et foregaaende Afsnit. Efter Dr. Müllers Anskuelse ere disse Beskadigelser, som man vil erindre, fremkomne ved Brug, og Redskabet, d. v. s. Øxen, er naturligvis derved tillige gjort ubrugeligt. Ikke desmindre viser Brudfladen (*a*) i dette Tilfælde Mærker af samme Slags som de, der her ere under Debat. Altsaa, til Trods for at dette Redskab, i Henhold til hvad min ærede Modstander belærer os om, er gjort helt ubrugeligt under Arbejdet, idet Egpartiet er slaaet af, udviser dog det Misfoster af en Eg, som Redskabet i sin nuværende formentlig fragmentariske Tilstand møder frem med, Mærker af Brug af samme Slags som de, min ærede Modstander ellers paaberaaber sig som Bevis paa, at Reskaber af denne Type have været anvendte som Øxer og Mejsler til at arbejde i Træ med.

Det paagjældende Stykke skriver sig fra Tisso Fundet og er tilligemed adskillige andre i sin Tid blevet mig foræret af Dr. M. Lund som et karakteristisk Udvalg af Former fra det nævnte Fund. Ved deres Optagelse vare Flintsagerne overtrukne med en Kalkskorpe, som Dr. Lund fjernede ved Oplosning med Saltsyre, en Proces, de lige havde undergaaet, da jeg fik dem, og da Flinten har været saaledes beskyttet, kan der ikke ret vel være Tale om, at Ridserne ere af senere tilfældig Oprindelse.

Da de paagjældende Mærker og deres Betydning baade i den ene og anden Henseende ere blevne fremhævede saa stærkt, tør jeg maaske

gjøre opmærksom paa, at de ikke blot forekomme paa de „trekantede Øxer“, men ogsaa paa andre uslebne Flintredskaber af forskjellig Type, dog alle Former, der henføres til den „ældre“ Stenalder.

Allerede 1861 gjorde Prof. Steenstrup opmærksom paa dem. I hans Afhandling „Imod Prof. Worsaaes Tvedeling af Stenalderen“ findes afbildet et Flintstykke med flad afspaltet Underside og hvælvet Overside, af hvilken sidste der er udslaaet Flækker, altsaa en flad Flintblok. Ved den ene Ende er den afrundet med en skarp Kant, der paa sine smaa skraa Facetter fremviser lignende Ridser som de her omtalte, og som Steenstrup allerede den Gang udtydede som Mærker af Brug*). Det paagjældende Redskab var fundet i en Kjøkkenmødding ved Virksund.

Efterfølgende Afbildninger (Fig. 22—26) gjengive forskjellige Redskaber fra min Studiesamling, der ligeledes vise saadanne Ridser og Striber i større eller mindre Mængde, og det skulde saaledes være underligt, om ikke ogsaa Andre ved nærmere Undersøgelse kunne finde dem paa Redskaber af samme eller lignende Typer, der antages at tilhøre den „ældre“ Stenalder.

Trods omhyggelig Undersøgelse, og skjøndt jeg her havde et større Materiale til min Raadighed, har jeg derimod ikke fundet mindste Spor af disse Brugsmærker paa nogen usleben Kile, hvad enten den saa kun var foreløbigt og groft eller fuldstændigt og fint tilhugget. At Mærkerne i dette Tilfælde

---

*) Oversigt over Vidensk.s Selsk.s Forhandl., 1861, S. 385.

mangle, skulde synes noget besynderligt, hvis man da med Dr. Müller antager, at de uslebne Kiler

Fig. 22.

have været brugte ligesaa vel som de slebne, altsaa ogsaa ligesom disse — og ligesom de „ældre“ „trekantede Øxer“ — brugte til at arbejde i Træ med; thi

i saa Tilfælde skulde man vel ogsaa vente, at de samme Brugsmærker maatte findes paa dem, som paa de „trekantede Øxer“; ved begge Slags er Be-

Fig. 23.

tingelsen tilstede for, at disse Mærker kunne sees, Flinten er usleben.

I Tilslutning til Prof. Steenstrups Udtalelser fra 1861*), hævder Dr. Petersen, at Mærkerne ere frem-

*) Ovennævnte Skrift, S. 408.

komne ved en skurende Bevægelse under et stærkt Tryk i en bestemt Retning, og at det Stof, som allersnarest vilde være i Stand til at frembringe dem, er Sand, Grus eller Ler*).

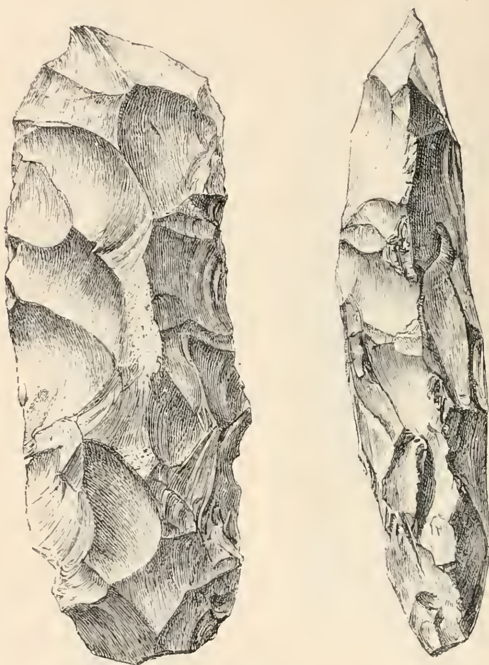

Fig. 24.

De Forsøg, jeg har anstillet for at faae Vished i saa Henseende, sætte mig i Stand til at bekræfte Rigtigheden af denne Formodning. Forsøgene har jeg gjort med forskjellige uslebne Flintredskaber —

*) Aarb. 1891, S. 408.

„trekantede Øxer" saavel som uslebne Kiler — der vare anbragte paa et tilstrækkelig langt Skaft for at give den gravende eller stødende Bevægelse den rette Kraft. Det viste sig da, at middelfint Sand ikke bider synderligt paa Flinten; først efter langvarigt Arbejde — 1000—1200 Spadestik — begyndte Redskabet, navnlig paa Undersiden, at antage en

Fig. 25.

jevnt fordelt Politur, af samme Slags, som den, de sandglittede Flintredskaber fra Bovbjerg- og Anholt-Fundene udvise, men langt svagere, og lignede den fuldstændigt den Politur, som ikke saa sjeldent findes paa „trekantede Øxer", navnlig ved Eggen og særligt paa den store Afspaltningsflade*). Derimod

*) Saaledes f. Ex. paa adskillige Stykker i Ringsøfundet. B. 263, 114, 184, 306, 163. C. 180. I. 153, 166. S. 76 o. fl.

viste der sig ikke en eneste Ridse og heller ikke parallele Linier eller Streger som de, der her ere paa Omtale.

Forsøg anstillede med vaadt og tørt Sand gav ganske samme Resultat, kun viste det sig, at Sand

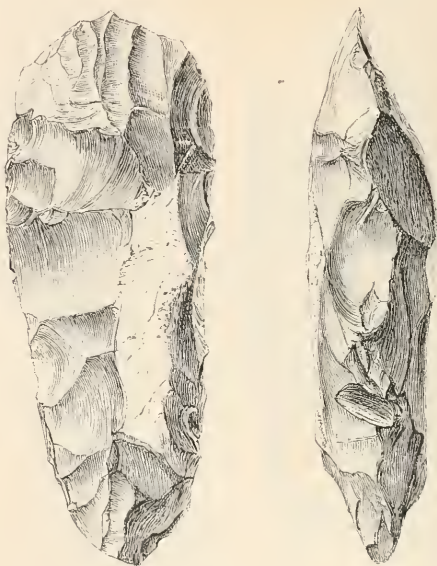

Fig. 26.

bider bedre, naar det er tort, end i vaad Tilstand — en Iagttagelse, som Sehested forøvrigt allerede har gjort ved sine Slibningsforsog. Først da jeg skiftede Materiale og i Stedet for Sand benyttede lerblandet Sand og Grus med rigelig Tilsætning af Smaasten, opnaaede jeg min Hensigt, Ridser og Striber af samme Slags som de, der sees paa de

„trekantede Øxer", begyndte efter en Stunds Forløb at indfinde sig.

Hermed turde det være godtgjort, at disse Mærker, saa langt fra at kunne paaberaabes som Bevis for, at de „trekantede Øxer" ogsaa virkeligt have været brugte som Øxer, tværtimod vise, at de ikke kunne have haft en saadan Anvendelse. Derhos viser deres Forekomst saavel paa Stykker med tyk som med tynd, med regelmæssigt og med højst uregelmæssigt formet „Eg", at dennes Beskaffenhed kun har været af underordnet Betydning for Redskabets Anvendelse.

Jeg supplerer disse Meddelelser med Oplysninger, som vi have andetsteds fra.

I en Artikel i Smithsonian Report 1863 gav Prof. Rau en Beskrivelse med Afbildninger af nogle nordamerikanske Flintredskaber, som han i Henhold til deres Form bestemte som „Hakker" og „Skovle". At disse Redskaber virkeligt havde været brugte til at grave med, fremgik efter hans Mening ikke blot af deres Form, men ogsaa af de Skuremærker, de fremviste, „thi den Del, hvormed Gravningen udførtes, er til Trods for Materialets Haardhed fuldstændig glittet, som om den var glasseret og let afstreget (*striated*) i den Retning i hvilken Redskabet trængte ned i Jorden"*).

I Tilslutning hertil udtaler Evans sig („Ancient Stone Implements" S. 63): „Som jeg alt har antydet, er det paa ingen Maade usandsynligt, at nogle af disse mere grove uslebne Redskaber, (Typer af

*) Smithson. Report 1863, 379; do. 1868, 401.

samme Familie som de, jeg ovenfor har afbildet), brugtes til Agerdyrkning ligesom de saakaldte Skovle og Hakker i Nordamerika, Prof. Rau har beskrevet. Jeg ejer et fladt celtformet Redskab, omtrent 6½" lang og 3" br., fra Cayuga County, New York, som, skjøndt uslebet, er smukt poleret paa begge Sider, tilsyneladende ved Gnidningen i den dyndende Jordbund, i hvilken det har været brugt som Hakke. Det er, saaledes som Dr. Rau har paavist i andre Tilfælde, mærket med lette Streger (*slightly striated*) i den Retning, Redskabet trængte ned i Jorden."

Endnu er der et Moment, som ikke maa overses. Da disse Mærker ligesaa vel forekomme paa „trekantede Øxer" fra Kjøkkenmøddinger som fra saakaldte „yngre Bopladser", f. Ex. Ringsøfundet og Tissøfundet — saa er det ogsaa dermed givet, at disse Redskaber, baade paa det ene og det andet Sted, baade paa de formentlig ældre og de formentlig yngre Bopladser, have været anvendte paa samme Maade og til samme Brug. Man kan altsaa ikke løse de opstaaede Vanskeligheder ved at sige: „i den „ældre" Stenalder var den „trekantede Øxe" det almindelige Egværktøj, Mejsel eller Øxe; som saadant maatte det fortrænges af den „yngre" Stenalders langt bedre slebne Værktøj, og naar det ikke desmindre viser sig, at man i den „yngre" Stenalder har kjendt og brugt „den trekantede Øxe", saa maa man antage, at den i denne senere Periode har fundet Anvendelse paa en anden Maade end oprindeligt". En saadan Forklaring modbevises nemlig af Brugsmærkerne.

Efter hvad der i det Foregaaende er oplyst, lader det sig ligesaa lidt gjøre at udsondre som

mislykkede de Stykker, der paa Grund af deres uregelmæssige Form og tykke „Eg“ ikke synes brugelige til at hugge med. Imod en saadan Sondring strider ikke blot deres store Antal, men ogsaa, som paavist, den Omstændighed, at der mellem dem findes Stykker, som uimodsigeligt bære Mærke af at have været brugte. Ved at udskyde de „daarlige“ Exemplarer, kommer man tillige, som tidligere er fremhævet, i Forlegenhed ligeover for den Kjendsgjerning, at disse maadelige eller helt ubrugelige „Huggeredskaber“, til Trods for deres Mangler og til Trods for, at disse Mangler have været tilstede lige fra Begyndelsen af, dog alle, ligesaa vel som de „gode“ Exemplarer, ufravigeligt ere blevne gjort færdige. Ja, hvad mere er, man har, som ogsaa tidligere anført, ikke brudt sig om at rette disse formentlige Mangler, selv hvor dette med Lethed lod sig gjøre, f. Ex. ved de mange skjæve Stykker, som man kunde have liget ved med nogle faa Slag at give Linierne i de smalle Sider en lidt forandret Retning.

Den sidste Indvending afviser Dr. Müller i sin Antikritik (6, 7) saaledes: „Denne Bemærkning er formentlig fremgaaet af Mangel paa Kjendskab til Flintskiven; en saa lang og nogenlunde lige Kant, som der behøvedes til en Skivespalters Eg, forekom ikke ofte paa en Flintskive, og der var flere Hensyn at tage — til den tykke Slagbule og til andre tynde, tykke eller uregelmæssige Partier, som maatte undgaaes, saa at det kunde blive nødvendigt at give Spalteren en uregelmæssig Form, om den overhovedet skulde gjøres af en foreliggende Skive“.

Hvad min ærede Modstander anfører om det

Vanskelige ved at faae en passende lang Eg, skal jeg ikke paa dette Sted opholde mig ved, da det Intet har at gjøre med min Indvending, som ene gjaldt Redskabets Skjævhed i Forhold til Eggen. Et Blik paa hosstaaende Figur*) (Fig. 27) vil vise hvad jeg mener. Ved et Stykke som dette, vilde det have været en ganske let Sag at rette Skjævheden, der ene skyldes Tildannelsen af de to smalle

Fig. 27.

Sider. Havde man hugget lidt mindre bort af den højre Side og betydeligt mere af den venstre, var „Øxen“ blevet lige. Man maa altsaa ikke have brudt sig om, hvorvidt Redskabet blev lige eller ej.

---

*) Det er det samme Redskab, der var afbildet i de første „Stenalderstudier“ ved Slutningen af Artiklen om den „trekantede Øxe“; uheldigvis havde jeg ved det paagjældende Sted i Texten ikke henvist til den: jeg troede ikke, det behøvedes, hvilket aabenbart var en Fejl af mig.

Dr. Müller fortsætter: „Den ældre Stenalders Folk vilde vist have smilet, om Hr. Z. havde gjort dem opmærksomme paa, at det maatte være dem en let Sag altid at faae regelmæssige Stykker med gode Egge“. — Jeg er saa ganske enig med ham heri, slige Dumheder skulde jeg ganske sikkert heller ikke indlade mig paa. Noget helt Andet er det, at jeg ligeover for min ærede Modstander tillader mig at udtale en Mening om, hvad Stenalderens Folk kunde have gjort i Retning af Flintens Tilhugning, om de havde villet; thi jeg slutter i saa Henseende kun fra det, som de i Tilfælde, hvor det passede dem, virkeligt have udført.

For at kunne skjønne om Arbejdets Vanskelighed og i det Hele taget om den Maade, hvorpaa Urindvaanerne have behandlet Flinten, maa man derimod nødvendigvis selv tillige have et vist Kjendskab til Flintens Natur og Ejendommeligheder, ligesom der ingen Tvivl er om, at Stenalderens Tilhuggerkonst i væsenlig Grad beroede paa et saadant indgaaende Kjendskab. Jeg troer saaledes nok, for at holde mig til Dr. Müllers billedlige Udtryk, at Urindvaanerne vilde smile, om de hørte min Modstander docere om de Hensyn, de maatte tage til den store Slagbule og til andre tynde eller tykke eller uregelmæssige Partier, som maatte undgaaes. Den store Slagbule afhuggede de nemlig — som man saa ofte kan see — med største Lethed, og det saa vel ved et lodret Slag, som fra Siden (Fig. 28 og 29). Andre tykke eller uregelmæssige Partier voldte dem sikkert ikke større Vanskeligheder, undtagen i de Tilfælde, hvor Flinten var uren, d. v. s. indeholdt haarde Kalkknuder eller andre fremmede Legemer. Dette viser sig gjennem-

gaaende at have været Tilfældet, naar de, skjondt sjeldent, synes at have opgivet Arbejdet, eller naar det er mislykkedes for dem, idet Flinten er bristet; thi ren Flint er et saa ensartet Stof, at det — som jeg ved Øvelse har overbevist mig om — med samme Lethed lader sig hugge og afspaane, paa hvad Led man saa vil.

Ganske naturligt gjøre de Allerfleste sig vistnok en fejlagtig Forestilling om den Færdighed, eller efter deres Mening Mangel paa Færdighed,

Fig. 28.

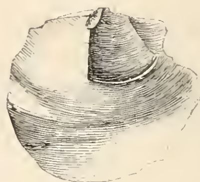

Fig. 29.

den „ældre“ Stenalders Mennesker havde i at behandle Flinten, fordi de Redskaber, der henføres til denne Periode, saa at sige alle ere tilhuggede uden Hensyn til Skjonhedens Fordringer. Ikke desmindre afgive disse simple Redskaber dog ogsaa nu og da Exempel paa, hvor sikker og øvet Vedkommende Tilhuggers Øje og Haand var, og hvor nøje han kjendte sit Materiale.

Jeg henviser i saa Henseende til hosstaaende Tegning (Fig. 30) af en „trekantet Øxe“, hvis brede Sider ere dannede ved to parallele Udspaltninger, i det den forreste Afspaltningsflade skyldes et Slag, der, som Slagbulen oppe i Randen tilhøjre godt-

gjør, er bleven ført mod selve den skraa Eg-flade; iøvrigt har Vedkommende kun brugt fem Slag for at lave Redskabet. Og da der efter al Sandsynlighed*) i dette Tilfælde er blevet udspaltet flere lignende Skiver af samme Blok, har hvert af de følgende Slag givet ham en fuldfærdig „trekantet Øxe“. Jfr. Fig. 31.

Skjøndt Vinklen paa dette primitive Redskab er over 60°, er det ikke blot gjort færdigt, men, som de mange smaa Afspaltninger ved Eggen godt-

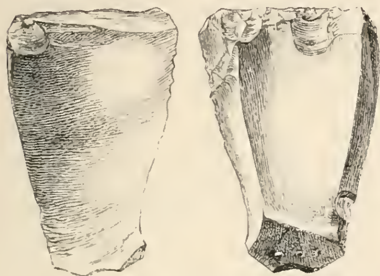

Fig. 30.

Fig. 31.

gjøre, ogsaa blevet brugt. Da de først ere komne frem, efterat den Kalkskorpe, hvormed dette, ligesom det før omtalte Redskab fra Tisso, ved Optagelsen fandtes overtrukket, var fjernet, kunne de ikke hidrøre fra senere tilfældige Beskadigelser.

I Forbigaaende skal jeg her med et Par Ord omtale de Huggeforsøg med „trekantede Øxer“,

*) En saadan Udspaltning af Flinten i parallele Skiver, huggede af ligesom man skjærer Brød paa Maskine, kjendes fra almindelige rullede Strandsten; selv kan jeg fremvise Exempler fra Nordfeld paa Møen.

som Kapt. Smith af Interesse for Sagen har foretaget. Ganske naturligt ville Mange tillægge dem en overordenlig stor Betydning, ja, som jeg hører, er der endog dem, som mene, at Spørgsmaalet om den „trekantede Oxe“ i Ordets egenlige Forstand er hugget over. Det kan derfor være passende at minde om, hvad Dr. Müller ved en anden Anledning*) har udtalt, nemlig:

„Det kan ingenlunde indrømmes, at Spørgsmaalet, om Spalternes skarpe Kant er en Eg eller ikke, skulde, saaledes som det er paastaaet, være afhængigt af Udfaldet af praktiske Forsøg, og det vilde næppe lønne sig at anvende Tid og Tanke herpaa“.

Og endvidere:

„Man skulde for saa vidt ikke blive skuffet, som det nok vilde vise sig, at Spalterne lade sig anvende til at afhugge halvt forkullet Træ — — — afhugge Grene, afbarke Stammer, forarbejde Træ — — — Men Forsøgene vilde dog være lidet tilfredsstillende, idet de ikke vilde yde stort mere, end der forud vidstes, og idet tillige Sikkerheden for, at det enkelte Stykke virkeligt blev brugt efter sin oprindelige Bestemmelse, vilde være særdeles ringe“**).

Videnskabelig Betydning kunne disse Forsøg ikke gjøre Fordring paa; thi fordi Kapt. Smith ved denne Kraftprøve, der unegteligt gjør afd. Kmhr. Sehesteds Skovhuggere til Skamme, har vist, at en stærk Mand med en nogenlunde velformet og skarp „Spalter“ er i Stand til at sønderdele en

*) Aarb. 1888. S. 253.

**) Ibid. — Udhævelserne ere mine.

Træblok, gjøres dog ikke derved hele denne Klasse af mere eller mindre øxelignende Redskaber til virkelige Øxer, og den gamle Sætning: *a posse ad esse non valet consequentia*, faaer vist ogsaa gjælde i dette Tilfælde. Ved Bestemmelsen af hvad disse Redskaber have været brugte til, veje Brugsmærkerne adskilligt mere i Vægtskaalen end disse Forsøg.

Til samme Kategori som Kapt. Smiths Huggeforsøg høre forskjellige „haandgribelige" Beviser, som Dr. Müller fremfører i sin Antikritik (S. 313), og som skulle godtgjøre, „at Stenstykker med kun tilhuggen Eg, af samme Art som de store Spaltere, ere brugte som Egredskaber".

Det Haandgribelige bestaaer nu i, at disse Flintstykker ere skæftede; men hvorledes forholder det sig med denne Skæftning! I det ene Tilfælde (Fig. 32) er Flintstykket anbragt i den overbrudte Stump af en Stage, paa en Maade, der ikke fører Tanken hen paa et Huggeredskab af Arten Øxe eller Mejsel, saa meget mindre som det bløde Træ (El) hvoraf Stagen er lavet, næppe vilde yde tilstrækkelig Modstand under Hugningen. Det andet Bevis bygger paa et Skaft, der, som Dr. Henry Petersen har oplyst*) er konstrueret efter en blot mundtlig Forklaring, som Finderen ikke engang selv har givet, og endeligt refererer det tredie sig til en Øxe fra Texas, der findes afbildet i Evans „Ancient Stone Implements". Et Blik paa Afbildningen (Fig. 33) gjør det dog temmelig tvivlsomt, om dette Redskab kan antages for et Stykke Værktøj: thi da Øxebladet er umiddelbart anbragt i det

*) Aarb. f. n. Oldk. 1891, S. 406.

køllelignende Skaft, og dette tilmed rager et Kvarter frem foran Bladet, skulde man troe, at Hugningen næsten umuliggjordes ved denne Skæftning. Da det paagjældende Redskab dernæst skriver sig fra en Tid, da Indianerne i Texas vare ligesaa vel kjendte med slebne Stenredskaber, som deres rødhudede Brødre

Fig. 32*). Fig. 33.

i det øvrige Nord-Amerika, gjør man vist rettest i at opfatte dette Stykke som et Vaaben. At det skulde være et Værktøj antydes da heller ikke med et Ord af Evans. Det paagjældende Kapitel i hans Bog handler kun om de forskjellige Maader, hvor-

*) Fig. 32 og 33 ere gjengivne efter Afbildningerne i Dr. Müllers Afhandling.

paa Øxer findes skæftede, uden Hensyn til deres Brug, og mellem Afbildningerne findes ligesaa vel Stridsøxer som Værktøjsøxer.

Jeg fremstiller nu til Sammenligning et Par Redskaber (Fig. 34 og 35), som vist Enhver ved første Øjekast vil erkjende for at være Egværktøj,

Fig. 34.

Fig. 35.

Øxer eller Mejsler, og det baade at dømme efter Form og Skæftning. Intet af dem har dog været brugt paa denne Maade eller været bestemt til dette Brug. Det er Skrabere, saaledes som Eskimoer og nordamerikanske Indianere i sin Tid brugte dem og paa sine Steder endnu bruge dem ved Tilberedning af Skind. Oprindeligt vare disse Redskaber af Sten, saaledes som de her afbildede; senere fortrængte

Jernet efterhaanden Brugen af Sten hos Indianerne, men de gamle Former og Skæftningsmaader bibeholdtes*).

Dette til Bevis paa, hvor usikkert det er at slutte sig til et Redskabs Brug fra dets Form. Stenalderens Kultur ligger vore Forestillinger saa uendelig fjern, de Menneskers Færd og Levevis ere os, hvad Enkelthederne angaaer, saa ukjendte, at vi i de fleste Tilfælde mangle Forudsætninger for at kunne bedømme, hvad et Redskab, jeg vil ikke engang sige rimeligvis, men blot muligvis har været brugt til. De faa Sammenligningsobjekter, der nærmest frembyde sig, maae altsaa holde for, og ethvert Flintredskab, der fremviser en skarp Kant, indrangeres glat væk under Kategorien Egværktøj.

Paa samme Maade er det gaaet med de saakaldte „Krumknive“. I Kraft af Tænderne bleve de erklærede for Save, — skjøndt deres Form ellers strider mod Princippet for en Sav, og uagtet Prof. Steenstrup har paavist, at de Mærker af Brug, som de saa ofte fremvise, skyldes en gnidende Bevægelse diametralt modsat af en Savs, kan man dog ikke komme bort fra Formligheden, men vedbliver at kalde dem Save, medens de efter al Sandsynlighed ere Skindskrabere.

Til Slut en kort Replik vedrørende Dr. Müllers „smalle Skivespaltere“. Naar min ærede Modstander vil, at disse skulle svare til og gjælde for Prototypen for de slebne Smalmejsler, har jeg der-

---

*) Jfr. Otis Mason: Aboriginal skin-dressing, Smithson. Report 1889, S. 552 flg., hvorfra de her meddelte Afbildninger ere laante.

imod indvendt (S. 7), at deres meget ringe Antal — thi de ere fuldstændigt forsvindende i Sammenligning med de almindelige brede „trekantede Øxer" — gjør en saadan Inddeling ganske betydningsløs, naar man da seer praktisk paa Tingene og ikke vil nøjes med blot theoretiske Inddelinger. Denne Indvending afviser Dr. Müller i sin „Antikritik" (26) idet han henviser til, at „det smalle Egværktøj er sjældent i Sammenligning med det brede gjennem hele vor Oldtid, og naar man tager Sagen praktisk er dette vel forstaaeligt, idet Øxen er et almindeligere brugt Redskab end Mejslen".

Ligeover for denne Udtalelse følger jeg den praktiske Fremgangsmaade at belyse Forholdet med Tal, og naar vi gjennemgaae Tabellerne over Gravfundene fra den „yngre" Stenalder — den øvrige Del af vor Oldtid har jo nemlig Intet med dette Spørgsmaal at gjøre — viser det sig, at Smalmejslerne næst efter Øxerne ere de hyppigst forekommende af de større Flintredskaber. Dr. Henry Petersens Tabel over danske Gangbygningsfund*) giver Tallene 343 Øxer og 181 Smalmejsler (108 Spyd, 42 Dolke, 21 Øxehamre). Jeg kan hertil føje fra mine egne Udgravninger 130 Øxer og 71 Smalmejsler. Forholdet forbliver altsaa det samme: knap dobbelt saa mange Øxer som Smalmejsler. Men Tallene faae i dette Tilfælde først deres rette Værdi, naar det erindres, at Kiler af alle Former, flade og tykke, d. v. s. flere forskjellige Redskaber, opføres under Rubriken Øxer.

Dr. Müller paataler (10), at jeg ikke vil erkjende

*) Om Stenalderens Gravformer i Danmark. Aarb. f. n. Oldk. og Hist. 1881.

de smalle Skivespaltere for en Kjøkkenmoddingstype. Formelt har han Ret, men saa bliver han ogsaa nødt til at optage Knuder, Flintblokke og Sænkesten blandt Gravtyperne, thi disse Redskaber forekomme forholdsvis ligesaa hyppigt i Gravene, som de smalle Skivespaltere i Kjøkkenmøddingerne. Jeg for min Del synes ikke, at slige sjeldne Undtagelser kunne gjælde for Typer i den her brugte Betydning, d. e., de kunne ikke siges at være typiske for Kjøkkenmøddinger eller Gravfund.

V.

Trekantede Øxer med paabegyndt Slibning.

I nyere Tid er der imellem de „trekantede Øxer“ fremkommet et Par Stykker med sleben Eg, hvilket nu anføres som et ikke uvigtigt Moment til Støtte for den Bevisførelse, hvorefter alle disse Tusinder af øxelignende Redskaber skulle være at ansee for virkelige Øxer.

Uholdbarheden af denne Paastand turde nu vel nok være tilstrækkelig godtgjort, efter hvad der i det Foregaaende er oplyst og paavist; men da min ærede Modstander i sin Antikritik har bebrejdet mig, at jeg ikke i min første Afhandling om de „trekantede Øxer“ har taget tilbørligt Hensyn til disse slebne Stykker, tør jeg ikke denne Gang forbigaae dem i Tavshed, for at det ikke skal siges, at jeg tier, fordi Kjendsgjerningerne i dette Punkt ikke lade sig forlige med min Opfattelse.

Dr. Müllers Tydning er denne. De ganske enkelte i de seneste Aar fremkomne Spaltere, paa hvilke Egfladerne ere tilslebne, „dog kun let og nærmest ved Eggen“, maae betegnes som Overgangsformer, karakteristiske for den i dette Tilfælde formodenlig korte Brydningstid, inden den „yngre“

Stenalders slebne Øxer fuldstændigt fortrængte og afløste de tidligere brugte „trekantede Øxer“ (Aarb. 1888, S. 248).

Mon disse to eller tre slebne Stykker dog ikke skulle være for faa til paa fyldestgjørende Maade at repræsentere en saadan Overgangstid som den, hvorom der her er Tale? Thi da den „yngre“ Stenalder efter Dr. Müllers Mening maa antages at staae i Forbindelse med og være begrundet i en Indvandring af et nyt Folk, maa denne Overgangsperiode jo i mere end een Henseende have været en Brydningstid imellem Gammelt og Nyt.

Hvad enten den nye Kultur blev baaret frem med Vaabenmagt, eller den kom fredelig og stille, har den kun langsomt kunnet arbejde sig ud over Landet; og, tør man føje til, kun lidt efter lidt har den kunnet finde Indgang hos den ældre Befolkning, den „ældre“ Stenalders Folk, hvis Mangel paa Initiativ og Opfattelsesevne jo ellers stadigt holdes os for Øje. At slige stenkonservative Mennesker kun saare trevent tog til de nye Øxeformer og opgav et Redskab, som de havde været fortrolige med i lange Tider, maa vel antages; og om der ellers ved disse Forhold skal være Tale om en Udvikling, maatte den vel mest rimeligt her give sig Udslag paa den Maade, at den ældre Befolkning lidt efter lidt vaagnede til Erkjendelse af, at slebne Redskaber dog maaske havde deres Fordele, og dernæst nølende gav sig til at slibe deres egne gamle Øxer.

Netop her, hvor der er Tale om en Overgang til en indtrængende fremmed Kultur, synes det mig, kan man ikke lade sig nøje med Forklaringen om en ganske kort Brydningstid, og ved at henlede

Opmærksomheden paa nogle enkelte „Overgangstyper“ af en anden Slags, — slebne Redskaber, som ved ny Tilhugning ere omdannede efter den gamle Form — synes Dr. Müller selv indtil en vis Grad at indrømme dette, idet han om denne Omdannelse efter den gamle Form bemærker: „det kunde næppe antages at denne (d. e. den gamle Form) med et Slag skulde være bleven fuldstændig fortrængt“ *).

At disse „Overgangsstykker“ ere saa forsvindende faa, skjøndt en saa radikal Overgang som den fra uslebet til slebet Egværktøj og Indførelse af helt nye Redskabstyper netop maatte forventes at have sat talrige Spor, mangler saaledes, ret beseet, en virkelig Begrundelse.

Maaske vil man ligeover for denne Indvending gjøre gjældende, at „archæologiske Overgange altid ere vanskelige at paavise“ **). Men denne Paastand har kun betinget Gyldighed, idet den dels beroer paa, hvor væsenlig og gjennemgribende den paagjældende Forandring er, og dels betinges ved Beskaffenheden af det Stof, som de paagjældende Redskaber ere lavede af. Hvor Materialet er Metal, der ikke blot har en virkelig Værdi, — og i hine Tider har dets Værdi selvfølgelig været langt større end nu — men tillige uden at tabe denne lader sig omforme ved Støbning eller Smedning, vil Sætningen med Føje kunne anvendes i mange Tilfælde: Overgangsstykker kunne her ikke forventes at være talrige. Anderledes forholder det sig med et Materiale som Flint: dette kan man ikke blive ved at omforme, allermindst i dette Tilfælde, hvor man

*) Aarb. f. n. Oldk. og Hist. 1888, S. 248.
**) Ibid.

fra gjennemgaaende smaa er gaaet over til Redskaber af større Form. De Overgangsformer, som man i Overgangstiden lavede — og som før bemærket skulde vi kunne vente at finde hele Suiter af Redskaber fra denne Tid — maatte altsaa ligesaa godt komme for Dagens Lys, som de øvrige Flintredskaber fra Stenalderen, hvis de overhovedet nogensinde havde existeret. Vanskeligheden ved at paavise en Overgangsperiode turde i dette Tilfælde ligge deri, at man søger en Overgang, hvor der ingen er.

Hvis man nu nøjere undersøger den i Dr. Müllers „Antikritik" afbildede „trekantede Øxe" med sleben Eg (S. 329, Fig. 12), viser det sig rigtignok ogsaa, at det i flere Henseender er noget misvisende at kalde den for et Overgangsstykke — naar man da henholder sig til min ærede Modstanders Karakteristik af disse Stykker, der gaaer ud paa, at „Formen ganske er som sædvanligt (nemlig paa de trekantede Øxer), men Egfladen er tilsleben, dog kun let og nærmest Eggen"*).

Paa den ene Side — fremstillet baade paa Tegningen her (Fig. 36 *A*) og paa den i Dr. Müllers Bog — er nemlig Egpartiet fuldstændigt slebet. Man har ikke ladet sig nøje med blot at tilskærpe og aflige Eggen paa Slibestenen, men ved Hjælp af denne givet Redskabet en i hele dets Brede svagt hvælvet symetrisk Overflade, der naaer saa langt op ad Siden, som Slibestenen kunde faae fat**). De grove Skure-

*) Aarb. f. n. Oldk. og Hist. 1888, S. 248.

**) Da denne Side — den store Afspaltningsflade — ved Afspaltningen er bleven noget concav, har Slibestenen ovenfor selve Egpartiet kun kunnet faa fat et enkelt Sted paa Midten af Redskabet. For at Ridserne, som den har

striber fra den første Afskrubning ere omhyggeligt udslebne, og i deres Sted udviser Fladen en smuk Politur. Dernæst ere begge de smalle Sider slebne i hele deres Længde, idet man paa denne Maade har skilt sig af med den skarpe Kant, der var fremkommet ved Tilhugningen (se *B*), og endeligt har man, vistnok af samme Grund, givet Banen, der oprindeligt maa have været ligesaa skarp som Eggen,

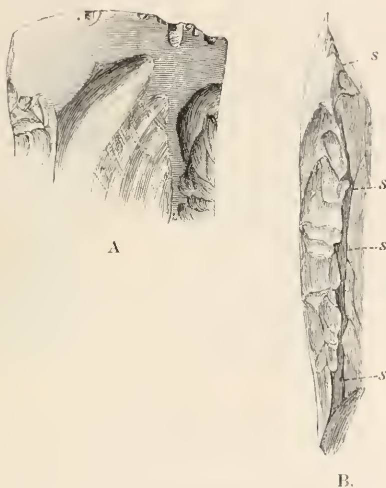

Fig. 36.

en lille Omgang paa Slibestenen. Denne Behandling synes ikke at stemme rigtigt med Tanken om en første Begyndelse, en Overgang fra uslebne til slebne Redskaber.

Det bemærkes i Forbigaaende, at dette interessante Stykke paa en slaaende Maade viser, hvor vanskeligt, for ikke at sige umuligt, det er at

efterladt her, skulle falde bedre i Ojnene, har jeg markeret dem betydeligt stærkere, end de i Virkeligheden vise sig.

afgjøre, om Beskadigelser ved Eggen paa Flintredskaber skyldes Brug eller ikke. Som Afbildningen udviser, har denne Øxe en Række smaa Afspaltninger langs med Eggen, af den Slags, som min ærede Modstander anseer for at være fremkomne ved Brugen. Men fraregnet et enkelt lille Brud, der tydeligt nok skyldes en senere Beskadigelse, have disse smaa Afspaltningsflader alle været tilstede, forinden Redskabet blev slebet, altsaa før det blev gjort færdigt; dette fremgaaer deraf, at de udvise samme Politur som det øvrige Egparti, medens man i Bunden af dem tillige seer de grove Skurestriber. Selvfølgeligt ere disse fine Afspaltningsflader kun ganske lidt fordybede, dette tillige med den Omstændighed, at de ligge helt ude ved Eggen, hvor Slibningsprocessen vistnok har været stærkest, forklarer, at de kunne være saaledes markerede. Analoge Tilfælde forekomme ofte paa slebne Kiler eller Øxer af de almindeligt forekommende Former.

Der er i Aarenes Løb fremkommet en Del Redskaber, baade Øxer og Mejsler, som efter Tilhugningen at dømme ere blevne lavede i en Fart; vel som oftest for at afhjælpe en øjeblikkelig Trang, og man tog da det første det bedste Flintstykke, der fandtes anvendeligt, enten et, der allerede var tilhugget i andet Øjemed, eller en Spaan, en Skjærve eller en utilhuggen Strandsten, gav den ved en Smule Tilhugning saa megen Form, som den paatænkte Brug krævede, og forsynede saa den improviserede Øxe eller Mejsel med en sleben Eg. Til denne Gruppe vil den nys omtalte slebne „trekantede Øxe“ formentlig rettest være at henføre, da der her findes nærbeslægtede Stykker, baade hvad Slibning og Tilhugning angaaer.

Til nærmere Forklaring og Oplysning forelægger jeg Afbildninger af forskjellige Stykker fra min Studiesamling.

1. (Fig. 37). Flad Kile eller Mejsel. Flintstykket, hvoraf Redskabet er lavet, er udspaltet af en større Sten eller Blok. Denne Udspaltningsflade danner den ene Side (*B*); forneden ved den beskadigede Nakke sees et større Parti af Slagbulen (*a*). Slibningen — markeret *s* — indskrænker sig paa

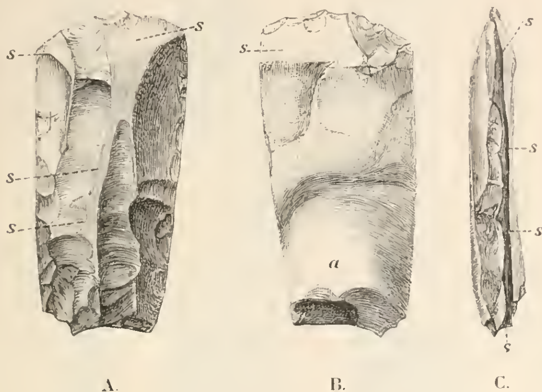

Fig. 37.

denne Side til det ogsaa beskadigede Egparti, som derved er kommet til at danne en lidt skraa Plan; Ridser fra den første grove Slibning sees dog pletvis paa fremstaaende Steder længere nede paa Siden.

Paa den anden Side (*A*), som man har afspaanet, maaske for at gjøre Redskabet tyndere, strækker Slibningen sig ikke blot over Egpartiet, som derved har faaet en hvælvet Form, men man har tillige afslebet de ophøjede Rande mellem de parallelt løbende Afspaltningsflader, der ere

fremkomne ved Afspaaningen. Dette Arbejde har Slibestenen dog aabenbart besørget, med det samme den sleb Egpartiet. Endeligt har man ogsaa paa dette Stykke ligesom paa den „trekantede Øxe“ (Fig. 36) afslebet de skarpe Siderande (*C*).

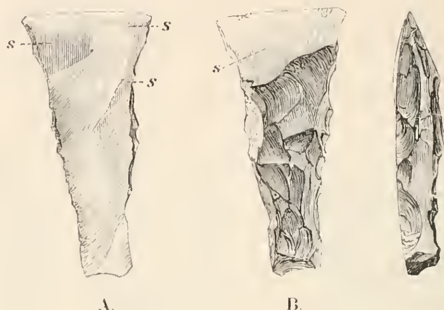

Fig. 38.

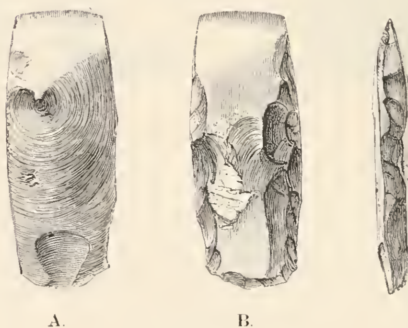

Fig. 39.

2. (Fig. 38). En lille kileformet Mejsel, hvis ene Side (*A*) fremviser en Udspaltningsflade, den anden (*B*) et skraat afslaaet Egparti ligesom de „trekantede Øxer“. Medens dette Egparti er helt slebet, indskrænker den meget lette Slibning paa Udspaltningsfladen sig for en Del til selve Randen.

3. (Fig. 39). Flad Mejsel, dannet af en tyk Flintspaan. Den ene Side (*A*) dannes af en Udspaltningsflade, der kun er sleben nærmest Eggen; den anden brede Side (*B*) er derimod næsten helt sleben for Midtpartiets Vedkommende. De smalle Sider ere slebne nærmest Eggen. Skjøndt der ikke er lagt synderlig Vægt paa Tilhugningen, er Slibningen fuldendt.

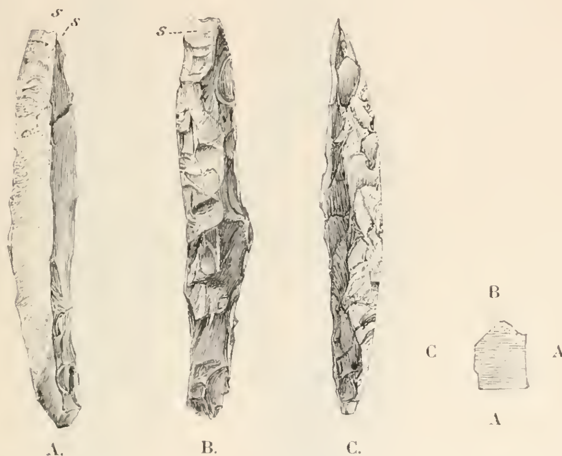

Fig. 40.

4. (Fig. 40). Smalmejsel af fin kornet Flint og af uregelmæssig firsidet Form, overmaade primitivt tilhugget, idet de to Sider (se *A*) dannes af simple Udspaltningsflader, og kun den ene af disse er yderligere tildannet ved et Par Afspaaninger ved den ene Ende; hvordan Tilhugningen forøvrigt er, sees af de to andre Afbildninger (*B*, *C*). Slibningen indskrænker sig i dette Tilfælde til det mindst mulige — den smalle Rand, der danner Eggen.

5. (Fig. 41). En Mejsel lavet af en Strandsten. Denne er forst ved nogle Hug bleven reduceret en Del i Breden, saa at den kunde falde bekvemt i Haanden, og derpaa er den ene Ende yderligere bleven formet til et Næb, som man saa har slebet

Fig. 41.

til en Eg. Hvor simpelt Redskabet end er, kan Slibningen ikke være finere.

6. (Fig. 42). Et Stykke Flint, kileformet af Naturen og kun ganske lidt tilhugget paa den ene af de smalle Sider, medens de tre andre fremvise den besynderligt arrede og knortede Yderskorpe, som denne ejendommelige, grynede Flint ofte har.

Stykket er og har paa den her fremstillede brede Side kun været delvis slebet ved Eggen, selv om noget af Slibningen er gaaet i Løbet ved senere Beskadigelser. Samtidigt har Slibestenen imidlertid sat sine Mærker baade paa Midten og helt ned mod Banen. Til Orientering for Læserne ere de slebne Steder overalt markerede som blanke Flader, medens de i Virkeligheden ikke alle paa een Gang kunne fange Lyset. Paa den anden brede Side sees

Fig. 42.

Slibningen kun som smaa spredte Pletter langs med Eggen.

Til samme Gruppe, hvortil disse Redskaber høre, mener jeg, at den tidligere omtalte „trekantede Øxe“ (Fig. 36) rettest maa henføres. For det ene som for det andet af disse Redskaber gjælder det, at Vedkommende, der lavede dem, har sat sig ud over Skik og Brug og uden Hensyn til de gængse Former tildannet sit Stykke Værktøj saa nemt som

muligt og rimeligvis med et ojeblikkeligt Tarv for Øje. Saaledes seer det i det Mindste ud. Men selvfølgelig er den Mulighed ikke udelukket, at Ideen til et og andet af disse regelløse Redskaber slet og ret skyldes et Øjebliks Indfald; thi jeg troer fremdeles, at ogsaa den Tids Mennesker nu og da have kunnet faae en Ide, og ogsaa nu og da have haft deres Luner.

Det lader sig næppe forsvare at tillægge slige Stykker nogen kronologisk Betydning, som repræsenterende en Overgangsperiode paa Grændsen af den „ældre“ og den „yngre“ Stenalder. Tilhugningen giver absolut ikke nogen Støtte for en saadan Opfattelse; thi om end en hel Del af dem fremtræde i en Skikkelse, der, baade hvad Form og simpel Tilhugning angaaer, nærmest kunne sammenlignes med den „ældre“ Stenalders Typer, finder man dog ogsaa imellem dem andre ligesaa „raa“ Stykker, der ved nærmere Eftersyn vise sig at være tilhuggede af en eller anden forhenværende fin sleben Kile. Det eneste virkeligt Karakteristiske for dem alle er dette, at der gjennemgaaende er gjort saa lidt ved dem som muligt.

Og som det forholder sig med Tilhugningen, saaledes ogsaa med Slibningen, heller ikke den berettiger til Antagelsen af en saadan Overgangsperiode. Det er sandt, man har været sparsom med den, undertiden endog ganske overordenlig sparsom; men den anvendte Fremgangsmaade er den selvsamme som ellers, Slibestenen er bleven brugt ganske paa lignende Maade som ved de velslebne Øxer og Mejsler fra den „yngre“ Stenalder, og i mange Tilfælde vil man, som jeg i det Fore-

gaaende har gjort opmærksom paa, kunne paavise de forskellige Stadier i Slibningsprocessen, lige indtil Anvendelsen af den sidste fine Politur.

Hvad Slibningen angaaer, har man da også fuldstændige Analogier til disse Redskaber blandt den „yngre“ Stenalders typiske Former paa Øxer og Mejsler, idet der mellem dem findes Stykker, der ere ligesaa løseligt behandlede, og det enten man har indskrænket Arbejdet til Eggen alene eller ladet Slibestenen virket paa hele Sidefladen.

Formentlig have praktiske Hensyn været bestemmende for, hvilken af disse to Fremgangsmaader man har fulgt, idet Flintens forskjellige Beskaffenhed og deraf følgende større eller mindre Haardhed, Redskabets Form og Maaden, hvorpaa det var tilhugget, anbefalede enten den ene eller den anden som den nemmeste, den, hvorved man hurtigst opnaaede det tilsigtede Resultat.

De to paa næste Side fremstillede Stykker turde være ret oplysende i saa Henseende. Det ene (Fig. 43) er en flad Kile eller Bredmejsel af en haard, graa Flint, navnlig paa den ene Side tildannet med forholdsvis svære, d. e. dybtgaaende Hug, og formentlig derfor kun bearbejdet med Slibestenen ved Eggen. Det andet (Fig. 44) en tyk, buttet Kile af en blød, finkornet, gulgraa Flint, uden dybe Hug og derfor lagt paa Slibestenen med hele Bredsiden. Medens denne derfor paa Midten og ned mod Banen flere Steder er slebet hel plan, er Eggen kun saa svagt paavirket af Slibestenen, at man her om ellers nogetsteds har Lov til at tale om Begyndelse til Slibning, d. v. s. Slibningen i dens første Stadium.

Heller ikke her tør man dog næppe derfor gjøre nogen Slutning vedrørende dette eller lignende Redskabers relative Ælde — nemlig, som vise de os ikke blot det første Stadium af Slibningsprocessen, men som om de tillige repræsentere

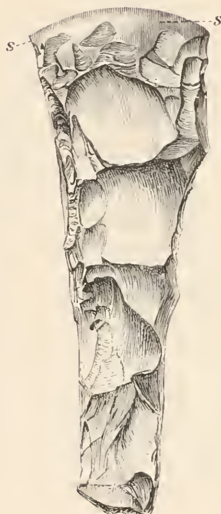

Fig. 43.

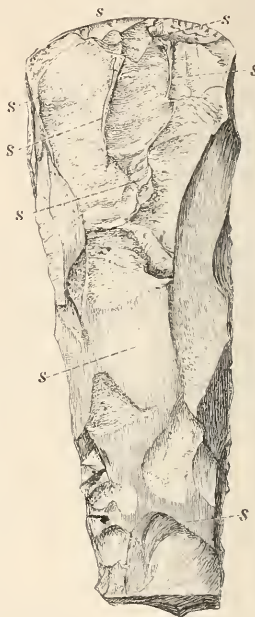

Fig. 44.

det tidligste Afsnit eller selve Begyndelsen til den slebne Flints Historie her i Norden, og altsaa kronologisk ligge forud for de fuldtslebne Redskaber; thi disse have jo uden Undtagelse alle gjennemgaaet den selvsamme Begyndelsesproces, og under denne til en Tid været ligesaa svagt slebne som disse.

Sagen stiller sig i saa Henseende ens, hvad enten der er Tale om Slibning eller Tilhugning, kun at der for Tilhugningens Vedkommende vil kunnė paavises flere Mellemstadier mellem Arbejdets Paabegyndelse med den grove Hugning, hvorved Flintstykket modtog sin første, rent foreløbige Form, og til dets Afslutning med den sidste, fine Afspaaning.

Man er vistnok i Reglen for tilbøjelig til at oversee eller see bort fra saadanne simple Kjendsgjerninger, netop fordi de ere saa saare simple og ligefremme, og i Stedet for at holde sig til den simple og naturlige Tydning, der ligger nærmest, søger man en, der maaske tager sig mere interessant ud, men ligger langt fjernere og ikke ret vel taaler nogen indgaaende Kritik. Saaledes her: Hvad der med Rette kun kan ansees for momentane Facer i det enkelte Stykke Arbejdes Historie, opfattes i det Sted som Stadier i hele Arbejdets, d. v. s. Kulturens Udviklingshistorie. Og medens man om de her paagjældende Oxer og Mejsler med Sikkerhed kun tør sige: af en eller anden Grund har man indskrænket sig til at slibe dem ved Eggen, kommer Slutningen nu til at lyde saaledes: naar disse Stykker ere saa ufuldstændigt slebne, er det, fordi de tilhøre en Tid, da Slibningen ikke gik videre, eftersom den da endnu var i sin første Begyndelse.

Hvis nu saadanne Oxer og Mejsler, der kun ere slebne ved Eggen, endda særligt fandtes paa „Bopladser", der kunde ansees for at vise Overgangen mellem de to Perioder („ældre" og „yngre" Stenalder), men dette er ikke Tilfældet. Forsaavidt som man overhovedet kjender Fundomstændighederne, turde det vise sig, at de fleste af disse Redskaber stamme

fra Grave. De to her afbildede Stykker ere saaledes fundne i Gangbygninger, altsaa i Grave, der siges at tilhøre den senere Del af den „yngre“ Stenalder og følgelig ligge helt udenfor Rækkevidden af en slig Overgangsperiode. Forøvrigt ere Stykker saa foreløbigt slebne som disse, altid sjeldne, hvor de saa end maatte være fundne.

Endnu er at bemærke, at man ved denne Udviklingstheori synes at see helt bort fra, at Slibning allerede paa Kjøkkenmøddingernes Tid var vel kjendt og stadigt anvendtes paa Sandstenskiler (Øxer?). Disse ere ikke blot gjennemgaaende helt slebne, men ligesaa godt slebne som Kiler eller Øxer af de Former, der henføres til den senere Periode. Og hvad angaaer Forskjellen mellem Slibning af Sandsten og Flint indskrænker den sig jo kun dertil, at Arbejdet for det sidste Materiales Vedkommende har krævet mere Tid og Anvendelse af skarpere Grus; selve Fremgangsmaaden har derimod aabenbart været ens i begge Tilfælde.

VI.

Bevise de „trekantede Øxers“ simple Tilhugning og det, at de ikke findes i Gravene, at de tilhøre en ældre og mere primitiv Kultur end disse?

Naar man saa stærkt fremhæver den Omstændighed, at de „trekantede Oxer“ aldrig forekomme i Gravene, og deraf drager den Slutning, at hine Redskaber altsaa ikke tilhøre samme Tid som disse, saa skyldes dette Raisonnement væsenligt en ensidig Betragtning. Seer man lidt nærmere paa de Forhold, hvoraf det nævnte Faktum er udrevet uden Hensyn til Sammenhængen i sin Helhed, viser det sig, at det Bevis, man bygger derpaa, i Virkeligheden ikke vejer stort.

Hvis det nemlig var saa, at Gravene fuldstændigt afspejlede Samtidens Kultur, for saa vidt nemlig, som denne overhovedet har kunnet give sig Vidnesbyrd i de den Gang brugte Redskaber; eller med andre Ord: dersom Gravgodset omfattede **alle** Slags Vaaben og Redskaber, der paa hin Tid brugtes i det daglige Liv, og hvis der, paa den anden Side, iblandt Gravgodset ikke fandtes nogetsomhelst af de Reskaber, der ere ejendommelige for Kjøkkenmøddingerne, saa var der unegteligt Grund til at tyde denne Modsætning

som fremgaaet af en Forskjel i Tid. Men hverken det Ene eller det Andet er Tilfældet.

Der er visse af den „ældre“ Stenalders Typer, der ikke findes i Gravene, og ganske paa samme Maade er der visse af den „yngre“ Stenalders Former, der heller ikke forekomme i dem. Og hvorfor? Fordi det var Vedtægt, i Form af Gravskik og rimeligvis begrundet paa religiose Forestillinger, som bestemte, hvad der hørte med til Gravgods, og hvad der ikke gjorde det. I Virkeligheden er dette den eneste fyldestgjorende Forklaring, thi den fremgaaer ganske simpelt og naturligt af en blot og bar Betragtning af det, der findes i Gravene, uden at behøve Støtte i nogensomhelst Hypothese.

Hvad her er sagt i Almindelighed, skal jeg nu paavise i det Enkelte.

Af de Flintredskaber, der henføres til den „ældre“ Stenalder, falde kun Flækker, Skrabere og Flintspaaner, der ere bearbejdede paa forskjellig Maade, ind under Kategorien Gravgods. Findes der ogsaa en enkelt Gang en „Blok“, et „Bor“ eller en „Knude“ i en Grav, turde deres Forekomst der snarest være at ansee for tilfældig, idet de som oftest — dog ikke altid — høre med til det Lag Flintskjærver, hvormed Gravkamrets Bund saa hyppigt findes dækket. Men under alle Omstændigheder er der ikke den fjerneste Anledning til at antage, at en saadan tilfældig Flintknude, Blok eller hvilketsomhelst andet utilbørlig raat Redskab, der maatte findes, skriver sig fra en anden og tidligere Tid end det egenlige Gravgods; thi den omtalte Fyld er ikke, saaledes som Mange synes at troe, hentet fra en eller anden gammel Værkstedplads i Nærheden, men lavet i det bestemte Øjemed

og tilmed ofte lavet paa selve Stedet, idet de større Flintstene ere ituslaaede og derefter yderligere sønderdelte, nemlig sprængte ved først at ophedes og derpaa overgydes med Vand. Denne sidste Proces er som sagt bevisligt ikke saa helt sjeldent foregaaet i selve Gravkamret, idet Brolægningen, hvorpaa Flintlaget hviler, bærer kjendelige Spor af Ildens Indvirkning.

Af Stenalderens Benredskaber tilhøre but tildannede Hjortetaksender (Ordn. af Danm.s Oldsag. Fig. 40) ligesaa vel Gravene som Kjøkkenmøddingerne, og i det Mindste paa visse Egne findes de stadigt i Gangbygninger og Dysser, forsaavidt disse overhovedet indeholde Redskaber af Ben. Selv har jeg jevnligt fundet dem, i een Grav endog i et Antal af 12 Stykker, saa at de ikke kunne siges at være sjeldne.

Ganske det Samme gjælder om de forarbejdede Benspidser (Prene); men det ligger i Sagen selv, at disse smaa Redskaber i de fleste Tilfælde gaae tabt, naar Undersøgelsen ikke foretages med særlig Omhu, idet de, som forøvrigt Bensager i det Hele taget, let unddrage sig Opmærksomheden mellem de Masser af Knogler og hensmuldrende Rester af saadanne, hvormed Gravgodset er sammenblandet, navnlig i de store Gangbygninger.

Endeligt ere bearbejdede Vildsvinetænder og gjennemborede Hundetænder ligeledes fælles for begge Findesteder, og hvad angaaer den ejendommelige Skærpning af de førstnævnte, hvorved Randene ere blevne omdannede til noget, der ligner en Eg, saa findes den fuldstændig ensartet paa Stykker fra Kjøkkenmøddingerne og paa Stykker fra Gravkamrene.

Vende vi os derefter til de Typer af Redskaber og Vaaben, der regnes for udelukkende at tilhøre den „yngre" Stenalder, stiller Sagen sig saaledes: nogle forekomme slet ikke i Gravene, andre kun undtagelsesvis, og derimod udgjøre visse Redskaber og Redskabsformer som staaende Regel Hovedmassen af Gravgodset.

Af de forskjellige Kile- eller Øxeformer mangle saaledes Øxer med udsvajet Eg omtrent fuldstændigt, og ligesaa de store Øxer, der ere slebne paa alle fire Sider. Paa samme Maade forholder det sig med Krumknive af alle Former, med de runde Skrabere, med Øxe-Hamre af den almindelige Form, der minder om Strygebolte, og om Spyd af visse Former.

Der er saaledes ikke Grund til at lægge særlig Vægt paa den Omstændighed, at de formentlige Øxeformer fra Kjøkkenmøddingerne ikke findes i Gravene, og det saa meget mindre, som uslebne Øxer af enhver Slags, og uden Hensyn til, om de ere fint eller grovt tilhuggede, kun rent undtagelsesvis forekomme mellem Gravgodset. I de Fund, der ere opstillede i oldnordisk Museum, findes der i Alt kun to eller tre uslebne Kiler, og ved ingen af dem synes Fundberetningen at være fuldt paalidelig. Fra mine egne Udgravninger er der blandt 130 Kiler kun een der er usleben.

At Skik og Brug efter al Sandsynlighed har varieret noget i de forskjellige Egne af Landet, tør man vel paa Forhaand antage: men, som jeg alt ved tidligere Lejlighed har gjort opmærksom paa, frembyde Gravforholdene, selv for en snevert begrændset Egns Vedkommende, og selv naar man

kun holder sig til en enkelt Form af Grave, nemlig Gangbygningerne, saa mange Forskjelligheder, baade hvad angaaer selve Begravelsen: Ligene nedlagte i liggende eller siddende Stilling, eller Skeletdelene sammendyngede uden Orden, efter at Legemet var opløst — og hvad angaaer Gravgodset: dets Righoldighed eller Fattigdom og dets Sammensætning, idet snart en, snart en anden Slags Redskaber eller Smykker optræde i dominerende Antal, eller omvendt helt eller saa godt som helt mangle, at Gravskikkene aabenbart have været betingede af forskjellige Hensyn, uden at vi for Tiden ere i Stand til at gjøre os en begrundet Forestilling om, hvad der har været det Betingende i saa Henseende.

Det fremhæves som paafaldende, at „Egredskaberne" fra Kjøkkenmøddingerne mangle i Gravene; hvis man gaaer ind paa Enkeltheder, er der Ting, som ere fuldt saa mærkelige. Saaledes, for at give et Exempel, er det nordvestlige Sjælland særlig rigt paa Øxer af en ejendommelig Type — svære og særligt brede med lige, næsten parallele Sider og svagt krummet Eg — ikke desmindre forekomme de aldrig i Gravene; disse indeholde næsten udelukkende flade Kiler og tykke Kiler, der kun ere slebne paa de to Sider.

Da den „ældre" Stenalders Oxeformers Samtidighed med den „yngre" Stenalders slebne Øxer nu maa ansees for at være godtgjort ved Reventlows og Madsens Undersøgelser ved Ringsøen og Fannerup, har Spørgsmaalet om deres Ikke-Forekomst i Gravene jo forøvrigt mistet sin Interesse.

Det er derfor nærmest som en Kuriositet, jeg

anfører, at et af Museets smukkeste Exemplarer af Dr. Müllers „Tværoxer“ fra „ældre“ Stenalder (A 3884), i Henhold til Protokollens Udsagn „er optaget af en Høj sammen med en Flintdolk og en overbrudt Mejsel“, samt at der i Skabet med de jydske Gravfund findes et Redskab, der har en meget stærk Lighed med de saakaldte elliptiske Oxer fra Kjøkkenmøddingerne, og som tillige med

Fig. 45.

et Flintspyd og en sleben hjulformet Flintskive med Hul i Midten, ligeledes stammer fra en Høj, i hvilken der efter Fundberetningerne desuden tidligere var fundet 8 Lerkar og flere Stensager.

Ligeledes som en Kuriositet afbilder jeg fra min egen Samling et mistænkelig raat Redskab (Fig. 45), der skriver sig fra Gangen til en Jættestue ved Rorby i Nærheden af Kallundborg, for derefter endnu at forlægge Læserne et i flere Henseender ret mærkeligt Fund, bestaaende af en

Fig. 46.

Fig. 47.

Rygflække, der yderligere er tildannet som Skraber, og ti raat tilhuggede Flintstykker (Fig. 46—56), som vel nærmest falde ind under Kategorien „Bor".

Fig. 48.

Fig.

Fig. 49.

Fig.

Disse Redskaber ere fundne i en Gravhøj i Aarby Sogn, Arts Herred. Højen, der var omtrent 32 Fod i Diameter, men kun 3 Fod høj, var op-

50. Fig. 52.

51. Fig. 53.

kastet om en Dysse, og i den østre Side af den, midt inde i Jordfylden, fandtes Sagerne nedlagte samlede ved nogle store Sten. Tæt ved fandtes et

Fig. 54.

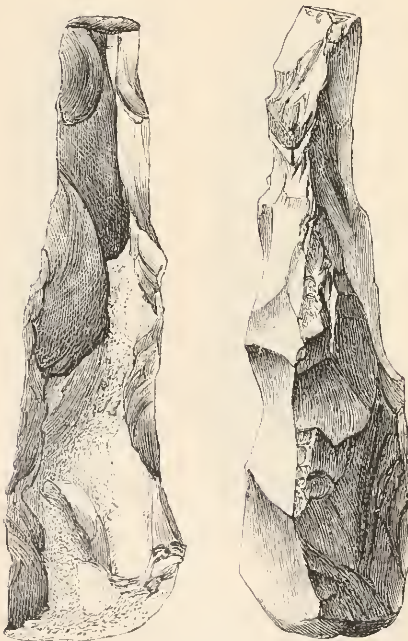

Fig. 55

Fig. 56.

Lerkar, men hverken i den eller der i Nærheden var der Spor af Ben.

At disse Flintredskaber ikke tilhøre en tidligere Tid end Stenkamret er aabenbart, da Højen jo er bleven opkastet i Anledning af dette. De maae altsaa skrive sig fra den „yngre" Stenalder, ihvorvel de, hvad Raahed angaaer, kunne tage det op med de simpleste Produkter baade fra den ældre og den ældste Stenalders Tid lige op til Chelles Perioden.

For Fundets Paalidelighed indestaaes, da Beskrivelsen skyldes min prøvede Medarbejder ved mange Udgravninger, Kjøbmand O. Lund, som personligt undersøgte Forholdene paa Stedet.

Jeg benytter Lejligheden til her at gjøre et Par orienterende Bemærkninger om Flintredskabernes Tilhugning, hvorved jeg tillige faaer gjort Rede for min Opfattelse af de dermed sammenhængende Forhold.

At Flintredskaberne fra Kjøkkenmoddingerne gjennemgaaende ere yderst tarveligt tilhuggede, d. v. s. uden mindste Hensyn til Elegance, hvad selve Hugningen angaaer, og uden synderligt Hensyn til Symetri, hvad Formen angaaer, og at de saaledes som Helhed staae i stærk Modsætning til de Stensager, der findes i Gravene, er en Kjendsgjerning, hvorom der ikke kan disputeres. Men naar Tilhængerne af Hypothesen om Stenalderens Deling i denne Modsætning see en saa væsenlig Modsætning, at de derpaa begrunde den Tanke, at Kjøkken-

moddingerne hidrøre fra en ældre Befolkning, der stod paa et i alle Maader og, hvad det her særligt drejer sig om, paa et i Retning af Flintens Forarbejdelse lavere og mere primitivt Standpunkt, end den Befolkning, der byggede Gravkamrene, gjør man ganske sikkert en fejl Slutning.

Det maa dog ikke oversees, at man kun har kunnet naae til dette Resultat ved at tillægge de ejendommelige Redskaber fra Kjøkkenmøddingerne Prædikat af Øxer og Mejsler for derpaa at sammenligne dem med Gravkamrenes virkelige Øxer og Mejsler, og saa selvfølgelig med Lethed godtgjøre, hvor langt de i alle Maader staae tilbage for disse.

Hvis man derimod alene seer paa Tilhugningen som saadan, og ikke ved en vildledende Sammenligning, der bygger paa Redskabernes formentlige Bestemmelse, tillige anlægger en vildledende Maalestok — og dette gjør man ved at bedømme et Redskab, der aldrig har været benyttet som Øxe eller Mejsel, efter de Fordringer, der stilles til virkeligt Egværktøj — saa er den Tilhugning, der er anvendt paa Redskaberne fra Kjøkkenmøddingerne ikke en Smule grovere eller mere raa, end den man har præsteret i den yngre Stenalder, ikke blot ved Forarbejdelsen af simple Redskaber som de nys fremstillede (Fig. 46—56), men ogsaa ved Tildannelsen af mange og navnlig store Stykker, der ere blevne os efterladte uden at være blevne gjort færdige.

For at vise, hvor stor Forskjel der er paa den „ældre" og den „yngre" Stenalders Bearbejdelse af Flinten har Dr. Müller i sin Antikritik (Fig. 27, S. 53) ladet afbilde en Del af et særdeles fint forarbejdet

Fig. 57. (⅓ St.)

Fig. 58. (⅓ St.)

Fig. 59.

Spyd. For at godtgjore det Berettigede i at see Sagen, som jeg gjør, sammenstiller jeg her dette Spyd*) med to Forarbejder fra min Studiesamling,

*) Gjengivet formindsket efter Tegningen i Dr. Müllers „Antikritik".

der egne sig til paa en anskuelig Maade at vise de forskjellige Facer i den Proces, et saadant Stykke har gjennemgaaet, inden det naaede sin Fuldendelse (Fig. 57, 58 og 59).

Her kunde maaske ogsaa bemærkes, at Udtrykkene „raat“ og „plumpt“ tilhugget ikke ere helt frie for at være misvisende, thi vistnok meget ofte opfattes de som antydende en vis Uformuenhed eller Ubehjælpsomhed hos vedkommende Arbejder. Dette er imidlertid en fuldstændig Fejltagelse. De store Hug og Udspaltninger, der karakterisere den „raa“ Tilhugning, vidne om en ligesaa sikker Haand, som den fine Afspaaning eller Retouchering, der vækker saa stor Beundring: thi de kunne kun frembringes ved et kraftigt og dog fuldt behersket Slag, hvorimod sidstnævnte sikkert skyldes en mere lempelig Fremgangsmaade. Jeg tillader mig at bemærke, at den Formodning, jeg her udtaler, støtter sig til Erfaringer, jeg har gjort ved praktiske Forsøg. Og at Vanskeligheden ved denne fine Afskrælling af Flinten langt fra kan have været saa stor, som den Beundring og Undren er, den nu vækker, turde vel fremgaae deraf, at man i enkelte Tilfælde finder den anvendt ved ganske simple Redskaber. Jeg henviser i saa Henseende til hosstaaende Afbildning af en rund Skraber (Fig. 60). Hvor tynde Afspaaningerne ere, fremgaaer deraf, at selve Flintskivens Tykkelse kun paa et enkelt Sted naaer op til 2 Linier. Naar man har anvendt et saa fint tilhugget Stykke Flint til en simpel Skraber, har fin Tilhugning neppe staaet i særlig høj Pris.

Ligesaa lidt som der kan siges at være Forskjel paa Tilhugningen i den „ældre“ og den „yngre“

Stenalder, og dette kan med andre Ord udtrykkes saaledes: ligesaa lidt som Tilhugningen godtgjør denne Deling i en ældre og yngre Periode — ligesaa ubegrundet er den gængse Forestilling, at Redskaberne fra den palæolitiske Tid i endnu højere Grad end vore Kjøkkenmøddingsredskaber fortjene Prædikat af raa, en Forestilling, der bunder i den Tanke, at jo længere man naaer tilbage, desmere klodset og ubehjælpsom maa ogsaa Red-

Fig. 60.

skabernes Forarbejdelse blive, svarende til Menneskets lavere Kultur i hine uendeligt fjerne Tider.

Denne Tanke om en ældste Stenalder med overordenligt raa Redskaber, er kommen frem ved den første Diskussion om vor Stenalders Deling, og skjøndt den aldrig har hvilet paa andet end et overfladisk Skjøn, har man yderst konservativt holdt fast ved den, selv efter at Kjendsgjerningerne paa afgjørende Maade have godtgjort, hvor urigtig den er.

Jeg skal ikke her nærmere dvæle ved de bekjendte Øxer af St. Acheul- eller Chelles-Typen, af

hvilke mange ere saa symetrisk tildannede, som ønskes kan, og tillige saa fint afspaanede, at der i saa Henseende ingen Sammenligning er imellem dem og mangfoldige af vore raa Sager, baade fra vor „ældre“ og „yngre“ Stenalder. Da der i det Foregaaende har været henvist til Spyd, er det rimeligt ogsaa her at bruge dem som Sammenligningsmateriale, saa meget mere som — hvad jeg alt tidligere har haft Lejlighed til at bemærke — et af de Afsnit, hvori de franske Archæologer dele den palæolitiske Tid, nemlig Perioden Solutré, ganske særligt karakteriseres ved sine Spydblade og Pilespidser.

Fig. 61. ($\frac{1}{3}$ St.)

Spydene, der have Form som et Laurbærblad, ere i Reglen lange og brede og tilhuggede med forbavsende Konst; men det, der fremfor Alt udmærker dem, er deres ringe Tykkelse. Saaledes maaler det største hidtil fundne Exemplar 13 Tommer i Længden og $3\frac{1}{3}$ Tomme i Bredden, medens hertil svarer en Tykkelse af knap $\frac{1}{3}$ Tomme (Fig. 61) — et Forhold: den ringe Tykkelse i Forbindelse med den forbavsende store Brede, hvortil vi ikke kunne frem-

vise noget Sidestykke, selv blandt Museets største og pragtfuldeste Spyd og Dolke; paa mindre Stykker svinder Tykkelsen endog ind til ¼ Tomme*).

Kommer nu hertil, at de Ferry og Arcelin allerede 1868 ved Forelæggelsen af deres Undersøgelser i Solutré for Kongressen i Norwich udtalte: „at alle Flintvaaben fra Solustré vare saa udmærket forarbejdede, at de kunde sættes ved Siden af de smukkeste Vaaben fra Danmark“ **) — og endvidere, at Salomon Reinach i sin Antiquités nationales***) erklærer om Stensagerne fra den palæolitiske Tid i Almindelighed, at de „underliden ere saa fuldstændigt regelmæssige og tilhuggede med en saa minutiøs Omhu, og det, hvad enten de skrive sig fra St. Acheul og Chelles eller fra Solutré og Volgu“ — d. v. s. uafseet hvilket Tidsafsnit indenfor Perioden de tilhøre — „at de snarest faae En til at tænke paa Paradestykker eller maaske endog Symboler eller Fetisher“, saa synes det virkeligt at være paa Tiden at opgive Troen paa de overordenligt raa Redskaber, hvormed Menneskene maatte slaae sig igjennem i den palæolitiske Tid. Dermed falder saa rigtignok ogsaa Tanken om den Udvikling i Flintens Forarbejdelse, der formentlig skulde kunne paavises ved en Sammenligning mellem Redskaberne fra den palæolitiske Tid, fra Kjøkkenmøddingerne og fra Gra-

---

*) Jfr. G. Mortillet: Archéologie préhist. 1881. S. 565 og E. Cartailhac: La France préhist. 1889. S. 57. — Det er deres Udtalelser, jeg ordret har gjengivet ovenfor. — Tegningen er laant fra Smithsonian Report 1888.

**) „Memoire sur le gisement archéologique du clos du charnier à Solutré“ i Internat. Congress of Prehist. Archæology. Lond. 1869. S. 326.

***) I, S. 93.

vene. Tværtimod hvad der i saa Henseende paastaaes, godtgjøre Kjendsgjerningerne, at man ligesaa vel i de ældste som i de seneste Tider af Stenalderen har kjendt og praktiseret baade grov og fin Tilhugning — selvfølgelig hver til sin Brug — og uden at være paradox tør man vistnok sige, at det er den saakaldte „yngre“ Stenalder, der afgiver de mest slaaende Exempler paa „raa“, d. v. s. storslaaet Tilhugning.

Til det her anførte, der vel i og for sig maatte være tilstrækkeligt til at godtgjøre det Berettigede i min Paastand: at Menneskene i den „ældre“ Stenalder forstod at behandle Flinten paa samme methodiske Maade, som de fulgte i den „yngre“ Stenalder, skal jeg endnu tilføje Et. Det maa vistnok beroe paa en Misforstaaelse, naar Dr. Müller i sin Antikritik S. 345 tillægger mig den Anskuelse, at Flækkerne betegne Højdepunktet af Flinttilhugning. Rigtignok veed jeg ikke af, nogensinde at have udtalt mig saaledes, at det kunde give Anledning til en saadan Misforstaaelse, og heller ikke har jeg nogensinde hørt eller seet denne mærkelige Paastand blive gjort gjældende af Andre. Derimod vedkjender jeg mig fuldt ud den Anskuelse, at den regelmæssige Udslagning af lange Flintflækker i teknisk Henseende betegner et afgjørende Vendepunkt i Flinthugningens Historie: idet nemlig denne Udspaltning paa den mest fyldestgjørende Maade viser, at man forstod at sønderdele Flintblokke efter Behag og saaledes med nogle faa Hug afpasse Materialets Størrelse og Form efter det paatænkte Redskabs Fordringer: i tynde Skiver til Spydblade, „Krumknive“ o. s. v., i tykke Planker til Øxer og andre svære Redskaber.

I Virkeligheden begynder den methodiske Tilhugning først hermed. Thi saa længe man var nødt til at lempe sig efter den Skikkelse, Rullestenen havde, eller som Flintstykket tilfældigvis fik, idet man paa maa og faa sønderslog en større Blok, var man selvfølgelig i høj Grad bunden baade med Hensyn til Størrelse, Form og Tykkelse; jeg kan i saa Henseende tale af Erfaring. Men er dette Tilfælde, saa er det ogsaa berettiget at sige, at Menneskene ikke blot i den „ældre" Stenalder, men ogsaa allerede i den palæolitiske Tid forstod at behandle Flinten paa samme methodiske Maade som vore Gravbyggere.

Troer Nogen, at saadant et Spyd som det før omtalte fra Volgu (Fig. 61), eller alle de andre saa særligt tynde Spyd fra Solutré Perioden ere udhuggede af den første den bedste Sten, der frembød sig, blot den havde den fornødne Størrelse, tager han sikkert meget fejl. Flinten, som man skaffede sig fra de forhaanden værende Kridtlag, er først bleven udkløvet i passende Skiver og foreløbigt formet, noget, som man for Solutrés Vedkommende formoder er gjort paa de store Værkstedspladser, der findes ved Charbonnières*). Derimod ere „Oxerne" af St. Acheul Typen gjennemgaaende tildannede ved simpel Kanthugning af vandslidte og forholdsvis flade Flintsten af mindre Størrelse.

Blandt Redskaberne fra Kjøkkenmøddingerne er det ikke blot de mange lange Flækker, men ogsaa de „trekantede Oxer", der vidne om den methodiske Tilhugning; de sidste ere jo næsten alle som

*) Materiaux pour l'histoire de l'homme IV. p. 34; V. p. 425. Antiquités nat. S. 205.

een tildannede paa samme Maade, og Methoden tilkjendegiver sig klart nok i de to Afspaltningsflader, der aldrig mangle. Naar Dr. Müller vil finde en Forklaring til, at disse Redskaber gjennemgaaende ere saa uregelmæssige, hvad Eggen angaaer, i den Omstændighed, at „man var bunden af den altid meget tilfældigt formede Skive“, d. v. s. Flintstykket, hvoraf „Øxen“ blev udarbejdet, vil jeg tværtimod sige, at denne Skive vistnok kun meget sjeldent skyldte en Tilfældighed sin Form, men i Reglen blev udspaltet med det bestemte Formaal for Øje: at fremstille den skarpe Kant, som man har kaldet en Eg.

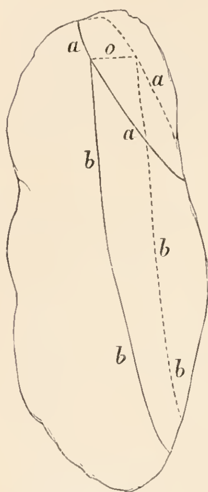

Fig. 62.

Som jeg tænker mig Fremgangsmaaden, har den været ganske simpel. Man behøvede kun at slaae Enden, lad os sige af en mindre Strandsten, ved et Slag fort paa skraa, saa havde man den skraa Egflade (*a a*); kløvede man dernæst Stenen efter Længden, saa fremkom derved den store Spaltningsflade (*b b*), der altid udgjør Redskabets Bagside, og med det Samme var ogsaa Eggen (*o*) dannet (Fig. 62).

Al Tilfældighed er her udelukket, hvorimod den efter den Fremstilling, min ærede Modstander giver af Tilhugningsmaaden („Antikritik“ 7, forklaret ved Fig. 9, 10, 11 og 12), kommer til at spille en afgjørende Rolle, idet man nemlig skulde have

været henvist til at søge mellem det forhaanden værende Flintaffald, om man der kunde finde et nogenlunde passende Emne til sin „trekantede Øxe“. Men hvad man end mener om denne Redskabsform, saa er den altfor typisk og optræder i saa over-

Fig. 63.

vældende stort Antal, at den ikke kan antages at have været afhængig af en Tilfældighed.

Det fejler vel ikke, at der har været forskjellige Fremgangsmaader ved Flintens Tilhugning; men naar der her og ellers er Tale om methodisk Tilhugning, maae de selvfølgelig lades helt ude af Betragtningen, da vi absolut ikke kjende det mindste til de Redskaber og andre Hjælpemidler, man har brugt ved dette Arbejde.

At det, Dr. Müller kalder Parallelhugning, skulde være Resultatet af en egen Methode, betvivler jeg meget. Ved Udarbejdelsen af en langstrakt Flade er denne Slags Hugning egenligt med Nødvendighed givet. Den er derfor heller ikke, som Dr. Müller formener, særlig for den „yngre“ Stenalder, men kan allerede paavises ved Øxer af St. Acheul Typen (Fig. 63). Ganske vist er den ikke paa dem gjennemført med den minutiøse Omhu, som paa det paagjældende Spyd, hvad man heller ikke kunde vente ved et simpelt Arbejdsredskab som en „Hakke“, men Fremgangsmaaden, „Methoden“, er aabenbart den samme, og aabenbart har den palæolitiske Mand ogsaa behandlet sin rullede Sten med en øvet Haand, thi af de paagjældende Hug eller Afspaaningsflader naaer ingen paa noget Sted en Dybde af mere end $\frac{2}{3}$ Linie. Stykket fyldestgjør saaledes ogsaa alle Fordringer i Retning af, hvad Dr. Müller kalder Glathugning.

VII.

Kjøkkenmøddinger.

Man tør vel nok sige, at de videnskabelige Undersøgelser af Kjøkkenmøddingerne, der under Videnskabernes Selskabs Auspicier i Aarene 1848—1855 bleve foretagne af den geologisk-antikvariske Komité, og maaske ogsaa de ved samme indvundne Resultater have haft en ikke ganske ringe Indflydelse paa de snart efterfølgende Undersøgelser i Frankrig, vedrørende Menneskets Samtidighed med de store forgaaede Dyr, der levede i Vest-Evropa i den quaternære Periode. Men paa den anden Side have sikkert nok ogsaa de Resultater, hvortil de franske og engelske Videnskabsmænd kom ved disse Undersøgelser, haft en ikke mindre Indflydelse paa Spørgsmaalet om vor Stenalders Deling, og navnlig i Udlandet væsenligt bidraget til at skaffe Worsaaes Hypothese Indgang.

Det laa jo nær at troe, der var en indre Sammenhæng imellem disse to tilsyneladende nær beslægtede Fænomener. Her hjemme betragtede Worsaae og Mange med ham dem i lang Tid for sideordnede, og endnu paa Kongressen i Stockholm fandt Evans det fornødent at imødegaae denne Anskuelse og

præcisere, at de danske Kjøkkenmøddinger Intetsomhelst have at gjøre med den palæolitiske Tid.

Men maatte man end opgive Tanken om deres Samtidighed med Fundene fra de ældgamle Flodgruslag og Knokkelhulerne, har man til Gjengjæld derefter søgt at hævde et virkeligt Slægtskabsforhold mellem dem, saaledes at visse Redskabsformer fra Kjøkkenmøddingerne antages for at være udviklede af de Former, de gamle palæolitiske Redskaber have. Ifølge denne Anskuelse, som Prof. Montelius først gav fast Form ved sin Theori om Øxeformernes Udviklingsrække, skyldes Danmarks første Bebyggelse en Indvandring af Folk, der tidligere havde deres Hjem i det vestlige Evropa, d. e. Frankrig, da det jo er der, de Typer findes, hvoraf Kjøkkenmøddings-Øxen formentlig har udviklet sig.

Til denne Indvandrings-Hypothese svarer fra fransk Side en Udvandrings-Hypothese, ifølge hvilken en Del af den palæolitiske Befolkning antages at være fulgt efter Rensdyret, da dette paa Grund af Klimaets Forandring trak bort fra det vestlige Evropa, for længere mod Nord at søge sig et nyt Opholdssted i mere kølige Egne. Imidlertid finder Indvandrings-Hypothesen ingen Støtte i denne Forklaring, da der i Kjøkkenmøddingerne ikke er fundet Knogler af Rensdyret, hvorimod dette Dyrs Forekomst i Danmark viser hen til en tidligere Periode, fra hvilken man hidtil ikke har noget Spor til, at Landet dengang var beboet.

Antagelsen af en Indvandring, der skulde forklare den formentlige Lighed mellem Flintredskaberne fra Kjøkkenmøddingerne og Flintredskaberne fra de gamle Flodgruslag i Frankrig, er saaledes kun bygget paa denne formentlige Lighed. Hvor-

ledes det er bevendt med denne, har jeg tidligere paavist*); men for at man ikke skal troe eller sige, at det kun er mig, der ikke kan eller ikke vil see denne paaberaabte Lighed, anføres følgende Udtalelse af den franske Archæolog Reinach: „Slægtskabet mellem Kjøkkenmøddingsfolkene og Hulebeboerne fra Rensdyrperioden er en fuldstændig ubegrundet Paastand, Stenredskaberne fra Kjøkkenmøddingerne ere aldeles ikke Overgangstyper mellem *la pierre eclatée* og *la pierre polie* (d. e. mellem Redsk. fra den palæolitiske og den neolit. Tid) selv om disse Ophobninger for en Del skulde tilhøre den Tid, der ligger mellem de to Aldre“**).

Den Hypothese, at Danmarks Bebyggelse skyldes en Indvandring fra det vestlige Evropa (Frankrig), har saaledes ingen Støtte i de archæologiske Forhold***), og vi gjøre vel derfor rettest i at holde os til den simple Forklaring, at Landet gradvis er blevet befolket ved Indvandringer fra de nærmest tilgrændsende Egne af Fastlandet. Skulde man saa ville sige: Ja, den Indflydelse fra Vest-Evropa, som spores paa Formen af Kjøkkenmøddingsredskaberne, er selvfølgelig ogsaa kommet ad denne Vej, bliver hertil at svare: Om saa var, skulde man ogsaa kunne vente i disse sydligere Egne at

---

*) Stenalderstudier I, S. 51.

**) Antiquités nationales I. S. 280.

***) Prof. Montelius mener vel, at de ikke saa helt sjeldent forekommende Stykker af lignende Form som St. Acheul Typerne, tyde hen paa en endnu langt ældre Indvandring, men da man nu og da i Fund, der tilhøre den neolitiske Tid, kan træffe Redskaber, som i Form ligne Redskaber fra de forskjellige Perioder af den palæolitiske Tid, tør man næppe tillægge de tilfældigt fundne Redskaber, han sigter til, nogen særlig Betydning i kronologisk Henseende.

finde de samme Spor af denne vest-evropæiske Indflydelse og tilmed at finde dem talrigere end hos os, eftersom man der er Udgangspunktet saa meget nærmere — men dette er ikke Tilfældet.

Saameget om den første Indvandring.

Naar Dr. Müller i „Ordning af Danmarks Oldsager“, S. 2, skriver: „Den ældre Stenalder afgiver Grundlaget for den efterfølgende højere Stenalderkultur“ — maatte jeg troe, at dette kun kunde forklares saaledes, at Dr. Müller tænkte sig en hjemlig Udvikling paa Basis af den Kultur, hvortil man i den „ældre“ Stenalder var naaet, og ikke, at han sigtede til en Indtrængen af en ny, d. v. s. fremmed og mere fremskreden Kultur. Der var saa meget mere Anledning til at troe dette, som denne Opfattelse maatte synes fuldt ud at stemme med, ja vel næsten at være en nødvendig Betingelse for den typologiske Tydning af Formerne som udviklede af hinanden.

I sin „Antikritik“ (36) gjør min ærede Modstander imidlertid gjældende, at det ingenlunde er hans Mening, at det Fremskridt, de „yngre“ Redskabsformer vise, skyldes en saadan Udvikling, men at disse Former efter al Sandsynlighed ere komne udefra, nemlig fra det vestlige Evropa.

Ganske paa lignende Maade udtalte Worsaae 1859, at den „yngre“ Stenalder rimeligvis skyldtes en Indvandring, hvorimod han 1861 er af den bestemte Mening, at Dyngedannere og Gravbyggere ere et Folk. Senere vendte han igjen tilbage til Indvandringshypothesen*).

*) Oversigt ov. Vidensk.s Selsk.s Forhand. 1859. S. 105; 1861. S. 6; Nordens Forhist., S. 24.

Det ligger nu temmelig nær at antage, at denne Hypothese ene er opstaaet af den Vanskelighed, man har, ved at faae knyttet den „yngre“ Stenalder til den „ældre“ gjennem en Udvikling af de for Kjøkkenmøddingerne ejendommelige Redskabsformer. Men under alle Omstændigheder turde det være en lidt for stor Indrømmelse til en forudfattet Mening og lidt for voveligt at gribe til saa stærke Midler som en Indvandring fra saa fjerne Egne for at forklare et Forhold, der, saaledes som Tilfældet er med Kjøkkenmøddingerne, lader sig forklare mindst ligesaa godt, uden at man behøver at sætte nogetsomhelst Apparat i Bevægelse.

Det turde dernæst være et Spørgsmaal, om det paagjældende Fænomen ogsaa virkeligt i sig selv er stort nok, til at der paa det kan anvendes saa stort et Apparat; d. e., om Kjøkkenmøddingerne og den Kultur, de formentlig repræsentere, spænde over et Tidsrum der er langt nok, til at der med nogen Grad af Rimelighed kan anvendes saa svære Løftestænger, som en dobbelt Indvandring maa siges at være, for at faae dem anbragte paa den Plads, man har udseet til dem i Systemet.

Aabenbart er man gaaet ud fra, at dette var noget, der fulgte af sig selv. Stenalderen er altid bleven anseet for en overmaade lang Periode, og da det absolut er umuligt at beregne, hvor langt dens Begyndelse gaaer tilbage, beroer det kun paa et Skjøn, hvor langt tilbage i Tiden man vil sætte den. Prof. Montelius mener saaledes, at Stenalderen har varet mindst ligesaa længe som Bronce- og Jernalderen tilsammen, og det er efter hans Beregning over 2500 Aar; heraf tildeler han den „yngre“ Stenalder 800—1000 Aar. Resten tilfalder

den „ældre“ Stenalder*); Worsaae anslaaer i sin „Nordens Forhistorie“ Stenalderens Varighed til mindst 2000 Aar uden at udtale sig om, hvorlænge de to Afsnit af Perioden hver især have varet; Dr. Müller endeligt vurderer Stenalderen til mindst halvandet tusinde Aar, hvoraf et halvt Aartusinde eller mere falder paa det første Afsnit af Perioden (Ordn. af Danmarks Olds. I, S. 2 og 8).

Selv om man holder sig til dette sidste og mest maadeholdne Skjøn, er der altsaa givet den „ældre“ Stenalders Mennesker rimelig Tid til at udfolde deres Virksomhed og opdynge deres Kjøkkenmøddinger. At den anseelige Størrelse, som flere af disse have, spiller en væsenlig Rolle som en Slags Tidsmaaler ved disse Gisninger, tør man vel antage. Men paa en hel anden og mere tilforladelig Maade vilde de kunne tjene os til Tidsmaalere, hvis vi med Dr. Müller antog, at Kjøkkenmøddingerne ere „Bopladser“, d. e., at de markere Steder, hvor Befolkningen i den „ældre“ Stenalder, lokket af rige Østersbanker og gunstige Betingelser for Fiskeri og Jagt, opførte deres Hytter og tog fast Ophold; thi ved en Sandsynlighedsberegning vil man jo saa kunne gjøre sig en ret vel begrundet Forestilling om, hvorlænge et saadant primitivt Fiskerleje har bestaaet. Paa Grund af de nojagtige Opmaalinger, afdøde Kammerherre Sehested i sin Tid foretog af Kjøkkenmøddingen ved Mejlgaard, egner denne sig særligt til en saadan Beregning, tilmed da den gjælder for at være en af de største.

*) „Öfversigt öfver den nord. forntidens perioder indtil Kristendomens införande“, i Svensk. Fornmins. förenings Tidsskr., Nr. 23, S. 127.

Dyngens Længde er 400 Fod, Breden gjennemgaaende over 60 og i den østre Del endog 80—100 Fod; hertil svarer en Højde af indtil 6 Fod*). I Henhold til de detaillerede Udmaalinger har Fylden, da Dyngen endnu var urørt, udgjort 64000 Kubikfod.

Lad os nu antage, at dette Sted har været beboet af en Horde paa 20 Mennesker, og at hver af disse dagligt har spist 25 Østers, hvad der vel ikke kan siges at være en overdreven stor Ration, eftersom Østers bevisligt var et af deres vigtigste Hovednæringsmidler, og vilde Folk ikke nøjes med lidt, naar de have rigeligt med Føde, saa vilde der til Dannelsen af denne store Dynge kun være medgaaet lidt over 50 Aar. Skallerne af 150 Østers svare nemlig i Rumfang til 1 Kubikfod, naar de pakkes ordenligt sammen; altsaa 20 × 25 = 500 Østers eller $3\frac{1}{3}$ Kubikfod om Dagen, 1216 Kubikf. om Aaret, 60800 Kubikf. i 50 Aar. Ved Beregningen er der saa endda intet Hensyn taget til, at Dyngen foruden Østersskaller indeholder en betydelig Mængde Sten, Dyreknogler, Kul og Aske, men de 64000 Kubikf. ere beregnede som bestaaende udelukkende af Østerskaller.

Da der nu kun er faa Kjøkkenmøddinger, om der overhovedet er nogen, der naae den Størrelse, Dyngen ved Mejlgaard har, hvorimod den langt overvejende Mængde kun har en Brøkdel af dennes Volumen, tør man maaske nære en beskeden Tvivl, om ikke Fænomenet Kjøkkenmødding ret beseet er lidt

*) Naar det jevnligt anføres, at Dyngen „efter Sigende“ i tidligere Tid paa enkelte Steder, hvorfra man nu har bortført Fylden, naaede en Højde af 9 Fod, saa synes dette omtrent umuligt, naar man kaster et opmærksomt Blik paa de Højdekurver, hvormed Sehesteds Kort er forsynet.

for spinkelt til at bære en hel stor Kulturperiode som den „ældre" Stenalder. At man, navnlig i Udlandet, gjør sig overdrevne Forestillinger om Kjokkenmoddingernes Storrelse, fremgaaer noksom af forefaldende Udtalelser*), og selv om man her hjemme ikke seer slet saa stort paa dem, har man dog vistnok gjennemgaaende anslaaet dem altfor højt.

Der er et Par Omstændigheder vedrørende Dyngernes Beskaffenhed og Indhold, som Ingen, saavidt jeg veed, hidtil har skjænket nogen Opmærksomhed, ikke destomindre ere de ikke helt uden Betydning.

Sporgsmaalet: hvordan saadan en Dynge er voxet op, synes at være let nok at besvare. Det er indlysende, at den er opstaaet ved Sammenhobninger af Østersskaller, o. s. v., Affald fra de Menneskers Maaltider, som have færdedes der; og seer man hen til Forekomsten af sammenhængende Aske- og Kulstriber, tillige med de formentlige Ildsteder i selve Dyngen, synes dette Forhold tillige at vise, at Vedkommende ogsaa have tilberedt deres Maaltider paa selve Dyngen; denne har saaledes paa een Gang været baade Kogeplads og Kjokkenmødding.

For saa vidt Stedet har haft faste Beboere,

*) Jfr. f. Ex. J. Taylor: The Origin of the Aryans, S. 61. „Opdyngningen af disse Banker maa have udkrævet et uhyre langt Tidsrum. De ere meget talrige og nogle af dem ere over 900 Fod lange og fra 100—200 Fod brede. Højden er sædvanligt 3—5 Fod, men naaer nu og da op til 10 Fod".

Ligesaa Cartailhac: La France préhistorique, S. 127. „Alt dette danner Høje, der ofte ere 3 Metre høje og flere hundrede Metre lange".

hvad de, der holde paa Stenalderens Deling, jo antage, idet de hævde, at Kjøkkenmoddingerne vise os alle det daglige Livs Redskaber, saa kunde en saadan Ordning med aaben Kogeplads under fri Himmel maaske nok synes lidt underlig i vort Klima. Imidlertid er det jo muligt, at en særegen Tilberedning af Skaldyrene — hvis disse f. Ex. ere stegte i den hede Aske — har gjort en saadan Foranstaltning nødvendig; og da der, saa vidt jeg veed, ikke kan paavises Mærker af, at Østerserne ere aabnede med Magt, ligger en saadan Formodning maaske ikke saa fjern. Det er jo heller ikke givet, at man har kogt under aaben Himmel om Vinteren, men det bliver saa noget paafaldende, at man ikke har fundet de egenlige „Bopladser", d. e. Spor af Hytterne eller Tomterne, hvor disse have ligget, med deres Tilbehør af Arnesteder, Kul, Aske o. s. v.; thi Hytterne maae dog aabenbart have ligget i Dyngens umiddelbare Nærhed.

En Mærkelighed er det ogsaa ved Kjøkkenmoddingerne, at Skaar af Kogekar kun forekomme saa sparsomt og spredte i dem, at Karrenes Form og Størrelse i intet Tilfælde har kunnet bestemmes. Hvor som helst i Verden man ellers finder gamle forladte Bopladser, det være sig fra den historiske eller den forhistoriske Tid, udgjøre Potteskaar en overvejende Del af Befolkningens Efterladenskaber — jeg minder kun i saa Henseende om Bopladsen ved Ringsøens Udløb. I Kjøkkenmoddingerne ere de derimod saa sjeldne, at der ved Sehesteds og Madsens Udgravninger ved Mejlgaard, som tilsammen repræsentere en Undersøgelse af rigeligt 650 Kubikf. Fyld, kun fremkom 58 smaa Skaar, eller næppe saa mange, som der vilde udkræves til et Kar af

rimelige Dimensioner. Naar hermed sammenholdes, at der i de samme 650 Kubikf. Fyld fandtes 106 „Oxer“, saa viser der sig her et mærkeligt Misforhold mellem den Forsigtighed, hvormed de gode Folk behandlede deres Lerkar, og den Ligegyldighed, de viste for deres skjærende Redskaber.

Det er ofte blevet gjort gjældende, at Potteskaar fra Kjøkkenmøddingerne, baade hvad angaaer det Ydre og Beskaffenhed i det Hele taget, ere forskjellige fra dem, der findes i Stengravene, og man har deri seet et Vidnesbyrd om, at de hidrørte fra en mere primitiv Kultur og en Tid, da Pottemagerkonsten endnu var i sin Barndom. Dermed havde man saa ogsaa en rimelig Forklaring til, at Potteskaar forekomme saa sparsomt i Kjøkkenmøddingerne.

Forudsætningen for disse Slutninger er imidlertid gal. Det er vistnok rigtigt, at Potteskaarene fra Kjøkkenmøddingerne gjennemgaaende skrive sig fra tykke og simple Kar; men disse have paa ingen Maade været ringere, hvad Forarbejdelsen angaaer, end de grove Kar, som forekomme i Stengravene, særligt i Jættestuerne, og altsaa skrive sig fra den senere Tid af den „yngre“ Stenalder. Tværtimod forekommer der jevnligt mellem disse grove Gravkar Stykker, som have et langt mere primitivt Præg, baade i Henseende til Massens Beskaffenhed og Bearbejdelse: slet Æltning, svag Brænding, plump og skjødesløs Formning, og Stoffet saa løst og fuldt af Jord og Sand, at det, hvad Konsistens angaaer, mere ligner Torv end brændt Ler.

Fremdeles fremhæves det ofte som et Vidnesbyrd om denne ældre og lavere Kultur, at Karrene fra Kjøkkenmøddingerne aldrig ere prydede med

Ornamenter. Ved sine Udgravninger i Mejlgaard-Dyngen fandt Kapt. Madsen 31 Potteskaar, alle uden Ornamenter; blandt de 27 Potteskaar, som Sehesteds Udgravning bragte for Lyset, havde derimod de 10 „Zirater, der ligne dem fra Stenalderens Grave". Begge d'Hrr.s Undersøgelser ere foretagne i samme Del af Dyngen, og man tør vel nok sige, foretagne med samme Omhu. Det maa da siges at være et rent Tilfælde, der lod den Ene finde saa mange Skaar med Ornamenter, medens den Anden ingen fandt. Begge have de ved deres Undersøgelser fulgt samme Fremgangsmaade: at undersøge Fylden lagvis, d. v. s. efter et vilkaarlig valgt Maal, saa og saa mange Tommer ad Gangen, for at see, hvad Forskjel der maatte være i de forskjellige Dybder, og begge have de specificeret de fundne Oldsager for hvert Lag. Sehested meddeler i sin Beretning, at han fandt Oldsagerne spredte i den hele Masse, dog saaledes, at de to øverste Lag indeholdt betydeligt flere end de to midterste, og disse igjen flere end de to underste*). Madsen fandt derimod paa det Sted, hvor han gravede — og det var kun nogle faa Alen fra Sehested — i samme Midterparti af Dyngen, at de mellemste Lag absolut vare de rigeste, idet der i dem procentvis fandtes dobbelt saa mange Redskaber som i de øverste Lag, og mere end dobbelt saa mange som i den underste Del af Dyngen. Dog gjorde Potteskaarene en Undtagelse i saa Henseende: 3 i første, 20 i andet, ingen i tredie og 6 i det fjerde eller underste Lag. Da han naaede længere ud mod Udkanten af Kjøkkenmøddingen, hvor Dyngen blev lavere,

*) Archæolog. Undersøg. 1878—81. S. 154 og 159.

skiftede Forholdet atter, idet her den underste Del af Fylden indeholdt betydeligt flere Oldsager end den overste*).

Naar hermed sammenholdes, hvad Kapt. Madsen meddeler om den højst uregelmæssige Maade, hvorpaa Dyngen er dannet, idet han paa flere Steder kunde see og forfølge Omridsene af de enkelte Bunker, der efterhaanden ere blevne dyngede op over og ved Siden af hinanden, synes det saa omtrent givet, at der ved Sammenhobninger af denne Slags ikke kan være Tale om en Lagdeling, der med mindste Grad af Sandsynlighed kan bruges til at bestemme de fundne Oldsagers relative Ælde. De Potteskaar f. Ex., som nu findes i de underste Lag, kunne jo, da de i sin Tid kastedes paa Moddingen, tilfældigt være trillede ned ad Skraaningen paa den Bunke, hvortil de høre, og saaledes være samtidige med Skaar og andre Sager, der ligge 2—3 Fod højere oppe i Fylden. Og naar man dernæst betragter Dyngen efter dens Udstrækning i Længde og Bredde, hvad Rettesnor har man saa til at bestemme de forskjellige Deles relative Ælde? Veed man, om den har bredt sig fra et Midterparti, eller har der været flere mindre Dynger, der i Tidens Løb ere voxede sammen?

Hvad Kapt. Madsen oplyser om Kjøkkenmoddingen ved Mejlgaard, er nu ikke noget Nyt, men tjener kun til yderligere at bekræfte Rigtigheden af tidligere Iagttagelser; thi allerede 1862 har Prof. Steenstrup gjort opmærksom paa disse Forhold. „De større Udgravninger, der ere gjorte i flere af de større Dynger, have vist, at hver enkelt af dem

---

*) Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1888. S. 306.

er ligesom sammensat af flere mindre, og disse atter af mindre, lejrede over og op ad Siderne af hinanden“*).

Jeg maa derfor over for Dr. Müller fastholde det Berettigede i min Udtalelse i den tidligere Afhandling (S. 16), at Maaden, hvorpaa Dyngerne ere blevne dannede, gjør det saa omtrent umuligt at drage en nogenlunde rigtig Slutning om de enkelte Oldsagers relative større eller mindre Ælde i Forhold til den større eller mindre Dybde, hvori de ere blevne fundne. Naar min ærede Modstander hertil bemærker (19): „Hvis Hr. Z. havde ytret, at der ikke maa bygges noget paa upaalidelige Undersøgelser, eller sluttes fra Undtagelsesforhold, og da navnlig, naar disse ikke ere sikkert konstaterede, vilde han efter min Mening have udtalt sig korrekt“, og naar han endvidere i en Anmærkning tilføjer: „Det er saaledes rigtigt, at Hr. Z. ikke har fremført til Støtte for sine Paastande, at der af F. Sehested er fundet et Par ornamenterede Potteskaar i Dybden af Mejlgaard-Dyngen“, synes det mig, at han her tager det lidt flot med Undtagelserne ved at gjøre 10 til et Par, særligt da alle de ved denne Lejlighed fundne Skaar kun beløb sig til 27 Stykker; hvis Meningen da ikke er at insinuere, at Sehesteds Undersøgelser ere upaalidelige — hvad han dog neppe vil faae dem til at troe, der kjendte den Afdødes grundige Arbejdsmethode.

Men hvis Dyngen, som min ærede Modstander mener, markerer en virkelig Boplads, bliver dette Spørgsmaal om de enkelte Oldsagers relative Ælde

*) „Et Blik paa Natur- og Oldforskningens Forstudier“. S. 15.

under alle Omstændigheder temmelig orkeslost, thi da Dyngen i saa Tilfælde maa være sammenkastet i Løbet af et halvt Aarhundrede, vil en Deling af et saa kort Tidsrum i mindre Afsnit, vistnok falde bort af sig selv.

Efter at have gjort opmærksom paa disse, som det synes mig ikke helt uvigtige Forhold, tør jeg maaske fremsætte den Opfattelse af Kjøkkenmøddingerne, der i mine Tanker bedst lader sig forlige med de forskjellige Fakta.

Selv om man — og vistnok med Rette — kan antage, at vore Forfædre i Stenalderen havde baade Hjem og faste Boliger, saa maa man dog paa den anden Side ikke troe, at de have været fastgroede til den enkelte Plet hele Aaret igjennem. Vi veed, at de havde Husdyr, ja maaske have de endog kjendt lidt til Agerbrug; utænkeligt er det i alt Fald ikke, da man paa andre Steder under lignende Kulturforhold har dyrket Korn og forskjellige andre Nytteplanter. Men mere sikkert er det, at Fiskeri og Jagt have haft langt større Betydning, spillet en langt større Rolle i deres Levevis*).

Som Følge deraf tør vi formode, at i det Mindste Mændene baade Sommer og Vinter haveført et omstrejfende Liv, idet Egne, der vare rige paa Vildt, og Steder, hvor der var godt Fiskeri eller rige Østers- og Muslingebanker, nødvendigvis maatte udøve deres Tiltrækning. Sandsynligvis vare de paa disse Udflugter ofte ledsagede af hele Familien

*) Efter O. Schraders Angivelse behøver en Tartar-Familie i Central-Asien, altsaa paa aabent Steppeland, 300 Stykker Kvæg for at kunne leve, og til Græsning for de 300 Stk. Kvæg behøves der over 2000 Acres Land.

eller dog en Del af den, og Resultatet af saadanne gjentagne Besøg paa en god Fiskeplads blev saa en Kjøkkenmødding.

Er det nu saa underligt, at vi i Kjøkkenmøddingerne ikke finde Spor af Husdyr, selv om man paa den Tid holdt baade Faar, Geder, Koer og Svin? Det vilde meget snarere være underligt, om vi gjorde det. Thi hvor kan man troe, at disse Mennesker, der upaatvivleligt betragtede de faa Husdyr, de ejede, som deres største Rigdom, at de skulde slagte dem, naar de kunde faae Føden saa let, som de aabenbart fik den paa et saadant Sted. Sikkert nok have de kun tilladt sig en slig Luxus ved ganske særlige Lejligheder, som f. Ex. ved en stor Mands Gravfærd. Og under Forudsætning af, at de enkelte Knogler af Oxe, som jeg et Par Gange har fundet i Stengrave, ere af tamme Dyr, anseer jeg deres Forekomst der for et nok saa godt Vidnesbyrd om Velstand og Anseelse, som det kostbare Mindesmærke, hvormed en rig eller anseet Mands Grav nu prydes.

Til denne Opfattelse af Kjøkkenmøddingerne passer det meget godt, at de gjennemgaaende kun indeholde saadanne tarvelige Efterladenskaber, fornemmelig de simple Flintredskaber, som man lavede sig paa Stedet af Strandsten, for at bruge dem ved en eller anden eller ved forskjellige Sysler paa Fiskepladsen, men som man forøvrigt ingen Pris satte paa, og derfor ved sin Bortgang lod blive tilbage; thi om man et andet Sted, eller ved et nyt Besøg paa den samme Plads, skulde faae Brug for dem, var det en hel Del nemmere at lave dem af nyt, end at føre de gamle med sig. Hvis de „trekantede“ Oxer, som jeg her nærmest tænker

paa, virkeligt havde været disse Menneskers Øxer, vilde man næppe have bortkastet dem saa ligegyldigt, thi at de tilfældigt skulle være komne paa Moddingen i saa stor Mængde er næppe muligt.

Af lignende Grunde ere Potteskaar sjeldne i Kjokkenmoddingerne. Jægerne selv forte næppe Kogekar med sig paa deres Udflugter, og det var vel ogsaa kun undtagelsesvis, at Kvinderne gjorde det, naar de ledsagede Mændene til Fiskepladsen, thi man kunde jo meget vel hjælpe sig foruden dem ved at koge i en Dyrehud.

Danmark er ikke det eneste Land i Evropa, hvor Kjokkenmoddinger findes; man har i Tidernes Løb opdaget dem paa forskjellige Steder: i Irland, Frankrig, Portugal og paa Sardinien, og Fænomenet har saaledes faaet foroget Interesse. Det er nu et Træk, der hører med til den evropæiske Stenalders Fysiognomi, og Worsaaes Hypothese om Delingen af Danmarks Stenalder i en ældre og yngre Periode har derved i nyeste Tid faaet en langt større Rækkevidde, end han havde tænkt sig, idet flere franske Archæologer mere eller mindre bestemt have udtalt sig for at henføre alle disse beslægtede Fænomener til een Periode, der danner Indledningen til den neolitiske Tid*). I kulturhistorisk Henseende skulde saa denne Periode vise os det primitive Menneske paa Overgangen fra Fisker til Jæger, medens den paa sine Steder (Portugal) gaaer saa langt tilbage i i Tiden, at Evropa den Gang endnu ikke havde faaet sin nuværende Kystlinie.

*) Saaledes Salmon i „Age de la Pierre", Paris 1891, og Cartailhac i „La France préhistorique".

Uden at gaae nærmere ind paa Sagen i sin Almindelighed skal jeg her kun med et Par Ord omtale de franske Kjøkkenmøddinger, thi det er nærmest Paralleliseringen mellem dem og de danske, hvorom det drejer sig.

De franske Kjøkkenmøddinger, der for største Delen findes paa Landets Nordkyst, ere i Intet væsenligt forskjellige fra vore. Dyngen bestaaer af Skaller af Østers, Blaamuslinger, Hjertemuslinger og en spiselig Snegl: *Patella vulgata*; dertil kommer saa Masser af Fiskeben og forholdsvis faa Knogler af forskjellige vilde Dyr, ligesom hos os navnlig af Hjort og Vildsvin, der ere hundegnavede og marvspaltede ligesom i vore Kjøkkenmøddinger; hyppigt finder man Spor af Ildsteder.

Af Oldsager forekomme Potteskaar, daarligt brændte og plumpt formede — det sidste Prædikat passer forøvrigt ligesaa godt paa mange af Lerkarrene fra de franske Stengrave — „trekantede Øxer“ eller Mejsler*), Skrabere af forskjellig Slags (*racloirs* og *grattoirs*), Pilespidser, Flintflækker og enkelte Benprene.

Flintsagerne ere gjennemgaaende smaa, hvilket har sin Grund deri, at de udelukkende ere lavede af de smaa rullede Strandsten, der findes langs Kysten.

Medens denne korte Beskrivelse passer paa alle franske Kjøkkenmøddinger (jfr. Cartailhac, La France préhistorique, S. 128) frembyder Kjøkkenmøddingen ved Wissant tillige den Mærkelighed, at den paa forskjellige Steder har vist sig at indeholde Bronce.

*) „*Hachettes ou cisseaux triangulaires*“, skriver Cartailhac, som altsaa ikke har fundet Anledning til at vrage den gamle danske Benævnelse.

Det nævnte Sted ligger midtvejs mellem Calais og Boulogne. Affaldsdyngen har en Tykkelse af indtil 3 Fod, men Flyvesandet har i Tidernes Løb fuldstændig tildækket den, og i denne Sandmasse viser der sig atter ovenover Kjøkkenmøddingen to andre Kulturlag, det ene fra den romerske Tid, og det andet fra Middelalderen, begge skilte fra hinanden saavel som fra den forhistoriske Kjøkkenmødding ved mellemliggende Sandlag.

Jeg anfører, hvad Archæologen Le Jeune herom meddeler i Kongresberetningen fra 1889.

„Ved flere Maaneders Undersøgelser har jeg kunnet mangfoldiggjøre mine Iagttagelser, og har jeg paa syv eller otte forskjellige Steder kunnet konstatere tre forskjellige Jordoverflader (*sols*), den ene over den anden — middelalderlig, romersk, forhistorisk — og det i fuldstændig Orden, uden nogen Sammenblanding og uden Spor af senere Forstyrrelse. Ved fire af disse Gjennemskjæringer har jeg fundet Bronce i det forhistoriske Lag, og jeg kan saaledes ikke nære Tvivl om deres (d. e. Broncens og Kjøkkenmøddingens) Samtidighed“ *).

Selv om denne Slutning ikke skulde være fuldt begrundet, hvad der dog ikke synes at være nogen Anledning til at tvivle om, indeholder Beretningen dog Oplysninger nok, til at man med Sikkerhed tør gjøre en anden og lige saa vigtig Slutning.

Naar der i fire Gjennemskjæringer af syv er fundet Bronce i Affaldsdyngen, kan denne Indblanding ikke ret vel antages at være begrundet i et rent Tilfælde, og vi have altsaa her en Kjøkkenmødding, der endnu er bleven besøgt eller benyttet,

*) Congrès Internat. 1889. Compte Rendu, S. 214.

efter at Metal var kommet i Brug, hvad enten man nu vil henføre disse Broncerester til Slutningen af Stenalderen eller Begyndelsen af Broncealderen. Ikke desmindre indeholder Kjøkkenmøddingen ikke Spor af slebne Flintøxer eller overhovedet af de Redskaber, der karakterisere hele det lange Afsnit af Stenalderen, der efter den dansk-franske Kjøkkenmøddingstheori ligger imellem Broncealderen og den Tid, da Kjøkkenmøddingerne bleve til, og dette er saa meget mærkeligere, som Stedet — hvad de to andre Kulturlag vise — endnu i lange Tider efter Broncealderen har været søgt som en yndet Fiskeplads.

Der er her kun een rimelig Forklaring: Kjøkkenmøddingen repræsenterer ikke et særligt Afsnit af Stenalderen, men viser derimod en enkelt Side af Stenalderens Kultur og belyser kun en enkelt Side af Menneskenes Levevis paa den Tid. Vil man ikke gaae ind paa denne Tydning, har man kun den Forklaring at tye til, at Dyngen, som er dannet ved Begyndelsen af den neolitiske Tid, derefter har henligget forladt lige til Broncealderen. Men man nødes saa ogsaa til at antage, at Befolkningen i denne Mellemtid af en eller anden Grund ikke har drevet Fiskeri eller Østersfangst; thi at Egnen stadigt har været beboet fremgaaer deraf, at der kun i en Fjerdingvejs Afstand fra Wissant forefindes en Værkstedsplads, hvor den „yngre" Stenalders Folk have forfærdiget deres Vaaben og slebne Redskaber. Ikke desmindre har ikke en Flintspaan herfra fundet Vejen til den nærliggende Kjøkkenmødding, hvilket er let at paavise, da man paa Værkstedspladsen ved Escalles har benyttet Flinten fra Egnens Kridtlag, medens alle Reskaberne fra Kjøkkenmøddingen ere

lavede af de smaa rullede Flintesten af tertiær Herkomst, der findes ved Strandbredden og efter Le Jeunes Opgivelse ved deres Farve ere let kjendelige fra Kridtflinten.

Alt taler saaledes for, at Forholdet her er det samme som i Danmark: Kjøkkenmøddingsredskaberne ere, om jeg saa maa sige, improviserede, lavede i en bestemt Anledning og til et særligt Brug og lavede der, hvor de skulde bruges.

I min tidligere Artikel om „den trekantede Øxe" udtalte jeg min Beklagelse over, at Dr. Müller i sin „Ordning af Danmarks Oldsager" har indført Benævnelsen: Skaldynger i Stedet for det gamle Navn „Kjøkkenmøddinger", eftersom dette „er kjendt og forstaaet, ja tildels endog bliver brugt hele Evropa og Amerika over". Min ærede Modstander siger i sin Antikritik (42), at dette ikke er Tilfældet, „tidligere var det almindeligt anvendt, men er det ikke længere — — i Verdenssprogene bevares et saadant Ord ikke. Det er tildels afløst og vil snart blive fuldstændig fortrængt af Betegnelserne: *Shellmounds — amas de coquille — Muschelhaufen*". — Selvfølgelig veed Dr. Müller bedre Besked herom end jeg, men Faktum er imidlertid, at det gamle Navn findes i alle de nyeste archæologiske Værker af Betydning. G. Mortillet, Professor i forhistorisk Anthropologi, bruger Ordet i sin Haandbog: Le prèhistorique antiquité de l'homme, Paris 1885, og det baade om de danske Kjøkkenmøddinger og om alle lignende Opdyngninger paa de forskjellige

Steder i Evropa. Paragrafen, der handler herom, anmælder sig slet og ret: § 8 „Kjøkkenmoddinger". — E. Cartailhac, Direktør for Tidsskriftet „L'anthropologie" bruger Navnet ganske paa samme Maade i sin: „La France prèhistorique", Paris 1889. — Sal. Reinach, Attaché ved de franske Nationalmuseer, bruger Ordet overalt i sin „Antiquités nationales", Paris 1889. — I Beretningen om den archæologiske Kongres 1889, Compte rendu, Paris 1891, findes det atter brugt i Artiklen „Kjækkenmøddings de Wissant"; ligesaa af Cartailhac i den paafølgende Diskussion; ligesaa af Quatrefages i Diskussionen om Rensdyrets Tæmning. Den Eneste, der paa Kongressen brugte Benævnelsen „Skaldynger" som ny videnskabelig Terminus, var den danske Archæolog Dr. Müller („Meddelelse om Delingen af Danmarks Stenalder"). I det nyeste tydske Værk: „Die Urgeschichte der Menschen", Wien 1892, bruger Dr. M. Hoernes Benævnelsen „Kjøkkenmoddinger" om Opdyngninger af denne Slags hele Verden over, og for ikke at anføre flere Exempler henviser jeg endeligt Læserne til følgende Udtalelse af Dr. Undset: „Steenstrup betegnede disse Affaldsdynger som Kjøkkenmoddinger, et Ord, der senere er blevet optaget i alle mulige Sprog som videnskabelig Terminus for lignende Oldtidslevninger" („Naturen" Nr. 9—10, 1886).

Grunden til at Ordet er trængt saaledes igjennem er nu ganske simpelt denne, at Undersøgelserne af de danske Kjøkkenmoddinger, saaledes som paapeget i den Tale, hvormed Quatrefages aabnede Kongressen 1889, var en epokegjørende Begivenhed i den videnskabelige Verden, en Begivenhed, der har givet Stødet til den næsten rastløse Iver, hvormed man nu overalt

har kastet sig over de Studier, der paa en eller anden Maade kunne give Oplysninger om Mennesket i forhistoriske Tider og om de Vilkaar, hvorunder han dengang levede. — Ordet Kjøkkenmødding har saaledes i Udlandet faaet en historisk Navneværdi, som vi Danske mest passende bør respektere.

Men fordi „Kjøkkenmøddinger" har faaet Hævd som videnskabelig Terminus, forhindrer dette selvfølgelig ikke, at man ved en Diskussion om, eller en Beskrivelse af dem, tillige efter Behag kan bruge Ord som Dynge, Affaldsdynge, Dyngedannere o. s. v. Derimod maa jeg fremdeles fastholde, at „Skaldynger" er en uheldig Benævnelse, fordi den i Forvejen har fundet Anvendelse som zoologisk og geologisk Terminus, og en Forvexling med saadanne zoologisk-geologiske Dannelser ingenlunde er udelukket.

VIII.

Til Belysning af Dr. Müllers Karakteristik af Modstanden mod Stenalderens Deling, et Opgjør og en Redegjørelse. — Videnskab og Dilettantisme.

I sin Antikritik har Dr. Müller givet en meget mærkelig Karakteristik af den Opposition, der her hjemme strax blev rejst mod Worsaaes Deling af Stenalderen, og som endnu efter 30 Aars Forløb fremdeles indtager det samme afvisende Standpunkt. Naar den gjør dette, ligger det dog vel nærmest at antage, at Grunden hertil simpelt hen er, at den ikke finder, der i Mellemtiden er fremkommet Noget, der gjør Hypothesen mere sandsynlig, og langt mindre kan erkjende Rigtigheden af den Paastand, at Hypothesen „ved tilfredsstillende at forklare de nu saa stærkt forøgede og rigt artikulerede Stofmasser er gaaet over til at blive en velbegrundet Theori“ *). Men Dr. Müller seer ikke Sagen i dette Lys — han siger:

„Med hele denne Modstand forholder det sig paa en mærkelig Maade. Man søger at svække Beviserne og vække Tvivl om Rigtigheden af de vundne Resultater: man gjør rent Bord og ender i

*) Antikritik, S. 303.

fuldstændig Negation — godt! det kan forstaaes; der gives skeptiske Naturer. Man gjør end ikke det svageste Forsøg paa at give nogen anden Forstaaelse af vor Stenalder end den, som hviler paa Tvedelingen — det kan ogsaa forstaaes; de, som kunne rive ned, formaae sjeldent at bygge op. Men det kan ikke forstaaes, at Ingen — maaske med Undtagelse af Etatsraad Steenstrup — klart og tydeligt siger, at han anseer det for beviisligt, at de gamle Skaldynger og Stengrave ere samtidige, og saa søger at bevise dette. Thi naar Forholdet er saaledes, maa det dog siges, at den hele Modstand ikke betyder meget. Det er nogle Enkeltes Kamp for at værge sig mod at anerkjende, hvad alle Andre betragte som forlængst bevist.“*).

Dette kan man kalde at reducere sine Modstandere i Læsernes Øjne, thi de Allerfærreste ville være saa godt inde i Forholdene, at de kunne udøve den fornødne Kritik, og selv den besindigste Læser maa jo troe, at Forfatteren har Ret i Et og Alt, siden han bruger saa overmaade stærke Udtryk og taler med en saa haanende Overlegenhed. — Jeg skal tillade mig at gjøre nogle Bemærkninger om de enkelte Punkter.

Det maa da først siges, at Modstanden mod Worsaaes Hypothese aldrig gjaldt selve Tanken, men derimod har været rettet mod de ufyldestgjørende Beviser, der ere blevne anførte til Støtte for Hypothesen. Naar Dr. Müller nu har taget sig paa at undermure Worsaaes Tankebygning, vil dette jo ikke sige andet, end at han fremfører nye Be-

---

*) Antikritik, S. 301.

viser, der efter hans Mening ere saa solide, at Modstanderne ikke kunne rokke dem; men det er dog fuldstændigt i sin Orden, at de prøve, hvor solide de ere, og ganske uden Hensyn til hvad Resultatet heraf bliver, maa det siges at være en fuldstændig Misforstaaelse af Forholdet, naar han i den Anledning vil bebrejde dem, at de søge at svække Beviserne og vække Tvivl om Rigtigheden af de vundne Resultater. Thi mon Forholdet ikke skulde være dette, at der først er opnaaet et Resultat, naar Beviset har staaet sin Prøve? Enhver begrundet Indvending mod en videnskabelig Hypothese er ikke blot tilladt — og tilladt til enhver Tid, men bør endog i Sagens Interesse være velkommen, da det Vigtigste ingenlunde er at bygge op, men at faae det paagjældende Spørgsmaal saa omhyggeligt belyst i alle dets Enkeltheder og baade *pro* og *contra*, som Materialet tillader*). Og hvordan det end gaaer med den omstridte Hypothese, vil en saadan Prøvelse ganske sikkert paa flere Punkter føre til en klarere Erkjendelse, følgelig ogsaa give et positivt Udbytte.

Dr. Müllers Ord, at Modstanden mod Stenalderens Deling, med det Samme den gjør rent Bord, tillige ender i fuldstændig Negation, passe altsaa ikke i den Betydning. Men de ere heller ikke at forstaae paa den Maade. Han seer i sine

*) Passende kan her anføres følgende Ord af K. E. v. Baer: „Det er en stor Fordom, at det altid er Videnskabens Sag at bygge op; ofte maa den rive langt mere ned, end den kan sætte i Stedet“. — Jeg citerer Ordene paa anden Haand efter M. Hoernes: Die Urgeschichte des Menchen, S. 193. Han tilføjer: „Disse Ord, der særligt ere brugte om den sammenlignende Anthropologi, turde ogsaa finde god Anvendelse paa Archæologiens Omraade“.

Modstandere Personer, som af deres skeptiske Natur drives til at opponere, selv om det er nok saa meningsløst, og som derved drives ud i den rene Nihilisme — thi de gjøre end ikke det svageste Forsøg paa at sætte noget Andet i Stedet for det, de ville omstyrte.

Maaske vil dog de Fleste finde dette noget overdrevent, hvad de end forøvrigt mene om Stenalderens Deling; men om vi i Stedet for det ubestemte „man", hvormed Dr. Müller omtaler sine Modstandere, indsætte nogle af de Navne, som det særligt gjælder, nemlig Jap. Steenstrup, C. F. Herbst, Henry Petersen og Vilhelm Boye saa sees Overdrivelsen først i det rette Lys, saa latterlig grotesk, at den kun kan være fremgaaet af en vis sygelig Disposition. En overraskende Paastand er det, at Ingen af disse Herrer, maaske med Undtagelse af Etatsraad Steenstrup, klart og tydeligt har sagt, at han anseer det for bevisligt, at de gamle „Skaldynger" og Stengrave ere samtidige. Ingen af dem har nogensinde lagt Skjul paa deres Overbevisning i saa Henseende, men det har selvfølgeligt ikke kunnet falde dem ind at føre noget Bevis for Rigtigheden af deres Anskuelse; thi efter almindelig gammel Skik og Brug, er det den, der fremfører en ny Paastand, hvem Bevisførelsen paahviler, og om Stengravenes og Kjøkkenmøddingernes Samtidighed nærede Ingen Tvivl, før Worsaae fremkom med sin Tvedeling af Stenalderen. Efter Diskussionen mellem Worsaae og Steenstrup 1859—61 maatte en saadan Redegjørelse vel desuden synes overflødig. Dr. Müller dømmer nu imidlertid saaledes, at da man har undladt dette, saa har den hele Modstand heller ikke meget at sige; den ind-

skrænker sig til, at nogle negative Naturer ikke kunne modstaae deres medfødte Oppositionsaand og derfor sige nej, naar alle Andre sige ja*). Ganske vist ere Modstanderne af Stenalderens Tvedeling i afgjort Minoritet i Sammenligning med den store Skare, der har sluttet sig til Worsaaes Opfattelse; men det turde dog maaske have nogen Betydning, at mellem dem findes af danske Archæologer netop de Mænd, som særligt have beskjæftiget sig med Stenalderstudier ikke blot som Stuetheoretikere — hvorimod neppe mange af de Archæologer, hvis Tilslutning Dr. Müller paaberaaber sig, have haft Lejlighed til ved selvstændige Studier at gjøre sig en begrundet Mening om Spørgsmaalet.

Det er vistnok først og fremmest det Tiltalende ved selve Tanken i Forbindelse med Worsaaes veltalende Fremstilling, der har skaffet Hypothesen om Stenalderens Tvedeling saa mange Tilhængere.

Modstanden mod Stenalderens Deling er efter Dr. Müllers Mening borneret og meningsløs, og, siger han, ligesaa ynkelig, fattig og indholdsløs er den Opfattelse af Stenalderen, som den har at byde paa. — „Efter 30 Aars Forløb er Hypothesen om Samtidigheden mellem Stenalderens forskjelligartede Monumenter og mellem de forskjellige Oldsagformer

*) Ret betegnende i psychologisk Henseende er det, at Dr. Müller, der ikke forsømmer at ivre imod det Mislige ved at svække Tilliden til Modstanderen, selv hvor der kun er Tale om Rigtigheden af dennes (in casu Dr. Müllers) Bevisførelse — her som flere andre Steder i sin Antikritik saa ganske glemmer sine egne Formaninger, at han endog søger at vække Mistillid til sine Modstanderes Motiver.

ikke i Stand til at give Svar paa et eneste Spørgsmaal, og den er uden Forbindelse for ikke at sige i Strid med de Resultater, som ere vundne paa fremmed Grund. — Hvorledes er den nordiske Stenalder begyndt? Hvorfra fik Norden sin første Befølkning? Hvilke ere de ældre Monumenter og Sager, og hvilke de yngre? Var der dengang stagnerende Tilstande her i Nørden, en fortsat Udvikling eller mulig en Tilbagegang? Hvilke fremmede Indflydelser gjorde sig gjældende her, og hvilke Fremskridt ere selvstændigt gjorte i Norden? Hvorledes afsluttedes denne Periode? o. s. v., o. s. v. Paa alle disse Spørgsmaal giver Delingstheorien klart og bestemt Svar, medens Samtidigheds-Theorien kun gjentager: Alt er samtidigt". — Kampen mellem de to Theorier er saaledes en Kamp af den alvorligste Art — „en Kamp mellem Viden og Ikke-Viden, thi saa omtrent Alt, hvad der vides om den nordiske Stenalder, trues med Opløsning i næsten fuldstændig Negation"*).

Jeg maa med Skamme tilstaae, at jeg aldrig har vidst, at Hypothesen om Stenalderens Deling havde saa store og glimrende Resultater at henvise til. Men mon nu ikke ogsaa min ærede Modstanders Pen er løbet løbsk for ham her? Thi Spørgsmaalet om Stenalderens Tvedeling gjælder jo, som Navnet klart nok antyder, dette Ene: om Kjøkkenmøddingerne ere samtidige med Stengravene, eller om de tilhøre en tidligere og mere primitiv Kulturperiode.

Blandt alle de mange Spørgsmaal, som Dr. Müller her lader Delingstheorien give klart og

---

*) Antikritik, S. 303. — Udhævelserne ere mine.

bestemt Svar paa, findes der imidlertid ogsaa saadanne, som, ret besete, kun have meget lidt eller slet Intet at gjøre med Tvedelingen: saaledes annekterer han, som det synes, glat væk Prof. Montelius's Hypotheser om Gravkamrenes og om de forskjellige Redskabstypers kronologiske Rækkefølge, som om de høre med til Delingstheorien, medens de aldeles ikke have noget som helst at gjøre med den. Thi ganske vist deler Prof. Montelius Worsaaes Anskuelse om Stenalderens Deling, men lige saa vist er det, at han ad en hel anden Vej er naaet til sine Resultater om Formernes Udvikling og deres Betydning som tidsbestemmende Moment.

Det er heller ikke korrekt, naar Dr. Müller giver det Udseende af, at Modstanderne af Tvedelingen staae helt udenfor disse Undersøgelser, og ikke have Andet at sige til disse end deres: Alt er samtidigt; thi et af de betydeligste Bidrag til Belysningen af disse Forhold, skyldes jo Dr. Henry Petersen, uagtet han er en af Tvedelingens mest fremragende Modstandere. Det er altsaa ikke blot urigtigt men tillige vildledende, naar Dr. Müller betegner Modstanden mod Tvedelingen som „Samtidigheds-Hypothesen“; Navnet Enhedstheori vilde have været mere korrekt.

Dog alt dette havde kun lidt at sige, dersom min ærede Modstander kun havde Ret i det Ene, at Delingstheorien giver sikkert og bestemt Svar paa de Spørgsmaal, der falde ind under dens Omraade; men hvor langt det er fra, at dette er Tilfældet, har jeg i det Foregaaende haft Lejlighed til at paavise. Hvad der kaldes sikre og bestemte Svar, viser sig ved nærmere Undersøgelse kun at være løse Gisninger, der lade sig puste om som

Korthuse. Det falder derfor stærkt i det Komiske, naar Dr. Müller forklarer sine Læsere, at „Kampen mellem de to Theorier er en Kamp mellem Viden og Ikke-Viden“ og „en Kamp af den alvorligste Art, fordi saa omtrent Alt, hvad der vides om den nordiske Stenalder, trues med Opløsning“. Med nok saa god Føje kunde Modsætningen mellem de to Opfattelser karakteriseres som en Strid om, hvorvidt Videnskaben skal bygges paa løse Hypotheser eller paa uomtvistelige Kjendsgjerninger. Skulde det sidste Princip sejre, vil ganske vist en Del af de dristige Taarne og Tinder, hvormed en altfor livlig Fantasi har smykket Bygningen, komme til at forsvinde som usikre og svævende for meget i Luften, men at hele Bygningen vil styrte sammen, „at saa omtrent Alt vil opløses i næsten fuldstændig Negation“, som Dr. Müller profeterer, er en højst urimelig Overdrivelse. Hvad der hviler paa virkelige Kjendsgjerninger magter ingen Negation at rokke, det skal nok blive staaende.

Naar endeligt min ærede Modstander siger: „Negationen synes næsten at være Maalet, hvortil Angriberne af Stenalderens Tvedeling sigte“, saa kan dette vel egenligt rettest omskrives saaledes: disse Mennesker synes næsten at være gale. Thi Nihilisme, af hvad som helst Art den end er, kan kun forklares som et Udslag af Sindssyge. Dr. Müller har fundet en ny Form af Sygdommen: den videnskabelige Negation; den Ære vil jeg ikke søge at berove ham.

Jeg tillader mig nu hertil at føje et Par almindelige Bemærkninger, for ganske kort at gjøre Rede

for min Opfattelse af Stenalderen som en Kulturenhed.

Hverken Danmarks eller noget andet Lands Stenalder giver et blot tilnærmelsesvis fuldstændigt Billede af hin Tidsalders Kultur. Det er saa langt fra, at Udviklingen overalt har været ensartet, at man meget snarere kan sige, hvert Land, hver Landsdel giver sit særlige Bidrag til dette Billede, og indenfor de enkelte større Landsdele fremvise atter de enkelte Egne lokale Ejendommeligheder. Endvidere: ligesaa lidt som Udviklingen overalt har været ensartet, ligesaa lidt har den allevegne været lige rig; medens nogle Lande forholdsvis kun have givet et sparsomt Bidrag til Belysningen af Perioden, have andre overraskende store Resultater at henvise til.

For at faae et Billede af Stenalderen, et Billede, der viser, hvor langt Mennesket, forinden Metallerne kom op, var naaet frem i Kultur, maa man derfor nødvendigvis samle de enkelte Træk, hvor de findes i de forskjellige Egne af Evropa, og jeg mener, man er berettiget til at gjøre dette; thi det Fællesskab, som siden stedse har bundet dette Landomraade sammen til en Enhed i kulturhistorisk Henseende, synes allerede den Gang indtil en vis Grad at have været tilstede. Om Aarsagen hertil er den, at Fællesskabet allerede da var begrundet i Raceslægtskab, som den nyeste Tids Sprogforskning har søgt at vise, tør jeg ikke udtale nogen Mening om; men vist er det, at den Evne til at tilegne sig en Kultur og oparbejde den, den Perfektibilitet, som i saa høj Grad udmærker den ariske Race, kjendeligt nok allerede dengang var tilstede.

Skjøndt ukjendte med Metallernes Brug, vare

hine Mennesker i Besiddelse af gode Vaaben og Redskaber. Flinten forstod de at behandle med saa stor Dygtighed, at man til Trods for vor Tids tekniske Snilde nu til Dags ikke formaaer at eftergjøre deres Arbejder, ja ikke engang er i Stand til at forklare sig, hvordan de have kunnet opnaae saa mærkelige Resultater, og den iøjnefaldende Omhu, hvormed de behandlede deres forskjellige Redskaber, berettiger til at troe, at de have været ligesaa omhyggelige ved Forarbejdelsen af de Sager, de udførte med dem. At de allerede vare inde paa det egenlige Haandværks Methoder, er man berettiget til at antage, naar man seer, at de ikke blot tilhuggede og sleb Flinten, men ogsaa borede og savede i blødere Stenarter. De store Søbyer i Schweiz vise noksom, hvor flinke disse Mennesker vare som Tømrere og Konstruktorer. Vi veed endvidere, at de ikke blot tilberedte Skind, men at de ogsaa lavede linnede Stoffer af forskjellig Art, idet de baade forstod at filere og væve.

De ikke blot jagede og fældede Dyrene, men de ogsaa fangede og tæmmede dem, og det viser sig, at man allerede den Gang paa flere Steder har haft omtrent det samme Husdyrhold som nu. Vi veed fremdeles, at der var Stammer, som baade med Iver og Held syslede med Agerbrug og foruden flere Kornsorter dyrkede forskjellige Nytteplanter, særligt Hør. Det er ligeledes paaviseligt, at der i hine Tider maa have existeret ret udstrakte Handelsforbindelser, og at man navnlig ikke skyede Besværlighederne ved en lang Rejse og den endnu besværligere Transport for at skaffe sig det bedst mulige Raamateriale til Vaaben og Redskaber. Da Stenalderen derhos har efterladt sig Spor paa Øerne

ligesaa vel som paa Fastlandet, og det i Middelhavet og Atlanterhavet ligesaa vel som i vore Farvande, forudsætter dette, at hine Mennesker baade forstod at lave sig Fartøjer, der nogenlunde egnede sig til disse Farter, og at sejle med dem; thi med sin gode Villie vover intet Menneske sig milevidt ud paa det aabne Hav i en lille udhulet Kano som de, man har fundet Rester af i vore Moser. Cartailhac siger: „Nos ancêtres de l'âge de la pierre polie avaient la possession de la mer"; jeg vil nøjes med at sige: ogsaa vore Forfædre fra Stenalderen kæmpede dristigt med Havet, thi „allerede" paa Kjøkkenmøddingernes Tid havde de deres Stationer paa Øerne midt ude i Kattegat. Føjes endnu hertil, at man paa flere Steder har fundet Vidnesbyrd om en meget respektabel Begyndelse til en rationel Minedrift, og at der paa mange Steder bevisligt maa have herskel ordnede Samfundsforhold, maaske endogsaa med en ret fremskreden Arbejdets Deling, saa er hermed anført de vigtigste Grundtræk i det Billede, som de sidste 30 Aars Undersøgelser give af Stenalderens Kultur.

Det er umuligt at tvivle om, at slige Resultater kun kunde opnaaes gjennem en Udvikling, og herom tvivler sikkert heller ikke Nogen, selv om han seer med nok saa kritiske Øjne paa vor Stenalders Tvedeling. Men naar der saa spørges: hvordan er denne Udviklings Gang? Hvor har den haft sit Udspring? Hvor langt gaaer den tilbage i Tiden? Ja saa mangle vi endnu fuldstændigt Midler til at give et begrundet Svar. Have Stenalderens Folk bragt Betingelserne for denne Kultur med sig fra tidligere Opholdssteder længere imod Øst, eller have

fremmede Indvandrere været deres Læremestre, eller er Kulturen spiret frem af evropæisk Jordbund, ligesom Udviklingen er foregaaet her? Ingen er i Stand til at sige det. Ligesaa lidt er det muligt at paavise noget aandeligt Centrum, hvorfra den synes at have bredt sig.

Til en vis Grad seer det snarere ud, som om Udviklingen har været selvstændig paa de forskjellige Steder. Norden har sin Stenalder, Frankrig har sin, Schweiz har sin, og hver har sit eget og for de større Landomraaders Vedkommende tilmed et stærk sammensat Præg, hvilket turde indeholde et Vink om, at hvad den aandelige Udvikling angaaer, er Mennesket, selv under primitive Forhold det samme frie — om man vil, lunefulde — Væsen, som vi rose os af at være. Thi aabenbart vare hine Mennesker baade her og der i Stand til at tænke for sig selv og praktisk udforme deres Tanker efter deres egen individuelle Opfattelse, som og lunefulde eller selvstændige nok til ikke at efterabe deres Naboer i Et og Alt.

Ligesaalidt som man kan paavise Udviklingens Gang, ligesaalidt har man endnu fundet nogen Tidsmaaler, hvorved de forskjellige Stenalders-Fænomeners kronologiske Orden lader sig bestemme, eller hvorved man sættes i Stand til at gjøre sig en nogenlunde begrundet Mening om, hvorlænge Perioden har varet. At Flintredskabernes grovere eller finere Tilhugning snarere er vildledende end vejledende i saa Henseende, mener jeg at have godtgjort i det Foregaaende, og at det kun er Gjætteværk, naar man udtaler sig om Stenalderens Varighed, sees bedst, naar de forskjellige Forfattere bruge Tal for at give Læserne en mere bestemt Forestilling.

Men Et er man enig om, at Perioden maa have strakt sig over et meget langt Tidsrum, idet man nemlig anseer det for en Kjendsgjerning, at Udviklingen altid skrider overordenlig langsomt fremad under primitive Forhold. Hvorvidt denne Sætning har almindelig Gyldighed, veed man imidlertid ikke; men derimod veed man aldeles bestemt, at Modtageligheden for Kultur og Civilisation er højst forskjellig, ikke blot hos de forskjellige Racer, men ogsaa hos de forskjellige Folkeslag og Stammer indenfor samme Race. Det turde derfor være mindre vel betænkt, naar man saa ofte har paralleliseret det forhistoriske Evropas Stenaldersfolk med Folkestammer eller forsprængte Rester af saadanne, som endnu indtil vore Dage friste Livet under lignende primitive Vilkaar, stagnerende enten paa Grund af deres aandelige Uformuenhed, eller som Følge af deres fuldstændige Isolation, skilte, som de vare, fra hele den øvrige Verden og henviste til en Natur, der negtede dem de nødvendige Midler for at kunne føre deres Kultur videre.

Saaledes er Status, naar man i al Almindelighed skal opgive, hvad vi for Øjeblikket veed, og hvad vi ikke veed om Stenalderen. I Betragtning af, at Udbyttet i alt Væsenligt er Resultatet af kun 30 Aars Undersøgelser, vil Enhver, der efter Evne har været med ved dette Arbejde, selv om det kun er indenfor snevre Grændser, med Sindsro kunne finde sig i at blive udpeget som en Negationens Mand.

I tidligere Tid betragtedes Stenalderen, i alt Fald af Mange, som liggende udenfor Kulturhistoriens Grændser, idet man gik ud fra, at virkeligt Fremskridt og Udvikling i Retning af Kultur var utænke-

ligt, forinden Mennesket havde lært at udnytte Metallerne. Men da det nu har kunnet paavises, at Betingelserne for en Kulturudvikling allerede vare tilstede i Stenalderen, falder denne Forudsætning bort, og om det end villigt skal indrømmes, at Opdagelsen af Metallerne og deres Forarbejdelse har været en mægtig Loftestang til Udviklingens Fremme, tør man dog vist paastaae, at det i Virkeligheden er Mennesket selv, hans Snilde, Foretagelsesaand og Energi, hvorpaa ethvert Fremskridt og enhver Udvikling beroer.

De Resultater, som de senere Aars Undersøgelser have ført til i Ægypten, bekræfte fuldt ud Rigtigheden af denne Opfattelse. Det viser sig, at Værktøj af Sten og Kobber der ere blevne brugte jevnsidigt ligefra de ældste Tider og til Hyksosfolkets Indfald i Landet: at Tilhugningen af Flint havde udviklet sig til en høj Grad af Konst under det XII Dynasti, d. e. i den Periode, der gik nærmest forud for denne asiatiske Invasion, og at det daglige Værktøj paa den Tid hyppigere var af Flint end af Metal; at det først var under det XVIII Dynasti, da Broncen kom op, at Flinten stærkt begyndte at gaae af Brug, ligesom ogsaa Tilhuggerkonsten stærkt forfaldt; men at dette Materiale endnu om end kun undtagelsesvis benyttedes, da Romerne havde gjort sig til Herrer over Landet: og endeligt, at Jernet har været kjendt fra de ældste Tider, men aabenbart — d. v. s. efter Fundene at dømme — overmaade sparsomt brugt, saaledes at det først i moderne Tider har fortrængt Broncen fuldstændigt.

Det fremgaaer altsaa heraf, at paa den Tid, (IV Dynasti), da Pyramiderne ved Gizeh bleve byggede, og „da Ægyptens Konst og Kultur stod paa en

Højde, som den aldrig senere opnaaede" (Sayce), brugte man fortrinsvis Værktøj af Flint, og det turde dermed ogsaa tilfulde være godtgjort, at Metallets store Fortrin først gjøre sig rigtigt gjældende paa et langt mere fremrykket Stadium i Kulturudviklingen.

Forholdene i Ægypten give os altsaa Lov til at troe, at der ogsaa for Evropas Vedkommende har været en virkelig organisk Sammenhæng i Udviklingen, saa at den ene Kulturperiode er voxet op af og gradvis op over den anden, og maaske har taget langt mere i Arv fra Forgængeren, end vi formode. Saaledes kunde det jo f. Ex. være tænkeligt, at Broncealderen i Realiteten nærmest var en Metalskal, der var støbt over en Flintkjærne, og paa sine Steder har denne Skal maaske endog været temmelig tynd.

Selv om en saadan Sammenhæng i Udviklingen for Evropas Vedkommende ikke kan paavises ad historisk Vej, eftersom Overgangen fra Sten til Metal her ligger langt forud for de ældste skriftlige Overleveringer, saa har man dog maaske Grund til at troe, den har efterladt sig Spor i den Pietet, hvormed de gamle Romere ved forskjellige Skikke og Vedtægter bevarede Traditioner fra deres Stenaldersdage gjennem lange Tider, ja saa længe, at Forstaaelsen af dem efterhaanden fuldstændigt gik tabt. Thi det er jo utænkeligt andet, end at de oprindeligt maae have været sig deres Betydning fuldstændigt bevidst, og gaaer man ud herfra, saa maa man nødvendigvis ogsaa i disse Skikke og Vedtægter see et Vidnesbyrd om, at Romerne, eller rettere Italerne, i sin Tid ikke blot erkjendte Sammenhængen mellem deres oprindelige og deres

senere Livsvilkaar, men tillige med Ærbødighed mindedes, hvad de skyldte Fortiden — d. e. Stenalderens Kultur.

Denne korte Redegjorelse vil vise, at jeg fuldt ud erkjender det komparative Studiums Betydning for Archæologiens Vedkommende. Og jeg ikke blot erkjender dette, men troer ogsaa, at det ad denne Vej forhaabenlig med Tiden vil lykkes at finde Sammenhæng mellem mange af de Kjendsgjerninger, der nu rage isolerede frem af det Støv, hvormed Aarhundreder have dækket dem. Men paa den anden Side kan jeg ikke lukke Øjnene for den Fare, denne Methode rummer, særligt for Stenalderens Vedkommende, hvor en ydre Lighed i mange Tilfælde paa Forhaand er givet, i andre kun beroer paa Tilfældigheder, og altsaa ikke nødvendigt bunder i nogen indre Sammenhæng. Selv om altsaa Forholdene i saa vidt adskilte Egne som f. Ex. Nord- og Vest-Evropa frembyde visse, lad os endogsaa sige paafaldende Overensstemmelser, medfører dette dog ingen Garanti for, at de staae i nogen Forbindelse med hinanden, og kun Fundene fra de mellemliggende Landstrækninger ville kunne give Vished i saa Henseende. Ganske vist er det besværligt saaledes at maatte grave sig frem til sine Slutninger, men naar undtages de enkelte Tilfælde, hvor Forekomsten af et bevisligt indført fremmed Materiale optræder som Vidne, har den forhistoriske Archæologi ingen anden Methode, som den med Sikkerhed kan bygge paa.

I sin Antikritik indskrænker Dr. Müller sig til at behandle den ene af de tre Artikler i mine „Stenalderstudier“, den om de „trekantede Oxer“.

Efter „Punkt for Punkt at have begrundet, at Alt uden Undtagelse maa opfattes som hidrørende fra et mangelfuldt Kjendskab — som unyttige Tvivl — uberettigede Angreb paa Bevisførelsen — Misbrug af Udtalelser — ubegrundede Benegtelser o. lign.“ opgiver han sit besværlige Arbejde, i Erkjendelse af, „at det ikke vilde være til Gavn eller Glæde for Nogen“, om han gjennemarbejdede hele Bogen, og maaske En og Anden vil give ham Ret heri. Imidlertid har han dog ikke kunnet negte sig den Fornøjelse til Slutning at sige et Par venlige Ord i Anledning af en Bemærkning af mig i Artiklen om Øxeformernes kronologiske Rækkefølge, lydende paa, at en hel Del taler for, at den spidsnakkede Kile har været fort umiddelbart i Haanden og været brugt til at skjære med, en Formodning, som jeg grunder paa, at Kiler af denne Slags, saavidt mig bekjendt, aldrig vise Spor af nogen Skæftning, hvorimod de hyppigt udvise en Politur, der nok kunde tale for en stadig Gniden af Haanden. Særligt mener jeg, denne Tydning kunde finde Anvendelse paa spidsnakkede Kiler med afrundet skraa Eg.

Dr. Müller fremdrager dette Exempel og — „just dette, fordi det tør formodes, at naar Hr. Z.s Skrift forlængst er glemt, vil denne Tydning huskes og anføres som et godt Exempel paa Resultaterne af en vis Art af Syslen med det archæologiske Stof, som desværre fra Archæologiens første Dage har løbet jevnsides med det egentlige Studium, som det sees, lige til vore Dage“.

Dr. Müller under mig det godt, men den Berøm-

melse, han har tiltænkt mig, tilkommer mig uheldigvis ikke. Jeg maa nemlig oplyse om, at den paagjældende Tydning ingenlunde er ny. Den er først bleven fremsat af Morlot 1860*) i hans „Etudes Geologico-Archéologiques", hvor det hedder: „det er ikke alle „Øxer", der have været brugte som Øxer — en god Del af dem er ikke andet end Knive". — I hans Afhandling „L'Archéologie du Mecklenbourg" 1868, findes Tanken igjen mere udførligt fremsat, S. 34, og begge Steder er Texten ledsaget af den Tegning, som her gjengives (Fig. 64).

Fig. 64.

Evans udtaler sig i samme Retning i sin „Ancient Stone Implements of Great Britain", S. 158. „Det er sandsynligt", hedder det, „at ikke faa af de Redskaber, der gaae under Navn Celter, kunne have været bestemte til at bruges i Haanden, enten anbragte i korte Haandtag eller uden saadanne", og han henviser endvidere til, at man har Exempler paa, at vilde Folk i moderne Tider have brugt lignende Redskaber paa denne Maade, umiddelbart i Haanden, uden Anven-

*) Societé Vaudoise des Sciences naturelles, T. VI. S. 296.

delse af noget Skaft. Til denne Udtalelse slutter Prof. Montelius sig i sin „Sveriges Forntid“, S. 78, idet han tilføjer: „Sandsynligvis have ogsaa adskillige af de i Norden fundne Stenøxer været brugte, idet de holdtes i Haanden uden at være skæftede“.

Med et Svip af sin kritiske Svøbe har Dr. M. saaledes her sørgeligt reduceret tre velrenommerede Archæologer, under Forsøget paa at tage Livet af en usselig lille Dilettant. Dette minder saa stærkt om det berømte „syv med et Smæk“, at Verden snart tør vente at see ham staae alene tilbage som Nordens, ja hele Evropas eneste virkelige Archæolog. Hvis han da ikke selv skulde komme til Fortræd med sin knusende Kritik. Thi sæt, at et af hans Dommedagsslag ved et Uheld ramte ham selv i Stedet for hans Modstander, — sæt, at Kritikeren Dr. Müller uforvarende ogsaa kom til at slaae Videnskabsmanden Dr. Müller ihjel!

INDHOLDSFORTEGNELSE

I.

Tværpilene.

Tværpilene og Indvandringsspørgsmaalet. — Om Betegnelsen: l'âge de la pierre polie. — Tværpilen en raffineret og yngre Form end Pilespidsen. — Tværpilene i Gravgrotterne i Marne og de Baye's Tydning. — Eggen paa Tværpilene mere reel end Eggen paa de „trekantede Øxer". (S. 1—13.)

II.

Til Oplysning om Eggen paa den „trekantede Øxe".

Vinklen, som Egfladerne paa de „trekantede Øxer" danne. — Om de Beskadigelser, Eggen undertiden udviser. Kunne disse Beskadigelser bruges som Bevis for, at Redskabet har været brugt som Øxe eller Mejsel? (S. 20—37.)

III.

To „Bopladser".

Fundet ved Ringsøens Udløb. — Dets Karakter og Betydning for Spørgsmaalet om Stenalderens Deling, i Henhold til de fundne Redskaber og Dyrelevninger. — Orumaa Dyngen, Kjøkkenmødding ved Kølindsund. — Forskjellen mellem den og andre Kjøkkenmøddinger. — Dens Betydning for Spørgsmaalet om Stenalderens Deling. — Passer Navnet „Boplads" paa disse to Fund? (S. 38—57.)

IV.

Gnidmærker paa de „trekantede Øxer" og deres Tydning.

Hvad Gnidmærkerne paa de „trekantede Øxer" godtgjøre, og hvad de ikke godtgjøre. — Lignende Mærker paa uslebne

Redskaber af forskjellige Typer. — Forsog paa at frembringe disse Mærker. — Paavisning af, at den „trekantede Øxe" hele Stenalderen igjennem er bleven anvendt til et og samme Brug. — En Meningsforskjel om Flinttilhugning. — Huggeforsog med „trekantede Oxer". — Andre Beviser for, at Redskaber af samme Art ere blevne brugte som Egredskaber. — „Skivespaltere" sammenlignede med Smalmejsler.

(S. 58—84.)

V.

„Trekantede Øxer" med paabegyndt Slibning.

Hvorfor disse Stykker ikke kunne siges at repræsentere en Overgangsperiode mellem slebne og uslebne Egredskaber. — Andre Redskaber, med hvilke disse Oxer formentlig passende kunne sammenlignes. — Hvorfor ingen af dem har nogen Betydning i kronologisk Henseende.

(S. 85—100.)

VI.

Bevise de „trekantede Øxers" simple Tilhugning og det, at de mangle i Gravfundene, at de tilhøre en ældre og mere primitiv Kultur end Gravene?

Paavisning af, at Gravfundene ikke godtgjøre en Sondring mellem ældre og yngre Typer. — Gravgodset bestemt ved rituelle Skikke. — Tilhugningen paa dens forskjellige Stadier sammenholdt med Benævnelserne „raat" og „fint" tilhugget. — Tilhugningen i den palæolitiske Tid og i vor „ældre" og „yngre" Stenalder. — Methodisk Tilhugning og dens Paaviselighed gjennem alle Perioder. (S. 101—122.)

VII.

Kjokkenmoddinger.

Hypotheserne om de to Stenalders-Indvandringer. — Repræsentere Kjøkkenmøddingerne et Tidsrum, stort nok til at refærdiggjøre disse Hypotheser? — Om Kjøkkenmøddingernes Beskaffenhed og Indhold. — Forsog paa at tyde dem. — Franske Kjøkkenmøddinger. — Benævnelsen „Skaldynger".

S. (123—144.)

VIII.

Til Belysning af Dr. Müllers Karakteristik af Modstanden mod Stenalderens Deling, et Opgjør og en Redegjorelse. — Videnskab og Dilettantisme.

(S. 145—163.)

Afbildningerne

ere for største Delen tegnede af Forfatteren efter selve Gjenstandene og skaarne i J. F. Rosenstands xylografiske Atelier. I de enkelte Tilfælde, hvor de ere Reproduktioner af andre Afbildninger, findes det angivet ved Figuren. — Hvor intet Maal er opgivet, er Størrelsen ½.

NORDISK ARKÆOLOGI

STENALDERSTUDIER

III

AF

L. ZINCK

KØBENHAVN

DET NORDISKE FORLAG

BOGFORLAGET · ERNST BOJESEN

1901

Oplag: 700 Ekspl.

H. H. Thieles Bogtrykkeri

DET NORDEVROPÆISKE

DYSSE-TERRITORIUMS STENGRAVE

OG DYSSERNES UDBREDELSE I EVROPA

AF

L. ZINCK

RÉSUMÉ EN FRANÇAIS

KØBENHAVN

DET NORDISKE FORLAG

BOGFORLAGET · ERNST BOJESEN

1901

Udgivet med Understøttelse af Carlsberg-Fondet

I.

Det nordtydske Dysseterritorium, herunder Holland medregnet, falder i en større vestlig Provinds, indbefattende Landene Vest for Elben, og en mindre Østersøprovinds, der naaer indtil Oder. De holsten-lauenborgske Lande forbinde disse to Provindser og knytte dem paa samme Tid til det skandinaviske Dysse-omraade.

Jeg vil først forsøge paa at give en Fremstilling af de arkæologiske Forhold i Landene Vest for Elben, særligt i Hannover.

Hvad angaaer Dyssernes Fordeling indenfor det paagjældende geografiske Omraade, tør man vel næppe lægge altfor stor Vægt paa Forholdene, som de nu ere eller have været i Mands Minde.

Af de 56 hollandske Dysser, der ere til Rest, ligge fuldt og vel et Halvthundrede paa de store Heder i den østlige Del af Provindsen Drenthe, og aabenbart er det denne Omstændighed, der har bevaret dem — der, hvor de laae, fandt Ingen nogen Fordel ved at ødelægge dem. Sandsynligvis stiller Sagen sig ikke anderledes i Hannover og Oldenborg[1]. Ved at gjennem-

[1] For Oldenborgs Vedkommende har jeg kun haft Henry Petersens Oplysninger i Aarbøg. f. nord. Oldkynd. 1881: Om Stenalderens Gravformer i Danmark, og Notitser nedskrevne paa hans Studierejse 1879, at bygge paa; men at Forholdene der i alt Væsenligt ere de samme som i de omliggende Lande, er tydeligt nok.

gaae J. H. Müllers: Vor- und frühgeschichtliche Alterthümer der Provinz Hannover[1] faaer man et ret levende Indtryk af en stadigt fremadskridende Ødelæggelse af de gamle Oldtidsminder, idet baade de store Stengrave og Højene, der indeholdt Sten i større Mængde, paa mange Enge ligefrem ere blevne benyttede som Stenbrud, der have maattet levere Materiale til Veje, Anlæg af Sluser og Bygninger, baade store og smaa. Aabenbart er det gaaet værst ud over Dysserne i de frugtbare Egne, og maaske er dette da Grunden til, at de nu mangle fuldstændigt paa store Strækninger.

Men efter de ældre Beretninger at dømme seer det dog ud, som om Dyssebyggernes Kultur ikke overalt har fundet lige god Jordbund, men er trivedes bedre paa en Eng end i en anden; særligt gunstige Betingelser synes den at have haft i det østlige Lüneburg med tilgrændsende Altmark, dels i de osnabrückske Landskaber: Hümmling, Lingen, Bersenbrück og Osnabrück. Gjennem Meppen og Beutheim har denne vestlige Gruppe sandsynligvis staaet i Forbindelse med den hollandske i det tilgrændsende Drenthe[2].

Ogsaa i de nordlige Egne mellem Elben og Weser optræde Stengravene talrigt paa flere Steder (Geeste-

---

[1] Udgivet efter Forfatterens Død af J. Reimers, Hannover 1893, og indeholdende alle de Oplysninger, han havde kunnet finde om Landets Gravhøje og Stensætninger.

[2] Dette fremgaaer, som det synes mig af det hos Müller anførte Citat af Keyslers Antiquit. septentr. p. 7, lydende paa, at der af Stensætninger fandtes „aliquot prope Benthem, 9 diversae magnitudinis ad pagum Borger, 16 fere ad Drowen". Thi at der her er Tale om de hollandske Byer Drouwen og Borger, hvor Henry Petersen fandt de paagjældende Monumenter, og ikke, som Müller mener, to Stednavne Børger og Drope i Hennover er dog vist mest rimeligt.

münde og Neuhaus a. d. Oste), men mangle derimod ganske i hele den sydlige og paa store Strækninger af den mellemste Del af Landet: hele Hildesheim, flere Kredse af Hannover — det vestlige Lüneburg, og der er heller ikke nogen Tradition, som taler for, at de nogensinde have været der. Det samme gjælder om det nordvestlige Hjørne af Landet — Øst-Friesland, herfra nævnes kun een Dysse.

Man har gjort den Bemærkning[1], at Sydgrændsen for de store Stengrave falder nær sammen med den Linie, der markerer Udstrækningen af de nordiske Gletschere i Istiden, og denne Omstændighed giver Oplysning om, hvorfra Materialet til Dysserne stammer. Maaske vil det ved nærmere Undersøgelser vise sig, at naar der er Egne indenfor Dysseterritoriet, hvor Stengravene mangle eller kun ere meget faatallige er dette for en væsentlig Del begrundet deri, at ogsaa Rullestensblokkene kun ere sparsomt tilstede paa de Steder (f. Ex. Øst-Friesland?).

Karakteristiske for de hannoveranske Stengrave ere de kolossale Blokke[2], som man aabenbart med Forsæt

[1] Krause und Schoetensack: Die megalithiscke Gräber Deutschlands. Zeitschr. f. Ethnologie 1893. Sitz. Ber. S. 106.

[2] Exempelvis kan anføres en „Hünenbett" ved Barcamp (Nr. 2) med 57 Kredssten 1,75—2,33 M. høje; en anden do. (Nr. 3) med 47 Kredssten 1,75—2,62 M. høje S. 138; „Karlstein", et Kammer med 3 Overliggere 2,62—3,50 og 4 M. lange (S. 274); Bruneforth, Kammer med 11 Overliggere, hvoraf Nr. 1 4,50 M. l. og 2,40 M. br., Nr. 2 3 M. l. 3,20 M. br. og 1,40 M. tyk (S. 242). Her som i det følgende henvises der stadig til Müllers „Alterthümer d. Prov. Hannover„, naar Bogens Titel ikke anføres.

For Oldenborgs Vedkommende omtaler Henry Petersen en „Hünenbett" Langdysse. 1,60 M. lang hvis Randsten gennemgaaende var 1,62 M. høje medens Endestenen maalte 2,62 M.

har udsøgt, saavel til selve Gravbygningen, — særligt til Overliggere — som navnlig til Stenkredsen, hvormed Anlægget i Reglen var omhegnet. Disse storslaaede ydre Forhold synes ofte at have taget Undersøgernes Opmærksomhed vel stærkt fangen; thi medens Beretningerne i Reglen meget omhyggeligt opgive Maal paa Overliggernes Længde, Bredde og Tykkelse, faar man ligesaa almindeligt kun sparsomme eller slet ingen Oplysninger om den Grav, de dække over.

„Hünenbetten" med sin Omhegning af store Sten udgjør i Reglen et Parellelogram med to korte og to lange Sider. Inde paa den indhegnede Plads, som undertiden er brolagt, ligger Graven, et firsidet Kammer, i Reglen ikke langt fra den ene Ende, men undertiden ogsaa i Midten. Kun sjeldent har Hünenbetten to Kamre, et ved hver Ende, i et Tilfælde har man ment at kunne paavise fire, men rigtignok kun smaa Grave (Kister). Undtagelsesvis er Anlægget skævt, trapezformet, smallere i den ene Ende end i den anden.[1] Alt i alt viser det sig saaledes at være nær beslægtet med den nordiske Langdysse.

Mindre almindelige end de aflange ere de ovale Hünenbetten, dog spille de en ikke ubetydelig Rolle i den vestlige (osnabrückske) Gruppe. Undtagelsesvis ere de indhegnede med en dobbelt Stenkreds[2], og i et Tilfælde lyder Beretningen endog paa en tredobbelt[3]. De ere forholdsvis bredere og kortere end de aflange. Det maa bemærkes, at hverken Kammerets Størrelse eller dets Beliggenhed synes at være betinget af Sten-

---

[1] Exempelvis anføres Edendorf Nr. 95 og Emmersdorf Nr. 103 S. 84.

[2] Jfr. f. Ex. S. 254.

[3] S. 246.

kredsens Form. Endeligt forekommer der ogsaa enkelte Exempler paa, at Hynenbetten kan være rund. Men om denne Form end er en Undtagelse, godtgjør den dog sit Slægtskab med de andre, idet Kammeret i enkelte Tilfælde følger Hovedreglen og er beliggende ved en Side i Nærheden af Randstenene i Stedet for i Midten af Kredsen.

Almindeligvis er Jordsmonnet indenfor Randstenene i Niveau med det omgivende Terrain, undertiden danner det en diminutiv kunstig Høj paa omtr. 1½ Fods Højde, og endelig viser der sig paa enkelte Steder en egen Type, lange Jordvolde „ligesom Dæmninger", under hvilke der ligge Kamre skjulte. De tilhøre alle den østlige Gruppe[1].

Paafaldende er det, at der ved de 16 Stengrave, som nævnes i Kredsen Geestemünde, ikke synes at være Spor af ydre Stensætning, enten dette nu skyldes en lokal Ejendommelighed, eller at Stenene i tidligere Tid ere blevne sprængte og bortførte, ligesom det er gaaet med adskillige af Kamrenes Overliggere. Exempler paa at Stenkredsen saaledes i Tidernes Løb er forsvunden, forekommer ogsaa om end sjeldnere hos os. Der kan ikke paavises nogen Regel for Hünenbetternes Orientering efter Himmelhjørnerne; nogle ligge i Retning N-S, andre Ø-V, andre igjen N-V—S-O

[1] Ved Oldendorf (Kreds Lüneburg) ved Schieringen (Kr. Bleckede) og ved Daudick (Kr. Stade). Bredden er 10 Skridt medens Længden vexler fra 45 til 125 Skridt (S. 138, 143 og 163).

Lignende Høje kjendes ogsaa i Danmark, (jfr. C. Engelhardt: Langhøje i Danmark i Aarb. f. nord. Oldk. 1877) hvor de synes at tilhøre baade Slutningen af Stenalderen og Broncealderen; ligesaa i Holsten: („jfr. Arch. f. Anthrop. und Geol. Schlesw. Holst. III W. Splieth: Eine Gruppe von Grabhügeln der ältesten Bronze Zeit in Holstein", Nr. 7).

eller N-O—S-V og selv indenfor samlede mindre lokale Grupper er der samme Regelløshed[1].

Hünenbetter forekomme omtrent bogstavelig talt af enhver Længde mellem 6 og 60 M.[2]; medens der

[1] Exempelvis anføres Jestorf Kr. Uelzen med en Gruppe paa 7 Høje, hvoraf 3 ligge N-S, 2 V-O, 1 S-V—N-O og 1 N-V—S-O, jfr. S. 80.

[2] Hünenbetternes Længde angivet i Meter.

6 M.	(S. 90, 140)	21 M.	(S. 139)
7 —	(S 139)	21,33 —	(S. 140)
7,33 —	(S. 140)	22 —	(S. 4)
7.58 —	(S. 82)	22,66 —	(S. 4)
7,84 —	(S. 139)	23.33 —	(S. 87)
8 —	(S. 40)	24 —	(S. 286)
9,33 —	(S. 80. 87, 162).	25,33 —	(S. 243)
9,63 —	(S. 139)	26.66 —	(S. 88)
10 —	(S. 209, 80)	28 —	S. 82)
10,50 —	(S. 139)	30 —	S. 84)
10,66 —	(S. 140)	32 —	(S. 139)
11 —	(S. 248)	33,33 —	(S. 163)
11,68 —	(S. 139)	36,21 —	(S. 136)
12 —	(S. 139, 80)	36,50 —	(S. 265)
12,30 —	(S. 86)	38 —	(S. 265)
13,33 —	(S. 80)	38,33 —	(S. 161)
14 —	(S. 4)	40 —	(S. 144)
14,66 —	(S. 76)	41,33 —	(S. 265)
15.33 —	(S. 252)	43,22 —	(S. 39)
16 —	(S. 4, 67, 86, 267)	45 —	(S. 138)
16,5 —	(S. 247)	46 —	(S. 82)
16,66 —	(S. 162)	46,66 —	(S. 162)
17,33 —	(S. 87)	47,30 —	(S. 138)
18 —	(S. 4)	50 —	(S. 138)
18,5 —	(S. 144)	51,40 —	(S. 138)
18,33 —	(S. 84)	53.33 —	(S. 87)
19,27 —	(S. 139)	56 —	(S. 138)
20 —	(S. 138)	60 —	(S. 162)

En halv Snes Stykker naae endnu et godt Stykke ud over denne Længde, lige til 116 M.

ikke kan opstilles nogensomhelst Regel for Forholdet mellem Længde og Bredde[1].

Gravkammeret som er lukket paa alle Sider har altid Form af et Parallelogram uden Hensyn til Indhegningens Form. og med nogle faa Undtagelser[1] er det, efter Beretningerne at dømme, retvinklet. I Henseende til Størrelsen er der næsten lige saa stor Forskjel for Kamrenes Vedkommende som for Stensætningerne, hvormed de ere omgivne. Forholdet lader sig dog vanskeligt oplyse, da Angivelserne snart lyde paa Meter, snart paa Skridt, og Maalet et Sted er taget udvendigt, et andet Sted indvendigt og gjældende selve Graven. Saa meget er dog sikkert, at Kamrene i den vestlige (osnabrückske) Gruppe gjennemgaaende ere meget større end i den ostlige Del af Landet, men først naar man ordner de opgivne Maal for hver

---

[1] Som Exempel paa hvor forskjellig Hünenbetternes Længde kan være, om de end have samme Bredde, anføres følgende Række r:

Bredde.	Længde.		Bredde.	Længde.	
4 M.	6 M.	(S. 90)	5,33 M.	12,30 M.	(S. 86)
4 —	12 —	(S. 139)	5,33 —	16 —	(S. 67)
4 —	21 —	(S. 139)	5,33 —	21,33 —	(S. 140)
4 —	30 —	(S. 84)	5 —	30 —	(S. 138)
4 —	41,33 —	(S. 265)	5,33 —	38,33 —	(S. 87)
3,50—4 —	116 —	(S. 82)	5 —	40 —	(S. 138)
5,33 —	7,33 —	(S. 140)	5,25 —	43,22 —	(S. 39)
5,33 —	9,33 —	(S. 87)	5,40 —	70 —	(S. 158)

[1] Et Par Kamre ved Oitzen i Kr. Uelzen maale saaledes 1,75 M. ved den ene Ende, men 2,33 M. ved den anden (S. 87), og seer man hen til den store Forskjel i Længde, som Overliggerne ofte udvise, er det ikke usandsynligt, at der er mange lignende Tilfælde blandt den store Mængde Kamre, som ikke ere blevne nærmere undersøgte.

Gruppe opdager man, hvor stor Forskjellen er. For Oversigtens Skyld ere alle Maal her omsatte i Fod. Der findes

af Kamre i den østlige Gruppe — i den vestlige Gruppe

Antal	Længde		Antal	Længde	
5	7	Fod	„	„	
8	10—14	—	„	„	
9	15—18	—	1	18	Fod
7	20—24	—	„	„	—
3	33	—	4	26— 36	—
			6	56— 72	—
			4	80—102	—
			1[1]	278	

Paa de største af Stengravene i den østlige Gruppe passer saaledes Benævnelsen dækkede Gange — „allés couvertes“ — allerbedst.

Uheldigvis have Kamrene omtrent alle lidt svær Overlast, og mange ere tildels ødelagte, men endnu er der dog hist og her saa meget levnet, at man kan gjøre sig en Forestilling om deres oprindelige imponerende Udseende.

Saaledes omtales et Kammer ved Werlte (Kr. Hümmling), der endnu fremviser 14 indtil 3 M. lange Overliggere og 32 Sidesten, skjøndt den ene Ende af det er ødelagt, og uden om det findes Rester af en Stensætning, 52 Skridt lang; ved Thuine (Kr. Lingen) findes et Kammer med 16 Dæksten af 3 M.s Længde og 40 Sidesten, indhegnet af en dobbelt oval Kreds af Randsten, den yderste 46 Skridt lang og 13 bred, — og

[1] Kun Endepartierne ere bevarede, saa Beretningen staaer ikke fuldt til Troende.

ved Hüven (Kr. Hümmling) et Kammer med 13 Overliggere og 35 Sidesten, omhegnet med en tredobbelt Krands af Randsten[1].

Kamrenes indvendige Bredde, om hvilken der haves en Række Oplysninger fra Lüneburg og Stade, vexler fra 0,87 M. til 2,92 M.; men de fleste maale imellem 1,40 M. og 1,75 M., og det turde være meget faa Kamre, baade i den ene og den anden Gruppe, der naae en Bredde af 2,92 M., om overhovedet noget gjør det. Man bliver i saa Henseende noget mistroisk ved at gjennemgaae de opgivne Længdemaal paa Overliggerne, thi der er jævnligt mellem dem en, der ikke holder Maal med den opgivne Bredde af Graven, som f. Ex. naar det hedder Kammerets Bredde i Lysningen 1,75 M., medens en af Overliggerne kun er 1,46 M. lang (S. 87).

Forholdet mellem Kamrenes og den hele indhegnede Hünenbetts Størrelse synes at være ganske uvilkaarlig, idet der saavel forekommer Exempler paa smaa Kamre i store Stensætninger, som paa store Kamre i smaa Stensætninger, et Sted omtales f. Ex. et Kammer med 2 Overliggere omgivet af en Stensætning, af 70 Skridts Længde og 12 Skridts Bredde, et andet Sted er det et Kammer med 12 Overliggere medens Stenkredsen kun er 27 Skridt lang og 7 bred.

Den Iagttagelse, Henry Petersen gjorde baade for de hollandske og oldenburgske Stenkamres Vedkommende, at de vare nedgravede i den faste Jord i det Mindste indtil deres halve Hojde[2], finder ogsaa An-

---

[1] S. 246, 254, 245.

[2] „Om Stenalderens Gravformer i Danmark", Aarb. f. nord. Oldk. 1881. S. 360 og 362.

vendelse paa de hannoveranske. Kun meget sjelden rage Sidestenene op, saa de kunne gjøre sig gjældende ved Siden af de svære Overliggere. Snart melde Beskrivelserne, at Dækstenene hvile paa Dragerne i en Højde over Jordfladen af en Fod eller saa omtrent, snart ere kun et Par af Sidestenene eller slet ingen af dem synlige, i nogle Tilfælde ere ogsaa Dækstenene „sunkne“ halvt i Jorden og i andre har Kammeret gjort sig helt usynligt[1]. Ligheden med de nordiske Langdysser og deres dækkede Kister bliver i dette Tilfælde end mere iøjnefaldende, særligt naar det af Overliggernes ringe Størrelse eller Hünenbettens ringe Bredde næsten med Nødvendighed fremgaaer, at den skjulte Grav stærkt maa nærme sig Kisten, baade i Form og Størrelse[2].

Der synes ogsaa at være Grund til at formode, at Kammerets indvendige Højde under disse Forhold mange Gange ikke er særlig stort; et underjordisk Kammer i en Hünenbett ved Velgen maalte saaledes 3.50 M. i Længden, svarende til en Bredde af 1,75 M. og en Højde af 1 M., var altsaa i Virkeligheden kun en stor Kiste. Men paa den anden Side er det vist nok, at mange af Kamrene have ligesaa anselig en Højde som de nordiske Gangbygninger. — En Del af dem ere selv virkelige Gangbygninger.

Af de 24 Stengrave, Henry Petersen fik Lejlighed til at see paa nært Hold i Drenthe, vare de 14 Gang-

---

[1] For den østlige Gruppes Vedkommende anføres flere Exempler fra Uelzen S. 81 og 82, medens Wächter i sin Statistik bemærker, at der i Meppen, Hümmling og det tilgrændsende Oldenborg forekommer underjordiske Kamre, „der ere helt usynlige“.

[2] Saaledes ved Haassel og Niendorf S. 62.

bygninger[1]. Saa stort et Procentantal har Hannover dog langtfra at opvise, Gangbygningen er der kun en Undtagelse fra Reglen. I den østlige Gruppe omtale Beretningerne 5 (4 i Kr. Lüneburg 1, i Kreds Stade) og ingen i det tilgrændsende Altmark; i den mellemste Del af Landet nævnes 1 (Kreds Syke), og i den vestlige Gruppe 11, — tilsammen et forsvindende Antal i Sammenligning med den store Mængde Gravkamre, der haves Oplysninger om.

Gangen er stedse anbragt paa den sydlige eller østlige Langside af Kammeret, alt eftersom dette er orienteret, og den er stedse kun kort. Almindeligt lyde Beretningerne paa „2 saakaldte Indgangssten“ eller „Indgangspiller“; i det højeste er Antallet af Sidestenene 4, to og to lige overfor hinanden, og kun i et Tilfælde[2] ere disse forsynede med Overliggere; men Beskrivelsen lader rigtignok Læseren her i Tvivl om, hvorvidt den paagjældende lille Udbygning („Vorbau“) er aaben ind til Graven. End mere gaadefuld lyder v. Estorffs Beskrivelse af to Kamre ved Niendorf i Uelzen, hvor der ikke nævnes Gang eller Indgangspiller men tales om en „Adgang i Trappeform“ paa den ene Langside[3]. Saavidt man kan skjønne af Beretningerne, staaer Gangen i intet Tilfælde i Forbindelse med den ydre Kreds, saa at Kammer og Stensætning bliver et organisk Hele.

---

[1] l. c., S. 359.

[2] Det smukke Kammer ved Thuine (S. 254).

[3] Maaske er det den samme Ordning som ved Langdyssen i Stubberup Have paa Møen, der omslutter et rektangulært Kammer; ved hvis ene Ende flere Sten ere lagte over hinanden ligesom Trappetrin. Afbildning i P. A. Madsens: Gravhøje og Gravfund fra Stenalderen i Danmark (S. 33), Tavle XXXX, Nr. 63. Ogsaa fra Slesvig haves der et Exempel paa en lignende Ordning, som vi senere faae at see.

Ligesaa faatallige som Gangbygningerne ere de egentlige Dysser, smaa eller mindre Kamre, der kun dækkes af een Overligger. Kun et Par Stykker omtales i de vestlige Landskaber, Resten tilhører den østlige Gruppe og navnlig Elbegnene fra Harburg Nord efter; i Uelzen er der kun et Par, i Altmark ingen.

Det synes imidlertid tvivlsomt, hvorvidt de kunne siges at udgjøre en egen Type. Fem- eller sexkantede Kamre som de nordiske forekomme ikke. Formen er ufravigelig firsidet ligesom paa de store Kamre, og deres Sammenhæng med disse godtgjøres end yderligere, naar Dyssen, som der haves Exempel paa, ligger i den ene Ende af en oval Hünenbett, eller — i et Tilfælde, hvor Randstenene danne en Rundkreds — henne i den ene (østlige) Side af denne. Forøvrigt have nyere Undersøgelser ført til det Resultat, at flere af de Dysser med 3 eller 4 Sidesten, som de ældre Beretninger melde om, sandsynligvis ere Rester af større Kamre[1], og omvendt viser det sig af ældre Beretninger, at der, hvor der nu ligger en Dysse med een Overligger laa der i tidligere Tid et større Kammer[2]. Imidlertid er det sikkert nok, at der paa visse Egne findes enkelte virkelige Dysser, og det kan vel næppe betvivles, at der forhen har været adskilligt flere. Fra Wentzendorf i Harburg Kredsen hedder det saaledes 1809: „Der er endnu mange Stenmonumenter i denne Egn. Paa Høje, der sandsynligvis ere opkastede og omgivne med en Kreds af meget store Sten, er der rejst 3 store, noget flade Sten, der danne Væggene til et Kammer, som dækkes af en større ligeledes flad Sten".

---

[1] Jfr. S. 277.

[2] F. Ex. Mockelstedt S. 194.

Stengravene i Altmark[1], nu den nordøstlige Del af Prov. Sachsen, slutte sig saa nøje til de hannoveranske, at der dem vedrørende kun vil være et Par Bemærkninger at føje til foranstaaende Beskrivelse. Fra ældre Tid haves der fra disse Egne Beretninger om henved 200 stensatte Grave; nu er der kun 45 tilbage, de allerfleste i ødelagt Tilstand. De ovale Stensætninger ere her omtrent ligesaa talrige som de firsidede. Gangbygninger ere ukjendte, men i et Par Tilfælde ere Kamrene forsynede med en Aabning paa den ene Side. Dækstenene ere næsten altid ordnede efter Størrelsen, saaledes at den sværeste ligger øverst i Rækken, en Iagttagelse, som ogsaa gjælder for enkelte Egne i Hannover[2]. Runde Kamre (Dysser med en enkelt Overligger) kjendes i to Exemplarer.

Foruden de store Stengrave forekommer der ogsaa i Altmark Kamre af kun en Meters Bredde — der ere omgivne af en rund Stenkreds, dækkede af en Jordhøj, og „synes bestemte til kun at rumme et Lig“. Ellers ere baade Kamre og Stensætninger af Middelstørrelse, de første dækkede af 2—7 Overliggere og i Reglen 6 Fod høje og ligesaa brede, de sidste 24—47 M. lange og 8—10 M. brede.

Af og til omtales fra Hannover skaalformede Fordybninger, „Bluthlöcker“, som forekommende paa Overliggere eller paa store fritliggende Sten, der ikke staa i direkte Forbindelse med Gravene, saakaldte Offersten. Langt hyppigere ere Beretningerne om Kamre af kløvede eller forarbejdede Sten. I det Lüneburgske er

---

[1] Krause og Schoetensack i „Die megalitische Gräber Deutschlands, I. Altmark“, i Zeitschr. f. Ethnol. 1893. S. 106 og flg.

[2] F. Ex. Steinstedt i Kr. Neuhaus a. d. Oste (S. 187).

saaledes et af de navnkundige 7 „Stenhuse“ ved Fallingsbostel bygget af spaltede Granitblokke, der paa Indersiden ere bearbejdede og glatte; det samme siges om et Kammer ved Velgen. Ligesaa meldes der fra Osnabrück — „Dækstenene ere aabenbart bearbejdede paa Undersiden“. Fra Steinstedt i det Nordlige berettes der om 10 Gravkamre, der alle havde glathuggede Vægge, og fra Geestemünde anføres om et Kammer, at det „navnlig udmærker sig ved sin Regelmæssighed og den omhyggelige Bearbejdelse, de indvendige Sideflader have faaet“.

Da Iagttagelserne ere gjorte af Forskjellige og paa forskjellige Steder, kan man vel næppe betvivle deres Rigtighed.

Hvor Kammeret er blevet nærmere undersøgt, har det vist sig, at Bunden enten var brolagt eller forsynet med et Gulv af faststampet Ler. En sjelden Gang berettes det tillige, at Mellemrummene mellem Sidestenene vare tilstoppede med „Mørtel (Ler), saa fast som Cement“ (S. 208). Formodentlig har dette været den almindelige Fremgangsmaade; Pakning med afpassede Sandstensfliser i horizontale Lag, som vi kjende den fra vore Kamre, omtales ikke.

Om Gravenes Indhold foreligger der uheldigvis kun kortfattede og sparsomme Meddelelser. Paa systematiske Undersøgelser og samlede Fund skorter det beklageligt. Slebne Øxer (Kiler) saavel af Flint som af andre Stenarter, og Flintpile, tresidede (hjerteformede) og tværeggede, udgjøre tilligemed talrige Lerkar eller Skaar af saadanne Hovedbestanddelene af Gravgodset; hertil kommer saa end videre Flintflækker, blandt hvilke fremhæves „savformede“, og undertiden Ravperler, rør- eller skiveformede. Men i Reglen findes

der kun nogle faa Stenredskaber i hver Grav, den Dødes Udstyr har aldrig været særligrigt.

For Altmarks Vedkommende omtales desuden Øxe-Hamre af temmelig simple Former, hvortil nu og da komme Smalmejsler og Flintspaaner; derimod synes Ravperler at mangle i de Landstrækninger.

Af Ligene selv har man, efter hvad Krause oplyser[1] ikke fundet ringeste Spor hverken i Altmark eller de tilstødende Distrikter af Hannover, ligesom Fund af Skeletter fra Stenalderen overhovedet er en stor Sjeldenhed i hele Nord-Tydskland. Men selv om det er Reglen, at Knoglerne af Ligene ere fuldstændigt opløste — et Forhold, der ogsaa om end temmelig sjeldent optræder i vore Stenkamre, gives der dog Undtagelser; Exempler paa, at der er fundet Ben i Mængde i Stenkamre i de osnabrückske Kredse kunne anføres[2], og i et Tilfælde vides det ogsaa, at der i et Kammer i Altmark er fundet et Skelet[3] med et Kranium af smuk dolichocephal Form, og om Halsen paa Liget fandtes en Broncering.

Medens dette, hvad Virchow, oplyser, er den eneste Gang, at der, saavidt man veed, er fundet Sager af Metal i Gravkamrene i Altmark, udvise de foreliggende Fundberetninger fra Hannover forholdsvis ikke saa faa Tilfælde, i hvilke Kamrene der have haft et mindre rent stenalderligt Præg baade hvad Gravskik og Udstyr angaar. Jeg anfører følgende:

1. Aflang Hünenbett med underjordisk Kammer 3,50 M. l., 1,75 M. br. og 1 M. dybt, bygget af

---

[1] Die megalitische Gräber Deutschland. S. 125.

[2] Saaledes 2 Kamre ved Haste, Kr. Osnabrück. Müller l. c. S. 279.

[3] Virchow i Zeitschr. f. Ethnol. 1881. S. 220.

bearbejdede Granitblokke og 4 Dæksten. Inde i denne store Kiste fandtes ved den ene Side en mindre 0,58 M. h., hvori en Urne, indeholdende Ben, Sand og en Flintdolk. Velgen (Kr. Uelzen, Lüneburg) (S. 86).

2. Et Kammer i en Hünenbett ved Wennekath (Kr. Lüneburg), undersøgt 1876, indeholdt kun en enkelt Urne med Hank, hvori laa et lille „Bikar“ og brændte Ben, dækkede med Sand (S. 49).

3. I et Kammer ved Eyendorf (Kr. Winsen) fandtes en massiv Guldring og en Spindesten (S. 151).

4. Et stor Kammer ved Steinbeck (Kr. Harburg) indeholdt flere Urner med Ben og Kul, 2 Knive og 1 Dolk af Flint (S. 156).

5. I en „Hünengrab“ ved Lühnenspecken (Kr. Stade), et Sværd med rigtforziret Haandtag, en Kniv og en fin Mejsel af Bronce (S. 184).

6. Et stort underjordisk Kammer ved Achim (Kr. af samme Navn) med Stenbro, hvorpaa Lerkar med brændte Ben, nogle smukt forarbejdede Kiler og „flere saadanne Sager“ (S. 216).

7. Et underjordisk Stenkammer ved Meppen (Kr. Osnabrück) indeholdt „efter Sigende“ flere Urner, Lansespidser af Bronce, Stridsøxer af Sten og 3 raat forarbejdede Gudebilleder af brændt Ler (S. 237).

7. I et underjordisk Stenkammer ved Harrenstätte (Kr. Osnabrück) fandtes henved 30 Lerkar af forskjellig Form, baade Urner fyldte med Ben og større eller mindre Drikkekar, 3 Stenkiler, 2 Flintknive og en lille Lerperle (S. 251).

9. Et Kammer med fire Sidesten og en Overligger, hvori „efter Sigende“ er fundet en Urne med Ben, foruden andre Potteskaar. (Wulften, Kr. Osnabrück S. 278).

10. I en rund Hünenbett en Dysse med 4 Sidesten og en kolossal Overligger. „efter Sigende" indeholdt den et Skelet med mange Broncesager (Gansau, Ueltzen) S. 88.

Maaske kunde hertil føjes endnu et Par Grave[1], men det Anførte turde være tilstrækkeligt[2]. Hvad Betydning der kan tillægges disse Fund vil man imidlertid bedst kunne skjonne om, naar de sees i Sammenhæng med de Forhold, der karakterisere Udviklingen i Overgangsperioden fra Sten- til Broncealder.

Som det tidligere er omtalt, have Stenkamrene overalt indenfor hele det paagjældende Territorium fra Elben og til Eysel en ret iøjnefaldende Tilbøjelighed til at krybe i Jorden, for tilsidst helt at skjules af den og blive usynlige. Hermed begynder en Omformning af Gravanlægget, og gradvis taber dette derefter sine gamle Karaktermærker. Det lave Jordlag, der i mange Tilfælde tuede sig indenfor Randstenene, voxer op til en anseelig Høj, der i Reglen antager rund Form, og ligesom Hünenbetten har sin imponerende Stenkreds, jevnligt endog en dobbelt; dog er den inderste i alle Tilfælde skjult under Jorden.

Inde i Højen, der undertiden er helt brolagt i Bunden ligesom den gamle „Bett", ligger et Stenkammer, i Reglen ligeledes brolagt og til en Begyndelse

---

[1] f. Ex. Schieringen, Kr. Bleckede, Lüneburg S. 142.

[2] Der er ogsaa hos os enkelte Gange fundet Bronce i de store Stenkamre, men hvor en systematisk Undersogelse har gjort en kritisk Prøvelse af Sammenhængen mulig, har det, som af Henry Petersen godtgjort, vist sig, at de fremmedartede Sager skyldes Efterbegravelser og i Reglen tilhore et senere Afsnit af Broncealderen. Jfr.: Om Stenalderens Gravformer. A. f. n. O. 1881. S. 323 og flg.

af ret anseelig Størrelse og samme Bygning som de ældre. Dette er det første Stadium i Udviklingen. Saa efterhaanden som Ligbrændingen trænger igennem, skrumper Kammeret ind til Kiste, og Kisten atter til en lille Kasse, netop stor nok til at rumme en Urne, eller og forsvinder den helt, og kun en lille Stump Stenbro bevarer Mindet om den oprindelige Gravbygning[1].

Derefter kommer Turen til Højen, der svinder ind til en lav Tue, som i sidste Instans dækker over en enkelt Urne; og endeligt nedsættes denne simpelt hen i et Hul i Jorden, undertiden omgiven af nogle løse Sten, der snarere repræsentere en uddøende Tradition end tilsigte Beskyttelse, thi i de fleste Tilfælde maae de have knust Urnen, forinden Graven blev helt lukket.

Saaledes er med faa Træk Gangen i denne Udviklings- eller Afviklingsproces, hvorunder den Dødes Hus først omformes og derpaa lidt efter lidt demoleres for tilsidst helt at forsvinde. Der kan næppe være Tvivl om, at denne Omformning svarer til en ligesaa gjennemgaaende men gradvis skeet Forandring i Opfattelsen af Sjælens Beskaffenhed og Forestillingerne om det hinsidige Liv.

Jeg har her søgt at gjengive det Billede, der efterhaanden formede sig for mig under Arbejdet med at

---

[1] Der er ogsaa en anden Udviklingsrække, hvor Kammer og Kiste opløses til en sammenhobet Dynge Sten, snart mindre snart større, undertiden i sig selv en ret anseelig Høj inden i den større, og forsynet med sine egne Randstene — en Type, der ogsaa er vel kjendt i Norden, baade i Hertugdømmerne og i Danmark. Overhovedet udvise Gravene fra denne Periode i Nord-Tydskland saa mange Ligheder med dem hos os, at et nøje Sammenhæng i Udviklingen ogsaa for den Tids Vedkommende er givet.

sammenstille og ordne Grave og Fund efter deres forskellige Karaktermærker. Men det følger af sig selv, at et saadant Oversigtsbillede kun indtil en vis Grad svarer til Virkeligheden. De Linier, der markere en Udvikling som denne, der har strakt sig over et saa stort Territorium og utvivlsomt gjennem et langt Tidsrum, ere ikke trukne efter Lineal. De forskjellige Skikke have længe bølget frem og tilbage, ere undertiden løbne jevnsides og undertiden ind i hinanden, og særligt synes dette at have været Tilfældet i det første Tidsafsnit, — der er Høje med Kamre, som gjemme ubrændte Lig med Stenredskaber, medens andre have et ret broncealderligt Præg, og der er Høje uden Kamre, i hvilke der endnu findes ubrændte Lig men med fuldt Bronceudstyr, medens atter andre dække over Baalpladser med lutter Stensager[1].

Aabenbart har der fundet en stærk Brydning Sted mellem det Nye og det Gamle, og naar man seer paa de arkæologiske Forhold, forklares dette, saavidt jeg kan skjønne, paa simpleste Maade saaledes, at Broncealderens Kultur ved sin første Optræden her vel strax er trængt stærkt paa og har vundet Indgang, medens den ældre Kultur dog endnu en Tid lang har været saa livskraftig, at de gamle religiøse Forestillinger og Skikke foreløbig ikke blot delvis hævdede deres Plads ligeover for det Nye, men til en vis Grad tvang dette ind i de gamle Former.

Hvorom Alting er, deri tager man næppe fejl, at denne Overgangstid med dens mange Brydninger og Kombinationer af Nyt og Gammelt er et Kompromis,

[1] Jfr. f. Ex. Sengcampe S. 107; Wennekath S. 149; Kirchtimke S. 231; Zeven S. 231; Ritzberg S. 196.

en Gaaen paa Akkord, der peger hen til en fredelig Udvikling som dens nødvendige Forudsætning. Saaledes som de arkæologiske Forhold ere, synes det umuligt eller i alt Fald meget lidt rimeligt, at den nye Kultur her kan være baaret frem af en indtrængende sejerrig Fjende.

Sammenhæng i Udviklingen er et af de mest karakteristiske Træk i disse Landes forhistoriske Arkæologi, og dette Sammenhæng gjælder ikke blot Sten- og Bronce- men ogsaa den ældre Jernalder. Denne Tanke maa paatrænge sig Enhver, naar man seer, hvordan Grupper af Broncealders Gravhøje oftere slutte sig umiddelbart til Grupper af fritliggende Stengrave[1], medens de yngre Urnegravpladser paa lignende Maade undertiden ere anlagte lige op ad og i ligefrem Forbindelse med Gravhøjene[2]; eller naar man seer, at Befolkningen i Broncealderen med Forkjærlighed nedgrave deres Urner umiddelbart op til Randstenene omkring en Hünenbett, eller endog benytte denne til Gravplads[3]. Sammenhænget mellem Sten- og Broncealderen viser sig dog maaske mest tydeligt i de mange Tilfælde, hvor Stenredskaber ere fundne i Broncealders Grave, saavel Høje som Urner[4], og jeg skjønner ikke

[1] Jfr. v. Estorffs Bemærkninger om Niendorf (S. 81 og 82) og Mushards om Sievern (S. 192).

[2] Saaledes ved Werder, Alstedde, Gansau, Molsath, Rätzlingen. S. 48, S. 285, S. 112.

[3] Jfr. S. 105 Emmendorf; S. 85 Dörmte; S. 88 Gansau; S. 87 Oitzen; S. 209 Wallhöfen; S. 107 Klein Prezier; S. 287 Darpvenne.

[4] Exempelvis anføres: Nienburg: Høj med Urne i Bunden, i Urnen en Naal af Bronce og Sandstenskile (S. 13). — Do.: Høj med Urne, hvorved en Landsespids af Flint og Skaar af et andet Lerkar, hvorunder en Flintkniv (S. 19). — Uelzen: Høj med brændte Lig, Mejsel af Flint og 2 Bronceringe (S. 113). — Apensen: Høj

andet, end at vi her staa overfor et reelt Sammenhæng: Brugen af Stenredskaber har fortsat sig i større eller mindre Omfang gjennem hele Broncealderen.

Om Tiden, som disse Fund tilhøre, kan der ikke strides: hvad enten man anseer de dem tilhørende Stensager som Ting, der have været brugte af Vedkommende i levende Live, eller, hvad der dog som sagt i flere Tilfælde falder noget vanskeligt, som en Slags Relikvier fra tidligere Dage — Gravene, hvori de ere nedlagte, tilhøre Broncealderen.

Anderledes stiller Sagen sig med den Sammenblanding af Gammelt og Nyt, der karakteriserer de Stenalders Gravkamre med broncealderlig Gravskik eller Gravgods, som vi ovenfor have omtalt. Da det Fremmedartede her tilhører en senere Tid, er ogsaa Muligheden for en Indblanding i senere Tid ved Efterbegravelser jo ikke blot tilstede, men maa paa Forhaand frembyde sig som en ganske naturlig Forklaring, der kun kan modbevises, saafremt Gravgodset bestaaer baade af Sten- og Broncesager, og det af de sidstes Beliggenhed i Graven fremgaaer, at de ikke kunne være nedlagte efter de andre[1].

---

med Urne og „Brandsted", hvorpaa Halvdelen af en Flintkile (S. 183). — Cammerbusch: Høj med Urne, hvori Egenden af en Kile (S. 184). — Schweindorferfeld: Høj med Urne, hvori tilhuggen Flint (S. 302). — Lübeln: Urnemark, Fund af 4 Urner med 3 Øxer, 4 Kiler, 51 Benperler (S. 129). — Sassendorf: Gravplads med Urner og forskjellige Stenredskaber (S. 149). — Mundersum: Gravplads, hvorpaa fundet 6 hele og mange knuste Urner tilligemed 6 Pilespidser, en Stridsøxe og mange med Konst tilhugne Flintsager i Form af Knive og andre Redskaber, hvorimod der ikke fandtes noget af Metal (S. 258).

[1] I nogle enkelte Tilfælde har man bevisligt Indblandinger fra en langt senere Tid. Saaledes er der i et Stenkammer ved Glesen fundet en romersk Lampe (S. 258); et andet ved Bramstedt inde-

Enkelte Beretninger lyde nu ogsaa paa, at der er fundet Rester af Jern i Stenkamre, og i disse Fund søgte Dr. Hostmann og hans Meningsfæller under deres Kamp mod Tredelingen, Sten- Bronce- og Jernalder, en Støtte for den Paastand, at Jernet overalt har været kjendt og brugt før Broncen, at der overhovedet ikke har været nogen Broncealder, men at Jernalderen støder umiddelbart op til Stenalderen. Dr. Olshausen, som i den Anledning underkastede de paagjældende Fundberetninger en kritisk Prøvelse, er imidlertid kommen til det Resultat, at et Par af Fundene aabenbart ere gjorte i „Betten“ udenfor Kammeret, medens de andre ere i den Grad tvivlsomme, at der ikke kan bygges nogetsomhelst paa dem[1], og deri har han vistnok fuldstændig Ret, navnlig er Beretningen om det vigtigste af dem haabløs forvirret[2].

Om at sætte Broncefundene ud af Spillet paa samme Maade kan der nu dog ikke være Tale. For de allerflestes Vedkommende synes enhver Tvivl om, hvorvidt Sagerne ikke maatte være fundne udenfor Kamret at være udelukket, og enkelte af Beretningerne ere klart nok fremgaaede af en omhyggelig Undersøgelse af Kammeret. Heller ikke behøves der megen Omtanke for at erkjende, at vi ligesaa lidt uden videre

---

holdt blandt andet romerske Monter fra Kejsertiden (S. 207), og i en „Hünengrab“ ved Ritterhude fandtes et Smykke af forsølvet Kobber med billedlige Fremstillinger, der „aabenbart vare af romersk eller byzantinsk Arbejde (S. 211). Det er bekjendt, at ogsaa Dysserne i Nord-Afrika frembyde enkelte Exempler paa en Benyttelse under Romernes Herredømme.

[1] Olshausen: Die angeblichen Funde von Eisen in steinzeitlichen Gräben. Zeitschr. f. Ethnol. 1893. Sitz Bericht. S. 89 og flg.

[2] Tannenhausen i Kr. Aurich. S. 308.

kunne erklære disse Fund for at hidrøre fra Efterbegravelser eller senere Indblandinger.

Efter de Oplysninger, der foreligge om de hidtil gjorte Erfaringer, repræsenteres den rene Stenalders Grave i det nordvestlige Tyskland af Hünenbetternes Stenkamre, medens Jordhøjene med eller uden Stenkister og Kamre tilhøre Broncealderen, dog at de tillige vise os Overgangsperioden mellem de to Kulturafsnit, hvor de gamle og nye Gravskikke endnu kjæmpe med hverandre[1]. Thi det Mellemled, Gravpladser som den ved Tangermünde[2] i Altmark, 5 à 6 Mil Nord for Magdeburg, udvise, med ubrændte Lig, nedgravede paa flad Mark og udstyrede med Stenredskaber, men kun enkeltvis forekommende Broncesager, kjendes ikke fra Hannover. Den eneste svage Antydning til en Gravplads fra denne tidlige Tid skriver sig fra en Hünenbett[3], i hvilken der mellem Kammeret og Randstenene fandtes nedlagt 6 ubrændte Lig, de tre udstyrede med Broncesmykker. Foruden disse nævnes der, det jeg

---

[1] Hvor umiddelbart Gravformerne støde op til hinanden sees af Forhold som det ved Harrenstätte (S. 251): 3 Kamre omgivne af en Stensætning, 25 Skridt lang og 13 bred, det Hele skjult under en Sandhøj. Kamrene vare byggede af Fliser af Kisel og maalte, de to omtrent 4 til 4,50 M. i Firkant, det tredie kun 2,33 M. I det vestlige Kammer fandtes kun en Del Kulstykker; det midterste, der næsten var 3 M. højt og sat af 8 Sten, indeholdt foruden Urner med brændte Ben flere større og mindre Kar, 3 Stenkiler, 2 Flintknive og en Lerperle. Det østlige Kammer var helt tomt, et Forhold, der ofte kommer igen i Højgravene, ja undertiden indeholder hele Højen efter Sigende ikke Spor af Grav eller Gravgods.

En lignende Grav som den ved Harrenstätte omtales ved Werpeloh (S. 245).

[2] Jfr. Zeitschr. f. Ethol. 1883, 1884, 1885 og 1887.

[3] Klein Prezier, Lüneburg, S. 107.

har kunnet see, kun et eneste ubrændt Lig (med Broncesager), der er fundet paa flad Mark, alle andre Fund af ubrændte Lig stamme enten fra de store Stenkamre eller fra Højene: i sidste Tilfælde har man saa af og til fundet Liget sammen med Stenalders Gravgods, hyppigere med Bronce og i enkelte Tilfælde uden noget Medfølge af Gravgods; men i Et og Alt ere disse Fund saa faatalllige[1], at man faaer et levende Indtryk af, at Broncen er kommen i Følge med Ligbrændingen.

Dette nøje Sammenhæng mellem Stengravene og Højene gjør det umuligt at drage en bestemt Grændse til Bestemmelse af, hvor det Gamle ender og det Nye begynder, og ligesaa vel som den gamle Tids Skikke lade sig forfølge ind i Højene, maa man fornuftigvis kunne vente at finde Spor at den nyere Tids Skikke i Stengravene. Ingen vil kunne mene, at fra den Dag eller det Aar, da den første Hoj blev opkastet, blev der ikke mere bygget et eneste Kammer eller anlagt en eneste Hünenbett: der maa have været et kortere eller længere Tidsrum, vistnok tilmed af forskjellig Varighed i de forskjellige Egne, hvor de to Skikke ere gaaede jevnsides.

Disse Forhold og de Slutninger, de med Nødvendighed afføde, tør ikke oversees, naar man søger at klargjøre sig, hvad Betydning der maa eller kan tillægges de Broncealders Fund, der ere gjorte i Stengravene. Muligheden for, at Broncerne og Urnerne med brændte Ben skyldes Efterbegravelser fra senere Tid, er vel fremdeles til Stede; men det er saa langt fra nødvendigt at tye til denne Løsning, at deres Sam-

[1] I den vestlige Del af Landet synes de helt ukjendte.

tidighed med Graven endog er en ganske naturlig Ting, naar disse Fund sees i Sammenhæng med de andre her paaviste arkæologiske Forhold.

Hermed troer jeg at have gjort Rede for alle væsentlige Enkeltheder vedkommende Stenkamrene i den vestlige Dysseprovinds i Tydskland. Tilbage staaer nu at prøve, om det ved en saglig Undersøgelse, der kun bygger paa de faktiske Forhold, er muligt at naae til en begrundet Mening om, hvorvidt Stenkamrene i det nordvestlige Tydskland kunne antages at være ældre end de nordiske, eller om det Modsatte er Tilfældet. Hvad oplyse Gravene, og hvad deres Indhold i saa Henseende?

Af Beretningerne fremgaaer det klart nok, at Gangbygningerne i det nordvestlige Tydskland og Holland ikke indtage nogen Særstilling, men kun ere at betragte som en Varietet af de almindelige, helt lukkede, store kisteformede Kamre. Saaledes have alle Undersøgere seet paa dem: Ingen har skjænket dem nogen særlig Opmærksomhed, og den lille „Vorbau“ eller de smaa „Indgangspiller“ omtales kun med et Par Ord. Ligesom de andre store Kamre ere de meget almindeligt baade i Holland, Hannover og Oldenborg knyttede til Hünenbetten. Hos os udgjøre Gangbygningerne derimod en bestemt særskilt Type ved Siden af Langdysserne.

I og for sig skulde det vel synes givet, at en Sammenkobling af de to Typer maa være af senere Oprindelse end den enkle Type. Og som Forholdene ere hos os, bekræfte de formentlig ogsaa nærmest en saadan Antagelse. Den almindelige Form for Gravene i Langdysserne er det lille kisteformede Kammer sat

af to lange og to korte Sten. langt mindre hyppigt optræder den polygone Form, og kun en sjelden Gang rumme de en lille Gangbygning. Ligeover for disse enkelte Exempler paa en Kombination af Gangbygning og Langdysse staaer den rene Gangbygnings Type med Hundreder af Kamre. Hvad er saa mest rimeligt, enten at ansee de faa Undtagelser som Udløbere fra den oprindelige Skik, eller at stille dem i Spidsen for Rækken som de ældste, som dem, med hvilke Gangbygningstypen tillige med, d. v. s. sammenkoblet med Langdyssen, er indført til os fra Nordtydskland? Det skulde synes ganske mærkeligt, om en ny og dertil baade storslaaet og betydningsfuld Skik knap nok skulde have faaet Lov til at slaae rigtig Rod, men strax var bleven omformet, og Gangbygningen udsondret som en egen selvstændig Type.

Dog dette bliver kun et personligt Skjøn, og den modsatte Anskuelse lader sig ikke afvise uden Beviser. Disse levere Gravgodset fra de hannoveranske Kamre os.

Ligesom det er Tilfældet ved Fund fra vore Gangbygninger, udgjøre Lerkar en væsentlig Bestanddel af Ligudstyret i de nordtydske Stenkamre, og blandt de almindeligt optrædende Former ere nogle ogsaa velkjendte hos os.

Først maa nævnes den lille Flaske med mer eller mindre kugleformet Bug og en snever lige opstaaende Hals, der paa Midten er prydet med en udstaaende Krands eller Krave, ikke ulig en Lyse-Manchet. Formen er almindeligt forekommende fra Stenkamre i hele det nordvestlige Dysseterritorium, og findes[1] mer eller mindre talrigt repræsenteret i de lokale Samlinger.

---

[1] Ifølge Henry Petersens Dagbogsoptegnelser.

I Danmark ere disse Kar karakteristiske for Lang- og Runddyssernes Grave: de smaa rektangulære Kister og Kamre[1], men forekomme derimod ikke i Gangbygningerne.

Dernæst er der Skaale med vid Munding og med jevnt skraanende, enten lige eller med mer eller mindre buede Sider; undertiden er der rundt omkring Bunden en ophojet Kant, der tjener til Fod, eller de ere udstyrede med smaa Ben[2]. Denne Type kjendes ligesaa lidt fra vore Dysser som fra Gangbygningerne, men viser sig først i de jydske og holstenske „Enkeltgrave", dækkede af en lille Høj, der, som vi senere faae at see, bevisligt tilhøre det allersidste Afsnit af Stenalderen. Frk. Mestorf fandt den i Aasbütler Gravene[3], og ved de sidste Aars systematiske Udgravninger i Jylland er der fremkommet flere Exemplarer fra Skads, Anst, Hammerum og Slougs Herreder, i et Par Tilfælde endog dekorerede ganske i samme Stil som de hannoveranske[4].

Den tredie Form falder sammen med den i vore Gangbygninger og mindre Dysser almindeligt forekommende Type paa Krukker: Kar med mer eller mindre buget Underdel, fra hvis lidt indbuede Rand Overdelen hæver sig som en snart højere, snart lavere opstaaende Krave, der i Reglen skraaner eller buer lidt ind efter, op imod den vide Munding. Ligheden mellem de danske og nordtydske Kar af denne Form strækker sig ogsaa til Ornamenterne. Men i Tydskland fremtræde

---

[1] Jfr.: Om Stenalderens Gravformer i Danmark, S. 345.

[2] Afbildninger hos Lindenschmit: Die Alterthüm. uns. heid. Vorzeit I. III, Taf. 4, og i Müllers: Vor- und frühgeschichtl. Alterth. d. Prov. Hannover Taf. IV.

[3] Afbildning i Zeitschr. für Ethnol. 1889 S. (468) Fig. 5.

[4] Nationalmuseet, Skab 73 og 75, No. 10,828, 12,509, 14,665 o. fl.

disse Kar undertiden ogsaa med Tud. Hos Lindenschmit[1] findes afbildet et saadant Kar, fundet i en Stengrav ved Osnabrück, med en kort Tud anbragt oppe under den forzirede Rand; et af de sammesteds afbildede Skaar synes at stamme fra et Kar af samme Konstruktion, og at disse ikke ere enestaaende Undtagelser tør vel antages, da Koenen[2] karakteriserer Typen med de Ord: „Topfartige Gefässe mit oder ohne Henkel. zum Theil mit Ausguss versehen."

I Sammenhæng hermed kan bemærkes, at Henry Petersen i Oldsagsamlingen i Bremen fandt et Kar af paagjældende Type — uden Tud — og ganske med samme Dekoration som de nordiske, og indeholdende brændte Ben og Aske. Som Findested var opgivet Ritzberg ved Langen, hvorimod nærmere Oplysninger manglede[3]. I dette Tilfælde taber Fundet dog næppe derved sin Betydning, thi ligesaa vist som det er, at Hundreder af Urner ere blevne tømte for deres Indhold, inden de have naaet Samlingerne, næsten ligesaa bestemt tør man sige, at de ikke senere ere blevne fyldte igjen; der er den største Sandsynlighed for, at havde de Ben ikke været i Karret, da det blev fundet, vilde de ikke være der nu, eller den Gang H. P. saa Karret.

At alle tre Former have været samtidigt i Brug, fremgaaer af Fundberetningerne. Saaledes fandt i sin Tid Grev Münster i et stort Kammer ved Seeste (Kr.

[1] Die Alterthüm. uns heidn. Vorzeit, I, III, Taf. 4, Fig. 8.

[2] H. Koenen: Gefässkunde der vorrömischen, römischen und fränkischen Zeit in den Rheinlanden, Bonn. 1895, S. 22.

[3] I Henry Petersens Dagbøger nævnes der ogsaa fra Museet i Oldenborg Skaar af et Kar fra en Stengrav, med Forsøg til en Tud i Form af en gennemboret Tap.

Osnabrück) saavel Kar af den for vore Gangbygninger almindelige Form — et Par findes afbildede hos Bonstetten[1] — som flaskeformede Kar, af disse ikke mindre end 11 Stykker, dels kugleformede dels med skarpt tilløbende Bug — et afbildet hos Müller[2], og endeligt Skaale med jevnt udbøjede Buelinier og nogle med en lav Fod; paa et Kar havde denne Fod „ti Spidser".

Beskrivelsen sætter os dog i dette Tilfælde ikke i Stand til med fuld Sikkerhed at dømme om Skaalenes Form. Men fra 3 store Kamre ved Driehausen (Darpvenne) Kr. Wittlage, gjorde Grev Münster ligeledes et meget stort Fund af Lerkar, baade Krukker, Skaale og Flasker, og en af disse Skaale er den hos Lindenschmit afbildede[3]. Den hos Müller afbildede (N. 31) skriver sig fra et Kammer ved Ueffelen, der ligeledes indeholdt en Masse Kar, „urne-, skaal- og bægerformede", men kun een Flaske. En Skaal af samme Slags er fundet ved Lähden, Kr. Hümmling i et Stenkammer, tilligemed en Mængde Skaar af andre Kar, men om disses Form oplyses Intet[5]. Den hos Müller af-

[1] A. de Bonstetten: Essai sur les dolmens. Genève 1865. Pl. V, Fig. 1 og 3.

[2] Pl. IV, Fig. 26.

[3] l. c. Fig. 4

[4] Bødiker: Alterthümer im Kreise Meppen. Archiv f. Geschichte u. Alterthumskunde Westphalens II, S. 189 Fig. 6.

[5] Foruden Lerkar fandtes i Graven ved Ueffeln: 1 sleben Kile, 1 Flintsav, 20 Flintknive og Pilespidser, 1 Spyd af Flint og 4 skiveformede Ravperler; ved Dreihausen: 18 slebne Kiler af Flint, Hornsten, graat Marmor og Porfyr; 8 Flintknive, 2 runde gjennemborede Sten, 38 smaa ($1^1/_2$—$3^1/_2$ Cm.) kileformede Sten, 1 stor skiveformet, 8 flade, 7 cylindriske og 2 rorformede Ravperler; ved Seeste: 2 slebne Flintkiler, nogle Knive og Pilespidser, men ingen Ravperler, „som vi hidtil have fundet i alle Kamre".

bildede, halvkugleformede Skaal med 4 Ben (Taf. IV 34), der i Form fuldstændigt svarer til den, der er blevet fundet i de holstenske Enkeltgrave ved Aasbüttel, opgives at være fundet i Halter Daren, i Nærheden af Osnabrück, og hidrører efter de Oplysninger, Teksten giver (S. 276), fra et stort Kammer, af hvilket endnu 16 Sidesten og 5 Overliggere, men kun 1 af Kredsstenene vare tilbage.

Som Enhver vil see, tale disse Fakta for sig selv — naar Karformer, som hos os tilhøre Grave, der ere yngre end Gangbygningerne, findes i de store nordtydske Kamre, kunne disse ikke ret vel antages for at være ældre end vore Gangbygninger. Om nu de paagjældende Fund alle stammede fra de almindelige store Kamre uden Gang, kunde der maaske endda gjøres Indsigelse mod Slutningens Rigtighed, men den omtalte Skaal fra Herthum ved Lähden fandtes i et stort Kammer med syv Overliggere, anlagt i Retning Ø—V og „med fire Dragere ligesom Adgang“ paa Sydsiden.

Det synes hermed omtrent godtgjort, at man i Nord-Tydskland er vedbleven at begrave i de store Stenkamre lige til Stenalderens Slutning, og den Formodning, at man hist og her har holdt fast ved de gamle Gravsteder indtil helt ind i Broncealderen, vinder vel ogsaa derved i Sandsynlighed.

Den Skik at begrave de Døde i fritstaaende Stenkamre har, saa vidt det nu kan oplyses, afsat sine sydligste Udløbere i Altmark, lidt Nord for Magdeburg. Ved Byen Ebendorf, Kr. Wolmirstadt, findes der her et Kammer i Form af et skjævvinklet Trapez, 9 M. l., 1,25 M. h. og 1,25 M.—1 M. br., idet det løber smallere til ved den ene Ende. Fra denne udgaaer der, ligeledes under en skjæv Vinkel, en Sidearm, omtrent halv

saa lang og knap 1 M. bred. den hele Bygning dækket med Overliggere af Granit. Efter hvad den altmarkske Archæolog Danneil har oplyst, skal der paa denne Egn tidligere have været en Gruppe af saadanne Grave, men paa nær denne ene vare de alle før hans Tid ødelagte. Ved Undersøgelsen af Ebendorf-Kammeret fandtes der paa den brolagte Bund Rester af ubrændte Lig tilligemed 14 Lerkar[1].

Som bemærket af Krause har saaledes denne Grav ikke saa lidt Lighed i Form med de nordiske Gangbygninger. Imidlertid er der den væsentlige Forskjel, at den Arm af Kammeret, der skulde svare til Jettestuernes Gang, er lukket, d. e.: ligesaa vel som det større Kammer har den sin Endesten. Men i hvert Tilfælde kan der ikke ret vel tænkes at være noget direkte Sammenhæng mellem denne Grav og de nordiske Gangbygninger, da den sydligste af disse, som vi senere skulle see, ligger næsten 40 Mil fra Ebendorf. Der er desuden andre Sammenligningspunkter nærmere for Haanden.

Saaledes opdagedes 1862 et temmeligt lignende T formet Stenkammer ved Afgravning af en Gravhøj i Kr. Zeven i Hannover. „Hver af Armene, hedder det, „var saa lang som et almindeligt Bondehus. Paa Bunden forefandtes et tykt Lag Aske og Kul, og Sidestenene vare stærkt ildskjørnede; Ben fandtes der ingen af, og af Gravgods kun en Flintkile og en trugformet „Malesten“ af Granit[2]. Et lignende Kammer, dækket med Fliser, i hvilket man ligeledes fandt stærke Spor af Brand og enkelte Stenredskaber, omtales mellem Mindesmærkerne i Kr. Bremervörde[3].

---

[1] Krause und Schoetensack: Die megalithishe Gräber Deutschlands. Zeitschr. f. Ethn. 1893 S. 163 o. flg.

[2] Müller S. 231.

[3] ib. S. 235.

Hvad angaaer de i Kammeret ved Ebendorf fundne Lerkar, behøve vi derimod ikke at gaae længere end til Gravpladsen ved Tangermünde nogle faa Mile længere mod Nord for at finde den samme ejendommelige Form og Dekoration: Underdelen af Udseende som en flad Skaal med skarpt udløbende Sider til Randen, hvorfra Overdelen hæver sig med høje Vægge, heldende lidt ind efter mod Mundingen; en massiv Hank, cylinderisk og bueformet, udgaaer fra Underdelens skarpe Rand og er med den anden Ende fastgjort næsten helt oppe under Karrets Overkant. Overdelen er prydet med et Belte af omløbende parallele Linier, som dog paa nogle Kar ere afbrudte paa flere Steder, saaledes at Kolonner af horizontale Linier vexle med smalle, aabne Mellemrum. Baade Karrene og Ornamenteringen paa dem er klodset og skjødesløst gjort.

En Sammenligning mellem de Afbildninger, Krause giver af disse Kar[1] og Afbildninger af Krukker fra Tangermünde[2] godtgjør, at der er det nøjeste Slægtskab mellem dem. Men at Karrets Form har udviklet sig af, eller hænger sammen med Krukkeformen fra Stenkamrene i Altmark[3], synes ligesaa vist, og hvad angaaer Ornamenteringen, findes det ejendommelige Motiv allerede paa Kar fra de store Kamre i Hannover og Oldenborg[4].

Paa den anden Side viser der sig ligesaa bestemt et Sammenhæng mellem Stenkammeret ved Ebendorf

---

[1] Zeitschr. f. Ethn. 1893, Taf. XII, Fig. 1000 a og flg.

[2] Zeitschr. f. Ethn. 1887, Fig. 3 og 4, og 1887, Taf. VIII, Fig. 3.

[3] Fig. 35 hos Krause.

[4] Saaledes paa Skaalen fra Halterdaren (se foran) og paa Skaar af oldenborgske Kar, afbildede i Günthers fotograf. Album, Berliner Ausstellung 1880, Section V, Pl. 12 og 13.

og Gravene i sydligere Egne; thi foruden de nævnte Hankekrukker fandtes der i den ogsaa nogle af de saakaldte „Trommer“, der ligeledes forekomme i Thüringens Grave, i enkelte Tilfælde ved brændte Lig[1]. Ebendorf Gravens Betydning, som et Mellemled mellem de nedersachsiske Stengrave og dem i Øvre-Sachsen og Thüringen, er dermed godtgjort. Om de sidste her kun et Par Ord for Oversigtens Skyld.

Ogsaa indenfor det nævnte Landomraade har det en Tid lang i Stenalderen været Skik at begrave de Døde i stensatte, større eller mindre Kister. I Modsætning til de nordtydske Kamre ere disse altid dækkede af Høje eller nedgravede i Jorden og alle uden Undtagelse satte af tilhugne eller kløvede Sten. Med Føje see de tydske Arkæologer deri et Vidnesbyrd om, at Skikken er af yngre Dato end oppe i Nordsø-Landene.

Hvad angaaer deres geografiske Udbredelse, har man fundet[2], at medens Gravene i de nordligere Egne enten ere Høje med Stenkamre eller Kister, der indeholde ubrændte Lig, eller ere gravede paa flad Mark og da enten udstyrede med en stensat Kiste, eller uden en saadan og i saa Tilfælde undertiden indeholdende brændte Ben, ere Stenkamre og Kister helt forsvundne i de sydligere Egne, og endog i Højene forekommer der her af og til brændte Lig.

Altsaa, den gamle Skik at bygge Stenkamre til de Døde taber sig gradvis, jo længere man kommer

---

[1] Jfr. Alterthümer d. Prov. Sachsen, Hf. IX. S. 3.

[2] Jfr. Fremstillingen hos A. Götze: Die Gefässformen und Ornamente der neolithischen schnurverzierten Keramik in Flussgebiete der Saale. Halle 1891.

mod Syd, ligesom den figurlig talt skrumper sammen, jo nærmere man kommer Broncealderen. Her kan der altsaa ikke være Tvivl om, i hvad Retning Bevægelsen, der førte Skikken med sig, er gaaet.

Vi skulle nu see paa Forholdene i det andet nordtydske Dyssegebet ved Østersøen, og see, hvorvidt og hvorledes de passe sammen med dem Vest for Elben.

II.

Det paagjældende Landomraade begrændses mod Øst af Oder, medens Rügen og Meklenborg Schwerin, som det synes, have været Midtpunktet for Bevægelsen eller Dyssebyggernes Hovedsæde; det er her, at Stenkamrene optræde i største Mængde, ligesom det ogsaa er herfra, vi have de fleste og bedste Oplysninger[1], takket være Lisch, Ritter, v. Hagenow og Baier.

Stenkamrene i disse Egne fremvise de samme Typer, som findes i Landene Vest for Elben. Der er først den fritstaaende Dysse, som her synes at forekomme noget hyppigere, sat i Kvadrat af fire Sten, der ere dækkede af en Overligger; dernæst større Kamre, ligeledes fritstaaende, af langstrakt rektangulær Form, med to, tre eller fire Overliggere, og endeligt Kamre og Kister af meget forskjellig Størrelse, indhegnede med en Krands af store Sten ligesom Hünenbetten i Hannover og Oldenborg; i enkelte Tilfælde dannes Indhegningen ogsaa her af en dobbelt Stenkrands[2].

---

[1] For en stor Del findes disse i „Jahresberichte des Verein für meklenburgische Geschichte und Alterthümer", til hvilke der i det Følgende for Kortheds Skyld henvises under Mærket M. J.

[2] f. Ex. ved Prieschendorff, M. J. II, S. 26, og Katelbogen, afbild. i Friderico-Franciscеum, Taf. XXXVI.

Ligesom det er Tilfældet med de hannoveranske Hünenbetter, ligger Kammeret ogsaa her i Reglen den ene Ende af Indhegningen, og er altid synligt, da Jordfylden aldrig naaer højere end til Overliggeren. Den ydre Stensætning danner sædvanligt en Rektangel, dog forekomme ogsaa her baade ovale og runde Hünenbetten[1].

I Henseende til Størrelse, Forhold mellem Længde og Bredde[2] og Orientering efter Himmelhjørnerne møde vi samme Regelløshed som Vest for Elben; kun hvor flere Grave ligge tæt samlede, have de ogsaa gjerne samme Retning. I Størrelse svare de nærmest til de lyneborgske, hverken Kamrene eller Stensætningerne om dem naae de kolossale Dimensioner, som Gravene i den osnabrückske Gruppe overraske med. Som nogle af de største nævnes to Hünenbetter ved Friederichsruhe. der ere 180 Fod lange, 28 Fod brede og 4 Fod høje.

De store Kamre ere 18—20 Fod lange, 6—8 Fod brede og 5 Fod høje; i intet Tilfælde nævnes der mere end 4 Overliggere. Blandt de smaa er der derimod adskillige, kun dækkede af een Overligger, der kun kunne kaldes Kister, og undertiden rummer Hünenbetten flere saadanne, saaledes f. Ex. ved Moltzow en Høj med 4 mandslange Kister af kløvede Sandsten, hver med sin store Overligger[3]. I Reglen ere disse

---

[1] A. Morlot: L'Archéologie du Mecklenbourg 1868, S. 10.

[2] Exempelvis anføres:

Prieschendorf	30 Fod l.,	18 br.	Moltzow	90 Fod l.,	20 br.
Helm Nr. 1	38 —	20 -	Brusewitz	100 —	12-14 -
Helm Nr. 3	52 —	22 -	Katelbogen	125 —	60 -
Remlin	80 —	34 -	Grewismühlen	150 —	36 -

[3] M. J. VI, S. 134.

Kister kvadratiske i Form, og paa de mindste maaler Siden kun et Par Fod[1].

De store Gravkamre ere gjennemgaaende byggede af ubearbejdede Rullestensblokke, og Mellemrummene lukkede med smaa Fliser af rød Sandsten, stablede ovenpaa hinanden og afpassede efter Aabningens Størrelse. Efter Beskrivelserne kunde det synes, som og ogsaa Sidevæggene forneden have været beklædte med saadanne Fliser[2]. Kun en enkelt Gang bemærker Ritter om en Overligger, at den var tilhugget paa Undersiden. Derimod forekomme skaalformede Fordybninger oftere.

Kammeret har ingen Indgang, men er lukket paa alle Sider. Det er mere eller mindre fyldt med Jord og løse Sten, og under denne Fyld ere Resterne af Ligene tilligemed Gravgodset — enkelte Flintredskaber og Lerkar eller Skaar af saadanne — nedlagte ovenpaa et Lag hvidbrændte Flintskjærver. Derunder findes ofte atter en Brolægning af røde Sandstensfliser, der dække det faststampede Lergulv. I enkelte Tilfælde har dette end yderligere været helt belagt med Potteskaar; alle med den ornerede Side omhyggeligt vendt opad, saa at de dannede ligesom et Mosaik-Gulv[3].

For saa vidt svarer Gravens Ordning paa det nærmeste til den, der sædvanligt raader i de danske og specielt i de sjællandske Gravkamre. Ejendommelig for Meklenborg og Rygen er derimod den Deling af Kamret, som synes at være ganske almindelig der. Ved Hjælp af Fliser, nedstukne paa Højkant i Lergulvet, saa at de rage omtrent 1 Fod op over dette,

---

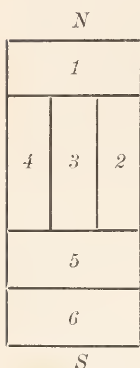
[1] Morlot: L'Archéologie du Mecklenbourg, S. 14.

[2] Jfr. M. J. XXX, S. 10 og XXXIII, S. 118.

[3] M. J. X, S. 225 (Moltzow), XIII, S. 360 (Stuer).

er Kamret afskildret i flere mindre Rum ligesom Kister — uden at disse dog alle indeholde Lig. Lisch har givet en ypperlig Beskrivelse af to saadanne Kamre, som han selv udgravede og omhyggeligt undersøgte.

Det ene af Kamrene, der begge indvendigt maalte 18 Fod i Længden og omtrent 8 Fod i Bredden var delt i 6 Rum. I 1 fandtes Rester af et liggende Lig, men ingen Oldsager; i 2 et siddende Lig, hvorved var nedlagt to Flintøxer og et do. Spyd, alle de andre Rum vare tomme. Over de tre Kister 2, 3 og 4 var der lagt Sand og Smaasten til en Højde af en Fod, og ovenpaa denne Pakning laa en Mejsel af Flint over hvert Rum, tillige med Skaar af 3 Lerkar. Forøvrigt var Kammeret som sædvanligt delvis fyldt med Jord og løse Sten; denne Fyld naaede en Fod op over de sidstnævnte Sager.

Det andet Kammer var delt omtrent paa samme Maade i 6 Rum, af hvilke det sydligste indeholdt 3 Flintøxer, det næste Rester af et Lig og Brudstykker af et Lerkar. Af de tre Rum svarende til Nr. 2, 3 og 4 paa Tegningen vare de to helt tomme, i det tredje laae en Øxe og et Spyd, begge af Flint, og i det sidste Rum imod Nord, som var ganske lille, fandtes Resterne af et Lig, begravet i siddende Stilling[1].

Denne Deling af Kammeret i flere Rum er en saa almindeligt forekommende Ordning baade paa

[1] Hünengräber von Alt-Sammit v. G. L. F. Lisch. Separ. Aftryk af „Jahresberichte“ 1860.

Rygen og i Meklenborg[1], at vi her aabenbart staae overfor en gængse Vedtægt, der efter al Rimelighed tilhører et senere Stadium i Udviklingen af de rituelle Skikke, og vel ikke uden Grund tør man formode, at den viser os Overgangen til Kistegravene. Muligvis er de to Sammit-Kamres ejendommelige Bygning et Fingerpeg i samme Retning. Hver af Langsiderne bestod af fire Sten, Enderne af en enkelt, men i Stedet for at danne en sluttet Væg eller Mur, ragede de op over Jorden som fritstaaende Piller med aabne Mellemrum af indtil en Alens Bredde, idet de to og to bar de fire Overliggere. Kun forneden vare Mellemrummene, der tog sig ud ligesom Vinduer, fyldte med Fliser og mindre Sten til en Højde af to Fod; men denne Grundmur dækkedes af den lille Jordvold, der var opkastet omkring Kamrene.

Det maa nu bemærkes, at Kamrene ved Sammit ikke ere enestaaende Exempler paa denne Bygningsmaade. Ogsaa ved Grevismühlen fandt Henry Petersen et Kammer, hvor der mellem Side-Stenene var Aabninger af en Alens Bredde, og i Beretningerne fra Hannover findes der af og til Antydninger til, at denne Bygningsmaade ligeledes forekommer der. I en Beretning tales der saaledes om „de forskjellige Kamre“, hvorved Meddeleren mener hvert af de Rum, som de enkelte Overliggere dækkede over, og en saadan Forestilling forklares ret vel ved den Tegning, Bødiker giver af et

[1] For Meklenborgs Vedkommende kan exempelvis anføres Kamrene ved Helm Nr. 1 og 2 (M. J. IV, S. 21, 22), Brusewitz (M. J. IV, S. 22), Remlin (M. J. IX, S. 362), Stuer Nr. 1 og Nr. 3 (M. J. XIII, S. 358 og 360), Mestlin (M. J. XXX, S. 12), medens v. Hagenow i sin Oversigt over de rygenske Grave angiver Tallet paa Kamre af denne Type til 161.

Gravkammer i Meppen[1] og v. Estorff af forskjellige andre i Uelzen[2].

Man forstaaer derfor ogsaa, at Lisch og før ham andre Iagttagere i Hannover have faaet den Opfattelse, at disse Kamre ere voxede gradvis, idet man ved hver ny Gravlæggelse eller dog med Mellemrum har flyttet Endestenen og saa at sige tilbygget et nyt Fag Hus.

Saa meget synes givet, at der er en virkelig Forskjel i Bygningsmaaden mellem de tydske og danske store Kamre. Ved Nr. 2 af Sammit Gravene stod den ene Endesten fuldstændig frit, en halv Alen eller mere fra de nærmeste Sidesten og ligesaa langt udenfor den nærmeste Overligger. Enden af Graven dannede saaledes et aabent Rum, der dog gjemte et Lig. Saa stærkt markerede Træk som Sammit Graven viser, ere sikkert en Sjeldenhed, men saa meget synes dog at fremgaae af de korte Beretninger, at den ene Endesten, den saakaldte Dørsten, aldrig udgjør en fast Bestanddel af Kammeret, men staaer udenfor dette, hel fri af den nærmeste Overligger. En saadan Ordning vilde næsten være utænkelig ved en dansk Gangbygning, hvor Kammerets sluttede Form og Sidestenenes Hældning indefter gjør, at disse spænde foroven og danne en virkelig Væg, ligesom Overliggerne danne et sammenhængende Loft. Dette er en almindelig Regel, og kommer man ind i en saadan Grav, faaer man et saa bestemt og samlet Indtryk af et Kammer, et Loft og en omløbende Væg, at maaske de Færreste, naar de komme ud, med Sikkerhed kunne sige, af hvor mange Overliggere Loftet bestaaer. End mindre vilde

[1] Archiv f. Gesch. u. Alterthumskunde Westphalens II, S. 189.

[2] „Heidnische Alterthümer etc.“ Kartenrand Nr. XIX og XXXVII.

Nogen, der undersøgte et saadant Kammer, finde Anledning til at ordne Fundet efter Overliggerne saaledes: under den første Overligger mod Syd, der hviler paa 3 Dragere, fandtes enkelte Ben, under den anden kun nogle Skaar af Lerkar o. s. v. — Exempler paa denne Fremgangsmaade finder man imidlertid imellem de hannoveranske Fundberetninger.

Lisch hævder den Mening, at de fritstaaende Kamre ere ældre end „Hünengräber", baade fordi de endnu ikke som disse ere omgivne af den lange Jordhøj med tilhørende Randsten, og fordi man „allerede ofte" i „Hünengräber" finder Antydning af Ligbrænding. Uden nogen Begrundelse henkaster han tillige den Formodning, at de fritstaaende Kamre i Meklenborg oprindeligt alle havde været afdelte i flere Rum ligesom Gravene ved Sammit, men dette er dog lidet sandsynligt, naar hensees til Forholdene paa det nærliggende Rygen og alle andre Steder, hvor de forekomme.

Ere Gangbygninger sjeldne Vest for Elben, saa gjælder dette i endnu højere Grad om Østersø Landene: Typen var overhovedet ikke kjendt, førend Lisch ved Undersøgelsen i Alt- Sammit 1860 opdagede. at det ene af Kamrene var en Gangbygning. Paa Østsiden mellem den første og anden Sidesten var der en smal, lav Gang, bestaaende af sex middelstore Sten, anbragte tre og tre ligeover for hinanden. Den var for største Delen skjult af den lille Vold, hvormed Kammeret var omgivet, og indeholdt kun Jord og Sten. Der var ingen Overliggere. Men der var heller ingen virkelig Forbindelse mellem Gangen og det Indre af Kammeret, hvorfra den var skilt ved den før nævnte Grundmur, og tilmed førte den lige ind mod Skillerummet

mellem to af Gravens Afdelinger. Den lille „Vorbau" synes saaledes at vise os en Tradition, der er i Begreb med at uddøe: man har endnu en Erindring om Tingen, men uklar; hvad den betyder, veed man ikke længere. Dog derved bliver Graven end mere interessant, og man kan kun undres over, at disse to mærkelige Kamre ikke bleve reddede fra Ødelæggelse. De bleve nedrevne i Lisch's Paasyn for at anvendes som Skærver paa en Landevej, og han kunde saaledes et Par Aar senere med Føje erklære: „Gangbygninger findes ikke i Meklenborg"[1]. Saa vidt mig bekjendt har dette Udsagn staaet ved Magt indtil for faa Aar siden, da der blev fundet et underjordisk Kammer med Gang ved Blengow[2].

Naar Lisch erklærer, at der i Gravene i Langdysserne ofte findes Antydninger til Ligbrænding, saa sigter han med denne Udtalelse til Forholdene i de hannoveranske Lande[3], thi hvad de meklenborgske Hünenbetter angaaer, kjendes der ikke et eneste Exempel paa, at Kamre eller Kister have indeholdt Spor af Metal eller brændte Lig; det fremgaaer af Fundberetningerne, og Lisch har selv gjentagne Gange fremhævet denne Kjendsgjerning. I Reglen ere Ligene begravede i siddende eller sammenbøjet Stilling.

Ikke blot selve Gravene i Langdysserne, men ogsaa Højene, der omgive dem, have i flere Tilfælde, hvor de ere blevne omhyggeligt undersøgte, givet

[1] M. J. XXX, S. 10.

[2] Nachrichten über deutsche Alterthumsfunde 1895, S. 17.

[3] Jevnfør hans Udtalelser i M. J. X, S. 250 og 326, hvor han før nogen Anden fremsatte Tanken om en Kobber-Periode, „da Metal Legering endnu ikke var kjendt."

interessante Bidrag til Oplysning om Gravskikkene. Saaledes fandt Ritter ved Undersøgelsen af en lille Hünenbett ved Prieschendorf i Midten af samme en Kiste, $7^1/_2$' l., $3^1/_2$' br. og fuldstændig tom, medens Endepartierne af Højen skjulte hver sin Baalplads, omsat med en Kreds af middelstore Sten, brolagt med hvide, ildskjørnede Flintskjærver og bedækket med Aske og Kul. Paa disse Baalpladser fandtes Skaar af mindst 12 forzirede Lerkar tilligemed 5 Flint Øxer, 1 do. Mejsel, nogle Flækker og en Ravperle. To Alen fra den østlige Ende af Højen stødte man paa et Kullag, og herved fandtes Skaar af endnu 2 Kar med de sædvanlige Stenalders Forziringer, en lille Slibesten af sort Lerskifer, „der antog Guldstrøg" (Proberesten), en Flintflække og Rester af 3 Ravperler[1].

Den samme Ordning fandt man det følgende Aar i en Hünenbett ved Lübow[2].

Ogsaa fra Hannover haves Beretning om meget lignende Forhold[3]. At forsøge paa at tyde disse vilde vist for Øjeblikket være ørkesløst, kun saa meget er klart, at de tilhøre Stenalderens Slutning, hvor nye Forestillinger allerede begynde at gjøre sig gjældende, og de gamle Skikke som Følge deraf ere i Opløsning.

Paa Rygen falde Stenaldersgravene ind under følgende Typer: 1) Lukkede Kamre, 16—20 Fod lange, 6—10 Fod brede og med flere Overliggere: enten ere de fritstaaende eller dækkede af en lille Høj, omsat med Sten. Undertiden ere de dernæst, som før omtalt, afdelte ved kantstillede Fliser i mindre, lave,

[1] M. J. II, S. 26.
[2] M. J. III, S. 36.
[3] Müller: Alterthümer, S. 303.

kisteformede Rum, der sædvanligt indeholde Flintsager. Lerkar og Ravsmykker tillige med Ben baade af Mennesker og Dyr; disse Kister ere undertiden yderligere dækkede med Overliggere.

2) „Hünenbetten“, Langdysser af vexlende Størrelse med Retning Ø—V og omsatte med store Stenblokke. I Reglen er Graven anlagt i den vestlige Ende af Højen, sjeldnere henimod Midten, men altid bygget med Retning N—S, paa tværs af Højens Længdeaxe. Der synes ogsaa nu og da at forekomme Hünenbetter uden Kammer (?), eller ogsaa er dette underjordisk[1].

Ved enkelte Fund er det paavist, at man ogsaa i Meklenborg-Pommern under visse Forhold i denne Periode slet og ret har begravet de Døde paa fri Mark, uden Høj eller Stensætning af nogen Slags. Og, som det bemærkes, er der vel god Grund til at antage, at saadanne Grave ogsaa andre Steder forekomme hyppigere, end det vides, da de kun komme for Dagen ved et Tilfælde, og uden et særlig heldigt Tilfælde ogsaa med det samme upaaagtet forsvinde. Men, saavidt vides, har det endnu ikke af Gravgodset kunnet afgøres, om de tilhøre et bestemt Afsnit af Perioden. De have saaledes ingen Betydning for de foreliggende Undersøgelser[2].

Med Indførelsen af Metal, indføres tillige Ligbrænding, som nu afløser den hidtil brugte Gravlægning; Resterne af de brændte Lig: Ben og Aske, nedlægges

[1] Jfr. R. Baier: Die Insel Rügen nach ihrer archäologischen Bedeutung. Stralsund 1886, S. 61, og v. Hagenow: Neue Pomm. Provinzialblätter II, 232.

[2] Jfr. H. Schumann i Zeitschr. f. Eth., 1886 S. (607), 1889 S. (217), 1891 S. (467) og M. J. XII, S. 400.

i Urner, der nedsættes i Stenkister, og over disse opkastes kegleformede Høje. Dette er den almindelige Regel lige til Oder.

Ret ofte bestaaer den inderste Del af en saadan Høj af en Stenkjærne, men ogsaa da ere Urnerne sædvanligt beskyttede af Stenkister; sjældnere, synes det, ere Jordhøje med Urner, der ikke ere beskyttede af en Stensætning; end sjeldnere Høje med en enkelt Urne i Midten, og ligeledes hører det til Undtagelserne, at en Stenbro har afløst Stenbunke eller Kiste. Føjes hertil, at de fleste Høje ere forsynede med Stenkreds, vil man see, at saa godt som alle Træk, der karakterisere Broncealders Gravene Vest for Elben, gjenfindes her, om end sjeldnere. Hen imod Slutningen af Perioden synke Højene ned til at blive lave Tuer, der gjemme Urner i smaa Kister, men de ere fremdeles indhegnede med Stenkredse. Undertiden danne disse Smaahøje hele Gravpladser[1], eller man kan træffe en Gravplads, hvor de enkelte smaa Høje ere blevne afløste af en større lav Banke; saaledes en ved Moltzow, der var 100 Alen lang, halv saa bred, men kun nogle faa Fod høj og fuld af Stenkister med Urner[2]. Endelig bleve Stenkisterne undertiden slet og ret nedgravede paa flad Mark.

Det mest karakteristiske Træk i disse Landes Broncealders Gravskikke er den Sejghed, hvormed man holdt fast ved den nedarvede ældgamle Overlevering, der bød, at Resterne af den Afdøde skulde nedlægges i en Stenkiste. Jo længere denne Skik var trængt frem imod Øst, desto længere holdt den sig, i

---

[1] Saaledes f. Ex. ved Zickhusen (M. J. VI, S. 140, og Goldenitz (M. J. VIII, S. 37).

[2] (M. J., S. 137).

Øst-Pommern helt ned i Hallstatt Perioden, i Vest-Preussen endog til den romerske Tid[1].

Atter her maa det bemærkes, at de forskjellige Gravskikke indenfor Perioden neppe alle ufravigeligt ere blevne brugte overalt, eller paa Tælling have afløst hverandre. Men dette vil sikkert meget almindeligt vise sig at være Tilfældet indenfor ethvert større Landomraade med en fælles Kulturudvikling. Ved at gjennemgaae Fundberetningerne kan man ikke undgaae at blive opmærksom paa, at Lokaliteten spiller en vis Rolle, idet saa en, saa en anden Gravskik synes at have slaaet særlig god Rod paa en bestemt Egn.

Skjøndt de meklenborgske og pommerske Grave ikke afgive et saa levende Billede af Brydningen mellem de gamle og nye Skikke i Overgangstiden fra Sten- til Broncealder, har der dog naturligvis ogsaa her været en saadan Overgangstid, og den lader sig ogsaa paavise. Jeg anfører et særligt oplysende Exempel fra Rygen. Ved Altenkamp fandtes det, at en lav bevoxet Banke skjulte en „Hünengrab" af følgende Konstruktion. Stensætningen dannede de tre Sider af et Parallelogram, 48 Fod langt, 24 bredt og aabent imod Syd. Hver af de lange Sider talte 12 Sten, medens den smalle Side mod Nord var lukket af en vældig Blok, der ikke blot ragede højt op, men gik 6 Fod i Jorden, saa den aabenbart ikke var bleven sat der af Menneskehænder.

Op imod denne Blok var Gravkammeret anlagt tværs over „Betten" og i hele dennes Bredde. Det

[1] Jfr. H. Schumann: Urnenfriedhöfe in Pommern, i Baltische Studien XXXIX, S. 84—88, og Lissauer: „Prehistorische Denkmäler West-Preussens" S. 69.

var opført af store Sten og tværdelt i tre særskilte Rum, af hvilke ethvert maalte 4 Alen i Kvadrat og dækkedes af en Overligger, under hvilken der end yderligere var lagt en tilhuggen glat Stenflise. I det vestlige Kammer fandtes to siddende Lig; de to andre Kamre indeholdt 17 Urner med Aske og brændte Ben, samt nogle Øxer og Hamre af Sten. Karrene vare af forskjellig Form, grove og uden Forziringer.

Ikke blot udviser denne Grav baade Sten- og Broncealders Lig-Skikke, men ved sin Form peger den ligesaa vel tilbage til Stenalderens afdelte Kamre som fremad, idet den minder om nogle store Stenkister fra Broncealderen, der paa lignende Maade ere delte i flere — indtil 5 Rum, som indeholde Urner. Saaledes f. Ex. ved Mahlendorf i Nærheden af Regenwalde[1].

I Følge en trykt Beretning fra Slutningen af forrige Aarhundrede skal der endvidere i sin Tid paa Rygen være fundet og undersøgt et stort Stenkammer, hvor man under Resterne af en halv Snes ubrændte Lig stødte paa et Lerlag, i hvilket fandtes nedsat tre Urner med Aske og brændte Ben, og under hver af Urnerne var nedlagt en Flintøxe[2].

I Meklenborg kjendes der, som tidligere bemærket, ikke noget Exempel paa, at der i Stengrave, være sig fritstaaende eller i Langdysserne, er fundet Bronce eller Ligbrænding, og for Pommerens Vedkommende nævnes, saavidt jeg har kunnet opspore, kun et Tilfælde: en Hünengrav ved Presche, en 70 Fod lang og forholdsvis bred Høj med et firkantet Kammer eller Kiste, dækket af en stor Overligger og indeholdende en stor

[1] Baltische Studien XVIII, S. 17.
[2] R. Baier: Die Insel Rügen etc., S. 12 Anm.

Flintøxe tillige med et Broncekar, i hvilket der fandtes Aske[1].

Muligvis foreligger der dog kun her en Efterbegravelse fra senere Tid.

Mere talrige Spor af en Overgangstid finde vi i „Kegel“-Gravene, Broncealderens toppede Gravhøje, i hvilke en Sammenblanding af gamle og nye Skikke og af Bronce- og Stenredskaber ikke er saa helt sjelden. Saaledes f. Ex. ved Blengow en Høj af den almindelige Kegleform, der dækkede over et lille Kammer, 8 Fod langt, 4 Fod bredt og ligesaa højt, for hvis ene Ende der var stillet en stor Flise, medens den anden var løseligt lukket med opstablede Sten. Inde i Kammeret paa en Bænk af Jord og Sten langs med den ene Sidevæg fandtes to siddende Lig, og ved dem henlagt en Øxe med Skafthul, en Flintpil og en Flække. — Ved Glochenberg en Høj med Stendynge, hvori ubrændt Lig med Broncesager og 9 Flintpile; — Høj ved Dabel, ogsaa med Stendynge, hvori ubrændt Lig med Bronce- og Guldsager; — en lignende ved Schwan; — ved Rüchov en Høj med Stendynge, hvorunder Egetræskiste med ubrændte Lig, Guld- og Broncesager; — Høj ved Kannenberg med Stenbro og ubrændt Lig, hvorved 3 Flintpile og et Broncesværd; — Høj ved Bruusdorf, hvorunder baade et brændt og et ubrændt Lig[2].

Men med disse Exempler er Listen over saadanne Blandingsfund vistnok ogsaa paa det allernærmeste

[1] Baltische Studien XIV, I, S. 125.

[2] Blengow, M. J. XXXVII, S. 193 (C); Glochenberg, do. XXXXVII, S. 275; Dabel (No. 1), do. XXII, S. 279; Schwan do. XIX, S. 297; Rüchov do. V, S. 30; Kanneberg (A) do. XLVIII, S. 275; Bruusdorf do. XXIV, S. 257.

udtømt, og man seer altsaa, at paa samme Tid som Gravskikke og Gravformer baade i Sten- og Broncealderen ere de samme her som Vest for Elben, har Udviklingen dog sine Egenheder, og at navnlig Overgangen fra Sten- til Broncealder synes at være foregaaet under andre Forhold eller paa anden Maade end i de vestligere Egne.

De stærke Brydninger mellem det Gamle og det Nye, som Gravene Vest for Elben afspejle, idet de forskjellige Skikke løbe ind og ud i hinanden paa mange forskjellige Maader, mærker man her kun meget lidt til, ikke mere, end at der netop kan paavises en saadan Overgangstid, og selv om vi ikke havde Spor af Bevis, vilde det jo efter Sagens Natur være givet, at der maa have været en saadan.

Hvad Grunden til denne Forskjel kan have været, om den nye Kultur og de nye religiøse Forestillinger, der fulgte med den, eller i alt Fald samtidigt trængte saa uimodstaaeligt igjennem, her have fundet andre Betingelser, om Landets mere afsides Beliggenhed maaske har spillet en Rolle i saa Henseende, eller om Forskjellen maaske blot bunder i en Tilfældighed — mangelfuldt Materiale eller Mangel paa Oplysninger, og altsaa kun er tilsyneladende, dette faaer staae hen; men Faktum er, at fraregnet et eneste Fund synes hverken Bronce eller Ligbrænding paavist i Stengravene, og paa nogle faa Undtagelser nær tilhøre Højene lige saa udelukkende den rene Broncealder.

Med Undtagelse af Flintpile og en sjelden Gang en Øxehammer med Skafthul forekomme Stenredskaber saa at sige ikke i dem. „Endnu er der aldrig fundet en Flintøxe i en Broncealders Grav,“ hedder det i

M. J. XXV, S. 212, og Fundet af en saadan nogle Aar senere var aabenbart en Begivenhed[1].

Dette Forhold fortjener saa meget mere Opmærksomhed, som det gaaer igjen i den senere Udvikling; thi ligesaa kemisk rene for Indblanding af Jern vise Broncealders Højene sig at være. „Eisen in einem Kegelgrabe!“ udbryder Lisch forbavset ved Fundet af en Stump Jern i en Urne med brændte Ben fra en Høj. Først i Kisterne paa flad Mark begynder Jernet at vise sig, og først paa Urnemarkerne bliver det almindeligt.

Denne korte Redegjørelse vil formentlig have givet Læseren et nogenlunde tydeligt Overblik over Gravforholdene i deres Almindelighed. Vi vende os nu atter mod Stenalderens Grave for at undersøge, i hvilken Forbindelse de og den Kultur, de repræsentere, staae, til den ene Side med Gravene i det nordvestlige Tydskland og til den anden med dem i Danmark.

I det Hele taget komme de jo, som vi have seet, de hannoveranske Stengrave meget nær, men vi have ogsaa seet, at Udviklingen indenfor den fælles Ramme frembyder Forskjelligheder, der berettige til ikke blot geografisk men ogsaa arkæologisk at tale om en vestlig og østlig nordtydsk Gruppe. At Kamrene i de østlige Lande aldrig have Gang, og at de hyppigt ere afskildrede i flere Rum ere Træk, der ikke kunne oversees, og som, navnlig hvad det sidste Punkt angaaer, give de meklenborgsk-rygenske Stengrave et bestemt Særpræg.

Imidlertid ere disse Særtræk uden Betydning for Spørgsmaalet: om Skikken at bygge Stenkamre for de

[1] M. J. XXX, S. 12.

Døde er kommen til Meklenborg fra Landene Vest for Elben.

Antager man en saadan østgaaende Bevægelse, kunde det maaske nok synes underligt, at Kamre med Gang helt mangle paa en ganske enkelt Undtagelse nær. Men hvis Gangen er et Tillæg til Gravbygningen, der først er kommet i Brug i en senere Del af Perioden, var det jo tænkeligt, at den østgaaende Indflydelse allerede paa det Tidspunkt var ophørt, og Forholdet kunde da tydes saaledes: medens Udviklingen i den ældste Tid — repræsenteret af Hünenbettens sædvanlige lukkede Kamre — var fælles for hele Nordtydskland, ophørte dette Fællesskab senere, og samtidigt med at Kamre med Gang begyndte at komme i Brug i de vestlige Egne, blev det østerpaa Skik at afdele Kamrene i flere mindre Rum.

Denne Forklaring vilde dog ikke have andet at støtte sig til, end Hypothesen om, at Dyssebevægelsen Syd og Vest fra har bredt sig, indtil den er naaet op til Nord Evropa.

Efter de faktiske Forhold staae Egnene Vest og Øst for Elben fuldstændigt sideordnede, og man kan med Anvendelse af den ovenfor opstillede Forklaring ligesaa godt gjøre de meklenborgske som de hannoveranske Hünenbetten til de ældste. Af Gravene selv kan der absolut intet udledes til Oplysning om, hvorvidt de ældste maatte være at søge Vest eller Øst for Elben, vi maae da see, om Gravgodset kaster mere Lys paa Spørgsmaalet.

De fundne Stensager ville næppe være i Stand til at give nogen Oplysning i saa Henseende, de forekomme altid meget sparsomt i Antal, og kun nogle enkelte Former ere repræsenterede: Flint-Oxer eller Kiler, som

oftest flade, undertiden tykke med firsidet Bane, nu og da en Mejsel, et Spyd eller nogle faa Flintflækker og yderst sjelden en Øxe-Hammer af Sten. Medens Ravperler efter Grev Münsters Opgivelse ere hyppige i de hannoveranske Stenkamre, nævnes de ikke i tilsvarende Gravfund fra Meklenborg, og det samme gjælder om Flintpilene (hjerteformede), medens disse derimod ofte forekomme i Broncealders Grave[1]. Dog heraf vil der næppe kunne drages nogen Slutning til Klaring af det foreliggende Spørgsmaal. Tilbage staae saa endnu Lerkarrene.

I Nordsø-Landene mellem Elben og Rhinen falde Lerkarrene — særligt de dekorerede — for den store Mængdes Vedkommende ind under 4 Hovedtyper:

1) Smaa flaskeformede Kar, mere eller mindre kugleformede, med en kort, snever Hals, der som oftest er prydet med en udstaaende Krave[2];

2) Kummer eller Skaale, baade dybe og flade, med lige eller buede Sider, der som Regel have en temmelig stærk Skraaning ned imod den lille Bund; ofte er der midt paa Siderne anbragt smaa Ører eller smaa Frem-

---

[1] Ogsaa i Broncealders Grave Vest for Elben komme de af og til for, og med saadanne Fund for Øje, som det ved Dabel (No. 1) Meklenborg, hvor man under det ubrændte Ligs ene Skulder fandt 5 hjerteformede Pilespidser, den ene endnu i Resterne af Skaftet, — eller det ved Nienburg, Hannover, hvor man ved det brændte Lig fandt 8 Flintpile tilligemed Bronce Sværdet — maa man antage, at Buen og Pilekoggeret har hørt med til Mandens Udstyr, naar han lagdes paa Baalet eller blev højlagt. Jfr. M. J. XXII, S. 279; XXXVII, S. 278 og Müller: Vor- und frühgeschicht. Alterth. d. Prov. Hannover, S. 31.

[2] Jfr. Müller: l. c., Pl. IV, Fig. 26. 28.

spring, ligesom Bunden jevnligt er forsynet med en lav, omløbende Fod eller med flere Potteben[1];

3) Krukkeformede Kar af tvedelt Form, Underdelen buget kummeformet med en lille Indbøjning foroven; Overdelen en temmelig lige opstaaende eller lidt skraat indfaldende Kant, i Reglen noget lavere end Underdelen; undertiden er Karret forsynet med en lille Hank eller Øre[2];

4) Et ligeledes tvedelt Kar, der snart nærmer sig mest til Krukke-, snart mest til Bægerformen, alt eftersom Underdelen er bredere kummeformet, eller slankere kopformet og spidst tilløbende mod Bunden. Det er dog fortrinsvis Overdelen, der giver Karret dets særlige Karakter, idet den er formet som en skraat udfaldende tragtformet Krave, som oftest af anseelig Størrelse. I Et og Alt ligner Karret saa temmelig Nutidens Spyttekrukker[3].

Af disse Former forekomme Nr. 3, som det synes, temmelig sjelden, men Nr. 4 almindeligt i de meklenborgske Stenkamre. Derimod mangle Nr. 1 og 2, og i Stedet for dem optræder som en almindelig forekommende Type:

5) et Kar, hvis Underdel nærmer sig mere eller mindre til Kugleformen, medens Overdelen dannes af en høj cylindrisk Hals, omtrent halv saa bred, som Underdelen er over Bugen; to smaa Hanke eller Ører ere anbragte, hvor Hals og Bug støde sammen[4].

Formen forekommer ikke Vest for Elben; i Dan-

[1] Müller: Vor- und frühgesch. Alterthümer der Prov. Hannover, Fig. 31 34; Lindenschmit: Alterthümer. uns heidn. Vorzeit I, III Taf. 4, Fig. 4; Archiv f. Gesch. und Alterthumskunde Westphalen II, S. 189 Fig. 6.

[2] Lindenschmit l. c. Fig. 8. 9.

[3] Lisch: M. J. X 256 Fig. a, c.; Müller l. c. Fig. 30, Arch. f. Gesch. u. Alterth. Westphal. II, 189. Fig. 5.

[4] Lisch l. c. Fig. b.

mark derimod høre de bredhalsede Flasker med til de Lerkarformer, der ere karakteristiske for Langdyssernes rektangulære Gravkamre[1].

Af disse fem Hovedtyper ere altsaa kun 2 — (Nr. 3 og 4) — fælles for de to nordtydske Dyssegebeter, 2 (Nr. 1 og 2) forekomme kun i Landene Vest for Elben, og 1 (Nr. 5) findes kun i Landene Øst for samme. Og saaledes synes det da atter heraf at fremgaae, baade at Udviklingen i Landene øster og vester for Elben ikke saa ganske er den samme, og at der ikke kan være Tale om stor Paavirkning enten fra den ene eller den anden Side.

Derimod viser det sig, at begge Territorier, baade Landene Vest og Øst for Elben have staaet i levende Forbindelse med Danmark. Af de nævnte 5 Typer paa Gravkar forekomme de 4 ogsaa som almindelige Typer hos os, nemlig Nr. 3, der er fælles for begge de tydske Territorier, og alle de 3 Former, der kun forekomme i det ene eller det andet af dem. Kun den førstnævnte Form, den eneste der findes i alle de nordevropæiske Dysselande, tilhører hos os Gangbygningen. Af de andre tre ere de to flaskeformede karakteristiske for de rektangulære Kamre i Lang- og Runddysser, den tredje endnu kun kjendt fra de jydske Smaahøje med Enkeltgrave.

Hvorledes lader dette Fællesskab sig nu tyde, er det i Tydskland eller hos os, at disse Former ere opstaaede?

Da Type Nr. 3 forekommer i alle Dysselandene, er der for saavidt ikke noget at indvende mod den Antagelse, at Formen fra Tydskland er indvandret til

---

[1] Henry Petersen: „Om Stenalderens Gravformer i Danmark", Aarb. f. n. O. 1882, S. 345. — Jfr. Nationalmuseets Katalog, „Museums-Etiketter, Stenalderen" S. 64, Dyssefund.

Danmark med Stenkamrene selv, og det maatte da være fra de hannoveranske Lande, at den var kommen, eftersom den hos os udelukkende findes i Gangbygninger, og saadanne kun forekomme Vest for Elben.

Det bliver ikke slet saa nemt, om vi ogsaa skulle have de to Flaskeformer, Nr. 1 og Nr. 5 importerede. Eftersom disse i Tydskland tilhøre hver sit Dysseterritorium, maatte de altsaa ogsaa hver for sig og fra forskjellig Side have fundet Vej imod Nord til de danske Lande, og det tilmed paa samme Tid, eftersom de hos os ere karakteristiske for samme Slags Grave: de rektangulære mindre Kamre og Kister, ja endog ere fundne sammen i een Grav. Det falder imidlertid lidt vanskeligt at gjøre sig fortrolig med den Tanke, at der i Nordtydskland samtidigt kan have været to Kulturcentrer, eller — Sagen seet fra en anden Side — to Midtpunkter for en stærk religiøs Rørelse; thi dette maatte vel være Forudsætning for en Paavirkning som denne, der samtidigt var udgaaet fra de tydske Østersø- og Nordsø-Lande. Og ligesaa vanskeligt kan man tænke sig, at der kan have rørt sig et saa stærkt pulserende Liv paa begge Sider af Elben, uden at de, der boede paa den ene Side af den, mærkede noget til, hvad der foregik paa den anden; thi netop fra denne Tid er der ikke Spor af nogen gjensidig Paavirkning eller nærmere Forbindelse mellem disse Nabolande[1].

[1] At der her er Tale om andet og mere end tilfældige Berøringer eller endog Handelsforbindelser, synes utvivlsomt; thi disse simple og skrøbelige Krukker egnede sig kun daarligt til at være Handelsvarer, vilde derhos vanskeligt finde Afsætning hos Folk, der selv lavede Krukker og leverede dem ligesaa gode. Naar derfor samme Former og samme Dekoration findes paa Grav-

En Vanskelighed, som det heller ikke er let at komme over, er den, at Type Nr. 1 i Hannover stadigt er fundet sammen med Type Nr. 3 og at Formerne altsaa der vise sig at være samtidige, medens de hos os ere karakteristiske for forskjellige Slags Grave og dermed ansees for at tilhøre forskjellige Tidsrum.

Imidlertid fik alt dette endda at være, hvad det var, hvis det kunde paavises, at de paagjældende to Former, Nr. 1 og Nr. 5, ere opstaaede i Tydskland; men som det synes, staae de fuldstændigt isolerede dér, hvorimod vore Grave ret tydeligt vise den Udviklingsproces, hvoraf begge Former ere fremgaaede ved en stadig kraftigere Profilering af Bug og Hals (Fig. 1—5).

Slægtskabet mellem de to Typer gjælder tilmed ikke blot Formen, men maaske fuldt saa meget den ensartede, ejendommelige Dekoration og Udstyringen med de smaa Ører, der først falde bort ved det sidste Led i Rækken, den lille Flaske med Krave. Som Formen har udviklet sig for dette Kars Vedkommende, ere de ikke længere nødvendige, og vilde, betragtede fra et rent dekorativt Standpunkt, heller ikke længere have været en Prydelse. De Kar, som formentlig danne Begyndelsen af Rækken[1], og som endnu efter deres Form

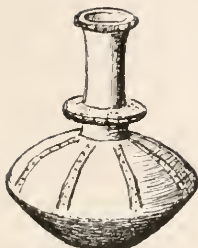
---

kar baade Nord og Syd for Østersøen, tør man med Føje gjøre gjældende, at dette forudsætter en særlig nøje Forbindelse mellem de paagjældende Lande og en stærk Paavirkning fra en af Siderne. Har Danmark paa den Tid faaet indført noget fra sine sydlige Naboer, har det, netop at domme efter Lerkarrene, nærmest været nye Forestillinger eller nye Ideer, men neppe Pottemagervarer.

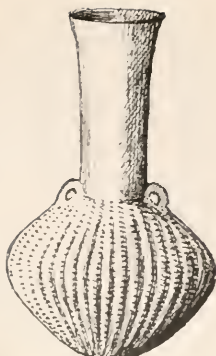
[1] Afbildede nederst (Fig. 6—7): det til Venstre fra Gangbygning i Lynt ved Haderslev, det til Højre fra Gangbygning i Rørby S. ved Kallundborg; det første i Museet f. n. Oldsager Nr. 4722, det andet i min Samling.

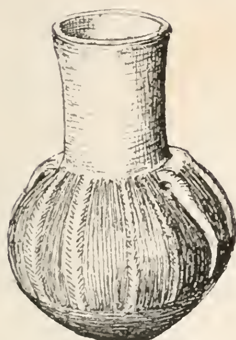
1

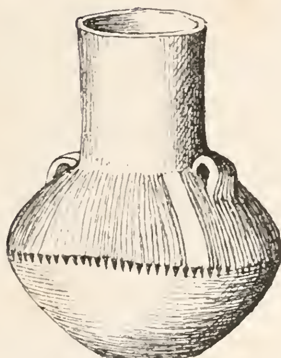
2

3

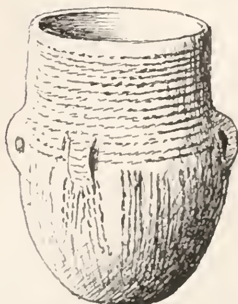
4

5

6

7

nærmest maae kaldes Krukker, skrive sig fra Gangbygninger; de forekomme kun meget sjeldent, og endnu sjeldnere finder man noget tilsvarende til deres Dekoration paa andre Karformer. Deres Særstilling imellem Gangbygningernes Kar er saaledes stærkt iøjnefaldende.

Tilbage staaer Type 4, der er fælles for begge de nordtydske Dysseterritorier, hvor den med forskjellige Modifikationer optræder som en af de almindeligste Former. At det ikke er nogen første Haands Type, vil man ikke kunne være i Tvivl om. Endog i Tilfælde, hvor Formen er særlig stærkt markeret og den store Overdel breder sig paa uforholdsmæssig Maade, ere disse Kar jevnligt forsynede med to eller flere smaa Ører, anbragte paa Forbindelseslinien mellem Under- og Overdelen. Da Overdelens Sider skyde sig langt ud over dem, synes de ikke at kunne have nogen praktisk Betydning; deres Anbringelse dér lader sig da kun forklare som en Overlevering fra en tidligere Tid, da Karret havde en Form, der gjorde det mere skikket til Ophængning, og denne Formodning vinder i Sandsynlighed derved, at Ørerne paa meklenborgske Kar undertiden ere erstattede af ørelignende Ornamenter[1], medens en oldenborgsk Stenalders Pottemager har gjort et Forsøg paa at forlige Traditionens Fordringer med de praktiske Hensyn ved at anbringe et Par smaa Ører oppe under Overkanten paa den indvendige Side af Karret[2].

---

[1] M. J. X, S. 256, Fig. c., Moltzow Nr. 4.

[2] Skaar af paagjældende Kar fundne sammen med et lille flaskeformet Kar i en Stengrav ved Gruppenbünen Bahnhoff. I Museeet i Oldenborg. Samme Sted et Kar af samme Type, paa hvis Bug er anbragt en Tud i Form af en gjennemboret

At Formen i de østlige Egne peger tilbage til den bredhalsede Flaskeform, kan man allerede saa temmelig tydeligt see af et Fund fra en meklenborgsk Hünenbett[1], hvor der i samme Grav fandtes 3 Kar, et, der viste den paagjældende Type i dens stærkt udprægede Form, et med mindre udfaldende Overdel og et med lige opstaaende Hals. Endnu mere talende ere dog Karrene fra Mosefundet ved Gingst paa Rygen[2], hvor flere Stadier i Overgangen mellem Typerne Nr. 4 og Nr. 5 findes repræsenterede.

Som de to tydske Dysseterritoriers Keramik udvise iojnefaldende Forskjelligheder i Henseende til Karrenes Former, saaledes ogsaa i Henseende til deres Dekoration.

I Landene Vest for Elben spiller den lige Streg en overvejende Rolle ved Karrenes Udsmykning i Form af parallele, vandrette omløbende Linier, under hvilke der — i Reglen med Mellemrum — er anbragt andre korte, parallele Linier, enten trukne lodret som Bundter, eller vandret i Geledder og Kolonner. Vinkel- eller Zigzag-Linier optræde ogsaa oftere samlede paa Overdelen som et omløbende Baand. Den lille Pileodsform saavel som den større Vinkelfigur med længere Ben og Fiskebens- eller Grankvistornamenter findes derimod kun sparsomt anvendte, og endnu sjeldnere ere Trekanter udfyldte med Skravering af parallele Linier. — Resultatet er en mærkelig konservativ men stilfuld

Tap, fundet tillige med en lille Flaske, Skaar af andre Lerkar og en sleben Flintkile i en Stengrav (Sandhatten). Efter Henry Petersens skriftlige Optegnelser.

[1] M. J. X. S. 265.

[2] R. Baier i Zeitschr. f. Eth. 1896 [350], Afbildninger af de fundne Kar.

Ensartethed, der strækker sig til Kar af alle Former; men saa langt fra at synes fattig, opnaaer denne Dekoration med sine simple Midler en fin og tiltalende Virkning.

Om Dekorationen af de meklenborgske Lerkar tør man derimod nok sige, baade at den gjennemgaaende er tarvelig, og at den gjennemgaaende gjør et stift og ret kjedeligt Indtryk. Kun Karrene af Type Nr. 3 ere smagfuldere og i enkelte Tilfælde ogsaa rigere ornamenterede.

Paa dem dannes Mønsteret fortrinsvis af smaa vinkel- eller halvmaaneformede Figurer i Forbindelse med korte, lige Linier; Trekanter, enten fremstillede ved Streger og fyldte med parallele Linier, eller blot punkterede, forekomme dog ogsaa. Dekorationen paa Karrets Overdel afsluttes nu og da foroven af et omløbende vandret Baand, dannet af Zigzaglinier eller Rækker af smaa Vinkeltegn. Den omløbende lige Linie og den korte vandrette Streg, der ere saa almindelig brugte Vest for Elben, forekomme derimod ikke.

Paa Kar af Type Nr. 4 og Nr. 5 ere lodrette lige Streger omtrent eneraadende; anbragte rundt om den øverste Del af Bugen sees enten Bundter af parallele Linier, der vexle med aabne Mellemrum, eller ogsaa er hele Omkredsen fyldt med Bundter af korte og længere lodrette Linier i vexlende Rækkefølge. I andre Tilfælde er hele Underdelen dækket med et tæt Net af lodrette Linier, en Dekoration, der ligeledes forekommer paa Kar af Type 4 Vest for Elben. Foruden de lodrette Linier forekomme ogsaa undtagelsesvis lodrette smalle skraverede Baand[1].

---

[1] Jfr. M. J. X, S. 265. Moltzow, Hünengrab Nr. 4.

I et Tilfælde er Halsen paa et flaskeformet Kar prydet med en Række omløbende vandrette Baand, hvert især dannet af to parallele Linier og fyldte med et tæt Net af skraatstillede fine Streger, der skjære hinanden, saa at de danne smaa Ruder; i et andet Tilfælde er der forneden paa Halsen anbragt et Par omløbende Zigzaglinier af korte Streger[1]. Men dette synes at være sjeldne Undtagelser. I Reglen er Overdelen paa Type Nr. 4 og 5 uden Prydelser.

Forskjellen mellem de to Dysseterritoriers Ornamentering indskrænker sig dog ikke alene til Mønsterets Bestanddele og Sammensætning, men gjælder ogsaa, som det synes, den Maade, hvorpaa Figurerne ere fremstillede. Medens den meklenborgske Pottemager slet og ret, ofte ogsaa ret skjødesløst, har skaaret eller ridset sine Linier, og saa ladet dem staae skarpt og bestemt uden at gøre videre ved dem, er en saadan simpel, bar Streg ikke langt fra at være en Sjeldenhed Vest for Elben. Princippet har der været at bryde eller overdække Stregen saa meget som muligt, og det, hvad enten den er lang eller kort. Den skarpt skaarne Streg har man brudt med smaa Tværsnit eller Hak, og den bredere, blødt trukne Streg har man overbroderet med Stik og Punkter, runde, ovale og kantede, eller korte Stav-Indtryk, lodrette, skraa eller vandrette. De forholdsvis brede Furer, som ofte træde i Stedet for Stregen, ere derimod i Bunden fyldte med en fortløbende Række af smaa Skraaplaner — vistnok, som af Virchov forklaret, frembragte ved et taktmæssigt Tryk samtidigt med Trækningen af Furen. Denne deles derved i lutter smaa Kvadrater, vel markerede,

---

[1] Kar fra Ramlin og Moltzow, afbildede i M. J. X, S. 256—58.

da Kanterne fange Lyset. — Udforelsen er gjennemgaaende omhyggelig, i mange Tilfælde ligefrem vidunderlig nøjagtig og zirlig.

Til Slutning et Par Ord om Keramiken paa Rygen. Baade i Henseende til Form og Ornamenter vise de Lerkar, der stamme fra Stenalderens Gravkamre den nøjeste Lighed med Typerne fra de danske Gangbygninger; hvorimod de mosefundne Kar fra Gingst, ligesaa bestemt slutte sig til de Typer — Nr. 4 og 5 — der ere karakteristiske for de pommersk-meklenborgske Hünenbetten. Som for bemærket illustrere Gingst-Karrene paa slaaende Maade Overgangen mellem de to Former; deres Dekoration viser os Gangen i en ligesaa interessant Udviklingsproces paa Ornamentikens Omraade.

I Meklenborg er Bugen paa Kar af disse Former i Almindelighed kun prydet med Bundter af parallele Streger, der vexle med aabne Mellemrum. Exempler paa denne enkle Dekoration forekomme ogsaa her; vi see saa, hvorledes disse usammenhængende Streger paa ganske simpel Maade omdannes til Baand, og idet disse sammenstilles i Mønstre, staaer man med det samme — for mit eget Vedkommende maa jeg sige ret overrasket — lige overfor en ny Stil, hvor det oprindelige Stregemotiv helt mangler.

Da Baand-Ornamenter af samme eller lignende Slags kjendes fra Kister i meklenborgske Hünenbetten, kunne Karrene fra Gingst ikke være langt fjernede i Tid fra disse. Heller ikke er der Grund til at troe andet, end at den Omdannelse af Dekorationen, som de vise os, kan være foregaaet forholdsvis hurtigt, efter at det første Skridt var gjort. Men at den nye Stil, som derved kom frem, betegner et forholdsvis sent

Stadium i Stenalderens Ornamentik turde ikke desmindre være temmelig sikkert[1], og det Samme maa da ogsaa være Tilfælde med Former af de Kar, paa hvilke denne Stil er brugt.

Lerkarrene fra Gravene afgive saaledes samme Vidnesbyrd som Stengravene selv, nemlig: at Forbindelsen mellem Landene Øst og Vest for Elben ikke har været stadig eller synderlig stærk, og at det endnu mindre kan paavises, at Meklenborgs Stenalders Kultur, saaledes som den repræsenteres af Hünenbettens Grave, kun er en yngre Sidegren af den, der herskede Vest for Elben. De arkæologiske Forhold frembyde, det jeg kan skjønne, intet som helst Holdepunkt for en saadan Antagelse. Det er paa den anden Side aldeles klart, at der har været en livlig Forbindelse mellem disse Lande og Danmark — og det maa da navnlig fremhæves, et de Kar af de danske Gangbygningstyper, der ere komne frem i Meklenborg og paa Rygen, baade i Henseende til Form, Ornamenter og den Maade, hvorpaa disse ere gjorte, ere fuldstændig identiske med vore. Alle Forhold gjøre det saaledes sandsynligt, at Stenalders Kulturen i disse østlige Egne til en Tid er bleven stærkt paavirket fra Nord.

Tanken om en saadan sydgaaende Kulturstrømning er allerede tidligere bleven fremsat for Rygens Ved-

[1] R. Baier lægger i saa Henseende Vægt paa, at et af de flaskeformede Kar fra Gingst i Stedet for saadanne Baand er prydet med Straaler eller Ribber i Relief, en Dekoration, der ogsaa er anvendt paa et dansk flaskeformet Kar. Hertil kan føjes, at et andet af disse rygenske Kar, som ikke er dekoreret, er formet som en Kande med en vel udbuet, massiv cylinderisk Hank; men saadanne forekomme i Tydskland først i den seneste Del af Stenalderen. I Danmark ere de, saavidt jeg veed, helt ukjendte.

kommende af Arkæologen Baier i Stralsund[1], kun at han fører Tanken langt videre ud. Efter hans Mening er Øen nemlig bleven bebygget, ikke ved Indvandring Syd fra gjennem det „forsumpede Pommern", men fra de danske Øer. Til Støtte for denne Antagelse henviser han til den fuldstændige Lighed, der er mellem de danske og de rygenske Flintredskaber, en Lighed, der for Rygens Vedkommende ligesaa vel gjælder de raa Former fra Værkstedsfundene, som de Redskabstyper, der karakterisere Gravfundene. Paa alle Punkter er der den nøjeste Overensstemmelse med de danske Flintsager, og bevisligt fortsættes denne nordiske Indflydelse indtil helt ind i Broncealderen[2].

At Rygen maaske fra meget tidlig Tid har staaet i Forbindelse med Danmarks Sydkyster, er under alle Omstændigheder sandsynligt, og den Omstændighed, at de enkelte Exempler paa Stenkamre af den nordtydske Type, der kjendes hos os[3], ere paaviste paa Langeland, Laaland, Møen og Bornholm, tyde jo ogsaa paa et direkte Samkvem mellem de nævnte Øer og Strækninger af Kysten Syd for Østersøen. Da selv fjerntliggende Øer baade i Kattegat og Østersøen have været beboede i Stenalderen, forudsætter dette næsten med Nødvendighed, at hin Tids Mennesker have drevet rigtig Sejlads paa det aabne Hav, og muligvis har Vandvejen over Østersøen spillet en større Rolle, end man tænker sig. Men Hovedlandevejen, der satte

[1] R. Baier: Die vorgeschichtliche Alterthümer der Provinzialmuseums für Neuvorpommern und Rügen in Stralsund. Berlin 1880, S. 14, og: Die Insel Rügen nach ihrer archæologischen Bedeutung, ib. 1886, S. 18.

[2] Die Insel Rügen etc. S. 53.

[3] Jfr. Henry Petersens Meddelelser i Aarb. f. n. O. 1882, S. 367.

Danmark i Forbindelse med de tilgrændsende Lande imod Syd, og som Kulturstrømmen fortrinsvis fulgte, hvad enten den gik mod Nord eller Syd, maa dog sikkert være gaaet op igjennem Holsten og Sønderjylland. Det vil derfor være af Interesse at see, hvordan de arkæologiske Forhold ere der, og hvad Lys de kaste paa de foreliggende Spørgsmaal.

III.

Det er snart halvfjerde hundrede Aar siden, at Lægen Paulus Cypræus, saavidt Historien melder den Første, der i Hertugdømmerne gav sig af med at undersøge de gamle Høje og Dysser, foretog sine Udgravninger i det sydlige Slesvig, og efter ham have mange Andre interesseret sig for disse Mindesmærker, samlet paa Oldsager og gravet efter dem. Men det Samlede splittedes atter for alle Vinde, og de Oplysninger, der haves fra ældre Tider om Oldtidsgravene ere saare faa[1]. Kun saa meget er sikkert, at de store Stengrave allerede ved Begyndelsen af dette Aarhundrede vare meget stærkt udtyndede i Antal, og paa Steder endog i Begreb med helt at forsvinde; thi de laae fortrinsvis i de frugtbareste og bedst befolkede Dele af Landet, og den voxende Kultur havde jevnligt Brug for de gode store Sten.

Ingen havde endnu den Gang nogen klar Forestilling om deres Betydning, og Ødelæggelsen gik uforstyrret sin Gang. Vel udvirkede den af Frederik d. 6te nedsatte Kommission for Oldsagers Bevarelse, at nogle enkelte Stensætninger og Høje i Hertugdømmerne

---

[1] Jfr. H. Handelmann: Die prähistorische Archæologie in Schleswig-Holstein, Kiel 1875.

bleve fredlyste 1811[1]; men Forordningen blev saa lidt overholdt, at endog de fleste af disse 25 Aar senere vare mere eller mindre ødelagte.

Da det antikvariske Selskab i Kiel strax efter sin Stiftelse, 1836, gjennem sine Medlemmer søgte Oplysning om, hvilke Mindesmærker der fandtes i de forskjellige Egne af Landet, maatte den Adspurgte jevnligt for en stor Del nøjes med at meddele om de Mindesmærker, han kunde huske for saa og saa mange Aar siden, men som nu vare forsvundne, og kun undtagelsesvis kunde der oplyses noget om Gravenes Indhold. Et Held derfor, at der har været saa mange af dem, at der trods alle Ødelæggelser dog blev levnet nogle indtil den Tid, da man kom til Erkjendelse om deres kulturhistoriske Betydning.

Om Stenalderens Grave i Holsten har daværende Pastor Kähler i Heiligenhafen 1839 givet en Mængde gode Oplysninger i sin Indberetning til Selskabet i Kiel[2]. Men hans Undersøgelser omfattede kun Kyststrækningen mellem Fehmern Sund og Kolbergerhaide, Egne, som endnu den Gang vare særdeles rige paa Mindesmærker, og hvorvidt det Billede, han giver af Forholdene der, ogsaa svarer til Forholdene, som de vare eller havde været i den øvrige Del af Wagrien, vides ikke.

Blandt de forskjellige Gravformer indtager Langdyssen — i Holsten kaldet „Riesenbett" — den samme

[1] En Fortegnelse over dem findes i de af Kommissionen udgivne: Antiquariske Annaler I, S. 375, som og i I. Bericht der königl. Schlesw.-Holst.-Lauenb. Gesellschaft für die Sammlung und Erhaltung vaterländ. Alterthümer, S. 16.

[2] Bericht IV, S. 2 o. flg.

fremtrædende Plads som i de andre nordtydske Lande. Og som Tilfældet var med den hannoveranske „Hünenbett“, frembyder Typen ogsaa her visse Forskjelligheder, der lade Kähler skjelne mellem flere Klasser.

Enten bestod Anlægget af en Stensætning, oval eller som et langstrakt Parallelogram, paa ganske flad Mark eller med kun en ubetydelig Højning af Jordsmonnet indenfor Stenene. Stensætningernes Størrelse var meget forskjellig, navnlig i Henseende til Længden, men ofte vare de ti Gange saa lange som brede. Enten vare Gravene helt usynlige, eller Stensætningen omsluttede et eller flere Kamre, undertiden fritstaaende, undertiden sammenbyggede med Randstenene. —

Eller: Randstenene omsluttede en lav Vold, gjennemsnitlig af 3 til 4 Fods Højde, og i eller paa denne laa et eller flere Kamre, anlagte paa tværs af Dyssens Længdeaxe og dækkede med store Overliggere. Ogsaa disse Høje vare af forskjellig Længde, nogle ganske korte, andre meget lange, den største 350 Fod; de vare anlagte efter alle Kompassets Streger uden Hensyn til Himmelhjørnerne. Undertiden vare to saadanne Høje byggede sammen, saaledes at de havde Randsten fælles paa den ene Langside. Særligt udmærkede Randstenene ved Enderne af Højen sig ved deres Størrelse, og undertiden vare de opstillede saaledes, at de dannede ligesom en Indgang.

Der var ogsaa ganske lignende Høje uden Randsten, og enten med to eller flere Kamre eller med usynlige Grave; i Reglen vare disse Høje mindre baade i Længde og Bredde, og denne var i Almindelighed kun en halv Snes Fod.

Ved den anden Hovedform for Gravanlægget manglede ligeledes den stensatte Indhegning, og det

delvis fritstaaende Kammer var kun omgivet af en ubetydelig lille oval Jordvold. Medens det ved Langdysserne særligt var Randstenene, der imponerede ved deres Størrelse, udmærkede de fritstaaende Kamre sig ved deres kolossale Dæksten. Kammeret var anlagt i Retning Ø.—V., og undertiden var der paa den sydlige Langvæg og henne ved det østlige Hjørne en Aabning, hvorfra der udgik en Gang af et Par Alens Længde. I saa Tilfælde var Kammeret omgivet af en lav rund Høj. Men til hvilken Type end Graven hørte, havde Kamrene gjennemgaaende rektangulær Form. De korte Sider dannedes, ligesom i Tydskland, hver især af en enkelt Sten, og Langsiderne af to eller flere, efter Gravens Størrelse; men i Reglen var Længden dog ikke under 8 Fod, og jevnligt derover: et Kammer fandtes indvendigt at maale 21 Fod. Ogsaa Bredden var forskjellig, vexlende fra 2 til 5½ Fod. Højden var sædvanligt 4 Fod.

Undertiden vare Sidestenene halvt nedgravede i den faste Jord, eller ogsaa var Kammeret helt forsænket, saa at Toppen af Sidestenene var i Højde med den naturlige Jordoverflade. Efter Gravens Størrelse vexlede Dækstenenes Antal fra 2 og indtil 5, „hvilket er det sædvanlige Antal".

Det bemærkes, at Gravene i disse Egne aabenbart vare henlagte paa bestemte dertil udsete Steder, hvor de dannede udstrakte Gravpladser, som igjen bestod af større eller mindre Grupper, og disse Grupper indeholdt igjen som oftest hver især kun Grave af en enkelt Type.

Denne Oversigt suppleres af samtidige Oplysninger fra det nærliggende Fehmern, hvor der ogsaa endnu i de første Decennier af Aarhundredet har været fuldt

op af Stenalders Grave. Blandt disse udpeges enkelte fritstaaende Dysser med een stor Overligger, en Type, som Kähler ikke omtaler; Gangbygninger nævnes derimod ikke, men atter fremhæves her de store Langdysser med deres mægtige Stensætninger, undertiden 3—400' lange, der omsluttede Kamre i større Antal[1].

I endnu højere Grad vare Langdysserne dominerende paa Egnen ved Bornhøved, et Par Mil V. S. V. for Pløner Sø. Terrainet mellem de tre Byer, Bornhøved, Schmalensee og Tarbek, en Trekant, hvis Sider ikke ere fuldt en halv Mil lange, præsenterede sig i Følge en Beretning fra 1837[2] endnu dengang som en mægtig Stenalders Gravplads.

I det nordøstlige Hjørne ved Schmalensee fandtes 9 nogenlunde vel bevarede Langdysser af forskjellig Størrelse, Længden vexlende fra 37 til 98 Skridt og Bredden fra 7 til 24. Gravkamrene vare i Reglen anbragte midt paa Højen, men kun et enkelt — 16' langt og 4—5' bredt — i samme Retning som denne, alle de andre paa tværs af Højens Længdeaxe. I Omegnen af Byen fandtes endnu flere ødelagte Langdysser, og baade paa Vejen til Tarbæk og mellem Tarbæk og Bornhøved saaes atter hist og her Levninger af saadanne Stensætninger.

Ved Bornhøved laae 3 nogenlunde vel bevarede, og Vest for Byen paa en Strækning af en Kvartmil en fortsat Række, alle saa snorlige efter hinanden, at det vakte den Formoding hos Iagttageren, at de oprindeligt havde været sammenhængende. Ogsaa her laa Kammeret midt paa Højen og paa tværs af dens Længdeaxe. Paa denne Gravplads indeholdt Dysserne gjennemgaaende kun et Kammer hver.

[1] Bericht II, 36, III, 3.

[2] Jfr. Handelmann: Vorgeschichtliche Steindenkmäler II, S. 7.

Fraregnet disse mere omfattende Beskrivelser, foreligger der kun spredte Efterretninger om de holstenske Stenaldersgrave[1]. Men da disse Oplysninger i sin Tid

[1] Foruden Beretningerne fra Wagriens Nordkyst og Fehmern haves en Liste over de Stensætninger og Grave, der fandtes 1811 i Kystlandet S. V. for Fehmern (Cismar Amt): I Dahme Sogn en Langdysse, 100' l., 10' br., med et Kammer 11' l., 3' br.; en do., 70' l., 20' br.; en do. 80' l., 10' br. med et Kammer, sat af 4 store Sten; et stort Kammer med 3 Overliggere. — Mellem Dahme og Oldenfürth 2 Langdysser; ved Lente en do. (Bericht XI V. 10[1]).

De øvrige spredte Efterretninger fra det østlige Holsten knytte sig til Egnene omkring den Række af større og mindre Søer, der med Selenter Sø som Udgangspunkt strækker sig helt ned igjennem Lauenborg: I Nærheden af Selenter Sø paa Futterkamp Mark en Gruppe af 3 Langdysser, en 324' l., 27' br., en kun lidt mindre, og en 103' l., 32—38' br., alle tre liggende lige op til hinanden (Bericht IV, S. 36). I Nærheden fandtes flere overgroede Stengrave. — Ved Klamp en smuk Stengrav (Bericht XII, S. 50).

Ved Preetz, Barsbeck, en Dysse med 5 Sidesten og stor Overligger; ved Bentfeld og Stein havde der tidligere været to lignende Dysser, og næsten i alle Provstiets Byer vidste man endnu at paapege de Steder, hvor der før havde ligget saakaldte „Steinbetten" (Schmidt: „Über die klösterliche Preetzische Probstei, i Neue Schlesw.-Holst. Provinzial-Berichte 1812).

Ved Pløner Sø, Trenthorst, et Stenkammer 12' l., 5¼' br., 4' h. — Flehm, Langdysse 85' l., 25' br. — Bistorf, et fritstaaende Kammer. — Klitkamp, en Langdysse, og paa samme Egn flere ødelagte Stengrave (Bericht I, S. 27 og 29; IV, S. 37).

Ved Segeberg, Svissel, en Langdysse 150 Skridt l., 15—20' br., 5—6' h med et Kammer 15' l., 5' br. — Osterfeld, Rester af et Kammer 16' l., 6' br., 1½' h. (Bericht XIII. S. 12; Handelmann: Vorgeschichtl. Steindenkmäler I. 2).

Ved Schall Sø i Lauenborg, Kitlitz, Langdysse c. 1000' l., 50' br., „med mange langagtige Beholdere af hugne Sten". Paa de nærliggende Højder fandtes tidligere mange stensatte Høje. Af Beretninger fra Slutningen af det 16. Aarhundrede synes det tillige at fremgaae, at der baade ved Schall Sø og Ratzeborg Sø

[1] Ved „Bericht" uden nærmere Tilføjelse menes her og i det Følgende det kielske: slesvig-holsten-lauenborgske antikvariske Selskabs Aarsberetning.

fremkom som Svar paa de aarligt gjentagne Opfordringer fra Bestyrelsen for det kielske antikvariske Selskab til Medlemmerne om hver især at indsende Meddelelse, om de Oldtidsmindesmærker, der fandtes paa deres Egn, tor man antage, at de trods deres Magerhed vise os Forholdene proportionelt rigtige, og at det Billede, de tilsammentagne give, om end svagt, dog viser os Hovedtrækkene, som de virkeligt vare.

Formentlig er det saaledes ingen Tilfældighed, at Efterretningerne paa faa Undtagelser nær alle hidrøre

---

den Gang har ligget flere store Langdysser. — Ved Dargau, Stintenberg, Hütte og Dassendorf fandtes flere anseelige Stengrave. — Ved Barscamp foruden andre Stensætninger en Langdysse, 200 Skr. l. (Bericht I, S. 37). — Den store „Sachserskov“ husede endnu 1887 14 Langdysser, 75' til 235' l., en enkelt havde en Længde af 470'; Bredden 14—15'. De omslutte enten en lille Stenkiste ved den ene Ende, eller og er Graven usynlig (Zeitschr. f. Ethnol. 1887, S. [162]).

Fra Egnene langs Elben omtales for Holstens Vedkommende: en stor Langdysse ved Wedel, forlængst ryddet (Handelmann: Die prähist. Archæologie in Schlesw.-Holst., S. 5). — Ved Pinneberg, Rissen, Høj med Stenkiste 5' l., 3' br, $4^1/_2$' h., hvori forskjellige Stenredskaber (Neue Staatsbürg. Mag. III, S. 561). — Ved Gr. Rade i det sydlige Ditmarsken, mellem Burg og Süderhastedt 2 Langdysser 80' l., 24' br. med Grav (stor Overligger) i Midten (Handelmann i Bericht XXIII, efter en gammel Beretning fra 1791). — Mellem Schrum og Arkebeck en Gruppe paa 3 Langdysser, en 4de ved Albersdorf, og samme Sted en Dysse med 5 Sidesten og Overligger (Nescorus: Chronik von Ditmarschen, Anhang I, S. 559; Rhode: Cimbrisch-Holsteinische Antiquitäten Remarques 1720, S. 75). — Ved Schenenfeld: „Mange Høje dels med Sten-, dels med Broncesager, og paa de nærliggende Heder tillige adskillige Langdysser“, af hvilke flere i nyere Tid ere ryddede (Bericht III, S. 25). — Endelig omtales der 1811 i Fortegnelsen over Mindesmærker, der skulde fredes, en Langdysse med 1 eller 2 Kamre ved Hohenwedstedt, et Par Mil længere inde i Landet.

fra den østlige Del af Landet[1]. At denne, og navnlig Egnene langs Kysten paa de store Stenkamres Tid har været endog stærkt bebygget, medens de skov- og hedeklædte Højdedrag i Midten af Landet henlaae saa temmelig øde, kan der næppe være Tvivl om.

Vanskeligere er det at faae Rede paa Forholdene i de vestlige Landskaber. Efterretningerne om Dysser og Stensætninger ere kun faa, men der er jo en vis Sandsynlighed for, at Ødelæggelsen af saadanne baade er begyndt tidligt og gaaet hurtigt fra Haanden i Egne, der grændse op til den stenløse Marsk[2].

At Langdysserne baade det ene og det andet Sted have spillet en overvejende Rolle, fremgaaer af alle Beretninger, og særlig Betydning i den Henseende have Beskrivelserne af de store Gravpladser ved Nordkysten af Wagrien og paa Fehmern. At ogsaa de enkle fritstaaende Dysser med kun een Overligger oprindeligt have været tilstede i større Antal end Efterretningerne tyde paa, tør vel formodes, da de, efter de Erfaringer man vil have gjort paa andre Egne[3], som de lettest tilgængelige vare de første, der faldt for Ødelæggelsen, naar Beboerne trængte til store Sten.

---

[1] „Stenene ere forlængst bortryddede fra alle Høje paa denne Egn", skriver Pastor Outzen fra Brecklum i Nord Friesland først i Aarhundredet, og Forholdene vare vel i saa Henseende ens Nord og Syd for Ejderen.

[2] At Landet har været ret vel befolket i Stenalderen, synes givet, eftersom Museet i Kiel 1839 erhvervede en Samling Sten-Oldsager paa omtrent 60 Stykker, der vare fundne i den nærmeste Omegn af Meldorf. 40 Flækkeblokke 4½'—6' lange ere fundne ved Pløjning i Delve Sogn, og et Par Værkstedsfund kjendes fra Hudendorf og Heide (Museet i Kiel).

[3] Harries i sin Beretning om de arkæologiske Forhold i Angel. Bericht IV, S. 25.

Gangbygninger ere, foruden de af Pastor Kähler omtalte, kun paaviste i tre Tilfælde: Ved Blankensee i Nærheden af Lybek et stort Kammer med fire Overliggere og en „portalagtig“ Indgang paa Sydsiden med 4 smaa Støttepiller; Kammeret halvt nedgravet i Jorden og skjult under en lav Broncealders Høj[1]. — et andet ved Waldhusen med en 11 Fod lang Gang — og ved Gross-Rønnau i Nærheden af Segeberg et tredie Kammer, der udvendig maalte 10′ i Længden, med en Indgangsaabning paa Sydsiden ved den vestlige Ende, og udenfor den to Gangsten[2].

Der er omtrent 7 Mil fra de her nævnte Steder til de af Pastor Kähler beskrevne Gangbygninger paa Nordkysten af Wagrien, og der er 4 Mil fra Blankensee til Grevismühlen, hvor den første af de to meklenborgske Gangbygninger laae. Paa samme Tid som de saaledes rimeligvis markere en gammel Kulturvej, der paa de store Stenkamres Tid satte Meklenborg i Forbindelse med Norden, vise de os en Type, der saa at sige havde gaaet sig træt eller var ved at tabe sin Kraft i Egne, hvor den ikke længere blev forstaaet, og hvor Betingelserne for dens Levedygtighed altsaa manglede. At Typen i dette Tilfælde er kommen Nord fra, vil vel Ingen betvivle.

I det Hele og Store har Sønderjylland samme fysiske Beskaffenhed som Holsten, og er af Naturen delt efter Længden i de samme tre Belter: paa Øst-

[1] Kluge i Zeitschr. des Verein f. Lübeck Gesch. u. Alterthumskunde 1860 I, S. 397, og Samme: Opfer- und Grabalterthümer zu Waldhausen. Lübeck 1844.

[2] Handelmann: Vorgeschichtliche Steindenkmähler in Schleswig-Holstein I, 2 (S. 5).

siden skovrige og frugtbare Landstrækninger. Midten en sandet, skovløs Slette, og mod Vest en mere frugtbar Kyststrækning af vexlende Bredde og for en stor Del med foranliggende rige Marskegne.

Muligvis have Skovene i Oldtiden strakt sig længere ind over Halvøens Midte end i vore Dage. Til Gjengjæld have Midtlandets Heder og Moser rimeligvis været større; men det Samme har vistnok været Tilfældet for Holstens Vedkommende, og at dømme efter de Spor, Stenalderens Folk have efterladt sig: de Redskaber og Vaaben, de have brugt, og Gravene, i hvilke de have begravet deres Døde, have Befolkningsforholdene ogsaa været saa temmelig ens begge Steder, kun at Befolkningen for Slesvigs Vedkommende maaske i endnu højere Grad har været koncentreret i de østlige Landskaber, og at Midten af Landet i alt Fald paa Steder har været endnu sparsommere bebygget end i Holsten; det Samme gjælder maaske Vestlandet[1].

Da de to Landes fysiske Beskaffenhed kommer hinanden saa nær, og Naturen ikke har sat noget virkeligt Grændseskjel mellem dem, vilde det næsten være underligt, om ikke ogsaa deres ældste Befolkninger havde staaet hinanden meget nær i ethnisk Henseende. I det Væsentlige er det da ogsaa samme Gravformer og Gravskikke, samme Typer paa Vaaben og Redskaber, samme Ornamenter paa Lerkarrene, der have været gængse i Holsten og Slesvig; men seer man nærmere til, finder man dog visse Særtræk, der ikke ere uden Betydning.

Man vil saaledes ikke kunne undgaae at bemærke,

[1] Jfr. Worsaae: Om Slesvigs eller Sønderjyllands Oldtidsminder 1865, S. 22.

naar man gjennemgaaer vedføjede Liste over de slesvigske Stenaldersgrave, jeg har fundet Optegnelser om[1], at om end Langdysserne paa Steder have været til-

[1] I Slesvig var Ødelæggelsen af de gamle Mindesmærker allerede sørgelig langt fremskreden, da man begyndte at søge Oplysninger om dem. Efter al Sandsynlighed er den begyndt ved Midten af det forrige Aarhundrede som Følge af Udskiftningen og det Opsving, Agerbruget dermed tog. Meddelelser til Kommissionen for Oldsagers Bevaring omkring 1810 vise, at de alt paa den Tid vare rask i Færd med at forsvinde. Saaledes skriver Pastor Kjær 1812 fra Ø. Lygum, som langtfra hørte til de frugtbare Egne: „Uagtet mange saadanne Høje og andre Mindesmærker endnu ere forhaanden, troer jeg dog, at ikke engang Halvdelen er tilbage. Selv i den Tid, jeg har været her, ere ikke faa blevne udgravede og jevnede og de deri fundne Sten brugte til Fodstykker under Huse og ved Broanlæg."

Da det antikvariske Selskab i Kiel 25 Aar senere søgte Oplysninger om hvad der endnu var tilbage, var Ødelæggelsen mer eller mindre fuldstændig i de frugtbare Egne, og det er nærmest Meddelelserne om det meget, der vidstes at være ødelagt i Mands Minde, der lader os ane, hvor stor Rigdommen oprindeligt har været.

Kun paa en enkelt øde Hedeegn, som Vedsted Sogn, fandtes der endnu en Gravplads, hvor Høje og Dysser kunde tælles i Snesevis.

Slesvigske Stenaldersgrave, d. e. Dysser og Stenkamre, der vides at have existeret i det sidste Aarhundrede.

Dänisch Wohld, Dänisch Nienhof: 1 Langdysse og 1 Runddysse, fredede 1811 (Bericht I, S. 15). — Sehested: 2 Høje med Grave, satte af mindre Sten og uden Overliggere, men med ren Stenalders Indhold (Handelmann: Vorgesch. Steindenkmäler II, S. 9).

Svans. „Mellem Eckernförde og Louisenlund ved Slien, Landet overstrøet med Gravhøje" (Bericht III, S. 10). — Schönhagen: 1 underjordisk Kammer, omgivet af 2 Stenkredse (fredet 1811). — Drachsburg: 1 Langdysse med 3 Kamre (fredet 1811) — Gammelby: 2 Stenkamre. — Himmelmark: flere, mindst 8, Langdysser eller Rester af saadanne; 3 Runddysser, hvoraf den ene gjemte en lille firkantet Gangbygning, og Rester af

stede i stor Mængde, vise de sig dog ikke saa dominerende paa de andre Gravformers Bekostning som i Holsten. Ved Siden af dem nævne Beretningerne

flere ødelagte Grave (Arch. f. Athrop. u. Geol. II, S. 203). — Jettemoor: 2 Langdysser, 120 × 8 Alen. — Hübrook: flere Langdysser, af hvilke 1 med dobbelt Stenkreds; 1 Dysse med 3 Sidesten og Overligger. — Hohenstein: mange Langdysser. — Sophienhof: Kammer med 5 Sidesten og 1 Overligger. — Klein Wabs: 1 Langdysse med 5 Kamre, „tidligere var der mange". — Inde i Landet adskillige Langdysser. — Ved Mysunde: Høj med Gangbygning (Bericht XII, S. 41 og VIII, S. 15).

Angel. Brodersby: „1 Tingsted med en Dynge Sten i Midten. I Begyndelsen af Aarhundredet var der mange Gravkamre, som da bleve ryddede" (Bericht I, S. 12). — Isted Skov: Gangbygning (Worsaae; Sønderjyllands Oldtidsminder, S. 26, Handelmann: Vorgesch. Steindenkm. I, S. 4). — Helligbæk: Dysse med 1 Overligger (Bericht XII, S. 38). — Eggebæk: Gangbygning (Worsaae l. c.) — Siversted: 4 Runddysser med Kamre (fredede 1811). — St. Solt Mark: 9—10 Gravkamre (fredede 1811); 1 Langdysse, 50 Skridt l. med 3 Kamre; flere andre ødelagte (Handelmann: l. c. II, 8). — Overso: Langdyssse med Kammer, 65 × 12 Skridt (Bericht IV, S. 16). — Hyrup: Jættestue (Nord. Tidsskr. f. Oldkynd. III, S. 337). — Munkbrarup: Bokholm, Langdysse med 2 Kamre, 60 × 12 Skr. (Bericht VIII, S. 6); Ranmark: 3 Gangbygninger (Bericht VIII, S. 10). — Grumtofte, Norballig: Ved Aarhundredets Begyndelse 4 Langdysser med Kamre; Dollerup: 3 Langdysser; ved Grumtofte By: Spor af Langdysse (Bericht VIII, S. 5). — Kværn: Gravhøj med Kammer (fredet 1811); Philipsthal: Langdysse 140 × 60 Skr. — Stenbjerg: Gravhøj med Kammer (fredet 1811). — I Gelting Sogn fandtes der endnu 1840 flere Langdysser og runde Jordhøje med Stenkredse, indeholdende Stenkamre. Tidligere havde der ogsaa været flere fritstaaende Dysser, men disse vare efterhaanden blevne ødelagte (Bericht IV, S. 25). I Arch. f. Staats- und Kirchengesch. III, S. 9 anføres en Langdysse ved Nyby, 75 × 25 Skr.

Mellem Flensborg- og Aabenraa-Fjord.

Bov: Rester af en forstyrret Langdysse (Ber. VIII, S. 20). — Holbøl: NV for Kirkebyen en Høj med Stenkammer (Traps Slesvigs Statistik, S. 382). — Rinkenæs: Gangbygning (Ber. X,

jevnligt Runddysser, Høje, der dække et mindre Kammer med en enkelt Overligger, eller saadanne fritstaaende uden Høj, og endeligt ere Gangbygninger

---

S. 4). — Broager: 1 Dysse med 5 Sidesten og 1 Overligger samt 3 Langdysser, opførte blandt de fredede Mindesmærker 1811. Foruden disse, der vare forsvundne 1872, nævner Handelmann en Langdysse ved Skelde 45 × 12 Skr. (l. c. II, 2 og 8 — Nybøl: Talrige Høje, flere af de ryddede indeholdt Stenkamre, i et af disse fandtes Askeurner, i et andet mange Stensager (Ber. III, S. 23). — Dybbøl: Høj med 2 Stenkamre, ved Snogbæk en lignende (Worsaae l. c. S. 23). — Ullerup: Langdysse med Kammer 50 × 12 Skr. (Ber. III, 9). — Varnæs, Tykskov: Langdysse 65 × 12 Skr. — Kliplev, Søgaard: Langdysse med Kammer (Ber. XII, S. 37).

Als. Kegnæs: Mange Høje, en udgravet, hvori Kammer med 5 Sidesten og 1 Overligger (Ber. I, S. 9). — Ketting: 2 Langdysser med Kammer, den ene 70 × 15 Skr., den anden 44 × 10 Skr. — I Nordskov, „Hoferkoppel“: 2 Langdysser, den ene 53 × 17 Skr. med 2 Kamre, den anden ødelagt; Molleskov: 1 Langdysse (Handelmann l. c. II, 4—6) — Endvidere omtaler Worsaae en Gangbygning uden nærmere Stedsangivelse.

Mellem Aabenraa- og Haderslev-Fjord.

Løjt: „I Sognet findes mange Stensætninger og Gravhøje. Bavshøj og Birretshøj med 2 Kamre“ (Trap l. c., S. 341). — Øster Lygum — Efter Pastor Kjæis Beretning 1812 fandtes der dengang, paa Gennes Mark: „Boksbjerg“, fritstaaende Dysse; Nørremark: 1 do.; Agballe: en lav Høj med Kammer og omsat med Sten, 20 × 12 Alen; „Stenehoj“, 3 lignende Stensætninger, den ene rund og uden synligt Kammer; „Kathøj“. Kammer 7 Al. l., 1—2 Al. br. Ved Bjerrum: 3 Høje med smaa Kamre dækkede af svære Overliggere. 15 andre Høje paa Leerskov, Lygum og Faarehus Marker. Paa Ranbjerg og Nordre Jarup Mark: 1 Langdysse, „Kongens Hestestald“, samt 29 Høje. Paa Haberlund Mark: Dysse med 4 Sidesten og Overligger, „Kalles Hjölass“; 1 Langdysse uden Randsten og et ødelagt Gravkammer. I Alt 120 Høje og Stensætninger paa $1^1/_4$ Kvadratmil (Antiquar. Annal. III, S. 105). — Hoptrup: Dysse med 4 Sidesten og 1 Overligger. — Vedsted. Fra Pothøj havde man endnu ved Aar 1840 Udsigt over 71 Høje og Langdysser, en af disse, 170 × 8 Skr., havde 5 Kamre. en anden noget kortere 4; en

kjendte fra alle Egne af Landet — i det mindste saa langt som Beretningerne naae.

Thi om den Del af Landet, der ligger Syd for Linien Husum—Slesvig—Eckernförde, tie de omtrent fuldstændigt. Fra Husum til Slien markeres denne antikvariske Grændse af 4 Gangbygninger: en mellem Olderup og Ørsted, en ved Eggebæk, en ved Isted og en ved Mysunde, disse ere de sydligste store Stenaldersgrave, der kjendes paa denne Strækning. Selvfølgelig er dette tilfældigt, men det har dog sin *raison d'être*: det

---

var 60 Skr. l. men kun 8—9' bred (Løjtn. Timm i Ber. XII, S. 31). — Övre Jersdal: en Gangbygning (Mesdorf: Vorgeschicht. Alterthüm. aus Schlesw. Holstein 1885). — Mellem Starup og Grarup: en Gangbygning (ibid. S. 38).

Nord for Haderslev Fjord. Aastrup: Høj med Kammer, der gjemte 8 ubrændte Lig. — Ved Haistrup: 1 Dysse med 5 Sidesten og 2 Overliggere, 1 do. med 4 Sidesten og 1 Overligger. — Fjelstrup: Langdysse, 60 × 16 Skr. med Kammer (Ber. XII); Anslet: en fritstaaende Dysse (Trap l. c., S. 37). — Bjert, Binderup: Stensætning 100' × 60' (N. Staatsbürg. Mag. II, S. 830).

Fra Vestlandet. Husum, mellem Olderup og Ørsted: Gangbygning (Weinhold i Ber. XXIV, S. 9). — Bredsted, Brecklum: Foruden smaa runde Høje en meget stor og lang „Langehoog“, „men Stenene ere forlængst borttagne fra alle Høje paa denne Egn“ (Antiq. Annal. III, S. 105). — Sild: 1 Langdysse, 40 × 15 Skr. med 3 Kamre; 1 do. sløjfet; Høj med Kammer, uvist af hvad Form; 2 Gangbygninger, den ene ødelagt (Wibel: Der Gangbau des Denghoog, Ber. XXIX, og Handelmann: Amtlich. Ausgrab. auf Sylt II, S 21, 25, 42). — Fra Vestlandet nævnes endvidere uden nærmere Oplysninger: en Gruppe Høje ved Gasse, Ø. for Skærbæk; runde og lange Høje mellem Skærbæk og Lygumkloster.

Fra Midten af Landet. Toftlund, Lindeskov: 2 Stengrave (Handelmann l. c. II). — Paa Vejen mellem Lygumkloster og Tingslev: Høje uden nærmere Oplysninger (Ber. XII, S. 30). Ved Tinglev adskillige Høje, formentlig tilhørende Stenalderen; flere af dem bleve undersøgte af Frederik VII (Trap l. c. S. 161).

vilde ikke kunne være Tilfælde, hvis ikke Gangbygningen havde været en ret hyppigt forekommende Gravform i de tilgrændsende Egne mod Nord.

Ligesaa lidt er det tilfældigt, at der kun nævnes saa faa Stenaldersgrave fra de sydligste Landskaber — nemlig 1 Langdysse paa Nordøstsiden af Dänisch Wohld ud imod Østersøen og et Par Jordhøje med Stenkamre, byggede af mindre Sten, ved Sehested; men slet ingen fra de to vestlige Herreder Krop og Hohn; i sidstnævnte Landskab skal der end ikke være fundet Oldsager af nogen Slags fra Stenalderen[1].

Efter al Sandsynlighed have disse Egne i hine fjerne Tider ligget lige saa øde hen, som de gjorde det ved dette Aartusindes Begyndelse, dækkede med mægtige Skove, der som et sammenhængende Bælte fra Østersøen strakte sig imod Vest lige over til Ejderens og Trenens sumpede Marsker, hvis disse have været til paa den Tid.

Ligesom i Jylland og paa Øerne vare Gangbygningerne i Slesvig enten kun omgivne af en lav Høj eller Jordvold, der lod Overliggerne være frie eller dog synlige, eller og laae de fuldstændigt begravede i en Høj af anseelig Størrelse. Kammeret var ovalt, i Reglen 10—12 Fod langt og indtil 8 Fod bredt, og hvor der paa Grund af Sidestenenes Form blev Aabninger mellem dem, foroven eller forneden, vare disse udfyldte med røde Sandstensfliser; Bunden var dækket med ildskjørnede Flintskjærver og andre mindre Sten. Gravkammeret var anlagt med Længderetning Ø—V, og paa den sydlige Langvæg var Døraabningen og

[1] Bericht IV, S. 35.

Gangen, der udgik fra den. I disse Grave fandtes der aldrig Sager af Metal.

Saaledes beskriver Pastor Harries Gangbygningerne i Angel, og efter de Oplysninger, der haves fra andre Egne, synes Beskrivelsen at svare til den gængse Regel, kun at Gangens Længde var forskjellig, i Almindelighed 6 Fod, men undertiden meget længere; ved Kammeret i Isted Skov 12 Fod, ved Kammeret i Denghoog paa Sild 18, og ved Gangbygningen i Mysunde 20—22 Fod. Alle disse Træk gaae igjen ved Gangbygningerne i Danmark, og den nordiske Type raader saaledes helt ned til Slien.

Hvad der bemærkes om de angelske Langdysser, at de ere kortere og bredere end de paa Fehmern, synes at være den almindelige Regel hele Slesvig over. Gjennemsnitlig var Længden 50—70 Skridt, Bredden 12—15; den største angelske maalte efter Harries Opgivelse 140 Skridt i Længden, 60 Skridt i Bredden; og den største af alle de sonderjydske, der haves Oplysninger om, havde en Længde af 170 Skridt; hvorimod den største af de holstenske var omtrent 100 Alen længere.

Kamrenes Antal var forskjelligt, indtil 5. Ogsaa om dem hedder det, at de vare bredere og hojere end de paa de fehmerske Langdysser[1]. Men efter Be-

[1] Om Sidestenene bemærker Pastor Harries: „De ere langt mere raat bearbejdede end paa Fehmern — — blot lidet tilhuggede.“ Hvorvidt denne Iagttagelse er rigtig, maa staae hen, da enhver nærmere Oplysning eller Forklaring mangler; men da man paa den Tid ikke kjendte noget til de Omskiftelser, en Rullestensblok har prøvet, kunde der maaske være Grund til at formode, at den Behandling, Stenen har faaet af Naturen, undertiden bliver skrevet paa Menneskenes Regning.

retningerne at dømme vare de aldrig dækkede af mere end een Overligger, og saadanne store Langdyssekamre, som der omtales fra Holsten og Nordtydskland, have aabenbart ikke været kjendte eller i alt Fald sjeldne Undtagelser i Slesvig[1]. Derimod haves der Exempler paa Kamre af den lille Gangbygningstype. Altsaa ogsaa for Langdyssernes Vedkommende var Skik og Brug fælles for Slesvig og Kongeriget.

Overensstemmelsen mellem de slesvigske og det øvrige Nordens Stenaldersgrave godtgjør sig saaledes paa alle Punkter, hvorimod de holstenske Stengrave ret tydeligt vise os Overgangen mellem dem og de nordtydske, og altsaa danne Bindeleddet mellem de to Grupper:

Paa den ene Side træffe vi saaledes i Holsten ligesom i Tydskland de store lukkede Gravkamre, enten enkeltstaaende eller som Del af Langdysserne, og dertil have Kamrene her ligesom i Tydskland gjennemgaaende rektangulær Form. Paa den anden Side optræder Gangbygningen i Holsten ligesom i Norden som en egen selvstændig Gravtype, medens den i Tydskland ikke er stort andet end en Varietet af det lukkede Kammer og ligesom dette almindeligt koblet sammen med Langdyssen.

Ved en Sammenligning mellem de nordtydske og de danske Langdyssers Størrelse og Form, saaledes som denne bestemmes ved Forholdet mellem Længde og Bredde, maa man see paa disse to Faktorer hver

---

[1] Jeg har kun fundet to saadanne omtalte: en Langdysse med Kammer med 3 Overliggere anlagt paa tværs af Højen, og en anden med ovalt Kammer, dannet af 9 Sidesten og flere Overliggere; begge fra Himmelmark Gods ved Egernförde. Arch. f. Anthrop. u. Geol. II, S. 203.

for sig, da de ikke staae i proportionelt Forhold til hinanden, og Resultatet bliver da, i Henhold til de Opmaalinger, der haves Efterretninger om, følgende for Længdens Vedkommende:

Dysser indtil 50′	50—100′	100—200′	over 200′
i Hannover 37 %	34 %	21 %	8 %
i Danmark 21 %	43 %	32 %	4 %

I Bredde naae af de nordtydske Dysser kun 26 % til 12′, og 36 % til 15′, medens 30 % ere over 22′. Paa de danske Dysser er Bredden gjennemsnitlig 22—30′. De ere saaledes gjennemgaaende længere og afgjort langt bredere end de nordtydske.

Sammenligningsmaterialet er 102 tydske og 283 danske Dysser[1].

Hvordan Forholdet stiller sig for Holstens Vedkommende, om dette ogsaa paa dette Punkt indtager en Mellemstilling, kan ikke afgjøres, da de opgivne Maal ere for faa til at have statistisk Vægt, og da Opmaalingen af de Dysser, hvis Størrelse findes angivet, tilmed for en ikke ringe Del aabenbart skyldes deres iøjnefaldende Størrelse. Kun saaledes lader det sig forklare, at der for Holstens Vedkommende ikke nævnes Dysser under 50 Fods Længde. Og vedrørende Bredden savne vi ganske nærmere Oplysninger om de fehmerske, der af Pastor Harries nævnes som særligt smalle, hvorimod de opmaalte Dysser ved Bornhøved gjennemgaaende have været brede.

Vi kunne derfor kun sige: det synes, som om

[1] Tallene ere for Nordtydsklands Vedkommende uddragne af Müllers: Vor- und frühgeschl. Alterthümer der Prov. Hannover, for Danmarks opgivne af Henry Petersen i: Stenalderens Gravformer i Danmark.

Holsten har været rigt paa store, d. e. lange Dysser, men ogsaa en Del af disse have kun været smalle; 15 Procent af dem, vi have Maal paa, naae i Bredde kun op til 12 Fod.

Endnu skal bemærkes, at mellem de holstenske Langdysser synes de af den uregelmæssige Form: smallere ved den ene Ende end ved den anden, ikke at være saa helt ukjendte. Ogsaa store Kamre af denne Form forekomme[1].

De slesvigske Gangbygninger have ogsaa Undtagelser fra Reglen, idet Kammeret undertiden er delt. Baade ved Gangbygningen i Mysunde og ved Denghoog paa Sild var Døraabningen ligesom paa de holstenske anbragt skævt, d. v. s. henimod den østre Ende af Kammeret, og denne ved en Række kantstillede Fliser, der ragede en halv Snes Tommer op over Gulvet, adskilt fra det større Rum, hvori Gangen udmundede[2].

Ved sine Undersøgelser af Denghoog kom Dr. Wibel til det Resultat, at Kammeret ikke var en Grav, men havde tjent til Bolig for levende Mennesker, og at det omtalte mindre Rum til Højre for Indgangen havde været brugt til Ildsted. Hvad det sidste Punkt angaaer, har han maaske indtil en vis Grad Ret, forsaavidt som det er sandsynligt nok, at det fraskilte lille Rum er en Efterligning af Arnestedet i det virkelige Hus, og det er vel ogsaa, som Wibel mener, blevet

---

[1] Saaledes Langdysse ved Futterkamp, ved den ene Ende 32', ved den anden 36' (Ber. IV, S. 36); og Kammer ved Gr. Rønnow, 1—2 M. br. (Handelmann l. c. I, 2).

[2] En lignende Ordning udviser et lille firkantet Kammer med Gang paa Himmelmark Gods. Døraabningen er anbragt ved det ene Hjørne, og indenfor den er der paa samme Side med kantstillede Fliser afskildret et lille Rum.

brugt — dog ikke som Arne, men som Ildsted ved Ceremonier, der stod i Forbindelse med Gravlægningen.

Denne Forklaring af Kammerets Deling slaaer dog ikke altid til. Fra Angel omtales[1] saaledes et Kammer paa en Langdysse ved Bokholm i Munkbrarup Sogn, 8 Fod langt, næsten ligesaa bredt og ved en Række kløvede Sten, der ragede en Fod op over Gulvfladen, delt efter Længden i to Rum. I det forreste af disse, tværs for Døraabningen, stod et Lerkar fyldt med Jord og Bensplinter, og ved det laa en langagtig hammerformet Perle; i det inderste fandtes en anden Lerskaal, ligeledes fyldt med Jord og fine Bensplinter, og ved den 6 Flintflækker. Nogle raat tilhuggede Sten dannede ligesom en Trappe ned til Graven, og to Rækker mindre Sten førte fra denne ud til Randstenene; denne udækkede Gang var helt fyldt med Smaasten og Jord.

Det er klart, at denne Grav ikke kan sammenstilles med Gangbygningerne paa Sild og ved Mysunde. Rent bortseet fra, at Gravskikken, efter Fundberetningen at domme, synes at have været forskjellig fra den almindelige, godtgjør hele Gravanlægget — Kammerets firkantede Form, den trappelignende Nedgang og Tværdelingen af Graven — at det tilhører en senere Tid end de andre Gangbygninger. Aabenbart er Delingen i dette Tilfælde ikke foretaget med Tanken om et Arnested, men for at lave to særskilte Gravsteder, og som saadanne havde de jo været benyttede. Mest rimeligt viser Graven ved Bokholm os saaledes en Analogi til den Inddeling, der er saa almindelig ved de store Kamre i Meklenborg og paa Rygen. Ligesom ved disse peger Delingen af Kammeret hen imod Kiste- eller Enkeltmandsgrave. Dog er det hermed ikke

[1] Ber. VIII, S. 6.

sagt, at der er noget reelt Sammenhæng mellem den slesvigske og de tydske Grave. Det vilde være ganske naturligt, om en Tanke saa enkel som denne har arbejdet sig ud i Form omtrent paa samme Maade paa Steder, hvor Forholdene i det væsentlige vare de samme.

Endnu skal tilføjes, at en lignende Deling af Kammeret som ved Bokholm, i Syd-Slesvig ogsaa er paavist i et lille lukket rektangulært Kammer, og samme Skik møder os endnu i den tidlige Broncealder: en stor rektangulær Stenkiste, delt efter Længden i to Rum, hvert især indeholdende et ubrændt Lig, og ved det ene af disse Broncesager og en „Probersten". — Arch. f. Anthr. u. Geol. II, 2, S. 203, og Mitth. d. anthr. Verein 1890, 3. H., S. 17.

IV.

Vi staae nu ved Enden af den saglige Redegjørelse og skulle derefter prøve, om det er muligt at sammenstille Kjendsgjerningerne fra de forskjellige Dele af hele det nordevropæiske Dysseterritorium saaledes, at de paa en simpel og rimelig Maade vise Gangen i Udviklingen og føje sig sammen til en kronologisk Rækkefølge.

For Nordens Vedkommende har først Prof. Montelius og dernæst Henry Petersen hver paa sin Maade gjort Forsøg paa en kronologisk Ordning af Gravkamrene efter deres forskjellige Former. Montelius' Tydning er et Forsøg paa at forlige Forholdene her i Norden med Forfatterens Opfattelse af Dyssespørgsmaalet i dets Helhed, d. e. i Henhold til de forskjellige Formers Forekomst paa andre Steder, være sig i eller uden for Evropa. De Resultater med Hensyn til Tidsbestemmelsen, som han mener at have naaet ad denne Vej, tjene derefter til faste Udgangspunkter ved Undersøgelsen af de nordiske Stenkamre. Henry Petersen satte sig derimod til Opgave, om muligt at naae en Løsning kun ved Hjælp af de Oplysninger, som Undersøgelsen af de nordiske Grave selv kunde give.

Som deres Fremgangsmaade var forskjellig, saaledes ogsaa det Resultat, hver især kom til. Medens

Prof. Montelius hævder, at det enkle, firkantede Kammer er den ældste af alle Former, kom Henry Petersen derimod til den Erkjendelse, at Forholdene i Norden bestemt vise hen til, at Gangbygningen hos os er det ældste og den enkle, firkantede Dysse det yngste Led i Udviklingsrækken. Ogsaa Montelius antog fra først af Mellemformerne mellem den enkle Dysse og den store Jættestue for Vidnesbyrd om den Udvikling, hvorved den sidste Form var fremkommet, og om Gangen i denne Udvikling var der fra først af fuld Enighed mellem de to Forfattere, kun at de saae den hver fra sit forskjellige Endepunkt. I sit sidste store Arbejde om Dysserne har Montelius imidlertid opgivet denne Mening, og kun derom er han endnu enig med Henry Petersen, at den lukkede, rektangulære Kiste maa ansees for den yngste Form af Stengravene.

Da vi senere ville faae Anledning til at drøfte Prof. Montelius' Theorier, og vor Undersøgelse her kun gjælder Forholdene i Danmark, naae vi lettest Maalet ved at underkaste Henry Petersens Slutninger en fornyet Prøvelse.

I Spidsen for Rækken af Gravkammerformerne stiller Forfatteren altsaa Gangbygningen, i sin typiske Form et aflang-ovalt Kammer, 12—20 Fod langt, der paa Sydsiden aabner sig ud til en i det Mindste delvis overdækket Gang af forskjellig Længde og forsynet med en eller flere Dørkarme og Tærskelsten.

I Tidernes Løb bliver Kammeret mindre, idet man reducerer Vægstenenes Antal, og dermed forandres ogsaa Formen ganske naturligt gradvis, først til rundagtig oval, dernæst til en 5 eller 6-sidet Polygon, men forøvrigt beholder det de samme Karaktermærker som

det store Kammer, kun taber Gangen efterhaanden sine Dæksten.

Derefter følger en Overgangsperiode, hvor Gangbygningen opløses, idet Gangen med sine Afsatser skrumper ind, til der kun er levnet et Par enkelte mindre Indgangssten paa begge Sider af Døraabningen; disse falde efter deres Tur ogsaa bort, og Døraabningen lukkes nu i sin halve Højde med en solid Sten, 2—2½ Fod høj, og fast indføjet imellem de andre Sidesten. Denne Opløsning af Typen begynder ved det polygonale Kammer og fortsættes, efter at Form og Størrelse yderligere er reduceret, ved det rektangulære Kammer med kun fire Sidesten. Et Skridt endnu, saa lukkes Døraabningen i sin hele Højde af en fuldvoxen Sidesten, og naar derefter Kammerets Højde mindskes, er Forvandlingen til Gravkiste gjort.

Dette er Hovedtrækkene i Udviklingen, og selvfølgelig bliver Rækkefølgen den samme, kun i omvendt Orden, dersom man stiller den enkle Dysse først i Rækken under Forudsætning, at den er den ældste af Gravkammer-Formerne.

Henry Petersen har ved sine Undersøgelser særligt holdt sig til Gravkamrenes Form og Gravgodsets Art og drager deraf sine Konklusioner: Gangbygningens hele Plan med Indgang og Dørsten gjengiver Huset. — Naar vi see det lille lave Kammer, halvt lukket ved den ene Ende med en mindre kantstillet Sten, vilde denne Form vanskeligt forkares, saafremt man ikke havde Gangbygningen med dens Doraabning og Tærskelsten at henpege til som Forbiliede. — — Det synes heller ikke synderlig rimeligt, om man først lidt efter lidt, i Følge med eller paa Grund af den fremadskridende Kultur, skulde være naaet til at faae bygget

den Døde et Hus, der lignede de Levendes, eller at man først efter i lange Tider at have famlet i forskjellige Retninger og bygget snart efter en, snart efter en anden Form, omsider blev klar paa, at det er hint Maal, „Gravarkitekturen“ stræber hen til. Man begyndte dermed som det mest primitive Udtryk for den faste Overbevisning om Livets umiddelbare Fortsættelse hinsides Døden. Rigtigheden af sin Opfattelse fandt han begrundet ved en Betragtning af Gravgodset[1].

Vi ville nu søge os et nyt Udgangspunkt, opstille Regnestykket paa en anden Maade og prøve, om de Værdier, han har opgivet, fremdeles passe.

Ved Siden af Kammeret spiller Gravens ydre Tilbehør, Høj og Stensætning, i visse Tilfælde en meget stor, i andre kun en underordnet Rolle; det er denne Faktor, vi ville drage med ind i Bevisførelsen.

Ret almindeligt findes saavel Gangbygningerne som de mindre Kamre fuldstændigt skjulte under en større, undertiden endog meget anseelig, rund Høj, der jevnligt viser sig at have været omhegnet med en Kreds af mellemstore Sten. Da det imidlertid flere Gange med Sikkerhed har kunnet godtgjøres om en saadan Høj, at den er bleven opkastet af Broncealderens Folk, er man berettiget til at sætte et Spørgsmaalstegn ved dem alle sammen[2].

[1] „Om Stenalderens Gravformer i Danmark“, Aarb. f. n. Oldk. 1881, S. 299, og i tydsk Oversættelse i Archiv f. Anthropologie 1884. S. 139—140.

[2] Oplysninger om saadanne Høje findes i Aarb. f. nord. Oldk. 1871: Broncefolkets Gravhøje og deres Forbindelse med Stenalderens Grave. Blandt de holstenske Grave have vi et Exempel i Gangbygningen ved Blankensee, der ligeledes var dækket af en Broncealders Høj. Et andet i en stor Høj ved Gønnebeck (Bornhøved); under den fandtes en Stenaldersgrav, et lavt

Ellers ere Gangbygningerne kun omgivne af en lav Jordhøj eller Vold uden Kredssten, der lader Overliggeren og undertiden tillige den øverste Del af Sidestenene være synlige.

Samme Ordning gjælder ogsaa fra først af de mindre Kamre, men for deres Vedkommende bliver det derefter almindelig Brug at indramme Højen med Sten af en saa anseelig Størrelse, at denne monumentale Omhegning nu gjennem lange Tider udgjør et væsentligt Led af Gravanlægget. Saaledes ved Runddyssen, saaledes endnu mere ved Langdyssen, hvor Højen har tabt sin runde Form, og den imponerende Omhegning som oftest indeslutter flere Stengrave. Da disse jevnligt udvise forskjellige Typer, have vi her et Middel til at prøve Hypothesens Rigtighed.

Ligesom ved Runddyssen ere Hovedformerne for Gravene paa Langdyssen det 5- eller 6-sidede og det rektangulære Kammer, gjennemsnitlig $2^1/_2$—$3^1/_2$ Fod bredt og 6—7 Fod langt. Den polygone Form er

---

Kammer eller stor Kiste med 3 Overliggere, og bygget sammen med den, saa at den ene Langvæg var fælles, en anden mindre med ubrændte Lig og forskjellige Bronce-Smykker (Mitth. d. anthr. Verein in Schlesv.-Holst. 1891, S. 10). Men muligvis vise Forholdene i en Gravhøj i S. Brarup i Angel, der i sin Tid blev undersøgt af C. Engelhardt (Bericht XXIII), langt bedre end nogle flere Exempler, at Hypothesen er rigtig. Paa Bunden af Hojen fandtes nemlig et lille reglementeret Kammer med 14 Sidesten og en Overligger, alt *en miniature*, idet hele Dyssen kun var 18 Tommer høj og 16 Tommer bred. Den indeholdt brændte Ben og en Broncenaal. Udenfor, med Fødderne vendte imod den, laa et Skelet. Højen var forsynet med en dobbelt Stenkreds, den indre 18 Fod, den ydre ved Hojens Fod 56 Fod i Diameter. Det synes mig, at denne Høj med sin lille Dysse paa det stærkeste taler for, at det i Broncealderen en Tid lang var almindelig Skik at opkaste Gravhøje over de ældre Stenalders Dysser; dette forudsat, er der god Mening i det lille Miniaturkammer.

fremherskende i Jylland, den rektangulære paa Øerne. Stundom ere Kamrene — af begge Former — udstyrede med et Par Indgangssten. Virkelige Gangbygninger, særligt af den store ovale Type, optræde derimod kun sjelden paa Langdysser, men de forekomme, og dette viser, at der i Tid er Sammenhæng mellem de to Gravformer: Langdysse og Gangbygning; i alt Fald for en kortere Stund have de været jevnsides brugte, og undtagelsesvis har den nye Form indgaaet Forening med den gamle. Men hvilken er den nye og hvilken den gamle? Forholdene føje sig ligesaa vel efter Montelius' som efter Henry Petersens Tydning; i det Mindste udelukke de ikke den Mulighed, at Gangbygningen kan være voxet op paa Langdyssen, at den der har naaet sin fulde Størrelse og endelige Form og saa først er bleven udskilt af den som selvstændig Gravform.

Men om saa er, hvis de store Gangbygninger tilhøre en senere Tid end Langdysserne, — og da de tælles i hundredevis, kan det ikke være saa lille et Tidsrum, de fylde — ja saa bliver det vanskeligt at forklare, at Langdysserne alligevel indeholde Grave af endnu yngre Former end Gangbygningen.

Allerede saadant et Kammer, som det tidligere beskrevne fra Bokholm i Angel, der kun kan henføres til Gangbygningernes allerseneste Tid, vilde være en mærkelig Fremtoning, saa meget mere som Langdyssen foruden dette kun indeholdt et Kammer til af lignende Konstruktion og altsaa maa være lavet til dem. Men i mange Tilfælde indeholde Langdysserne ogsaa kisteformede, lukkede Grave, af 1—2 Alens Længde. At disse ere af senere Dato end Dyssernes større Kamre synes næsten paa Forhaand givet. Formen er umiddel-

bart afledet af det mandslange rektangulære Kammer, og det nøje Sammenhæng med dette godtgjøres endvidere derved, at samme Lerkarformer ere karakteristiske for begge. En Kiste paa en Langdysse i Raklev Sogn indeholdt saaledes et flaskeformet Lerkar med bred Hals; i en Kiste paa en Langdysse[1] paa Ubberup Mark, Tømmerup Sogn, blev der fundet Skaar af et flaskeformet Kar af den mindre Type, og begge Former ere fundne sammen i en rund Høj med rektangulært, mandslangt Kammer ved Dyrehavegaard, Søllerød Sogn; enkeltvis ere de i flere Tilfælde fundne i Kamre af samme Form, dækkede af saadanne Jordhøje[2].

Som en egen Gravtype optræder den stensatte lukkede Kiste, enten blot omgiven eller ogsaa helt dækket af en rund Jordhøj. Af Gravgodsets Beskaffenhed er det godtgjort, at denne Slags Grave ikke blot tilhører det sidste Afsnit af Stenalderen[3], men — i alt Fald paa sine Steder — ogsaa have været i Brug i Begyndelsen af Broncealderen[4]. Men at de til den anden Side ogsaa staae i Forbindelse med Langdyssernes Kultur, er lige saa paaviseligt, idet de samme Lerkarformer, der findes i disse, ogsaa forekomme i dem. Saaledes er et Lerkar af den lille Flaskeform fundet i en Gravkiste i en rund Jordhøj ved Kajberg,

---

[1] Undersøgt af mig 1896.

[2] Jfr. Henry Petersen l. c., S. 344 og flg.

[3] Jfr. Henry Petersen l. c., S. 327 og flg.

[4] Saaledes paa den afsides Vesterhavsø Sild, hvor de talrige Høje meget almindeligt dækkede over en saadan mandslang Kiste, enten sat af utilhugne Blokke eller udspaltede Fliser og indeholdende et ubrændt Lig. — Foruden enkelte Stensager bestod Gravgodset af Broncevaaben og Smykker af Guld eller Bronce; i et enkelt Tilfælde fandtes kun Stensager. Handelmann: „Die amtlichen Ausgrabungen auf Sylt I—II, 1870 og 1880.

Frørup Sogn, et andet i en Grav af samme Slags ved Lykkesholm, Ellested Sogn, begge i Vindinge Herred paa Fyen.

Det fremgaaer saaledes aldeles bestemt, hvilken Plads Langdyssen indtager i kronologisk Henseende. Inklusive Gravkisten, Stengravenes sidste og yngste Led, finde vi hele Rækken af Gravkammerformer paa Langdyssen: Kiste; rektangulært Kammer med halv- eller hellukket Døraabning; do. med Indgangssten; polygonalt Kammer; do. med Indgangssten; do. med kort Gang; alle disse Former mere eller mindre fyldigt repræsenterede, og saa dertil i ganske enkelte Tilfælde baade større Gangbygninger af den rene Type og Repræsentanter for de senere udartede Former. Figurligt talt naaer altsaa Langdyssen med den ene Ende repræsenteret af Kisterne frem i Tiden til henimod Stenalderens Slutning, og ved den anden Ende er der Tilslutning til Gangbygningernes store Gruppe med dens Hundreder af Kamre. Hver Tid sin Skik, og de to Gravformer vise klart nok forskjellig Skik: Gangbygningerne ere Fællesgrave, medens Langdyssernes Kamre og Kister vise en Udvikling med stadigt voxende Tendens hen imod Enkeltmandsgravene. Selvfølgeligt have Gangbygningen og Langdyssen en Tid løbet jevnsides og ere blevne brugte samtidigt, men en af dem maa dog være den ældste Gravform og repræsentere den ældste Skik; efter Forholdene at dømme kan dette kun være Gangbygningen.

Derefter bliver Spørgsmaalet: er Tanken til Gangbygningen undfanget her, eller er den laant andetsteds fra? med andre Ord: er den danske Gangbygning et Sideskud af den nordtydske, eller er denne en Aflægger af den nordiske? Om direkte Tilknytning til andre kan

der jo ikke være Tale, mellem disse er Forbindelsen givet, da Formen, om end kun sporadisk, kan forfølges gjennem Holsten.

Efter den almindelig raadende Anskuelse er den Skik, at bygge Stenkamre til de Døde, fra Syden over Frankrig naaet op til Nord-Evropa, og følgelig sidst til Skandinavien, altsaa maatte man efter denne Theori for Gangbygningens Vedkommende antage, at den hollandsk-tydske Type har været Forbilledet for den nordiske.

Medens Gangbygningen, som Forholdene ere i Danmark, maa ansees for at være den ældste af Dysseformerne der, lader der sig næppe føre noget sagligt Bevis for, at den indtager samme Stilling i Nord-Tydskland. Som tidligere paavist fører den der en temmelig beskeden Tilværelse ved Siden af det store lukkede Kammer, deler Kaar med dette, baade hvad angaaer Gravgods og det ydre Gravanlæg, og har saa lidt været i Stand til at hævde sin Plads som selvstændig Type, at den af alle de ældre Iagttagere kun er bleven betragtet som en Varietet af det store lukkede Kammer, altsaa en afledet og følgelig en yngre Form. Af denne skal saa atter den nordiske Gangbygning være opstaaet.

Men nu fremgaaer det klart nok af Forholdene, at det store lukkede Kammer vedblivende har hævdet sin Plads som Hovedgravform i de tydske Nordsø Lande, endog, som det sees af Fundene (Lerkarformerne), længe efter at Gangbygningen i Danmark maa antages at have udspillet sin Rolle. Det synes da ret mærkeligt, at den stærke, livskraftige Form, det lukkede Kammer, under sine Forsøg paa at brede sig mod Nord

først trænger frem med uimodstaaelig Magt gjennem Holsten, lige til den i Wagrien naaer Østersøen, men saa ikke orker længere, — og at derimod den svage Form, Gangbygningstypen, som kun med Besvær lister sig op gjennem Holsten, efter at være kommen lidt til Aande i Egnene Syd for Kielerbugt pludseligt tager Fart imod Nord med vældig Energi, allerede paa sin Fremrykning gjennem de store Grændseskove voxer sig saa stærk, at Gangen, dens Attribut og Appendix er bleven mindst dobbelt saa lang som før, naar den atter dukker frem i Sønderjylland, og saa yderligere udviklet derfra fortsætter sit Sejerstog gjennem Skandinavien lige op til de store svenske Søer.

Sammenholdt hermed er det paa den anden Side maaske ligesaa mærkeligt, at paa Marschen til de tydske Østersø Lande, hvor det store lukkede Kammer er naaet frem lige til Oder, bliver Gangbygningen helt tilbage; i de Egne har den slet ikke kunnet trives.

Men gaaer man ud fra, at Gangbygningen i Nordtydskland er den ældre, det lukkede Kammer den yngre Form, viser sig selv samme Misforhold mellem deres indbyrdes Stilling i Hjemlandet og udenfor dette. Anvendt paa Forholdene i Norden giver Theorien os det Resultat, at medens Gangbygningstypen i Hjemlandet er fuldstændig stagnerende og steril, fører den, omplantet paa fremmed Jordbund en blomstrende Tilværelse, viser sig i Besiddelse af Evne til at udforme sig paa forskjellig Maade, og efter at have hersket lykkeligt i lange Tider døer den paa den smukkeste typologiske Maade ved en gradvis Opløsning. Og under alt dette fører dens Ophav hjemme i Nordtydskland samme ensformige Tilværelse som før; een Gang for alle slaaet fast, saa evneløs, saa blottet for Initiativ,

at den ikke engang kan bekvemme sig til at døe, sidder den endnu og vegeterer i Egnene ved Osnabrück paa de Tider, da de yngste Dysseformer ere ved at forsvinde i Danmark.

Denne Mangel paa Evne til at udforme sig, gjælder nu ligesaa fuldt de andre nordtydske Gravkammerformer: det store lukkede Kammer og den lille Dysse[1]. Den sidste er altid firsidet, og fraregnet at Størrelsen vexler, indskrænke Forandringerne i Form sig for den førstes Vedkommende dertil, at Langsiderne i enkelte Tilfælde ikke ere parallele, saa at Kammeret er noget bredere ved den ene Ende end ved den anden[2], samt at det ret jevnligt ikke er højere, end at Benævnelsen Kiste maaske vilde være ret passende.

Sammenholdt med den blomstrende Udvikling, de nordiske Gravformer udvise, er denne Stabilitet i høj Grad paafaldende, saa meget mere som Nordtydskland og Danmark bevisligt have staaet i stadig og nøje Forbindelse med hinanden under hele Perioden. Dette

---

[1] Uheldigvis lader det sig ikke oplyse, hvad Stilling den har indtaget ligeover for de to andre Former. Kun ganske enkelte Grave af denne Type ere blevne bevarede indtil vore Dage. De synes navnlig, som tidligere bemærket, at have haft hjemme i Egnene langs Elbens nedre Løb. Længere øster paa ere de saa godt som ukjendte. Af Fund gjorte i saadanne Grave, har jeg kun seet to omtalte: I et Kammer ved Gansau i Kreds Uelsen fandtes „efter Sigende“ et Skelet med Bronce-Sager (v. Estorf l. c., S. 20 og Taf. 2, No. 9) og i et ved Wulften, Kreds Osnabrück, fandtes en Urne med Ben ved Siden af andre Potteskaar (J. Müller, l. c., S. 278).

[2] Denne Varietet kjendes ogsaa fra Holsten: et Kammer ved Osterfeld, 6 Fod bredt ved den østre Ende men afsmaldende mod Vest, et andet ved Wankendorf, 5 til 6 Fod br. Heller ikke er den ukjendt i Danmark (jfr. Henry Petersen: Stenalderens Gravformer i Danmark, S. 313).

godtgjøres af Gravgodset, thi, som tidligere er fremhævet, optræde flere af de Lerkarformer, der ere karakteristiske for forskjellige Typer af danske Grave, ogsaa som Hovedformer i de nordtydske Kamre med og uden Gang, og undertiden sammen i een Grav.

Det er saaledes givet, at disse Formers respektive Alder kun kan udledes i Henhold til deres forskjellige Forekomst i Danmark. Ikke desmindre har Prædikatet „sydlig“, baade for Lerkars og Stenredskabers Vedkommende, nu omtrent samme Betydning som „ældre“ i den nordiske Arkæologi. Forekommer en Form baade i Danmark og Nord-Tydskland ansees det for en Selvfølge. at de danske Stenaldersfolk have faaet den fra deres sydlige Naboer.

I nærværende Tilfælde fører denne Antagelse til det ret kuriøse Resultat, at alt som Udviklingen af Gravkammerformer gaaer sin raske Gang i Danmark, medens der paa dette Omraade ikke er Spor af Udvikling i Nordtydskland, forsynes de danske Dyssebyggere fra Tid til anden af deres sydlige Naboer med nye Former af Lerkar, dem vi nu finde i Gravkamre af den Type, der paa deres Tid var den raadende. En saadan delt Udvikling, baseret paa eget Initiativ for Gravformernes Vedkommende, og paa fremmed Impuls og laante Forbilleder for Gravkarrenes Vedkommende, synes kun lidet sandsynlig.

Endnu er der Et at bemærke. Ingen vil fornuftigvis kunne betragte de forskjellige Gravformer under samme Synspunkt som Ornamenterne paa Lerkarrene eller Formerne for Lerkar og Smykker, d. e. blot og bart som Vidnesbyrd om, at Moderne ogsaa i hine fjerne Tider vare omskiftelige.

Henseet til den Tanke, hvoraf Gravkammeret er

fremgaaet, og henseet til Sammenhænget mellem Kamrenes Former kan der næppe være Tvivl om, at Formudviklingen i dette Tilfælde er begrundet i en tilsvarende samtidig Udvikling paa Tankens eller de religiøse Forestillingers Omraade, og at den til en vis Grad symboliserer den Proces, hvorved det primitive Menneskes Begreber om Død, Sjæl og et Liv efter Døden gradvis omformes.

Som det primitive Menneske i første Instans opfatter Døden, er denne kun en Indstilling af Livsvirksomheden. Mennesket begynder med at troe, at Sjælen kun foreløbig har forladt sit Legeme, og at den Afdøde, om end i det Skjulte, vil fortsætte Livet med samme Fornødenheder som før. Derfor bygger man den Døde et Hus, og forsyner ham med Føde, Vaaben, Redskaber etc.

Men fra denne naive Forestilling, hvorefter Døden kun er en Slags Søvn, naaer Mennesket gradvis frem til Erkjendelse af, at Døden er en Afslutning, hvorved der sættes et virkeligt Skjel mellem de Levende og de Døde, naaer frem til en Tro paa et Hinsidigt, et Liv under andre Vilkaar end det, hvorunder de Levende leve, en Verden for de Døde, udenfor og adskilt fra den beboede Jord, hvor man saa forøvrigt tænker sig den.

Graven er saaledes ikke længere den Dødes Bo i samme Forstand som tidligere. Alt som de nye Forestillinger langsomt voxe op over de gamle, udviskes derfor ogsaa lidt efter lidt den oprindelige Gravplan; gradvis taber den Dødes Hus sine Attributter, indtil Døren tilsidst lukkes, og Kammeret bliver til en Kiste.

Det skulde synes, at en Udvikling som denne, hvor Tanke og Form næsten kan siges at falde sam-

men til en organisk Enhed, omtrent med Nødvendighed forudsætter, at Tanken, hvoraf den er voxet op, ogsaa maa være undfanget der, hvor Udviklingen er foregaaet, og ikke kan være laant fra Fremmede. Derimod vilde det være noget usandsynligt, om en Ide, der i sit oprindelige Hjem ikke har naaet nogen større Væxt eller Udfoldning, overført til Fremmede skulde kunne tilegnes af dem med en Forstaaelse, som om den var deres egen, skabende sig en mere rammende Form end den havde i sit Hjemland, og derefter gjennem lange Tider afspejlende deres gradvis modificerede Forestillinger.

Faktum er under alle Omstændigheder, at Forholdene, som de ere, daarligt lade sig forlige med den Antagelse, at Dysseskikken er kommen fra Tydskland til Danmark. Vi maae da prøve, om der kan naaes et bedre Resultat ved en Tydning, der gaaer ud fra den modsatte Antagelse, at Skikken er opstaaet i Norden og derfra har bredt sig mod Syd ud over Nordtydskland.

Da Holsten i arkæologisk Henseende danner et Bindeled mellem de paagjældende Lande, vil Spørgsmaalet lettest kunne prøves der. Som vi have seet har Gangbygningen endnu i Begyndelsen af Aarhundredet været tilstede i saa stort Antal i Kystlandet langs med Kielerbugt, at den i Beretninger fra den Tid opføres som en egen Type. Udenfor dette lille Omraade er den imidlertid kun paavist i nogle ganske faa Tilfælde, og man tør saaledes med Sikkerhed eller dog Rimelighed antage, at den aldrig der har været nogen gængse Form, saaledes som det store lukkede Kammer. Baade i Henseende til Størrelse og Form — den korte Gang alene fraregnet — er dette en tro Gjentagelse af Gangbygningen, optræder undertiden ogsaa ligesom denne som selvstændig Gravtype, men er som oftest sammen-

knyttet med Langdyssen. Dersom man kun skulde dømme efter Landets egne Forhold, vilde man vanskeligt kunne komme til andet Resultat, end at Gangbygningen var en yngere Form, afledet af det lukkede Kammer. Lige det modsatte er Tilfældet, naar Sagen sees i Sammenhæng med Forholdene i Sønderjylland og Danmark.

Er Gravbygningskikken kommen til Holsten Nord fra, kan den kun være kommen med Gangbygningen, af den simple Grund, at det store lukkede Kammer saa at sige ikke er kjendt i Sønderjylland eller Danmark. Det er ligeledes mest sandsynligt, at Skikken maa have udbredt sig til Holsten paa en Tid, da den store Gangbygning endnu herskede absolut som Type for Gravkammeret i Norden. Naar Gangbygningen alligevel kun vandt ringe Indgang i Holsten og hurtigt omformedes eller rettere sagt afløstes af Kammeret uden Gang, bliver den simpleste Forklaring denne, at Huset i Holsten ikke havde Gang saaledes som i Danmark. Paa samme Tid som man med fuld Forstaaelse kunde gaae ind paa Naboernes Tanke, at bygge Hus til de Døde, da de Forestillinger, hvori den bundede, vare Fælleseje, maatte man derimod føle sig fremmed ligeover for den Form, Gravkammeret havde faaet i Danmark. Den Tanke, hvoraf den nye Skik var fremgaaet: at Tilværelsen efter Døden var en umiddelbar men skjult Fortsættelse af dette Liv, gjorde det til en naturlig Følge, at den Døde fik et Hus, som det, han havde haft i levende Live, og med det samme Skikken slog Rod i Holsten, blev derfor ogsaa det holstenske Hus Norm for Gravkammerets Form.

Saa simpel denne Forklaring er, gjør den dog helt ud Fyldest. Det er klart, at dersom man følte sig

fremmed for Gangbygningen, maatte man staae fuldstændigt uforstaaende for de Former, der i Tidens Løb afledede af den, og det kan derfor ikke forundre os, at de ikke forekomme i Holsten. Det beviser tværtimod, at Tydningen er rigtig; thi selvfølgelig maatte Udviklingen der gaae sin egen Vej ligesaa fuldt som i Danmark. Det var kun Ideen, de adopterede fra deres nordlige Naboer, og de adopterede den kun, fordi den saa fuldt ud svarede til deres Forestillinger, at de kunde vedkjende sig den som deres egen. Men selvfølgelig maatte Udformningen af Tanken ogsaa blive deres egen. Et Laan af fremmede Former vilde her være utænkeligt, en Skik som denne, der er fremgaaet af Menneskets stærkeste Følelser, hvori er udtalt hans eget Livssyn, og hans faste Tro paa en fortsat Tilværelse efter Døden, udformes ikke efter fremmede Moder. —

Men foruden den religiøse Tanke, der spiller en saa stor Rolle for Stenaldersgravenes Vedkommende, ja absolut maa have været den egentlige Bærer af Udviklingen, har denne endnu en Faktor, der repræsenterer de timelige Forhold og varetager det jordiske Livs Interesser.

Taget under Et som en Helhed ere de store Gangbygninger Fællesgrave. Gjennemgaaende indeholde de flere Lig, ofte en større Mængde, og ikke sjeldent ere Dødningebenene dyngede massevis sammen. Allerede Fremkomsten af de mindre Gangbygninger peger hen mod en Forandring i dette Forhold, og alt som Kamrenes Størrelse derefter mindskes, samtidigt med at Formen omdannes, bliver Tendensen hen imod Enkeltmands Grav mere og mere iøjnefaldende: Kammeret indeholder nu kun nogle faa, eller kun eet Lig.

Dog medens selve Graven svinder ind, voxer det ydre Anlæg til Gjengjæld des mere i Størrelse og Anseelse ved den mægtige Stensætning, hvormed det indhegnes; saaledes ved Runddyssen, hvor den kolossale Overligger paa Kammeret dog som oftest endnu dominerer Omgivelserne, saaledes endnu mere ved Langdysserne, hvor Højens Udstrækning og de anseelige Randsten, som i sluttet Række omgive den, først og fremmest slaaer Beskueren.

Meget muligt, at der ogsaa knytter sig religiose Forestillinger til disse Forandringer, og navnlig ligger det nær at antage, at Stensætningen om Højen har skullet gjøre denne til et indviet Sted, fredlyst og beskyttet mod onde Aander og ondsindede Mennesker. Men dermed er Sagen ikke forklaret. Spørge vi derimod: For hvem og af hvem ere Gangbygningerne og Langdysserne opførte? ramme vi Kjærnepunktet.

Som Forholdene vise sig i de store Gangbygninger, maa man antage, at de have været Fælleseje for et mindre Samfund, en Æt, et religiøst Broderskab eller en Kommune — her kunne vi kun gjætte — opførte ved forenede Kræfter og bestemte til sidste Hvilested for Parthaverne i Arbejdet.

Dette Fællesskab findes klart udtalt i Gravforholdene, og desto klarere, jo talrigere Ligene ere. Alle ere begravede under lige Vilkaar, Ingen er bleven udmærket ved en særlig Hædersplads fremfor de andre, Enhver er bleven nedlagt efter sin Tur ligesom Formanden, og Resterne af de ældre Lig efterhaanden bunkede sammen og overdækkede for at skaffe Plads til de efterfølgende Generationer.

Langdyssen viser os et endnu mere kolossalt Anlæg, i de fleste Tilfælde saa stort, at det ikke kan

tænkes at være blevet til uden ved mange Menneskers forenede Anstrengelser, og dog er Graven eller Gravene, hvis der er flere, kun bestemte til at rumme nogle faa, undertiden endog kun et Lig. Forholdet er saaledes blevet et andet. Det er ikke længere en Slægt eller et Samlag, der til fælles Bedste bygger Hus for deres Døde, men det er den mægtige, ansete Mand, af hvem, eller for hvem der opføres et monumentalt Gravsted, kun bestemt for ham selv og hans Allernærmeste. Der kan saaledes maaske være Grund til at troe, at de skiftende Gravskikke staae i Forbindelse med en Forandring af Samfundslivet, at de betegne Overgangen fra de ældste patriarkalske Forhold til begyndende politiske Tilstande[1].

Som det synes, har Langdyssen hurtigt fundet Indgang i Holsten, hvorfra den har bredt sig videre mod Øst og Vest. Men saavidt man kan skjønne — og nærmere naaer man desværre ikke ved Hjælp af Beretningerne — er en Formindskelse af Kammerets Størrelse først skeet lidt efter lidt for Holstens Vedkommende, og om det store Kammer nogensinde er blevet helt fortrængt maa lades usagt. Det samme gjælder maaske ogsaa de meklenborgske Lande, dog at den sidste eller senere Del af Perioden dér temmelig bestemt karakteriseres ved smaa Kamre, eller rettere sagt Kister. Anderledes forholder det sig med Landene Vest for Elben. Medens Opløsningen af Gangbygningen i Danmark synes at være begyndt omtrent samtidigt med at Langdyssen kommer i Brug, vedbliver det store Kammer med eller uden Gang i det

---

[1] At det i hvert Tilfælde kun er en mindre Del af Befolkningen, der er bleven begravet i Stenkamre, kan der næppe være Tvivl om.

vestlige Tydskland at bestaae i Forening med denne lige ned til Slutningen af Perioden. Dog har Tiden vistnok ogsaa her medført lignende Forandringer i Forestillingerne om det hinsides Liv som i Danmark. Den Dødes Hus, som i sin oprindelige Form og efter den oprindelige Tanke altid aabnede sig mod Syd, ud imod Solen og Livet, vender nu snart den ene Vej, snart den anden, alt eftersom Langdyssen, der ikke følger nogen Regel for Orienteringen, peger imod dette eller hint Himmelhjørne, og samtidigt sænker Kammeret sig mere og mere ned i Mørke, ned under Jorden. Aabenbart er man ogsaa her naaet til at sætte fast Skjel mellem de Levende og de Døde.

Jeg har i det Foregaaende bestræbt mig for at give en anskuelig, men dog objektiv Fremstilling baade af Forholdene i hvert af de tre Landomraader, der tilsammen udgjøre det nordevropæiske Dyssedistrikt, og af det Forhold, hvori de indbyrdes staae til hinanden. Og jeg antager, at Læseren af Fremstillingen maa have faaet et bestemt Indtryk af, at ihvorvel hver Gruppe er præget af sine Ejendommeligheder, ere Lighederne og Overensstemmelserne dog saa mange og store, at de tre Grupper gaae sammen i én Enhed; dette synes mig at være den eneste mulige Slutning, som Kjendsgjerningerne tillade. Men en Oversigt har sin nødvendige Begrændsning, og ligesaa lidt som den kan medtage alle faktiske Enkeltheder, ligesaa lidt kan den gjøre Rede for de forskjellige Indtryk, Forfatteren under sit Arbejde maatte have faaet ved at være stillet ligeover for det samlede store Materiale med al

dets brogede Mangfoldighed. En lille Oplevelse tør jeg dog maaske meddele. Jeg var en Dag gaaet fuldstændig i Staa med mit Arbejde ved at stirre mig blind paa en eller anden Enkelthed, tilsyneladende saa uforenelig med de Resultater, der formentlig vare naaede, at al videre Fremgang syntes spærret, og det saa ud som om jeg var inde paa en hel gal Vej. Saa pludseligt og uden at jeg veed hvordan, stod Sammenhængen til alle Sider klar som et Totalindtryk, der med eet Slag gjorde mig det indlysende, at alle Afvigelser og Særtræk saa langt fra at udslette Fællespræget kun gav Helheden mere Fylde, lod mig forstaae, at de Egenheder, der karakterisere hver enkelt af de tre Grupper, sete i Forhold til det Hele kun ere Facetter paa en fælles Udvikling.

Men om saa er, om Dyssebygger-Kulturen skulde være et saadant organisk Hele, maatte det ogsaa føre til den Slutning, at Befolkningen i de paagjældende Lande i hine Tider i alt Fald til en vis Grad have udgjort en Enhed, at det store Territorium har været beboet af Folkeslag eller Stammer med samme Kultur, samme religiøse Forestillinger, og tillige — hvad den stadige Forbindelse mellem dem og de deraf følgende stærke Paavirkninger næsten med Nødvendighed forudsætte — nær beslægtede i Sprog. Sete under dette Synspunkt forme de arkæologiske Kjendsgjerninger sig til et for den forhistoriske Tid enestaaende klart Billede af en mærkelig rig og rolig Udvikling, uden Spring, uden Afbrydelser og uden mindste Spor af fremmede Indflydelser.

Min første Følelse ligeover for dette Resultat var Studsen og dernæst Tvivl, men ved at prøve det paa

alle Forhold maatte jeg erkjende, uden dog endnu ret at kunne troe derpaa, at Intet talte imod. Alt derimod for Rigtigheden af det. For at faae Vished prøvede jeg det saa ogsaa paa Forholdene i de Lande, der omslutte de tydske Dysseterritorier. Resultatet af disse Undersøgelser forelægges i det Følgende Læserne til Bedømmelse.

V.

Imod Øst gjælder Oderen, som tidligere anført, for den omtrentlige Grændse for Dyssedistriktet. Ud over denne naae i alt Fald de egentlige Stenkamre ikke, efter Beretningerne at dømme. Derimod er der blevet paavist Rester af Hünenbetten spredte over en stor Del af Bag-Pommern; dog ere disse som det synes noget forskjellige fra den almindelige meklenborgske Type, idet de jevnligt ere trapezformede, eller næsten spidst tilløbende mod den ene Ende. En Undersøgelse af nogle enkelte ved Klemmen (Kr. Kammin) lod formode, at Ligene vare blevne brændte indenfor Kredsstenene, Resterne af dem derefter lagte i Urner, og disse nedsatte i de stensatte Grave: større eller mindre underjordiske Kister, som desværre kun forefandtes desvis ødelagte eller helt raserede[1].

Af gamle Optegnelser fremgaaer det, at saadanne Grave tidligere forekom lige indtil Danzigerbugten. I Kreds Neustadt (V. Preussen) var der mange af dem, der indeholdt Urner med brændte Ben og Aske[2].

Som de sidste Udløbere af denne østgaaende Strøm af Langdysser tør man vel betragte de cujaviske Grave, saaledes kaldte efter det gamle polske Landskab, nu

---

[1] Voss, Meddelelser i Zeitschr. f. Ethnol. 1877 [802].

[2] Zeitschr. f. Ethnol. 1881 [308].

dels preussisk, dels russisk Territorium, paa begge Sider af Weichsel, hvor Byen Thorn ligger.

Gravanlægget har her ikke længere Form af et Trapez, men danner en langbenet og spidsvinklet Trekant, op imod hvis korte Basis Graven er anlagt: en Stenkiste $2^1/_2$ M. lang og $1^1/_2$ M. bred, der er afdelt i flere Rum og enten gjemmer ubrændte Lig i sammenbøjet Stilling, eller Urner med brændte Ben[1].

Fra samme Egn omtales desuden Stenkredse, indenfor hvilke der findes en Urne med brændte Ben, men Stenalders Gravgods[2].

I Landet Syd for Meklenborg, Mark-Brandenborg, mangle Gravkamre af enhver Slags, som det synes, i alt Fald nu. Rygtevis fortælles der vel, at der i de nordligste Egne er fundet en enkelt Stengrav her eller der, men autentiske Meddelelser mangle. Derimod haves der for denne Del af Landet Oplysninger om en Del almindelige Jordgrave paa flad Mark, uden Stensætninger af nogen Slags, nogle med brændte og andre med ubrændte Lig[3]. Ellers ere Meddelelser om Stenaldersgrave saare sparsomme, og dette gjælder ikke blot Mark-Brandenborg, men alle de Egne af Nord- og Mellemtydskland, der grændse op til Dysseterritoriet. En Undtagelse herfra danner dog Landet mellem Harz og Thüringerwald.

Her møder der os igjen talende Vidnesbyrd om

---

[1] Zeitschr. f. Ethnol. 1879 [428] og 1883 [316].

[2] Lissauer: Prähistorische Denkmäler der Prov. W. Preussen, S. 23. — Hirschfeld: Die Steindenkmale der Vorzeit, i Zeitschr. d. hist. Vereins. Marienwerder 1877, S. 77 og 84.

[3] Voss und Stimming: Vorgeschichtliche Alterthümer aus Mark-Brandenburg 1890, S. 2 og 3. — Zeitschr. f. Ethnol. 1890 [367, 478], 1895 [557].

en kraftig udviklet Stenalder med karakteristiske Gravformer: Høje med store eller smaa Kister, med Stenkjærne, Brolægning og Stenkredse, Kistegrave paa flad Mark og almindelige Jordgrave; fritstaaende Stengrave ere derimod ukjendte[1]. I geografisk Henseende er Forholdet dette, at Kistegrave, være sig med eller uden Høj, kun forekomme i den nordlige Del af Landet indtil Unstruths øvre Løb. Man har ogsaa her gjort den Iagttagelse, at Højene undertiden ligge samlede i større Grupper, ligesom de kisteløse Jordgrave paa sine Steder danne større Gravpladser.

Saavel de store Gravkister eller Kamre, som de smaa, ere altid byggede af tilhugne Sten (Fliser). Efter den almindelige Regel indeholde Gravene kun ubrændte Lig, de større Kister undertiden flere. Ligbrænding er, som det synes, kun paavist med fuldstændig Sikkerhed i enkelte Tilfælde[2]. Kun Gravpladsen ved Røssen (Merseburg) danner en Undtagelse herfra, idet begge Skikke der optræde jevnsides. Hvad der gjælder Ligbrænding gjælder ogsaa Forekomsten af Metal: Sager af Bronce eller Kobber ere kun undtagelsesvis blevne fundne i Kistegrave[3].

Fra de tilgrændsende Landstrækninger længere mod Vest synes der endnu at mangle Oplysninger af nogen Slags. Først fra Rhinegnene foreligger der igjen Beretninger. Stenaldersgravene optræde der som

---

[1] A. Götze: Die Gefässformen und Ornamente der neolitischen Schnurverzierten Keramik in Flussgebiete der Saale. Jena 1891, S. 12 o. flg.

[2] At Spørgsmaalet undertiden stiller sig ret tvivlsomt, viser Diskussionen mellem Klopfleisch og Voss vedrørende Højene ved Braunshain. Zeitschr. f. Ethnol. 1875, S. 41, 94.

[3] Götze l. c., S. 26.

simple Begravelser paa flad Mark; flere Gravpladser kjendes og ere undersøgte; derimod mangle Oplysninger om Stenalders Høje omtrent fuldstændigt; jeg har kun fundet omtalt en Høj med Stenkjærne fra Omegnen af Mainz[1].

Som denne korte Redegjørelse viser, kan der aabenbart ikke af Gravskikkene godtgjøres eller paavises noget Sammenhæng end sige en særlig Udvikling, gjældende dette udstrakte Landomraade. Derimod vil man see, at hvor Gravanlægget ikke indskrænker sig til en simpel Jordgrav paa flad Mark, er Forbindelsen med Dysseterritoriets Gravformer tydelig nok, saaledes baade mod Øst, i Landene ved Østersøen og i Cujavien, og saaledes mod Syd i Egnene omkring Saale og dens Bifloder. —

En Betragtning af Keramiken giver imidlertid et andet Resultat.

1876[2] gjorde Prof. Klopfleisch først opmærksom paa, at der ved Forziringen af Lerkarrene fra Stenalders Grave i preussisk Provinds Sachsen meget almindeligt er anvendt Aftryk af Snore som Ornament. Vel har man ved Siden deraf brugt andre Fremgangsmaader og fremstillet Ornamenter ved Snit, Stik eller skaalformede og kvadratiske Indtryk, men det er dog fortrinsvis Snorforziringen, der giver Stilen dens ejendommelige Præg.

Faa Aar senere, 1882, oplyste O. Tischler, at samme Teknik ligeledes spiller en fremtrædende Rolle i de preussiske Østersøprovindser, og fortsatte Undersøgelser viste ham, at Snorforziringen ikke blot fandtes

[1] Koenen: Gefässkunde der vorrömischen, römischen und fränkischen Zeit in den Rheinlanden. Bonn 1895, S. 14 og 23.
[2] I Corresp. Blatt d. deutsch. anthrop. Gesellsch., S. 72.

i de tilgrændsende Landskaber, men kunde forfølges langt ud over Tydsklands Grændser. Han paaviste end videre, at der i Følge med denne Ornamenterings Teknik optraadte en typisk Lerkarform, det saakaldte svajede Bæger, let kjendeligt ved sin mere eller mindre slanke Klokkeform, hvor Hals og Bug gaae umærkeligt over i hinanden[1].

Man har siden den Tid holdt skarpt Udkig i Tydskland baade efter Snorforziring og svajede Bægere, og da Findestederne rykke hinanden nærmere, eftersom Fundene voxe i Antal, tør man formode, at disse keramiske Ejendommeligheder ville vise sig at være karakteristiske for hele den her paagjældende Del af Tydskland. Allerede nu naaer denne Keramik helt rundt om Dysseterritoriet, og det er derfor af Interesse at undersøge, i hvad Forhold Stenkamrenes Keramik staaer til denne Nabo[2].

Vi gaae derfor Kredsen rundt igjen.

Som almindeligt forekommende have baade Snorforziring og det svajede Bæger øster fra kunnet paavises gjennem hele Pommern lige til Oder[3]. Fortrinsvis har man fundet dem paa Bopladser; om de ogsaa

---

[1] „Beiträge zur Kenntniss der Steinzeit in Ostpreussen und den angrenzenden Gebieten“, og: Die neuesten Entdeckungen aus der Steinzeit in Ostbaltischen Gebiete, i: Schriften d. phys-oekon. Gesellsch. Königsberg XXIII, S. 18 o. flg., XXIV, S. 112.

[2] At saavel Snorforziringen som det svajede Bæger have en langt større Udbredelse og forekomme mange andre Steder, vedkommer ikke denne Undersøgelse.

[3] Om Floden danner et absolut Grændseskjel, skal jeg lade være usagt. I en Afhandling: „Über neolit. Handel“, Berl. 1896, anfører Gotze tre Kar med „thüringsk“ Snorforziring, der ere fundne i Reg. Bezirk Stettin.

maatte forekomme i Grave — særligt i Hünenbetten — vides derimod ikke. I saa Henseende gav Undersøgelsen ved Klemmen ingen Oplysning; der fandtes kun et enkelt orneret Skaar, men ingen Snorforziring[1].

Under alle Omstændigheder er Snor-Tekniken ikke eneraadende her. Ved Siden af den har man brugt flere af de Methoder, der ere karakteristiske for Dysseterritoriets Keramik, og ligeledes gaaer en Del af dennes gængse Ornamenter igjen baade i Pommern og Landene længere øster paa lige til Pregel.

Naar altsaa Tischler fastslaaer som Resultat af sine Undersøgelser: at Oder for Stenalderens Vedkommende danner Grændsen mellem to Gebeter, det øst- og det vest-baltiske, med karakteristiske Forskjelligheder, baade i Henseende til Keramik og Flintredskabernes Former[1], saa maa man dog — ligeledes i Henhold til de arkæologiske Kjendsgjerninger — dertil føje, at Forbindelsen mellem de to Gebeter ikke desmindre er bestemt givet, og dernæst, at der i det øst-baltiske Gebets Kultur maa skjelnes mellem to Lag, det ene sammenhængende med den meklenborgske Dyssekultur, det andet karakteriseret ved Snorforziringer og det svajede Bæger.

Da Gravfund fra Stenalderen ere temmelig sjeldne i Mark-Brandenborg, forekomme Skaar med Snorforziring ogsaa kun sparsomt. Fra den nordlige Del af Landet har man en Del Stenalderskar, fundne i

[1] Paa Lerkar fra de cujaviske Grave er Snorforziring derimod paavist. Jfr. Virchow: „Gräberfunde der jüngste neol. Zeit aus Cujavien etc.“ i Zeitschr. f. Ethnol. 1883, S. 430.

[2] Særligt fremhæves de rhomboide- og mandelformede Pile, der ere ejendommelige for det ostbaltiske Gebet, men helt mangle Vest for Oder.

Grave, og paa nogle af disse er Snorforziringen anvendt[1]. Men de fleste slutte sig baade i Henseende til Form og Ornamentering til Karrene fra de meklenborgske og altmarkske Grave[2].

I de sachsiske Lande paa den anden Side af Elben, særligt i Egnene mellem Harz og Thüringen, hvor Grave fra Stenalderen ere talrige, viser ogsaa Keramiken sig i størst Fylde baade i Henseende til Former, Mønstre og Dekorationens Rigdom. Særligt paa Formomraadet møder man her en smuk Udvikling, paa en Gang simpel og original, idet de karakteristiske Typer: Amforaer, stiliserede Bægere og vaseformede Krukker alle ved talrige Mellemformer ere knyttede sammen paa forskjellig Maade (Afbildn. S. 115).

Her i disse Egne optræder det svajede Bæger som en jevnlig forekommende Form, og henseet til, hvor naturligt det passer ind i Rækken af beslægtede Former, kunde der vel nok være Grund til at formode, at denne mærkelige Vagabond, der dukker op paa saa mange forskjellige Steder i Evropa, har haft sit oprindelige Hjem her. At Formen her tillige udviser forskjellige Varieteter[3], — hvilket den, saavidt

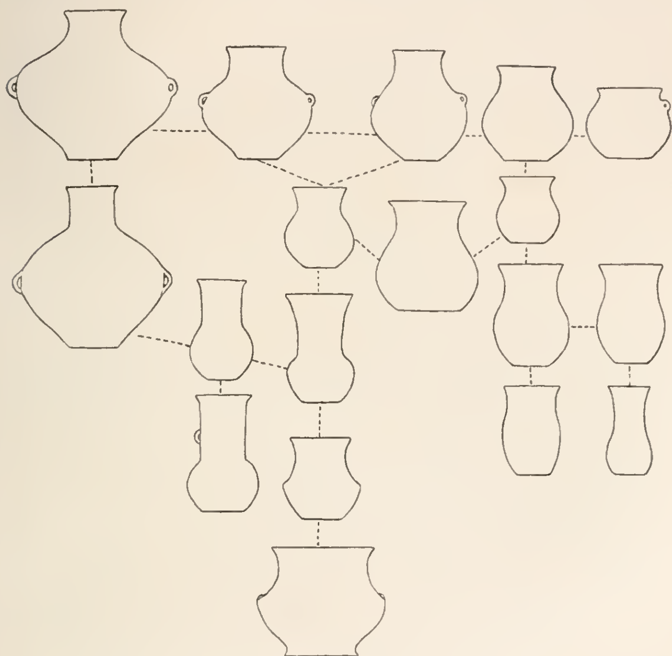
---

[1] Saaledes paa Kar fra en Gravplads ved Liepe (Kr. Angermünde). Zeitschr. f. Ethnol. 1890, S. 367.

[2] Det meklenborgske Kar fra et Stenkammer ved Ramlin (Meklenb. Jahrbüch. X, 258). sammenstillet med de brandenborgske Kar fra Mützlitz og Brandenburg a. d. Havel (Zeitschr. f. Ethnol. 1895, S. 557. og Voss u. Stimming: Vorgesch. Alterthümer, Taf. 72, 3), vise saaledes en ret smuk Udviklingsrække. — At Dekorationen paa andre Kar vise Sammenhæng med dem fra Altmark er tidligere paavist. Her kan tilføjes, at Ordningen af ensartede Ornamenter i Kolonner ogsaa kommer frem paa et af Karrene fra Mützlitz.

[3] Jfr. Virchow: Gräberfunde der jüngste neol. Zeit o. s. v. i Zeitschr. f. Ethol. 1883, S. 430 o. flg., og Fig 9 og 10 S. 446—447.

mig bekjendt, ikke gjør noget andet Sted — fortjener ogsaa at bemærkes. Saameget er i hvert Fald givet, at efter de Oplysninger, der for Øjeblikket haves, er der næppe noget Land, hvortil man med bedre Begrundelse og mere Sandsynlighed kan henvise som

det Sted, hvorfra det svajede Bæger har begyndt sine Vandringer.

Paa Ornamentikens Omraade spiller Snorforziringen dog en langt mere fremtrædende Rolle; som det synes, findes den anvendt, alene eller i Forbindelse med andre Fremstillingsmaader, paa Kar af alle Former, og den

karakteriserer saaledes det hele Tidsrum lige ned til Slutningen af Perioden[1].

At disse Egne have været et Midtpunkt for den Tids Kultur er givet, og de Indflydelser, der ere udgaaede herfra, kunne spores saavel imod Vest som imod Øst, idet Amforaen[2], der er en særlig sachsisk Type, har fundet Vej baade til Bøhmen og Rhin-Hessen. Der er derfor en vis Rimelighed for, at ogsaa det svajede Bæger, som ligeledes forekommer i de nævnte Egne, imod Øst desuden i Mähren, er kommet i Følge med Amforaen. Endnu langt videre er dog Snorforziringen løbet ud, thi som det synes, har en dekorativ Stil haft lettere ved at finde Indgang paa fremmede Steder end en ny Form, en Iagttagelse, der er gjort af Flere.

Fra Landstrækningerne Vest for Thüringen mangle hidtil Oplysninger. Efterretninger om Fund af svajede Bægere og snorforzirede Kar møde først frem igjen ved Rhinen. Rigtignok lyde de meget sparsomt for Snorforziringens Vedkommende, derimod er der fundet en Del svajede Bægere paa Strækningen mellem Worms og Andernack, eller maaske endog indtil Bonn[3]. Sandsynligvis ville fortsatte Undersøgelser baade forøge Fundene og give dem større geografisk Udbredelse, men foreløbig er der atter her en Aabning i Kjæden Nord efter. Først i Holland viser den paagjældende Keramik sig igjen. Skaar af Lerkar med Snorforziring ere blevne paaviste i Drenthe, i det sydligere Velouve

---

[1] Dens gradvise Uddøen mod Enden af Perioden godtgjøres ved dens store Sjeldenhed i Fladgravene ved Røssen og Aschersleben. Götze l. c. S. 49.

[2] Øverst til Venstre paa Oversigtstabellen foran.

[3] Jfr. Koenen: Gefässkunde etc., S. 28, og Koehl i: Nachrichten üb. deutsche Alterthums Funde 1896, S. 69.

forekomme de hyppigt, og ved Byen Borger er der fundet et svajet Bæger.

Naar Much i sin Karakteristik af de østerrigske og schweizerske Pælebyers Keramik henviser til, at det svajede Bæger som et Grænseskjel omslutter Alpelandene mod Nord i en stor Bue[1], finder denne Bemærkning ligesaa vel Anvendelse paa Forholdene i Nordtydskland. I en Bue, der naaer fra Zuydersø til Oder omslutter her det svajede Bæger i Forening med Snorforziringen paa lignende Maade Dysseterritoriet. Dette er saaledes mod Vest, Syd og Øst indrammet af en anden Stenalders-Kultur.

Ganske vist har denne ikke et saa mærkeligt Enhedspræg som det, der udmærker Dysseterritoriet, men at der er Sammenhæng i Udviklingen for de paagjældende Egnes Vedkommende kan ikke betvivles, alle høre de ind under Snorkeramikens „Interessesfære". Og dernæst er det ligesaa utvivlsomt, at dette Sammenhæng med Nødvendighed forudsætter en livskraftig Kultur, fra hvis Centrum de Impulser ere udgaaede, der i saa vid Kreds have efterladt sig Spor, — at disse Spor repræsenteres af nogle fattige Potteskaar viser netop, ret beseet, hvor stærk Indflydelsen har været.

Denne Slutning, der ligger saa nær, at den let unddrager sig Opmærksomheden, faaer her særlig Betydning ligeover for den Kjendsgjerning, at de tydske Dysselande, skjøndt helt omgivne af denne Kultur, kun synes at være blevne meget lidt paavirkede af den. Det Resultat, hvortil Tischler[2] ved sine Undersøgelser

---

[1] M. Much: Die Kupferzeit in Europa. 2. Edit., S. 70.
[2] Die neuesten Entdeckungen etc., S. 115.

kom: at Snorornamentiken, hvormed han sammenknyttede det svajede Bæger, ganske mangler i de Egne, hvor de store Stenkamre optræde, holder fremdeles Stik baade for Meklenborgs og for Nordsø-Landenes Vedkommende.

Mod Øst danner Oder Grændsen mellem de to Stenalders Gebeter; i Pommern mødes de to Kulturer, uden at det dog, som før bemærket, er oplyst, om de ere samtidige eller have indgaaet Forbindelse med hinanden. Hvorvidt Snorforziring overhovedet er fundet i Meklenborg, synes fremdeles tvivlsomt; under alle Omstændigheder er den ganske overordentlig sjelden[1]. Ganske det Samme gjælder om Hannover og Oldenborg. Snorforziring nævnes kun en ganske enkelt Gang i Beretningerne fra Hannover. For Oldenborgs Vedkommende er der i Albumet fra Berlinerudstillingen 1880 givet en omhyggelig systematisk ordnet Oversigt over Lerkarrenes Dekoration, men der er ikke et Skaar med Snorforziring[2].

Derimod anføres nogle faa Exempler paa Fund af svajede Bægere i Hannover[3]. De ere alle fundne i

[1] Götze henviser (Die Gefässformen, S. 65) til en Fundberetning i Meklenb. Jahrbüch. X, 268, hvor der beskrives et Kar med omløbende horizontale Linier „ligesom indtrykte med en sammensnoet Traad." — Paa Rygen er Snorforziring ukjendt. Paa de mosefundne Kar fra Gingst, der maa antages at tilhøre en forholdsvis sen Tid, ere alle Ornamenter fremstillede ved Snit og Stik.

[2] Berliner Album Sect V. Taf. 12, 13, 14.

[3] Et fundet i et Stenkammer ved Thuine og afbildet i Müllers Alterthümer Pl. IV. No. 37; et andet fra en Stengrav ved Mundersum, nævnet i Gøtzes „Gefässformen" S. 68, hvor der endvidere omtales et Fragment af et lille Bæger, forziret med omløbende Belter, fyldte med skraatstillede korte Streger, et Mønster, der hyppigt kommer igjen paa Bægere fra vidt forskjellige Steder,

Lingen, ikke ret mange Mil fra Drenthe, og udgjore saaledes i Forening med det hollandske Bæger fra Borger en lille samlet Gruppe. Hvorvidt dette er mere end et Spil af Tilfældet kan vel næppe afgjøres.

For Hollands Vedkommende er Forholdet dette: de store Stenkamre have deres egen Keramik, der baade i Henseende til Form og Ornamentering slutter sig nøje til den, der raader i de hannoveranske Stenkamre. Potteskaar med Snorforziring forekomme kun paa fri Mark, men hyppigt.

Medens Sagen stiller sig saaledes for den Del af Dysseterritoriet, der grændser op til Snorforziringens Gebet, er Forholdet mærkeligt nok noget anderledes for Danmarks Vedkommende. At Snorforziring ikke har noget at skaffe med vore Stenkamres Keramik, tør vel nu med Sikkerhed antages. Men derimod er det ved omfattende Undersøgelser i den sidste halve Snes Aar godtgjort, at saavel Snorforziring som det svajede Bæger ret jevnligt forekommer i Stenaldersgrave af en egen Type paa den jydske Halvø; det svajede Bæger bidrager endog væsenligt til at give disse Graves Keramik dens ejendommelige Præg.

De første Fund, der førte til denne Opdagelse, gjordes i det nordvestlige Holsten ved Undersøgelsen af en Gruppe lave Høje i Nærheden af Albersdorf, et Par Mil N. O. for Meldorf[1]; kort efter gav en lang Række systematiske Undersøgelser af Høje i det sydvestlige Hjørne af Nørrejylland, tillige med enkelte andre i Gudenaadalen og mellem Randers og Hobro lignende Resultat, og fortsatte Udgravninger have der-

og vel er nok saa karakteristisk for denne Form som Snorforziring.

[1] Beretning af Frk. J. Mestorf i Zeitschr. f. Ethn. 1889 [468].

efter yderligere godtgjort den almindelige Forekomst af saadanne Grave i Midt- og Vest-Jylland[1]. Og endeligt ere de i seneste Tid ogsaa blevne paaviste i Sønderjylland ved Husum og i Angel.

Det er gjennemgaaende lave Jordhøje, der dække over et ubrændt Lig, nu som oftest helt eller delvis opløst, der enten var nedlagt paa Højens Bund eller i en Grav, uddybet under den i den faste Jord. I begge Tilfælde findes Graven ofte helt eller delvis indrammet af større eller mindre Sten, undtagelsesvis tillige dækket med Haandsten.

I Reglen bestaaer Gravgodset kun af faa Stykker, hyppigst en Øxehammer med Hul, hvortil i Holsten ret almindeligt, i Jylland nu og da er føjet en Flint-Øxe eller sjeldnere et andet Flint-Redskab. — I nogle Grave — formentlig Kvindegrave — forekomme Ravperler i større Mængde i Stedet for Vaaben og Redskaber. Baade i Mands- og Kvindegrave findes derhos jevnligt et Lerkar, hyppigst af Form som en Urtepotte, der undertiden er udstyret med en fladt udfaldende Rand; af og til møder man det svajede Bæger, sjeldnere optræde de tidligere fra Hannover omtalte brede flade Skaale eller Fade og dybere Kummer, af hvilke enkelte ere forsynede med 4 eller 5 Potteben.

At disse Fund tilhøre Slutningen af Stenalderen fremgaaer klart nok deraf, at Gravgodset i et Par Tilfælde har bestaaet af Bronce-Sager[2]. At Stensætningen

---

[1] A. P. Madsen: Undersøgelser i Ribe Amt, Aarb. f. n. O. 1891, S. 301; A. Reeh og G. V. Smith: Nogle Grave fra Stenalderen, ib. S. 329.

[2] Fra Aal Sogn anfører Madsen, S. 303, en Grav omsat med Sten, hvori kun fandtes Klingen af en Bronce-Dolk; og fra Skads Sogn, S. 315, en Grav, tildels omsat med Sten, hvori en Dolk-

om Graven peger hen til den ældre Tids Skik, der krævede en Stenkiste, kan vel næppe betvivles, saa meget mindre, som der en enkelt Gang i en saadan Høj er fundet en lav, stensat Grav med Dæksten[2]. Disse Grave vise os saaledes den gamle Skik i Færd med at uddø.

Men udvide vi Betragtningen til de andre Høje, som ere blevne undersøgte af Sehested, Reeh og Smith i det østlige Jylland, faae vi endvidere et ret anskueligt Billede af, hvorledes en ny Gravskik er voxet op paa Grundlag af den gamle: Høj med stensat Grav, denne blot dækket med Haandsten eller skjult under en støre Dynge; Markeringen af Graven gradvis udslettet, men Stenbunken voxende for tilsidst at fylde en stor Del af Højen, og Gravgodset alt imedens skiftende fra Sten til Sten og Bronce, og tilsidst udelukkende Bronce. Dog ligesaalidt i dette Tilfælde som ellers overhovedet, hvor en Udvikling kan efterspores, er denne foregaaet efter en Snor eller paa Tælling. Den nye Skik trænger paa, men de gamle Vedtægter stritte stadigt imod, og de forskjellige Former bølge derfor frem og tilbage imellem hinanden, saaledes at vi endnu i fuld Broncealder kan finde et ubrændt Lig liggende frit paa sit Stenleje paa Bunden af en Høj.

De fleste af disse Træk, og særligt Høje med lignende Ordning som den, der karakteriserer de jyske

klinge og en smal Haandledsring af Bronce tillige med en „Naalesliber“ af Skifer. Hertil kan føjes, at i „Hulhøj“ ved Addit fandtes Graven, som var uddybet i den faste Jord og tildels omsat med Sten, dækket af en Stendynge, hvori brændte Ben, og oven paa Dyngen var hensat Underdelen af et svajet Bæger. Sehested: Archæologiske Undersøgelser, 1878—81, S. 124. Pl. XXIV, 5.

[1] Madsen, S. 136.

„Enkeltmandsgrave“, hvori de svajede Bægere findes, møde nu ligeledes frem i de sachsiske Lande. Saaledes kan anføres blandt en Gruppe Høje ved Nickolsdorf, et Par Mil Ø. for Jena:

Høj, oval, 40 Skridt i Omfang, 1½ M. høj. Paa Bunden et ubrændt Lig, delvis omsat med Sandstensfliser og dækket af en Stendynge; Gravgodset bestod af to Amforaer, 3 svajede Bægere med Snorforziring, 1 Øxehammer og 3 Øxer af Serpentin og en lille Flint-Dolk;

Høj, rund, 30 Skridt i Omkreds, 1½ M. høj; Graven anlagt ¼ M. under den oprindelige Jordoverflade og markeret ved en lille firkantet Brolægning, paa denne fandtes 2 Amforaer, en lille Kande og 2 Stenøxer.

Høj, rund, 30 Skridt i Omfang, 1¼ M. høj. Under den oprindelige Jordoverflade Grav med Affarvning af Liget; Gravgods: 1 Amfora, 1 Bæger, 2 Øxehamre, 1 Flintflække, 1 Skraber og 1 Pilespids[1].

Endvidere:

Høj ved Dortewitz, hvor Liget fandtes omgivet af en Ringvold af hvid Jord, en lignende Ordning som ved Gravhøjen Nr. 5 i Røgen Sogn i Jylland[2].

Høj ved Lohholz, 0,75 M. høj, med underjordisk Grav paa det diluviale Kisellag; Gravgods: 1 Amfora, 1 Bæger, 1 Mejsel[3].

Det anførte maa være tilstrækkeligt, skjøndt det kunde være fristende at fremdrage andre interessante Enkeltheder. Der kan her næppe være Tale om en

---

[1] Zeitschr. f. Eth. 1883 [470], og Gøtze: Die Gefässformen etc., den tabelar. Oversigt ov. Gravform. No. 40—43.

[2] Gøtze ib. No. 44 og Aarb. f. n. Oldk. 1891, S. 335.

[3] ib. Nr. 48, ganske lignende Forhold No. 49 og 50.

tilfældig Lighed, da Overensstemmelserne gjælde saavel Gravordningen som Keramiken, og man nødes saaledes til at troe, at der er et virkeligt reelt Sammenhæng mellem de thüringske og de jydsk-holstenske Grave, begrundet paa direkte og nøje Forbindelser mellem de paagjældende Lande. Den Forklaring, at der sent i Stenalderen Syd fra er skeet en Indvandring til det midterste og vestlige Jylland[1], ligger da nær.

Det tør imidlertid ikke oversees, at den svajede Bægerform og Snorforziringen vel ere karakteristiske, men ingenlunde dominerende Træk i de paagjældende jydske Graves Keramik. Der fandtes i Nationalmuseet i Juli 1898 som Udbytte af de indtil da gjorte systematiske Udgravninger 9 svajede, men 23 urtepotteformede Bægere. Med dem der i Forvejen havdes — uden eller med kun ufuldstændige Fundberetninger — gaaer Tallet paa sidstnævnte Form op til henimod et halvt hundrede; af svajede Bægere kjendtes der tidligere kun nogle ganske faa Stykker. Hertil maa endvidere bemærkes, at det urtepotteformede Bæger hidtil, saa vidt vides, aldrig er fundet Øst for Lillebelt, og næsten ligesaa lidt er kjendt imod Syd, end ikke i Sønderjylland[2].

---

[1] S. Müller: Nationalmuseet, den danske Samling, Stenalderen, 72—73.

[2] Et Par ere fundne i de sachsiske Lande, deriblandt et med et lille Øre paa Siden, jfr. Gotze: Die Gefässformen S. 28 og Taf. I, Fig. 23; fra Rhinegnene anfører Koenen to: Gefässkunde Taf. III, Fig. 7; og i en cujavisk Grav er fundet et, forsynet med en Tap paa Siden, Virchow i Zeitschr. f. Ethn. 1883, Taf. VIII, 1. Alle ere de prydede med Snorforziring. Paa Sild er et Kar af temmelig lignende Form fundet i et Kammer paa en Langdysse. Handelmann: Die amtlichen Ausgrabungen auf Sylt, II, S. 21.

Den mest gængse Form i denne Keramik er saaledes ren indenlandsk og skyldes ikke nogen Indvandring. Og at de fleste, d. v. s. 3 eller 4 af de fra tidligere Tid kjendte svajede Bægere ere fundne paa Laaland og Falster[1], gjør ogsaa denne Form temmelig uskikket til at vidne for en særlig jydsk Indvandring. Hvad dernæst Snorforziringen angaaer, spiller denne kun en mindre Rolle ved Siden af andre Ornamenteringsmethoder. Kun paa 1 af de 9 svajede Bægere er Forziringen udelukkende frembragt ved Snorindtryk, medens 3 andre udvise Snorforziring i Forbindelse med Snit og Punktering, og paa de 23 urtepotteformede Bægere, der ere komne for Dagen ved de systematiske Undersøgelser, findes den endnu sparsommere anvendt[2].

Ligesom Ornamenteringen paa de jydske Bægere, hvad Fremstillingsmaade angaaer, viser en Blanding af Gammelt og Nyt, saaledes ogsaa hvad angaaer de brugte Mønstre og Motiver.

---

[1] Jfr. H. Petersen: Om Stenalderens Gravformer i Danmark, S. 343.

[2] Af 47 urtepotteformede Kar i Nationalmuseet ere 14 ornerede med Linier, sammensatte af kvadrerede Punkter og i mange Tilfælde klart nok frembragte med et Stempel; ogsaa Linier, dannede af almindelige Punkter, forekomme, men ikke ofte; Forziringer i Relief findes anvendte paa 9, nemlig mere eller mindre ophævede smalle Baand, der lodret afstribe Karrets Side, og i et Tilfælde smaa, lodret stillede skarpe Dobber eller Kamme i fortløbende Rad under Karrets Munding; den simple Streg er anvendt paa 12, dels som skarpt skaarne, dels som blødt trukne Linier og undertiden brede Furer; i enkelte andre Tilfælde er Stregen tillige punkteret eller fyldt med smaa trukne Skraaplaner; kun i 4 Tilfælde forekommer Snoraftryk, og kun et Kar er udelukkende prydet paa denne Maade; overhovedet er det ret almindeligt, at Forziringerne ere udførte paa forskjellig Maade paa et og samme Kar.

Paa adskillige Kar finder man den velbekjendte gamle Dekoration, der hos os kan paavises paa Kar fra saa at sige alle Slags Stenaldersgrave: lodrette Linier anbragte med Mellemrum i Bundter paa 3—6 Stykker hele Karret rundt. Og enten ere da Linierne simpelt hen trukne, eller ogsaa er det gammeldags Mønster fremstillet med stemplede Kvadratpunkter eller Snoraftryk. At spekulere over nogen Tidsforskjel i saa Henseende viser sig at være ørkesløst ligeover for den Kjendsgjerning, at et Bæger med det gammeldags Mønster og den gammeldags Teknik indeholdt brændte Ben, da det blev fundet[1].

End mere karakteristisk for den jydske Bægerform er dog den hyppige Anvendelse af Zigzag-Linier, sammenstillede til et Baand, der løber rundt om Karret. Og det maa da bemærkes, at samme Mønster og samme Teknik — som oftest stemplede Punkt-Linier — ligeledes hyppigt forekomme paa Gravpladser i Saalegebetet (Aschersleben og Røssen) og ere karakteristiske for det seneste Afsnit af Stenalderen, hvor Snorforziringen er ved at forsvinde[2].

Føjes nu hertil, at Analogier til de to ejendommelige bombeformede Kar fra Skads[3] ligeledes kunne paavises, baade i Henseende til Form og Forziring[4], — at saadanne flade Tapper, som det synes, bestemte til

[1] Mus. Nr. 4800. Fra en lille stensat Grav paa næsten flad Mark i Roum Sogn ved Viborg. Sammen med det fandtes en Øxehammer og mellem de brændte Ben nogle Ravstykker.

[2] Gøtze l. c., S. 50.

[3] Aarb. f. n. Oldk. 1891, Fig. 22, 23, S. 312.

[4] Nærbeslægtet i Form med Fig. 22 er saaledes et Kar fra Aschersleben, medens de ejendommelige buede Forziringer paa begge, ligeledes findes paa et Kar fra Gravpladsen ved Tangermünde. Jfr. Zeitschr. f. Ethn. 1883, Taf. VIII, Fig. 7 og 5.

at erstatte Manglen paa Hanke og kjendte fra enkelte Kar, fundne i et Par af Addit-Højene, der vise Overgangen i Gravskikkene fra Sten- til Broncealder, — at de ogsaa forekomme i det nordlige Brandenborg paa Kar fra Grave, „der staae dem ved Tangermünde og de af Frk. Mestorf undersøgte i Holsten temmelig nær“[1], — og endeligt, at Øxe-Hamrene fra de jydske, holstenske og thüringske Grave ere nær beslægtede og ofte ganske ens i Form, saa synes alt dette unegteligt at vise hen til et saa nøje Sammenhæng i Udvikling, at man maa antage, den jyske Halvø paa den Tid har staaet i en levende Forbindelse med Elblandene, helt ned til de thüringske Bjerge. — Man tør vel ogsaa troe, at Ligheder og Overensstemmelser, der som disse, angaae Gravskikke, tillige forudsætte lignende Overensstemmelse i religiøse Forestillinger; og endeligt, at en saa levende og intim Forbindelse, som der her synes at have været, næsten ligesaa fuldt forudsætter, at de paagjældende Folk have staaet hinanden saa nær, at de have forstaaet hinandens Sprog. Men længere troer jeg ikke, Tydningen af de arkæologiske Fakta for Tiden række til at forklare den Forbindelse, der henimod Stenalderens Slutning har bestaaet mellem den jydske Halvø og Elblandene.

Hvorvidt de have været ledsagede af Forskydninger i Befolkningen, saaledes at større Dele af denne ere blevne satte i Bevægelse ved Udvandring eller Omflytning, derom give Fundene ingen Oplysning, og ligesaa lidt vise de med nogensomhelst Sikkerhed, fra hvilken Side det første Stød til Bevægelsen er udgaaet.

---

[1] Schumann i Zeitschr. f. Ethn. 1890 [478 og 367].

Inden vi forlade dette Emne, er der endnu en mærkelig Omstændighed at omtale.

Blandt Bynavnene i Danmark staae de, der have Endelsen lef (løv) i første Række, og have, saavidt de skriftlige Efterretninger naae, gjort det fra ældgammel Tid. Medens denne Endelse gaaer igjen i alle gamle danske Landskaber, findes den ikke i Sverige eller Norge. Det samme gjælder om de nærmest tilgrændsende Lande imod Syd: Holsten, Meklenborg og Hannover. Men nogle faa Mil Nord for Magdeburg kommer Endelsen igjen frem og „i det gamle Nord-Thyringen — Landskabet mellem Harzen, Saale og Elben — fremtræde Bynavne paa -leben, i ældre Tid -leua, -leiba, paa en ligesaa karakteristisk Maade som i Danmark, tildels med Navne (Personnavne), der i alt Fald tilsyneladende have danske Paralleler, saaledes Andesleve, Hersleve, Hadisleba, Ingeresleve, Maresleve“ [1].

Denne dobbelte Parallelisme paa sprogligt og arkæologisk Omraade er ganske overraskende, men om de to Paralleler falde sammen i Tid, forbliver et aabent Spørgsmaal. Umuligt er det maaske ikke. Mange forskjellige Omstændigheder tyde paa, at Samfundslivet allerede har begyndt at ordne og fæstne sig i Stenalderen; særligt vedrørende det her paagjældende Tidsafsnit kan henvises til, at paa Aasbüttel Mark, hvor der fandtes en Gruppe af de for det karakteristiske Grave, har man senere fundet 5 Hustomter [2] fra samme Tid, altsaa en lille By. Det at Gravene saa ofte

---

[1] Johannes Steenstrup: Nogle Bidrag til vore Landsbyers og Bebyggelsens Historie. Hist. Tidskr. 6 R. V., S. 353 o. flg.

[2] Mitth. d. Anthr. Vereins in Schlesw. Holst. 1892.

ligge samlede i Grupper, peger formentlig i samme Retning.

Jeg maa nøjes med at fremhæve disse væsentligere Træk, skulde der gjøres Rede for alle Enkeltheder, vilde det føre til Undersøgelser, der særligt vedrøre Snorforziringen, og det er kun det Forhold, hvori den staaer til Stenkamrenes Keramik, som her skal prøves. Det fornødne Materiale for en saadan Undersøgelse finde vi kun i de thüringske Lande. Prøver man Forholdene der, viser det sig, at Snorforziring ligesaa lidt er indskrænket til visse Karformer som til en bestemt Slags Grave; den forekommer i Højgrave og i Grave paa flad Mark, i Stenkister og ved Lig, der ere begravede i den blotte Jord, og den findes ligesaa vel paa Krukker og Skaale, som paa Amforaer og Bægere.

Paa den anden Side vil man hurtigt bemærke, at Ornamentiken paa disse Kar i en væsentlig Grad bygger paa Motiver og Mønstre, der ere vel kjendte fra de store Stengraves Lerkar, og Ligheden gjælder ikke blot de enkelte Ornamentdele, men jevnligt hele Ordningen af dem; ja selv de nye tilkommende Motiver bunde almindeligt i en noget forskjellig Sammenstilling af kjendte Enkeltheder. Det vil heller ikke undgaae Opmærksomheden, at nye og gamle Motiver undertiden findes Side om Side[1], ligesom man jevnligt har anvendt forskjellige Methoder ved Ornamenteringen af samme Kar.

Ligesaa vist som det maa erkjendes, at Keramiken

---

[1] Fig. 52 i Klopfleisch: Vorgeschichtl. Alterthüm. d. Prov. Sachsen: frembyder et godt Exempel paa en saadan Sammenstilling af Nyt og Gammelt.

i disse Egne er et Barn af Landets egen Kultur og derfor har sit eget Fysiognomi, sine egne Former, egne Mønstre og egen Maade at dekorere paa, ligesaa klart er det, at Ornamentiken fuldt ud godtgjør et nøje Sammenhæng med Dysseterritoriets d. e. de store Stenkamres Keramik; der er saa meget fælles, at man knap et Øjeblik taber Familieligheden af Syne[1].

Helt anderledes er det, naar vi ved Slutningen af Stenalderen møde Baandkeramiken, der i de thüringske Lande synes at afløse Snorforziringen. Her staaer man overfor en ny Stil, og navnlig hvad Ornamenteringen angaaer, vil man forgjæves søge Tilknytning til det tidligere Kjendte og Brugte. Ligeover for Snorforziringen er Forskjellen saa stor, at Gøtze sætter den nye Stils Fremkomst i de thüringske Lande i Forbindelse med Indvandringen af et nyt Folk; om muligt endnu mere fremmed staaer den ligeover for Stenkamrenes Keramik.

For Mellemtydsklands Vedkommende optræder Baandforziringen tildels paa samme Territorium som Snorforziringen: i Mähren og Bøhmen, Sachsen og Thüringen, og vester paa i Rhinlandene, hvor den har afsat Spor lige op til Belgien. Mod Syd slutte ikke blot andre Grupper sig til i Nedre Østerrig og langs med Alpernes Fod i de østerrigske Pælebygningsstationer, men den er kjendt over hele Syd-Tydskland og mindst en stor Del af Østerrig-Ungarn[2]. Det er saaledes atter her en mægtig Kulturbølge, der har afsat sine Spor i

---

[1] Særligt for en enkelt Forms Vedkommende, Kugle-Amforaen, har Gøtze („Neolith. Studien", i Zeitschr. f. Ethnol. 1900, S. 146 flg.) udredet og godtgjort Slægtskabsforholdet, hvori den staaer til den bredhalsede meklenborgske Flaske.

[2] Gøtze: Über neolit. Handel. Berlin 1896.

Keramiken, og denne Gang synes Bevægelsen at være kommen Syd fra, ihvorvel det vist vilde være en vanskelig Opgave at skulle paavise Udgangspunktet eller Centret for den paagjældende Kultur.

Aabenbart har der været baade Kraft og Fart i denne Kulturbølge, der foruden Baandkeramiken har baaret et Par ejendommelige Redskaber med sig[1], men ingen Steder er den naaet ind over det gamle Dysseterritoriums Grændser. Kun paa et Punkt peger Bevægelsen i denne Retning. Fra Bøhmen gaaer Strømmen mod N. V. gjennem Landene Vest for Elben, indtil Linien Halberstadt—Magdeburg er naaet; endnu fra disse Egne haves ikke faa Fund, et enkelt kjendes fra Kr. Wolmirstadt, Nord for Magdeburg, samme Kreds, hvor det sydligste af de fritstaaende Stenkamre er paavist, men saa ophøre Efterretningerne[2].

Bevægelsen maa altsaa, som det synes, være standset temmelig brat. Hvorfor? Er den simpelt hen løbet ud, fordi den havde tabt Kraften? Det er muligt, skjøndt Forholdene egentligt ikke tale derfor. Men det kan vel ogsaa tænkes, at den her paa Grændsen af Dysseterritoriet har mødt en Modstand, den ikke var i Stand til at overvinde. Naar Dysselandene, saaledes som vi have seet, ere blevne saa lidt berørte af Snorforziringens Kultur, der dog efter alle Kjendemærker at dømme var nærbeslægtet med deres, kan det ikke forundre os at finde dem ligesaa uimodtagelige for Paavirkning af en Kultur, der stod dem langt fjærnere.

---

[1] Den „skolæstformede“ Kile og en lille bred sleben Stenmejsel. Voss und Stimming l. c. S. 6. Gøtze: Die Gefässformen S. 5 og Lindenschmit: Alterthümer II, VIII, Taf. 1.

[2] En Fortegnelse over Fundstederne for den thüringske Grupp findes hos Gøtze, l. c. S. 8.

I hvert Tilfælde ere Kar eller Skaar af saadanne med Baandforziring hverken kjendte i Gravkamrene eller indenfor Dysseterritoriets Grændser.

Virchow bemærker med Føje om Snorforziringens Keramik[1], at den kun har kunnet naae til at udfolde sig saa rigt, som Tilfældet er, ved en rolig og uforstyrret Udvikling gjennem lange Tider. Ganske det Samme gjælder om Dysse-Keramiken, og maaske i endnu højere Grad. Det var aabenbart for en stor Del ved deres Pottemageri, at disse Stenaldersfolk opnaaede den Formsands og Stilfuldhed, der i den følgende Periode satte dem i Stand til paa en saa overraskende smuk Maade at løse de nye konstneriske Opgaver, som Broncens Indførelse stillede dem. —

Interessant er det at see, hvor jevnligt og hvor længe de gamle Stenaldersmotiver i Tydskland gaae igjen i Ornamenteringen paa Gravkar fra de følgende Perioder. Afbildningerne i Voss und Stimming: Vorgeschichtliche Alterthümer aus Mark Brandenburg, afgive mange Exempler, og endnu paa Folkevandringens Tid ere de gamle Traditioner aabenbart ikke helt uddøde (jfr. Abt. VI, T. 1); ja endogsaa paa Metal-Bronce-Fibulaer gjenfinder man Motiver, der ere laante fra Stenkamrenes Keramik[2]. Derimod synes Baandforziringen ikke at have efterladt sig ringeste Spor.

[1] Zeitschr. f. Ethn. 1886 [S. 55].

[2] Ogsaa Guldkarret fra Gønnebeck ved Bornhøved, afbild. i: Mittheil. anthrop. Verein Schl. Holst. 1891, IV S. 5, viser baade i Form og endnu mere i Dekoration en ret overraskende Lighed med Lerskaalene fra Ueffeln, Osnabrück og Herthum. Jevnfor Müller: Alterthümer d. Prov. Hannover Pl. II, Fig. 31. Lindenschmit: Alterthümer I, III, 4. Fig. 4, og Bødiker: Arch. f. Gesch. Westphalens II, S. 13, Fig. 6.

VI.

Det Resultat, hvortil disse Undersøgelser Skridt for Skridt have ført, staaer saaledes i afgjort Strid med den almindeligt raadende Anskuelse: at Skikken at bygge Stenkamre til de Døde Syd fra over Vest-Evropa er naaet op til Norden, og fra Tydskland indført til Skandinavien. Enten er altsaa den Tydning, der i det Foregaaende er givet af Forholdene i Nord-Evropa, gal fra Ende til anden, eller ogsaa er den gængse Anskuelse fremgaaet af fejle Forudsætninger. Jeg trøster mig til at kunne paavise, at det sidste er Tilfældet.

For Nordens Vedkommende er Prof. Montelius den, der er gaaet i Spidsen ved Drøftelsen af disse Spørgsmaal. I senere Tid har han paany gjort udførligt rede for sine Anskuelser om Gravkamrenes orientalske Oprindelse og de forskjellige Typers successive Indvandring til Evropa. Jeg knytter da de Slutninger, hvortil en Betragtning af de faktiske Forhold efter min Opfattelse nødvendigvis maa føre Iagttageren, til den Fremstilling, der er givet[1].

---

[1] „Orienten och Europa. Et bidrag til kännedomen om den orientaliske Kulturens inverkan på Europa indtil Midten af det siste årtusendet före Kristi födelse." Antiqvarisk Tidskr. för Sverige, 13. Del, Häft 1 og 2. — Hertil henvises i det Følgende ved Opgivning af Pagina.

Forfatteren tager sit Udgangspunkt fra den Betragtning, at Oldtidens Grave dels ere Jordgrave — d. e. Ligene ere enten nedgravede i Jorden eller nedlagte under en Høj — dels Stenkamre. Da nu Jordgrave findes omtrent overalt, Stengrave kun paa visse Omraader og sædvanligt kun tilhørende korte Perioder, ligger det nær at antage de første for indenlandske, det vil sige, tilhørende de fra tidligste Tid (Stenalderen), her boende Folk, men at søge Forklaringen til de andre i en fremmed Indflydelse. der til forskjellig Tid har gjort sig gjældende i de forskjellige Lande, hvor de findes.

Rigtigheden af denne Forklaring finder han bestyrket derved, at Grave aldeles som disse findes andre Steder og der forekomme tidligere end i Evropa. Dette gjælder saavel Dysser, d. e. fritstaaende Kamre uden Gang, som underjordiske Kamre med dertil førende horizontal eller nedadskraanende Gang. De første findes i Indien og Syrien, i Kaukasus paa Krim og andre Dele af Sortehavets Nordkyst, og endnu den Dag i Dag opføres og bruges de i Indien og paa Madagaskar (S. 8—13).

Dyssen, fortsætter han, der vel kan betragtes som den ældste af de østerlandske Gravformer. er ogsaa den. der er kommen tidligst til Evropa. Da Dysser nu hverken forekomme paa den græsk-tyrkiske eller italienske Halvø. heller ikke findes i de bagved dem liggende Lande eller i Rusland, fraregnet Kysten af det Sorte Hav, men derimod optræde i stor Mængde paa det nordvestlige Afrikas Kyst, endvidere forekomme i Fezzan. ogsaa ere fundne i Nærheden af Nilen — ved Lado under 5° 10′ n. Br. — og formentlig derfor ligeledes i sin Tid fandtes i Ægypten, maae de fra

Syrien igjennem Nord-Afrika være naaede frem til Gibraltar-Strædet og derfra indvandrede i Evropa (S. 16. 21. 42). Til den pyrenæiske Halvø ere de efter al Sandsynlighed komne allerede i 4de Aartusinde f. Kr., om ikke endnu tidligere, eftersom de ældste nordiske Dysser tilhøre Midten eller første Halvdel af 3die Aartusinde f. Kr.

Den anden Types. Gangbygningens Indvandring til Evropa er foregaaet senere over Lilleasien til Grækenland. Som det synes, har Formen efter Forfatterens Mening derfra udbredt sig ad Søvejen til den vestlige Del af Middelhavet, og fra den pyrenæiske Halvø er den saa vandret videre mod Nord, følgende de samme Veje som Dyssen. —

Prof. Montelius' Hypothese om denne dobbelte Indvandring[1] bygges i begge Tilfælde paa den Antagelse, at der er et „historisk" Sammenhæng mellem alle Grave af paagjældende Slags, hvor de end findes (S. 10), og at eftersom de optræde tidligere i Orienten end i Evropa maa deres oprindelige Hjem søges der. Men som de faktiske Forhold ere, turde det dog være meget vanskeligt at begrunde disse Paastande.

Af de talrige Beretninger fra Indien fremgaaer det, at Dysser i Lighed med vore — lukkede Kamre med fire Sidesten og en Overligger — saavel som Stengrave af andre mere eller mindre beslægtede Former i intet Tilfælde have vist sig at tilhøre Stenalderen. Er der fundet Gravgods i dem, har dette været af Metal, oftest Jern, men aldrig af Sten. De anglo-indiske Archæologer Elliot, Dalton, Godwin,

[1] Forfatteren tager bestemt Afstand fra Forklaringen om et Dyssefolk, der har ført Skikken med sig.

Austen, ere enige om, at disse Grave overalt, hvor de forekomme i Indien, tilhøre tidligere eller endnu levende forsprængte Rester af Landets forhinduiske Befolkning, men at de ikke gaae længere tilbage i Tiden end højst til Begyndelsen af vor Tidsregning[1]. Det maa da ogsaa bemærkes, at Dysserne i Indien gjennemgaaende indeholde brændte Lig, at de meget almindeligt ere Familiegrave, og at Asken af den Afdøde, som det oplyses, indbringes gjennem det runde Hul paa den ene Sidesten[2]. Hvis dette nu ikke tillige har den Bestemmelse at skulle tjene de Afdødes Aander til Ud- og Indgang, er altsaa Ligheden med de Dysser i Forasien og Evropa, der ogsaa ere forsynede med en saadan Aabning, men gjemme ubrændte Lig, ren tilfældig.

Om Dysserne i Syrien, der i Hovedsagen ligge samlede i Grupper Øst for Jordan og det døde Hav, mangle nærmere Oplysninger omtrent fuldstændigt. Det er ligesom i Indien firkantede Kamre, opførte af store Fliser, og en af disse er jevnligt udstyret med det nysomtalte runde Hul, omkring hvilket der er hugget en Fals til Anbringelse af et Lukke af Sten eller Træ. Ved en flygtig Undersøgelse i Adschlun, midtvejs mellem det døde Hav og Genesaret Sø, hvor der ligger en Gruppe paa flere hundrede Dysser, fandtes der i en af dem 2 Ringe af tyk Kobbertraad sammen med Rester af et menneskeligt Skelet[3]. Andre Oplysninger til Bestemmelse af disse Dyssers Alder foreligge ikke.

Af ganske lignende Form som de syriske ere

---

[1] Saaledes Elliot i „International Congress of prehist. Archæol. Norwich 1868, S. 240, og Dalton i Journal Asiat. Soc. Bengal 1873, S. 112.

[2] Saaledes Meadow Taylor i Journal Ethnol. Soc. I, S. 164.

[3] Meddelelse af Virchow i Zeitschr. f. Ethn. 1887 [37].

Dysserne i Kaukasus (Kuban og Abkasien). Fliserne, hvoraf de ere byggede, ere undertiden mere eller mindre tilhuggede. De faa Udgravninger, om hvilke der haves Oplysninger, have bragt Sager af Jern og Kobber for Lyset[1]. Ligesaa ringe er vort Kjendskab til Dysserne paa Sortehavets Nordkyst; man har ved en Udgravning fundet et Lerkar og nogle Perler af grønt Glas, det er Alt.

Af disse Fund vil det, som man seer, og som Prof. Montelius ogsaa selv bemærker, være vanskeligt med Sikkerhed at afgjøre, hvor gamle Dysserne i det vestlige Asien ere, men efter det lidet, der er oplyst, er der ikke nogen Grund til at ansee dem for ældre end de vest- og nordevropæiske.

Anderledes forholder det sig med en Gruppe Dysser i og ved Linkoran-Bjergene ved det sydvestlige Hjørne af det kaspiske Hav, fundne og undersøgte af den franske Arkæolog de Morgan[2].

Det er lukkede Kamre af oval Form, 7—8 M. l., 2 M. br. og 1,20—1,50 M. h., byggede af svære, utilhuggede Blokke, eller paa Egne, hvor saadanne ere sjeldne, af Mure, satte af mindre Sten men dækkede med mægtige Overliggere. Undertiden ere Kamrene afdelte i to Rum ved en Tværsten, foroven forsynet med en halvrund Aabning, og alle ere de enten nedgravede i Jorden eller dækkede af en ganske lav Høj. De fandtes at indeholde ubrændte Lig, og Gravgodset bestod af Sværd- og Dolkklinger, Landsespidser, undtagelsesvis Pile og Øxer, Armbaand og Naale, Alt af Bronce, Perler af Cornalin og blaat Porcelæn, men ikke et

---

[1] Cartailhac: La France prehist. 1889, S. 191.

[2] Meddelelse i: Revue archéol. 1892.

eneste Redskab af Sten. Foruden de store Dysser fandtes der mindre Kamre af samme Konstruktion og som sidste Led af Gravskikken smaa Stenkister, tilhørende et senere Afsnit af den samme Kultur, idet Jern her optraadte ved Siden af Bronce. De Morgans Undersøgelser omfatter over 200 Grave, vi have saaledes her Resultater, der kan bygges paa.

Efter Montelius' Hypothese har Skikken at bygge Dysser, og selvfølgelig dermed ogsaa de Forestillinger, hvoraf den er fremgaaet, bredt sig videre og videre imod Vest ud over Afrikas Nordkyst. Men enkelte Steder ere de ogsaa trængte dybt ind i Landet, baarne frem af den stærke orientalske Indflydelse. Om disse sidste vides Intet nærmere, kun viser Afbildningen i det svenske Tidsskrift, at Dysserne ved Lado ere dannede af fire Fliser, der dækkes af en femte. Hvorvidt Beretningen om Dysserne i Fezza er helt tilforladelig, turde maaske være noget tvivlsomt. I hele Kystlandet langs med den vestlige Del af Middelhavet ere Dysserne derimod ikke blot tilstede i utrolig stort Antal, men ogsaa ret vel undersøgte. Med Hensyn til det Resultat disse Undersøgelser have givet, lyde Udtalelserne imidlertid ganske forskjelligt.

„Det har vist sig — siger Montelius — at der i dem findes Sager fra vidt forskjellige Tider. — — men at mange Grave dog maae henføres til Stenalderen, eftersom Vaaben og Redskaber af Sten findes i dem" (S. 19). — Anderledes lyder Cartailhacs Kjendelse[1]: „De tilhore ikke vor Stenalder. Ved de talrige Udgravninger, der saa smaat ere foretagne paa alle Ste-

[1] l. c. S. 197.

der, er der ikke fremkommet nogen Gjenstand, der er karakteristisk for den Kultur. Fundene bestaae fornemmelig i Lerkar af forskjellige Former, tillige med Ringe af Bronce og Sølv." —

Hvem har Ret? Da en stor Del af de paagjældende Landstrækninger er fransk Territorium, og Undersøgelserne næsten udelukkende ere gjorte af Franskmænd, skulde det vel synes, at Cartailhac maatte være bedst i Stand til at bedømme Forholdene.

Gravkamre med Gang forekomme paa forskjellige Steder i Lilleasien, i Frygien, Lydien og Karien. De ere opførte af mindre Sten lagte i Skifter ovenpaa hinanden og i enkelte Tilfælde tilhuggede. Loftet dannes som oftest af en „falsk Hvælving", idet Stenene i de øvre Skifter rage ud over hinanden. En kortere eller længere Gang fører ind til Kammeret, og den hele Bygning er dækket af en Høj.

Til samme Type henregner Forfatteren de føniкiske Grave, underjordiske Kamre, der ere helt udhuggede i den faste Kalkbund. Undertiden ere de forsynede med en kort Gang med tilhørende Trappe, men ligesaa ofte er Adgangen til Graven en lodret Brønd ligesom ved de ægyptiske Mastaba. Endeligt henviser han til de ægyptiske Pyramider og „det nye Riges" Klippegrave.

Med Perrot (Histoire de l'art T. V.) anseer Montelius de paagjældende Gravkamre i Lilleasien for at være yngre (et Par Aarhundreder) end de græske Klippe- og Kuppelgrave, og om den Tid, disse tilhøre, er der ingen Tvivl. Det er den sidste Halvdel af 2det Aartusinde f. Kr. og den græske Broncealders Blomstringsperiode, hvor Bronce baade anvendtes til Vaaben,

Redskaber og Bygningsornamenter, medens Guld og Sølv almindeligt brugtes til Smykker, og hvor ogsaa Jern var kjendt, om end kun som en Sjeldenhed.

Hverken Gravkamrene i Grækenland eller Lilleasien kunne saaledes oplyse noget om Gangbygningstypens paaberaabte store Ælde i Orienten. Og om man gaaer tilbage til den ældre Mykene-Tid eller den endnu ældre ægæiske Preriode, saa er der indenfor det Landomraade denne ældgamle Kultur spænder over, hidtil ikke fundet nogen Gravform, hvoraf Gangbygningen kunde tænkes at have udviklet sig. Montelius fortæller os, at Typen er opstaaet i Orienten, der maae Forbillederne søges.

Men hvor ere da disse „meget gamle Grave", som han henviser til? Ikke paa de fønikiske Nekropoler, som Renan har undersøgt med det Resultat, at ingen Grave der gaae længere tilbage end til det assyriske Herredømmes Tid, altsaa Midten af 9de Aarhundrede f. Kr.; ikke heller mellem „det nye Riges" Gravkamre i Ægypten, som Forfatteren anfører, thi ved „det nye Riges" Begyndelse c. 1650 f. Kr. var Stenalderen jo efter Prof. Montelius' egen Beregning afsluttet i alle evropæiske Dysselande.

Tilbage bliver saa kun det gamle Riges Pyramider. Her lægger Tiden vel ingen uoverkommelige Hindringer i Vejen; men kan Nogen virkelig troe, at Gangbygningerne skulle nedstamme fra disse arkitektoniske Mesterværker?

Med Foje har Maspero ogsaa bemærket, at om den Skik at opføre Stengrave var udgaaet fra Ægypten, maatte man vel ogsaa hist og her andre Steder kunne paavise Pyramideformen, eftersom den har været i

stadig Brug i Ægypten i omtrent halvandet tusinde Aar, fra Begyndelsen af IV til Enden af XIV Dynasti.

I Stedet for Bevisgrunde eller antagelige Holdepunkter for den Anskuelse, at Gangbygningsformen stammer fra Orienten, have vi saaledes kun Forfatterens Forsikring, at der ikke kan være nogen Tvivl om, at Typen fandtes der meget tidligt (S. 53). Men hvor lidt man i Arkæologien kan bygge paa blotte Muligheder eller Sandsynligheder, vise de sidste Aars Udgravninger i Ægypten. I Henhold til, at Dysser findes i Nærheden af Nilen i det sydlige Sudan, ligesom de forekomme i Syrien og paa „hele“ Afrikas Nordkyst, paapeger Forfatteren Sandsynligheden for, at saadanne Grave ligeledes engang fandtes i Ægypten, men i Tidens Løb der ere blevne ødelagte, og det er saaledes ikke usandsynligt, at Pyramidernes Gravkamre ere forfinede Efterkommere af Dysserne (S. 17).

Disse Sandsynligheder ere nu, siden han skrev dette (1894) løbne ud i Sandet, idet de seneste Aars Undersøgelser[1] have gjort os bekjendt med Ægyptens for-faraoniske Stenaldersbefolkning og vist, at de ikke kjendte eller brugte Stengrave af nogen Slags, men simpelthen nedlagde de Døde i Jorden. Da disse Grave ere paaviste saavel i Øvre- som Nedre-Ægypten paa en Strækning af 120 Mil, og da Overgangsperioden til den faraoniske Tid tillige er konstateret, bliver der ingen Plads for tænkte Muligheder.

Medens v. Bonstettens Theori om et Dyssefolk vel nu kan betragtes som opgivet, antage de fleste Arkæologer vistnok fremdeles, at der er et virkeligt Sammen-

---

[1] Jfr. de Morgan: Recherches sur les origines de l'Egypte 1897, S. 127.

hæng mellem alle disse mærkelige Grave, hvor de end findes, og at Skikken fra et fælles Udgangspunkt har udbredt sig, enten som Alex. Bertrand har tænkt sig det, i Kraft af en mægtig religiøs Rørelse, eller, som Lane Fox har ment, baaret af den almindelige Kulturstrømning, der formentlig alt den Gang skulde være gaaet i samme Retning som den har fulgt i historiske Tider. Og seer man paa Kortet, hvordan de forskjellige større Dyssegrupper danne en Række fra Indien og indtil Nordhavet, kommer Tanken om en saadan Strømning unægtelig næsten af sig selv.

Men et „historisk Sammenhæng", som Montelius benævner det, maa i alt Fald til en vis Grad være betinget af Rum og Tid, og nærmere besete ere Afstandene mellem de forskjellige Grupper saa store, at Troen paa en reel Forbindelse mellem dem vanskeligt kan strække sig saa langt.

Kun de evropæiske og nordafrikanske Stenkamre danne en sluttet Kjæde. Mellem de sidste og Dysserne i Syrien er der et aabent Mellemrum paa 250—300 Mil, eller mindst saa langt som fra Kjøbenhavn til Neapel, og Afstandene ere ikke blevne mindre ved Opdagelsen af Dysserne ved Lado: 400 Mil skille dem fra de syriske, og endnu større er Afstanden til de nærmeste i Nord-Afrika.

Fra de syriske til de kaukasiske Dysser er Afstanden forholdsvis kort, kun 150 Mil; derimod ligger der 550 Mil mellem de syriske og den nærmeste Gruppe af de indiske, samme Afstand, som der er mellem Nord-Kap og Kreta, eller mellem Byerne St. Petersborg og Marokko. Skjøndt de indiske ere spredte gruppevis over store Strækninger, lægger Afstanden ingen Hindring i Vejen for at betragte dem som en

sluttet Helhed, hvad Resultaterne af Undersøgelserne synes at vise, de ere. Fra den østligste af disse Grupper er der igjen 500 Mil til Dysserne paa Korea[1], og til den anden Side er der 300 Mil mellem Dysserne i Dekan og dem paa Madagaskar.

For Gangbygningernes Vedkommende ere Afstandene endnu større. De forekomme paa Japan, mellem 700 og 800 Mil fra de fønikiske Grave, og Typen er ligeledes paavist paa Paaskeøen, der ligger 1500 Mil S. O. for Japan[2].

Og ligesom Afstanden er stor mellem de forskjellige Grupper, saavel af Dysser som af Gangbygninger, saaledes ere de ogsaa vidt skilte i Tid. I Indien opføres og bruges de endnu, 3500—4000 Aar efter at Skikken ifølge Montelius' Beregning maa være uddød i Evropa, men til Gjengjæld er man saa rigtignok heller ikke begyndt at bygge Dysser i Indien før halvandet eller to Aartusinder efter, at man hørte op dermed i det vestlige og nordlige Evropa. Hvor er Traditionen vel i det lange Mellemrum bleven bevaret for saa igjen at træde ud i Livet saa mange hundrede Mile inde i Asien?

Lade disse Indvendinger sig nu afvise eller afkræfte ved Henvisning til Gravskikkens Mærkelighed og den paafaldende store Lighed, som baade Dysser og Gangbygninger udvise overalt, hvor de forekomme?

---

[1] Journ. Anthrop. Instit. 1895, S. 316. Der kjendes kun faa, fra den nordlige Del af Landet, fritstaaende Kamre, dannede af 4 Granitfliser, der dækkes af en femte større.

[2] Journ. Ethnol. Soc. I, 377. Kammer, 15 Skridt langt og 6½ Fod højt, bygget af oprejste kløvede Sten, ovenpaa hvilke der var anbragt andre lagvis for at gjøre Højden større. Loftet dannet af tynde Fliser. En overdækket Gang, 5 Fod lang og knap en Alen høj og bred førte ind til Kammeret.

Ikke uden at man lukker Øjet for, hvor ofte der møder os ligesaa overraskende Overensstemmelser hos primitive Folk. baade i Henseende til Forestillinger, Tankeudvikling, Vedtægter og Skikke. uden at Nogen et Øjeblik har tænkt sig Muligheden af, at denne Overensstemmelse. at disse mærkelige Ligheder ere begrundede i et historisk Sammenhæng mellem vedkommende Folk. Man kan finde saadanne Paralleler i Snesevis i Tylor's: „Primitive Culture“ og i Herbert Spencer: „Sociology“. Jeg vil her blot minde om en saadan Skik som *Couvade*, hvor Manden gaaer til Sengs efter af Konen har født Barnet og til en vis Grad spiller Barselkvindens Rolle. Selv om man seer helt bort fra de vidunderlige Forestillinger, der formentlig skjule sig under den, vil der vel næppe kunne paavises en mærkeligere Skik, og dog er den bleven fundet baade i Syd-Amerika, Afrika og Asien, efter at man først havde lært den at kjende hos Baskerne. Utvivlsomt er den paa alle disse Steder begrundet paa samme Forestillinger. ligesom den tilsigter samme Virkning, og dog kan man ikke give anden Forklaring paa denne Overensstemmelse, end at Mennesket overalt er det samme, og at de samme Forestillinger derfor ikke blot kunne gaae igjen, men virligt gaae igjen paa de forskjelligste Steder i Verden, ja undertiden ogsaa iklæde sig samme Form, selv om denne er nok saa sær.

Er der saa nogen særlig Anledning. eller overhovedet nogen anden Grund end den, at Skikken her fremtræder i saa iøjnefaldende Form, til at undres over, at Gangbygninger og Dysser findes paa saa vidt forskjellige Steder, naar vi veed, at de Forestillinger — om Død, Sjæleliv og Tilværelse efter Døden —

hvoraf Tanken om Huset for den Døde er fremgaaet, stadigt mere og mere have vist sig at være fælles for alle Folk hele Verden over paa et vist Trin af deres aandelige Udvikling. I saa Henseende ere Forholdene paa Madagaskar, som de for knap en Menneskealder siden og maaske endnu senere, fandtes hos Hovaerne, meget belærende.

Skjøndt dette opvakte og begavede Folk allerede var i Besiddelse af en vis Kultur og ordnede Statsforhold, før det kom i nærmere Berøring med den evropæiske Civilisation, stod det paa et meget primitivt Standpunkt i religiøs Henseende.

Der fandtes hos dem ingen Templer eller Præsteskab, ingen Gudsdyrkelse og heller ingen Guder. Vel var der Spor af, at de fra tidligere Tid havde bevaret Erkjendelsen om en skabende Gud, ophøjet over alle andre Væsener, men tillige saa ophøjet over Jorden, at denne Erkjendelse i det daglige Liv fuldstændigt fordunkledes af Troen paa onde Aander, Hexeri, Besættelse og Spaadomskunster. I Kampen mod disse onde Magter søgte de Hjælp hos Skytsaander, og mellem disse indtog deres afdøde Forfædres Sjæle en fremragende Plads.

Ved Døden, saaledes troede de, indgik nemlig Sjælen til en højere Tilværelse, med Magt saavel til at hjælpe som skade de Efterlevende, og ligesom enhver Familie foruden sin Fetisch, der repræsenterede Husets Skytsaand, tillige havde sine afdøde Forfædre til Bundsforvante mod hemmelige og aabenbare Fjender, havde hele Samfundet, Konge og Nation sine hundredfold mægtigere Hjælpere i de afdøde Herskeres Aander.

Derfor betragtede man de Afdødes Grave med dybeste Ærefrygt; for Hovaen gaves der overhovedet

intet helligere Sted, og denne Ærefrygt strakte sig endog til de Grave, der tilhørte Landets tidligere Befolkning, Vazimbaerne, om hvem man, som det synes, iøvrigt havde tabt enhver Tradition. Derfor fik Forfædrene Del i enhver Ofring, uafseet hvad Anledningen til denne var, idet Gravstenen besmurtes med Offerdyrets Blod og Fedt, og derfor var det en af de vægtigste Beskyldninger mod de Kristne, da Dronning Ranavalona i Midten af Aarhundredet søgte at udrydde Kristendommen i sit Rige, at de ringeagtede Fædrenes Grave og lod haant om „De tolv store Konger“.

For en Hova var det en Velfærdssag at blive stedet til Hvile efter rette Skik og Brug i sin Familiegrav, og for den dødsdømte Forbryder var det en større Straf end Døden, at han vidste, hans Lig ingen Begravelse fik, thi dermed var hans Sjæl fordømt til at flakke om til evig Tid som en hjemløs ond Aand.

Havde en Hova giftet sig og sat Bo, var det næste Maal, han stræbte efter, at faae bygget et Gravsted for sig og Sine, men for at faae dette Ønske opfyldt maatte en fattig Mand slide længe. Graven var en Dysse, bygget af fire store Granitfliser, der dækkedes af en femte, havde Form som en Kubus og undertiden maalte 6 Alen paa alle Sider. Stenene sprængtes ud af Klippen ved Hjælp af Ild og pludselig Afkøling, og da Landet er stærkt kuperet, var det ofte et meget møjsommeligt og sent Arbejde at faae de store Blokke transporterede til Bestemmelsesstedet, selv om Afstanden ikke var lang. Efter gammel Vedtægt hjalp derfor Venner og Naboer altid hverandre med dette Arbejde, som kun maatte udføres af Mennesker. Men skjøndt de ikke fik andet Vederlag end deres Kost,

blev dog de Dødes Hus ofte mere end tyve Gange saa dyrt som Hytten, hvori de Levende boede.

Kammeret var halvt nedsænket i Jorden. I den vestre Endesten blev der udhugget en lav Døraabning til Indgang, og langs de tre Sider anbragtes Hylder eller Bænke af Sten for Ligene. Over Kammeret tuedes en lav Høj, trappeformet i to eller tre Etager, og sædvanligt omsat med en lav Stenmur; ved den ene Ende ragede en højere Sten op, paa denne smurtes Blodet ved Ofringerne.

For fornemmere Folk opførtes anseeligere Gravhøje. Medlemmerne af Kongehuset og de fornemste Adelsslægter byggede desuden ovenpaa Højen et lille Træhus af den sædvanlige Husform, men uden Vinduer og Arnested. Dette „hellige“ eller „kolde Hus“ var aabenbart, som vi strax skulle see, bestemt til et Slags Aftrædelsesværelse for Sjælen, naar den kom i Besøg fra det hellige Bjerg, hvor man mente, de Døde havde deres Rige. Endelig ved Midten af Aarhundredet begyndte det at blive Mode at smykke Graven med Murværk, hvorved Gravhøjen delvis eller helt omdannedes til et Mausoleum[1].

---

[1] Et efter Afbildninger at dømme virkelig stilfuldt og imponerende Gravmæle af denne Slags blev bygget af Rainiharo, Dronning Ranovalonas Førsteminister. Bygningen maaler 30 Alen i Kvadrat og danner en omløbende Veranda, 7 Alen høj, der udadtil bæres af Søjler, medens Bagvæggen er en blind Mur. Ovenpaa det flade Tag, der prydes af en Balustrade, og hvortil en massiv Stentrappe fører op, hæver sig anden firkantet men mindre Arkade, der er helt aaben; fra den fører en Trappe ned til Gravkammeret. Et Par massive søjleformede smaa Taarne, der bære Lynafledere, flankere Hjørnerne af Bygningens Façade. Alt er bygget af hugne Sten, og alt Arbejde udført af Indfødte paa en Tid, da Madagaskar var lukket for Evropæere. At Bygningens Form tilsigter en Lighed med den traditionelle terrasseformede Gravhøj er umiskjendeligt.

For en Hova var det en stor Begivenhed at faae sin Grav bygget, det var ogsaa en stor og bekostelig Begivenhed, naar en af hans nære Slægt døde, især hvis det var hans Fader eller Moder. Thi Skik og Brug skulde følges, og efter Skik og Brug skulde den Afdøde iføres Silke-Lamba, helst flere, selv om han aldrig i sit Liv havde baaret Silke, der var andre gode Ting, han skulde have med i Graven, og paa Oxer til Ofring og Bespisning af de sørgende Gjæster, som altid vare mange, maatte der ikke spares.

Da den førnævnte Rainiharo blev begravet, blev der med faa Skridts Mellemrum slagtet en Oxe paa hele den Vej, en Strækning af en engelsk Mil, som Liget havde at tilbagelægge for at naae Graven, og ved Dronning Rasoherinas Ligfærd 1868 maatte ikke mindre end 3000 Oxer række Hals. Kjødet blev uddelt til Folket, der fra Omegnen var strømmet sammen i Hovedstaden, Mændene for at arbejde paa den nye Grav, der skulde laves, og Kvinderne for at holde Vagt og sørge over den Døde. Men at disse Nedslagtninger bundede i den Tanke, at de ofrede Dyr vilde komme den Afdøde tilgode i det andet Liv, ligesom de Sager, der nedlagdes i Graven, kan der næppe være Tvivl om[1]. Om Mængden og Beskaffenheden af det Gravgods, der blev medgivet Dronning Rasoherina, oplyser en af de engelske Missionærer, der var tilstede ved Ligfærden, følgende. I selve Graven: Dyssekammeret, var henstillet et rigt forgyldt Sengested med Silkegardiner, og herpaa blev den aabne Sølvkiste, hvori Liget laa, anbragt. Derefter fyldtes det lille Træhus ovenpaa Gravhøjen med et rigt Udvalg af

[1] Jeg har fundet denne Formodning bekræftet af Rob. Brown: „The Races of Mankind" II, S. 158.

Sager fra hendes Palads: et Par Hundrede Silke- og Fløjelsdragter, diverse Guldkjæder, en Damesadel, to Kommoder, et lille Toiletbord, et Sybord, en stor Lænestol, Lamper, Vandkølere, Glas og en Kiste indeholdende 11,000 Sølvdollars. I dette Udvalg er Hensynet til det Nyttige saa bestemt udtalt, at man aabenbart har tænkt paa, hvad hun kunde have Brug for i sin nye Tilværelse. Da Dagen var omme, afsluttedes Ceremonierne dermed, at en af Hoffets Herrer gik hen til den lukkede Grav og bønfaldt den Afdødes Aand om ikke at sende dem Sygdom eller fjendtlige Overfald. Den Gavmildhed, hvormed man udstyrede den Døde, var altsaa ikke altid eller udelukkende dikteret af Kjærlighed.

Den her givne Skildring faaer dog først sit rette Lys ved at sammenstilles med andre samtidige Forhold og Begivenheder.

Da Rasoherina besteg Tronen 1863, gav hun en Konstitution, hvorved der sikredes alle hendes Undersaatter fuld Religionsfrihed og tilsagdes alle Fremmede fuld Sikkerhed og Beskyttelse, for saavidt de ikke forbrød sig mod Landets Love. — I en Handelstraktat, som hendes Regering afsluttede 1865 med England forpligtede hun sig til at afskaffe Gudsdomme, d. e. Giftprøven, der hidtil havde været Hovedhjørnestenen for Procesførelsen og aarligt kostet Tusinder af Mennesker Livet. — Under hendes Regering udsendtes Tusinder af Skolebøger, Katekismer og andre gudelige Bøger fra Trykkeriet i Antananarivo, der vel var anlagt og styredes af en af det londonske Missionsselskabs Mænd, men udelukkende ved Hjælp af indfødte Arbejdere. — 1866 udgik herfra det første malagassiske Tidsskrift, der udkom hver fjortende Dag med

Illustrationer. — Omtrent ved samme Tid oprettedes en højere Skole til Uddannelse af indfødte Lærere og Lærerinder[1]. — 1865 aabnedes et Hospital i Hovedstaden, til hvis Opførelse og Drift baade Høje og Lave med Dronningen i Spidsen bidrog med Penge, Fødemidler og personligt Arbejde. Sjælen i Foretagendet var Missionslægen Dr. Davidson, men hans Hjælpere og Assistenter vare alle Indfødte, og efter endt Uddannelse drog en af disse 1869 ud for at anlægge et nyt Hospital i Provindsen Betsileo. — Samme Aar døde Rasoherina som fuldblods Hedning, saaledes som hun havde levet, men ikke desmindre agtet af Missionærerne som en meget human og en meget klog Kvinde. Hendes Efterfølgerske Ranavalona II antog Kristendommen et Par Maaneder efter sin Tronbestigelse, idet hun med fin politisk Takt lod sig døbe af en indfødt Præst og indrettede sig et Kapel i sit eget Palads, for at hverken de engelske (protestantiske) eller franske (katolske) Missionærer, der selvfølgeligt vare fødte Rivaler baade i politisk og religiøs Henseende, skulde føle sig forurettede. — Samme Aar opbrændtes Hovaernes nationale Fetischer, og Madagaskar var dermed indtraadt i Rækken af de civiliserede Nationer.

Vi finde altsaa den samme Gravform, de samme Gravskikke og, hvad man maa troe, de samme Forestillinger om Menneskets Vilkaar i det hinsides Liv, som raadede under Stenalderen i Nord- og Vest-Evropa, endnu i vor Tid levende og brugte jevnsides med en rask fremblomstrende Civisation paa den store Ø i det

[1] Da det Evangeliske Missionsselskab i Paris 1897 overtog det Londonske Missionsselskabs Arbejde paa Madagaskar, var Skolernes Antal 2700, og ved dem virkede der 4700 Lærere. „Revue de Paris“ 1899, S. 63.

indiske Ocean. Foruden den almindelige Interesse, dette har baade i anthropologisk og arkæologisk Henseende, kommer hertil for os en ganske særlig, idet Forholdene paa Madagaskar give klart og bestemt Svar paa det Spørgsmaal, hvormed vi beskjæftige os: om det kan tænkes, at der er et historisk Sammenhæng mellem alle Grave af den paagjældende Type, hvor de end findes. Antager man et saadant Sammenhæng, hvor skal det saa søges for de malagassiske Dyssers Vedkommende?

Skjøndt Madagaskar ligger saa nær ved Afrika, har det dog ikke faaet sin Befolkning derfra. At denne tilhører den malajiske Race, turde nu være almindelig anerkjendt, og fremgaaer blandt andet deraf, at alle Øens Stammer tale Dialekter af et og samme Sprog, der i sit Ordforraad, Bygning og Grammatik er nærbeslægtet med dem, der tales paa de store Sunda-Øer og Filippinerne[1]. Derimod staaer det fremmed ligeover for alle afrikanske Sprog.

Men hvornaar og hvordan Øen er bleven bebygget af disse Folk, derom vides absolut Intet. Enhver Tradition, der kunde give Oplysning i saa Henseende, synes forlængst uddød. Kun hos Hovaerne lever en Erindring om, at de ikke altid have beboet de Landstrækninger, de nu indtage, men ere komne fra Øst. Mest sandsynligt drejer det sig dog her kun om en Vandring fra Kystlandet ind i det Indre, da Sagnet ikke hentyder til Hav eller Sejlads. Og da nu Hovaernes

---

[1] Fællesskabet omfatter mere end 300 Ord, der her som der høre til de mest gængse, saaledes: Benævnelser paa Legemets forskjellige Dele, paa de nærmeste Slægtninge, Dags- og Aarstider, paa Naturfænomener, paa sædvanlige Handlinger og almindelig brugte Gjenstande, og Navne paa mange Dyr og Planter.

Dyssegrave hverken forekomme paa Østkysten, eller overhovedet noget Sted udenfor Stammens nuværende Territorium, synes det at være en velbegrundet Slutning, at Gravskikken er opstaaet der.

Selv om man maatte antage, at den førnævnte Tradition peger hen, ikke til et tidligere Ophold i Kystlandet, men til Indvandringen til Øen fra det fjerne Østen, maatte man dog nødvendigvis komme til den samme Slutning, da Dysser, saavidt vides, ikke forekomme paa de Steder, hvor man maa søge Hovaernes oprindelige Hjem, og disse altsaa ikke kunne have medbragt Gravskikken derfra. Dog, det forstaaer sig, vil man bygge Hypotheser blot paa Muligheder, kan man jo lade dem undervejs have gjort et tilstrækkeligt langt Ophold i Indien til at de kunde blive fortrolige med Skikken der. Rigtignok vilde det i saa Tilfælde være underligt, at de ikke ogsaa der havde lært at brænde de Døde; thi medens Malagasserne behandle Liget paa flere yderst mærkelige Maader, er Ligbrænding helt ukjendt paa Øen.

Endelig er der det at bemærke, at Dyssen kun er en af de mange mærkelige Gravformer, som man har fundet i Brug hos de forskjellige Stammer paa Madagaskar.

Hovaernes Naboer, Betsileo-Stammen, begravede de Døde dybt under Jorden i et Kammer, hvortil en lang skraanende Gang førte ned; denne Gang tilkastedes dog efter hver Ligfærd. Over Graven, men ikke lige ovenpaa den, rejstes et Mindesmærke, enten en større Bygning, sat af Sten og af forskjellig Form, eller en enkelt stor Sten, og derom en Indhegning af høje Stolper, forbundne ved Tværstænger eller et lavere Gitter, alt Træværk rigt udskaaret og undertiden ogsaa

selve Stenen prydet med indhuggede Ornamenter. Nogle af Bara-Stammerne, længere mod Syd, anbringe deres Døde i Huler, som de med meget Besvær udhugge i stejle Fjeldvægge ved at lade sig fire ned i Tove, og paa samme Maade indbringes ogsaa Liget. Andre Bara-Stammer lægge blot Liget ovenpaa Jorden og dække det med en Stendynge. Samme Fremgangsmaade brugtes og bruges endnu af Vazimbaerne, som nu boe paa Vestsiden af Landet efter at være fordrevne af Hovaerne fra deres gamle Hjem oppe paa Højsletten. Hos Varimo-Stammen dækkes Liget derimod af en rektangulær Jordhøj, omsat med Sten. Paa mange Steder, navnlig i Skovlandet mellem Højsletten og Kysten, lægges den Døde i en Kiste, dannet af en spaltet og udhulet Træbul, der slet og ret henstilles paa Jorden inde i Skoven, hvor Gravpladsen er; undertiden bygges der et lille Hus over den, undertiden skjærmes den blot af et Tag. Hos Stammerne paa den nordøstlige Del af Øen bliver Kisten derimod anbragt ovenpaa en lille opkastet Jordhøj eller paa et Træstillads. I den sydøstlige Del er der Stammer, der kun indhylle Liget i en Maatte, hvorefter det nedlægges i Byens Fællesgrav, en stor aaben Kule uden Dække af nogen Slags.

Nogle Stammer have for Skik at rejse Bautasten for Mænd, der ere døde borte fra Hjemmet. Hovaerne opførte i dette Tilfælde en rigtig Grav, kun lod de Dyssen være aaben paa den ene Side, for at den husvilde Sjæl kunde finde Ly, dersom den fandt hjem. Men var det muligt at komme i Besiddelse af Liget, var det en hellig Pligt for den Afdødes Slægt, eller for hans Kammerater, hvis han var falden i Krigen,

at bringe det hjem, for at det kunde blive begravet paa rette Maade i den fædrene Jord[1].

Saa omtrent alle disse Gravskikke, der samtlige har været i Brug paa Madagaskar i vor Tid, ere vel kjendte paa andre vidt spredte Egne af Jorden. Et Par af dem pege hen til det fjerne Østen, hvor Malagassernes oprindelige Hjem formentlig maa søges, men de andre? Hvordan ere de komne til Øen og saa at sige blevne dryssede ud over den, for hver især at blive eneraadende Skik paa sit bestemte mindre eller større Omraade? —

Medens man saaledes endnu i vor Tid har bygget Dysser til de Døde paa Madagaskar, er det maaske Aartusinder siden, at den sidste Gangbygning blev opført i Kina. Og dog have de Forestillinger, hvoraf disse Gravbygninger fremgik, holdt sig i det himmelske Rige lige til vore Dage. Man bygger der endnu Hus til de Døde, og — hvad der klart nok viser, at Skikken ikke er en forstenet Rest af en gammel Tradition, men har Rod i en levende Tanke — man bygger og udstyrer det, saaledes som de Levendes Huse nu ere[2].

[1] Alle Enkelthederne i den her givne Skildring findes hos James Sibree: Madagascar and its People 1870; The great African Island 1880, af Samme, og i en Artikel i Revue d'Ethnographie 1886 af Grandidier.

[2] En Mils Vej udenfor Kanton ligger der en lille By omgivet med Mur og en Grav, der er forsynet med en Vindebro, og med samme snevre Gader og smaa Huse som enhver anden kinesisk By, men udelukkende beboet af Døde. Træder man ind i et saadant Hus bag den udskaarne Skærm, der tjener til Dør, befinder man sig i den sædvanlige kinesiske Dagligstue, med dens reglementerede Ibenholtsmøbler, Theservicet, de uperspektiviske Billeder paa Væggen og Husalteret med dets Opstilling af Gudebilleder, fyldte Thekopper og Bagværk. Midt paa Gulvet staaer et Møbel af Udseende som en Divan, bedækket med et Silketæppe,

Gangbygningerne i Kina og Dysserne paa Madagaskar ligne de evropæiske saa nøje, at de godt kunde sættes ind i Rækken af disse uden at røbe deres fremmede Herkomst; det samme gjælder om Dysserne i Indien og Forasien. Men det vilde være at lade sig vildlede af Øjet paa Tankens Bekostning, om man paa Grund af denne Lighed vilde antage, at der er et reelt Sammenhæng mellem dem og vore. Den ydre Lighed synes her kun at kunne forklares som begrundet paa en tilsvarende Lighed i de Forestillinger om Sjæl, Død og Menneskets Vilkaar efter Døden, hvoraf Gravskikken er fremgaaet, Forestillinger, der, efter hvad vi have seet, maae antages overalt at have haft de store religiøse Ideers betagende Magt og grebet dybt ind i Livet.

---

og derunder ligger Husets Beboer i sin Kiste; Toiletbordet med Sminkekrukkerne, Sølvnaalene og Stenkammen til Haaret viser at det er en Dame. Der er flere Kamre, udstyrede paa samme Maade, kun staaer her midt paa Gulvet en tom Kiste, der endnu venter paa sin Ejermand. Er den Døde en højtstaaende Mand, er Huset udstyret med samme Luxus, hvoraf han var omgivet i levende Live, med Møbler indlagte med fint udskaaret Elfenben, med kostbare Nipssager, det mest udsøgte Porcellæn o. s. v. Udenfor paa Verandaerne staae de sædvanlige grønne Porcellænsæder og Vaser med falmede Blomster, hist og her er der smaa Haver. Beboernes Ophold i denne Dødens By er dog kun foreløbigt, alle vente de paa at blive førte til deres Fødested, Peking, hvilket vil skee, naar Familiens Overhoved en Gang bliver kaldt hjem eller hjemkaldt. —

Den mere udførlige Skildring, hvoraf dette er taget, findes i „Fra alle Lande“ 1874: „Kinesiske Skikke og Forestillinger med Hensyn til Død og Begravelse“. S. 447.

VII.

Vi have seet, at Hypothesen om Dyssernes og Gangbygningernes Indvandring til Evropa fra Orienten udelukkende kun er bygget paa Muligheder, der tilmed daarligt forliges med de faktiske Forhold. Som disse ere, maae Evropas Stenkamre ansees for at udgjøre en selvstændig Gruppe, hvis Oprindelse ikke kan føres tilbage til fremmede Impulser eller Paavirkninger, men maa søges et eller andet Sted indenfor de evropæiske Lande, hvor Stenkamrene optræde? Men hvor? Svaret lyder næsten enstemmigt: mod Syd, nede ved det vestlige Middelhavs Kyster; derfra har Skikken bredt sig over det vestlige Evropa, er fra Frankrig bleven overført til de brittiske Øer og er til den anden Side trængt ud over Nord-Tydskland og det sydlige Skandinavien. At denne Opfattelse paa det nojeste hænger sammen med den Anskuelse, at der er en reel eller historisk Forbindelse mellem alle Dysser, er sikkert nok, men derfor er det selvfølgeligt ikke givet, at den er urigtig. Heller ikke det, at Forholdene indenfor det nordevropæiske Dysseterritorium pege i den modsatte Retning, er noget fuldgyldigt Bevis i saa Henseende; kun en Sammenligning mellem Forholdene paa de forskjellige Steder kan føre til — eller dog hen imod en Afgjørelse.

Hvorvidt det nordevropæiske Dysseterrium i sin Tid har staaet i umiddelbar Forbindelse med det franske Dysseomraade, lader sig næppe mere oplyse. Som Forholdene nu vise sig, ere de bestemt adskilte. Fra Belgien haves der kun Oplysninger om nogle ganske faa underjordiske Stengrave, og i hele det nordøstlige Hjørne af Frankrig mangle saadanne enten fuldstændigt — i Departementerne nærmest Grændsen, eller ere kun fundne i et forsvindende ringe Antal.

Det samme gjælder den sydøstlige Del af Landet. Mellem Doubs og Rhone skyde disse dysseløse Egne sig endog fra den schweiziske Grændse som en Kile helt ind til Centrum af Landet. Nedenfor Pyrenæernes Skraaninger er der ligeledes et dysseløst Belte, der fra Atlanterhavet strækker sig næsten helt ud til Middelhavets Kyst. Selv om Mangel paa Byggemateriale forklarer, at Dysser ikke findes i nogle af disse Egne, saaledes Garonnedalen, som ifølge de talrige Fund af Stenredskaber viser sig at have været vel befolket i Stenalderen, og selv om de gamle Stengrave ere blevne særligt udtyndede i Frankrig, hvor den katholske Kirke lige til Karl den Stores Dage førte en hidsig Krig imod dem paa Grund af den Overtro, hvormed de betragtedes af Folket (jfr. Cartailhac: La France Prehistorique, S. 303—304), er der dog Grund til at antage, at Gravbygningsskikken aldrig har været almindelig brugt i hele Landet, ligesom den heller ikke er naaet til at skabe almindelig gjældende Former; Stenkamrene danne i de forskjellige Egne større og mindre Grupper, der ofte have deres særlige Præg.

Den første større Gruppe tilhøre Pariserbassinet, Landet omkring Seines mellemste Løb og de mange Bifloder, den der optager. I disse Egne ere Gravene

gjennemgaaende underjordiske. Det er her langstrakte rektangulære Kamre, "allées couvertes", dertil forholdsvis smalle og i Reglen kun lave, enten opførte af store Blokke eller af Mur, d. e. mindre Sten stablede lagvis ovenpaa hinanden; Loftet dannes af store Fliser. I Reglen findes der ved den ene Ende en lav, smal og kort Forstue. Selve Kammeret er undertiden afdelt i to eller tre Rum ved lave Mure eller kantstillede Fliser. I Længde naae disse Grave op til 40 Fod og derover.

I nogle Egne (Dept. Aube, Seine & Marne, Yonne) har man fundet Kamre udhuggede i Kalkbunden under store løse Kvartsblokke, der saaledes kunde bruges til Loftsten, uden at man behøvede at flytte dem. Ogsaa i disse Tilfælde er Graven udstyret med Sidemure af smaa Kalkfliser. Atter andre Steder, særligt i Dept. Marne har det været almindelig Skik at udhugge Graven fuldstændigt i den underliggende Kalkklippe paa Dalskraaningerne.

Den største og mærkeligste Gruppe af de nordfranske Stenkamre findes i Bretagne, og her ere saa omtrent alle kjendte Former og alle Bygningsmaader repræsenterede; kun forekomme underjordiske Grave ikke. Først i Rækken maa nævnes Gangbygningen, der i disse Egne har naaet en Formudvikling, som intet andet Sted. Der er firkantede, runde, pæreformede, kors- og rosetformede Kamre, og der er Bygninger, hvor en lang Gang til begge Sider aabner sig ind til smaa firkantede Kamre, anlagte ligeover for hinanden, medens et større Kammer for Enden afslutter Bygningen.

Ved Siden af Gangbygningerne optræder det langstrakte Kammer med eller uden kort Gang eller For-

stue ved den ene Ende, og ofte i kolossal Størrelse. Og endelig findes de enkle Dysser, det firsidede Kammer, dækket af en Overligger, spredte saa at sige overalt og paa Steder samlede i stort Antal; gjennemgaaende ere de smaa, og i mange Tilfælde saa smaa, at Navnet Kiste passer bedst paa dem.

Bygningsmaaden er i Bretagne ligesaa forskjellig som Gravbygningens Form. Man har brugt kolossale Sten og man har brugt mindre Sten, undertiden tvunget dertil af Bygningens sammensatte Form og de deraf, for Enkelthedernes Vedkommende, følgende smaa Forhold; men ogsaa hvor Formen ikke gjorde dette nødvendigt, er der oftere anvendt Mur, enten i Forbindelse med store Sidesten, eller udelukkende, saa at den helt træder i Stedet for disse. Dernæst ere Overliggerne undertiden erstattede af en falsk Hvælving, dannet af Fliser, der ere lagte saaledes, at det ene Skifte skyder ud over det andet. Begge Konstruktioner findes anvendte ved Kamre af en og samme Form. Exempler kjendes paa, at den falske Hvælving har været støttet af en Stenpille[1].

I Egnene Øst for Bretagne, i Normandiet, synes Stengravene nærmest repræsenterede af det langstrakte rektangulære Kammer, og med denne Form fortsættes ligeledes den store Dyssestrøm, der i sydøstlig Retning strækker sig ned gjennem Vestlandet mod Auvergne. Saaledes i Anjou, hvor Kamrene opnaae en forbavsende Størrelse, der nævnes et, hvis mellemste Overligger er næsten 70′ lang, og saaledes i Poitou, Berry og Charente.

Men ved Siden af denne Form viser der sig hist

---

[1] Montelius: Europa och Orienten, S. 85.

og her andre, der have en ren lokal Karakter: paa Steder i Anjou underjordiske Grave ligesom de i Pariserbækkenet; paa enkelte Egne i Poitou Grupper af de samme smaa Dysser, der findes i Bretagne, og i andre Egne Kamre af saa forskjellig og uregelmæssig Form, at denne snarere synes at skyldes Tilfældet end en bestemt Plan. I Charente dække Højene paa sine Steder firkantede, polygone eller runde Kamre, opførte af Mur i Forening med rejste store Sten og enten dækkede af en falsk Hvælving eller med et Tag af Tømmer; undertiden ere de forsynede med en snever lang Gang.

Fra de Departementer, der omfatte den vestlige Del af Central-Plateauet, Haute Vienne, la Creuze og Cantal, lyde de sparsomme Beretninger ogsaa forskjelligt; foruden de store rektangulære nævnes runde og ovale Kamre. Men derefter forandres Forholdene. Saa snart man fra Bjergene stiger ned paa de terrasseformede Højsletter, der omkrandse dem imod Vest og Syd, voxe Stenkamrene pludselig overordentligt i Antal, vi ere komne ind i den store sydlige Gruppe, der fra Departementerne Dordogne, Lot, Tarn & Garonne, Aveyron og Ardeche gjennem Gard og Herault strækker sig helt ned til Middelhavets Kyst mellem Rhone og Aude og i samlet Masse bedække et Areal paa omtrent 800 Kvadratmil.

Paa hele dette store Omraade er Dyssen i sin enkle Skikkelse saa omtrent uden Undtagelse den eneste brugte Form, og i den øvrige Del af Syd-Frankrig, hvor der findes Stenkamre, indtager den en fremragende Plads.

Kun paa Pyrenæernes Skraaninger længst imod Vest, i Navarra, optræde de store „allées couvertes“

sammen med Former, „der ikke ligne nogen af dem, der kjendes fra andre Steder“, og imod Øst ved Middelhavet ligger en lille Gruppe Kamre, ogsaa af den langstrakte Form, men kun af ringe Størrelse, paa et lille Højdedrag ved Montpellier.

Paa den anden Side af Rhone, tæt ved Arles, ogsaa paa en lille isoleret Fjeldryg, Fontvielle, der i Oldtiden maa have dannet en naturlig Fæstning, omgivet paa alle Sider af Søer og Mosedrag, har man fundet en lille Gruppe underjordiske Grave, med et afgjort fremmed Præg; der kjendes fire. De ere udhuggede i den faste Klippebund, dog ikke dybere, end at Loftet for største Delen har maattet dannes af svære Stenfliser. Graven bestaaer af et langstrakt Kammer, foran hvilket der ligger en noget smallere, ogsaa langagtig Forstue, afsmallet mod den forreste Ende, der optages af en Stentrappe, som fører op til Overfladen. Ved den største af disse Grave, der maaler 106 Fod i Længden, antager den smalle Forstue Karakter af Gang, idet den er 30 Fod lang; to Aabninger midtvejs, en paa hver Side, føre her ind til et Par uregelmæssigt afrundede smaa Sidekamre. Gravgrotter af meget lignende Form kjendes fra de baleariske Øer.

Ogsaa ved Uzès, Depart. Gard, har man fundet en ret mærkelig underjordisk Grav i en Bakkeskraaning, et lavt rundt Kammer, helt bygget af mindre flade Sten i overskydende Skifter til en Højde af 0.80 M., hvorefter den paabegyndte Hvælving afsluttedes af en stor Loftsflise. Forneden maalte Kammeret 4 M. i Gjennemsnit. En Gang af samme Længde, men kun et Par Fod bred, ligesaa høj og ligeledes bygget af Mur men dækket af Fliser, førte ind til Kammeret. Dysserne i Languedoc og Guyenne ere i Reglen byggede

af fire store Sten, deraf to lange paa Siderne, og dækkede med en svær Overligger. Den ene Endesten, Dørstenen, er til at flytte. I enkelte Tilfælde har man fundet den forsynet med et rundt Hul; hist og her mener man ogsaa at have fundet Rester af en meget lav Gang.

Paa den anden Side Rhonedalen findes Dysserne igjen paa Alpernes Skraaninger, men kun i ringe Antal. Oprindeligt have de været udstyrede med en Forstue, opført af Mure af stablede mindre Sten, og derfor nu ødelagte, men ligne forøvrigt ganske Dysserne i Cevennerne ligeover for. Naar Stengrave ganske mangle i det frugtbare, brede Dalland mellem de to Bjergmasser, er der Grund til at antage, at dette skyldes den stærke Kultur, Jorden her har været underkastet fra tidligste Tid, maaske tillige den store Magt, som Kirken havde her i gamle Dage. Dette er dog kun en Formodning, Faktum er, at vi i Rhonedalen have naaet det dysseløse Bælte, som herfra fortsættes videre mod Nord gjennem Saone-Dalen og Juralandet. Ad denne Kant findes der kun en halv Snes Stenkamre i Côte d'Or — uvist af hvad Form — men derimod samme Sted flere store Gravpladser med Grave af ren lokal Karakter: underjordiske Kister, dannede af to store, flade, oprejste Endesten, hvis øverste Spids rager op over Jorden, og mellem disse to Rækker mindre Fliser, skraat stillede, saa at de støtte hverandre foroven og danne et Tag over den Døde.

Man vil af denne Oversigt[1] see, at hverken den

[1] Jfr. Cartailhac: La France préhist., Kap. XII, S. 201—233, og W. C. Lukis: om Gravformerne i Bretagne, Kongresberetning fra Norwich, S. 218 og flg.

enkle Dysse eller Gangbygningen i Frankrig er naaet til at blive almindeligt brugt overalt, hvor Stengrave forekomme. Meget mere have de to Former hver især deres særlige Territorium og navnlig gjælder dette om Dyssen, der udelukkende repræsenterer Stengravene i en stor Del af Syd-Frankrig. Det langstrakte rektangulære Kammer er vel den Form, der har den største Udbredelse.

Naar vi nu ogsaa kaste et Blik paa Ligfærdsskikkene og Gravgodset, møder der os det uventede Forhold, at de franske Gravkamre jevnligt gjemme brændte Lig og endnu oftere indeholde Metalsager.

For Bretagnes Vedkommende er det blevet oplyst, at af 92 undersøgte Grave med Stenalders Gravgods i Depart. Finesterre fandtes 61 at indeholde brændte Lig, 26 ubrændte, medens 5 vare ubestemmelige[1]. I Poitou har det vist sig, at de der gruppevis optrædende smaa Dysser ved Martin-la-Revière — „om hvis Alder der ikke kan være Tvivl“ — undertiden indeholde brændte Ben og Aske[2]. Og om de sydfranske Dysser bemærker Cartailhac blot: „de indeholde altfor ofte Sager af Metal, til at deres Vidnesbyrd kan paaberaabes i dette Tilfælde“, d. e. naar Talen er om at paavise, at Ligbrænding har været kjendt og brugt allerede i den rene Stenalder[3]. —

---

[1] P. du Châtellier: Les époques préhist. ou gauloises dans le Finistère, 1889, citeret af A. Bertrand: La Gaule avant les Gaulois, S. 142.

[2] La France préhist., S. 270.

[3] Prof. Montelius stiller sig afgjort skeptisk ligeover for de franske Forskeres Paastand om at have fundet brændte Lig i Gravene. „Vi have ingen Grund“ — siger han (l. c. S. 87, Anm.) — „til at antage Ligbrænding i Stenalderen.“ Dette

Spiller Ligbrænding saaledes en ikke ganske ubetydelig Rolle i de franske Gravkamre, gjælder dette i ikke mindre Grad om Forekomsten af Metalsager mellem Gravgodset. Bertrand opgiver Antallet af saadanne Fund „med Broncesager af Betydning“ til over 100 eller 1/10 af de undersøgte Stenkamre, og medtager man alle dem, i hvilke der er fundet enkelte smaa Gjenstande, Perler, Amuletter, o. s. v., voxer Tallet til 250.

Alene fra Egnene paa Cevennernes Skraaninger have Dysserne efter Chantre's Beregning leveret 591 Broncesager, ganske vist allesammen kun Smaating, men i Antal udgjøre de dog 1/7 af hele Gravgodset. Det er heller ikke uden Interesse, naar det oplyses, at Sten-Øxer ere meget sjeldne i disse Grave; i Lozère mangle de næsten fuldstændigt[1], det samme gjælder om Aveyron, hvorimod de ere meget almindelige udenfor Gravkamrene[2].

Sølv (Halsbaand) er fundet sammen med Bronce (Dolke) i et Stenkammer ved Carnoët, og Jern har vist sig i flere Fund fra Aveyron, dog kun i ganske

Udsagn passer paa Forholdene i Norden, men i sin Almindelighed turde det dog være formeget sagt. Ligbrænding er bleven paavist i England, i den sydvestlige Del af Landet endogsaa som næsten eneraadende Skik i long barrows: jfr. Greenwell: British Barrows, 1877, S. 480 o. a. St., ligeledes Rolleston: Journ. Anthr. Inst. V, S. 126. Borlase: Nænia Cornubiae, 1872, S. 92, og de nævnte Forfattere antage, at begge Gravskikke, Gravlægning og Ligbrand, have været brugte samtidigt. I Mellemtydskland ere Brandgrave fra Stenalderen blevne paaviste af Olshausen for Thüringens Vedkommende i Verhandl. Berl. Anthrop. Gesells. 1892, og for Bohmens af Jelinek og Weinzierl i Mittheil. Anthrop. Gesells. Wien, 1891, 1894 og 1895.

[1] Bertrand: La Gaule avant les Gaulois, S. 196.

[2] Cartailhac: Kongresberetn. fra Norwich, S. 355.

ringe Mængde og, som det synes, udelukkende i Form af Smykkesager[1].

Af de her nævnte Fundforhold drager Betrand den Slutning: Det er kun for en Del, at Gravkamrene tilhøre den egentlige Stenalder, mange repræsentere en lang Overgangstid, hvor Metallet, Bronce og Guld, undtagelsesvis Sølv og Jern, vel sporadisk fandt Vejen til Frankrig ved Handelsforbindelser, men uden at trænge almindeligt igjennem og uden at omdanne Landets ældre Kultur. Denne holdt sig indtil Jernets endelige Sejer. En egentlig Broncealder har Frankrig saaledes aldrig haft. — Dette faaer være, hvad det vil, men under alle Omstændigheder er det et Faktum, at der ikke kjendes andre Grave, der kunne henføres til en Broncealder, end de, Stenkamrene gjemme.

Noget anderledes seer Cartailhac paa Forholdene, idet han finder det tvivlsomt, hvorvidt overhovedet noget Stenkammer i Frankrig tilhører den rene Stenalder, han slutter nemlig saaledes: Naar man seer, i hvor mange Gravgrotter og Dolmens der er fundet Metalsager sammen med Redskaber af Sten, maa man vel spørge sig selv, om ikke ogsaa de Kamre, hvor der kun er fundet Stensager, ere samtidige med den første Brug af Kobber og Bronce.

Maaske kunne Forholdene i Syd Frankrig friste til en saadan Slutning, ihvorvel den er fuldt uberettiget, da hver Grav maa bedømmes for sig og kun kan bedømmes efter sit eget Indhold. Men udenfor den sydlige Gruppe synes Forholdene desuden kun at yde denne Opfattelse ringe Støtte, eller endog ligefrem at staae den imod. Thi om der end i det vestlige og

[1] Bertrand l. c., S. 149.

nordvestlige Frankrig gruppevis findes talrige Grave baade med brændte Lig og Indblanding af Metal mellem Gravgodset, bliver der dog en god Del tilbage, der vise ren og ublandet Stenalders Karakter, og i den nordøstlige Gruppe synes Kamrene omtrent fuldstændigt at tilhøre Stenalderen[1].

Sammenholdes denne Oversigt med den Skildring, der tidligere er givet af Forholdene i det nordevropæiske Dysseterritorium, kan det næppe undgaae Opmærksomheden, hvor stor Forskjel der er mellem de to Billeder, de give: hvor enkelt det ene, hvor broget, afvexlende, fuldt af ejendommelige Enkeltheder og overraskende Modsætninger det andet er; der er her ikke Tale om Fællesskab i Udvikling: som det synes, er Udvikling overhovedet kun paaviselig for de bretagneske Gangbygningers Vedkommende, og deres brogede Formrigdom tyder nærmest paa Forfald[2]; hver Egn har sin Form, og kun i det Sydlige og i det Nordøstlige hersker en enkelt Form absolut over en større Landstrækning. Ligesaa stor Forskjel udvise Gravskikkene og Gravgodsets Beskaffenhed. Efter al Sandsynlighed maa

[1] Blandt de Departementer, i hvilke der er fundet Bronce i Stengravene, nævnes ogsaa Oise (La Gaule avant les Galois, S. 196); formodentlig have Fundene derfra dog neppe stor Betydning, da hverken Bertrand eller Cartailhac omtale dem. Derimod synes Gravkamrene i denne Del af Landet ikke i noget Tilfælde at have indeholdt brændte Lig, thi mellem de Fund, som Cartailhac anfører til Bevis for, at Ligbrænding ogsaa i disse Egne har været brugt i Stenalderen, er der intet fra Gravkamre, medens der henvises til et Par af Gravgrotterne i Marne, som De Baye har undersøgt, og til nogle Jordgrave i Nærheden af Paris (La France préhist., S. 273 og flg.).

[2] Mange af Gravformerne vise ogsaa klart nok, at man var kommet et godt Stykke bort fra den oprindelige naive Tanke om Graven som den Dødes Hus.

Befolkningen derfor antages at have dannet forskjellige Grupper, større og mindre Samfund, der indenfor deres eget Omraade fulgte deres egne Skikke og Vedtægter.

Selv om man seer bort fra det afgjort yngre Præg, Stenkamrene i Frankrig og deres Indhold — tagne under Et — have i Forhold til det nordevropæiske Dysseterritoriums Grave: falsk Hvælving, Vægge af Murværk istedetfor store Stenblokke, Indblanding af Bronce i Gravgodset og Ligbrænding, maatte det dog, hvis man antog, at Dysserne herfra havde udbredt sig over Nord-Tydskland og Skandinavien, synes temmelig mærkeligt, at en Skik, der i Frankrig selv ikke havde naaet at faae gjennemført faste Former, eller ført til en fælles Udvikling, at den ved sin videre Fremtrængen paa fremmed Jordbund skulde naae begge Dele i saa fuldt Maal.

Endnu staaer tilbage at gjøre Rede for Forholdene paa den pyrenæiske Halvø, de Egne, hvorfra Dyssebevægelsen for Evropas Vedkommende skal være udgaaet. Efter de Oplysninger, der haves[1] om Stenkamrenes Forekomst i Spanien og Portugal, stiller Sagen sig saaledes. I den nordlige Del af Halvøen ere de fundne i de asturisk-galiciske Bjerge og paa Skraaningerne af Pyrenæerne eller paa Højsletterne ved deres Fod; men nærmere Oplysninger om dem ere yderst sparsomme. Paa Vestsiden af Halvøen optræde de talrigt i Portugal som og i det tilgrændsende spanske Estramadura, og endeligt forekomme de gruppevis mod Syd i Andalusien og Granada. I den

[1] Cartailhac: Ages préhistoriques de l'Espagne et du Portugal; H. & L. Siret: Les premiers âges du metal dans la Sud-Est de l'Espagne; Montelius: Orienten och Europa.

øvrige Del af Landet mangle de, som det synes, fuldstændigt; men ogsaa der hvor de findes, skorter det i høj Grad paa systematiske Undersøgelser.

Kamrenes Former ere forskjellige ligesom deres Størrelse og Bygningmaade. Fritstaaende Dysser, opførte af store Stenblokke eller af Fliser, forekomme i ret betydeligt Antal baade i Spanien og Portugal, men af de mangelfulde Beskrivelser er det dog ofte vanskeligt at skjønne, om de ere eller have været forsynede med Gang[1]. Ved Siden af dem optræde Gangbygninger, polygone og runde, eller af langstrakt Form med en bred, kort Gang ved den ene Ende. De ere enten byggede paa flad Mark, eller sjeldnere halvt eller helt nedgravede i Jorden; i sidste Tilfælde bliver Gangen undertiden til en Trappe. Nogle ere opførte af mægtige Stenblokke, andre af kantstillede Fliser, og atter andre af mindre Sten, lagte ovenpaa hinanden i overskydende Skifter, saa at de danne en Hvælving, der foroven lukkes af en større Flise; denne har i Reglen været understøttet af en Sten- eller Træpille. Gangen er enten dækket af Overliggere eller af en falsk Hvælving, og smaa Sidekamre ere undertiden anbragte baade ved Gangen og Kammeret.

Stenkamre forekomme altsaa kun i visse Dele af den pyrenæiske Halvø, men ingen Steder, for saa vidt som Oplysningerne række, optræde de som eneraadende Gravform. Paa samme Tid som man et Sted byggede Stenkamre til de Døde, begravedes disse et andet Sted i naturlige Huler eller konstige Grotter, udhuggede i den bløde Kalkstens Bund.

Dette er en Kjendsgjerning, der godtgjøres klart af

---

[1] Montelius l. c., S. 24.

Fundene[1]; men da disse særligt for Stenkamrenes Vedkommende ere faa, udelukkes ikke derved den Mulighed, at en Del af Stenkamrene gaae længere tilbage i Tiden, eller, som Prof. Montelius mener, at en bestemt Form, Dyssen, tilhører en anden og meget ældre Periode.

Det Lidet vi kjende, støtter dog ikke en saadan Formodning. Fundberetningerne antyde end ikke, at Lokalitet, Kamrenes Bygningsmaade eller Form kan tjene som Norm for deres Ælde[2], og tillade kun den Slutning, at Stenkamre, ligesaa vel som Grotter og Gravhuler, tilhøre en Tid, da Kobber i ublandet Tilstand begyndte at blive kjendt og brugt, og at de i

[1] Saaledes anfører Cartailhac ikke blot i Almindelighed, at de samme Former af Flintpile, Sten-Øxer og Mejsler ere fælles for de portugisiske Huler, Gravgrotter og Stenkamre, og at det samme gjælder Pile af Kobber, der ere fundne f. Ex. i Hulen da Moura, Grotten Palmella og Gravkamre ved Elvas og Equilaz (Spanien); men Ligheden omfatter ogsaa saadanne ejendommelige Sager som de dekorerede Skiferplader med Hul (Ages Préhist., Fig. 102) fra Hulerne Casa de Moura og Cascaes, samt Gravkammeret ved Aljizur da Marcella; „Bispestavene" (Fig. 96) fra Hulen de Moura, Gravkammeret Anta d'Estria; Efterligning i Marmor af en skaftet Fladøxe fra Hule ved Cascaes, og Stenkammer Anta d'Estria; gjennemskaaret Kegle af Kalksten med Forziringer fra Grotten Folha das Barradas, Hulen da Moura, og uden Forziring fra Stenkammeret Monte Abrahao.

[2] I en Dysse i det nordlige Spanien ved Esquilaz (mellem Vitoria og Pampelona), et hesteskoformet Kammer dækket af een kolossal Overligger, blev der fundet Sager af Kobber (Pilespidser) sammen med Stenredskaber; og ved Los Millares i det sydøstlige Hjørne af Landet, træffe vi fremdeles Exempler paa Bygningsmaaden med raa Stenblokke paa en Tid, da Metal omtrent havde fortrængt Brugen af Stenredskaber. Et saadant Kammer, af samme Form som den kolossale Bygning ved Antequera (Malaga) findes afbildet af Montelius: Orienten och Europa, Fig. 50.

det sydøstlige Hjørne af Halvøen, i visse Egne af Provindsen Almeria, om hvilke Brødrene Siret's Undersøgelser have givet fyldige Oplysninger, endnu brugtes, da Kobberet omtrent havde fortrængt Stenredskaberne. I sin Beskrivelse af en af de forhistoriske Byer, som han der har undersøgt, giver L. Siret et anskueligt Billede af Forholdene, som de vare ved Stenalderens Slutning[1].

Den paagjældende By indtager et Areal af 5 Hektarer (9—10 Tønder Land), der er opfyldt med Ruiner af Huse, byggede af Jord eller Sten; Støtter af Træ eller Sten have baaret den øverste Etage eller Taget. Paa den ene Side, hvor Terrainet intet Forsvar ydede, var Byen dækket af en Jordvold; Broer førte over Kløfterne. Udenfor Voldene breder sig en Slette, og derfra førte en Ledning Vand ind til Byen. Højderne længere ude vare forsvarede af tre Forter, det største omgivet af en Grav, der tildels var udhugget i Klippen.

Paa Sletten udenfor Byen laa Nekropolen, der talte omtrent hundrede Grave, Kamre 3—6 Meter i Gjennemsnit, med kuppelformet, falsk Hvælving, der støttedes af en Træsøjle. Væggene dannedes af Fliser, overtrukne med Kalkpuds, der udviste Spor af Dekoration med rød Farve. Foran Kammeret fandtes undertiden en planeret lille Plads, og i Jordvæggene paa begge Sider af den Nicher, hvori der var opstillet mindre Sten af Form som en Kegle med afskaaret Spids, eller tønde- og pyramideformede.

Gravgodset var rigt og af forskjellig Slags; af Stensager: smukt tilhugne Pilespidser og Flintflækker,

[1] „Recherches préhist. en Espagne". Congrès internat. à Moscou. 1892. II, S. 57.

og dertil nogle faa Dolke og slebne Redskaber; af Kobber: Øxer, Mejsler, Redskaber formede som Huggejern, Save, Naale og „Pile eller Rageknive“. Lerkarrene udviste kun simple Former, men vare prydede med malede Dekorationer i forskjellige Farver, dels geometriske Motiver, dels Fremstilling af Øjne, Bryster og noget, der lignede Vinger. Blandt Lerkarrene fandtes ogsaa Bægere med Fod, som paa vore Vinglas. Endvidere fandtes Knapper af Elfenben, Muslingskal og Alabast; Naale, Smykker og Kamme af Elfenben; Perler af Ben, Elfenben, Muslingeskal, Kalksten, Skifer, Amethyst, Jaspis, Rav, Callaïs og emailleret Pasta, endeligt smaa „Idoler“, meget primitivt udforte i Alabast, Kalksten og Elfenben.

I Virkeligheden er her saaledes kun svage eller overlevede Rester tilbage af Stenalderens Kultur, thi de smukt tilhuggede Pilespidser ligesaa vel som Flintflækkerne kunne, efter hvad vi vide andetsteds fra, kun ansees for temmelig tvivlsomme Repræsentanter for denne[1].

Siret anseer de mange Bopladser og Levninger af

[1] For Nord-Tydsklands Vedkommende ere hjerteformede Pilespidser jevnligt fundne i Broncealderens Grave. I Nord-Frankrig ere de beslægtede trekantede med en kort Tunge mellem to Modhager komne frem i en Række Fund fra Gravkamre med Bronceudstyr (La Gaule avant les Gaulois, Fig. 144), og i Grækenland ere hjerteformede Pilespidser af Obsidian blevne fundne i Skaktgravene paa Akropolis i Mykenæ. Ligesaa vist er det, at Flækker eller Knive — af Flint og Obsidian — have holdt sig i Brug lange Tider, efter at Stenalderen var afsluttet. I England har Boyd Dawkins endog fundet saadanne nedlagte i Kister hos den Døde paa en Begravelsesplads fra det romerske Herredømmes Tid (Journ. Anthr. Inst. IV, S. 276).

Byer, han har undersøgt, for at repræsentere Trinfølgen i en Kulturudvikling, der er begyndt allerede i Stenalderen og fortsat til en Tid, hvor Kobberet omtrent har fortrængt Brugen af Sten til Redskaber, medens Sølv og Bronce ogsaa ere kjendte og anvendte til Smykker. Selv om man maaske ikke vil godkjende hans Tydning af alle Enkeltheder og navnlig være tilbøjelig til at troe, at Cartailhacs Dom om Forholdene i Portugal og de vestlige Egne af Syd-Spanien: „største Delen af de som neolithiske karakteriserede Grave tilhøre i Virkeligheden en Overgangsperiode"[1] — ogsaa finder Anvendelse paa Bopladserne i Almeria, vise Fundberetningerne klart nok, at den Udviklingsrække, han opstiller, i det Væsentlige svarer til de faktiske Forhold.

Med Hensyn til de Spørgsmaal, vor Undersøgelse beskjæftiger sig med, bliver nu at bemærke, først: at denne fremskridende Kultur paaviseligt er samtidig, og i alt Fald til en vis Grad maa være sammenhængende med den, Gravfundene fra Granada, Andalusien og Portugal bære Vidne om, idet samme karakteristiske Fundsager forekomme baade det ene og det andet Sted[2]; dernæst,

[1] l. c., S. 210.

[2] Saaledes: Armringe af Muslingeskal i Sirets Fund fra Cabezo da Ortega og Palaces, — og i Hulen Cueva de los Murcielagos; „Haandledsbeskytteren" paa Bopladserne Tres Cabezos og Campos — ligeledes i Gravgrotten ved Palmella og Gravkammeret Anta d'Estria; Daase af Marmor paa Boplads Campos — ligeledes i Gravgrotte ved Palmella; Knapper med V-Boring fra Boplads Argar — fra Stenkammer Monte Abrahao (Portugal); Sager af Elfenben paa Bopladserne i Almeria, — men ogsaa nu og da i portugisiske Grave baade fra Stenalderen (Stenkammer ved Nora i Algarve) og Begyndelsen af Broncealderen; Lerkar af udpræget ejendommelig Form fra Station Argar, — samme Form fra Grotten ved Palmella og Stenkammer ved Aljizur

at Skikken at bygge Hus til de Døde, — begrave i Stenkamre — heller ikke var eneraadende i denne Del af Spanien. Som formentlig tilhørende og karakteristisk for den ældre Del af Perioden omtaler Siret Jordgrave af forskjellig Form — runde, rektangulære og polygone — indvendigt panelerede eller indrammede med kantstillede lave Fliser, og i flere af de befæstede Byer, der tilhøre Slutningen af Perioden, fandtes Ligene nedlagte eller nedpakkede i smaa Stenkister eller i store ægformede Urner af brændt Ler, der enten vare nedgravede lige ved Husene, eller endog anbragte inde i dem[1].

(Cartailhac, Fig. 169, 170, Siret, Pl. XVIII, Fig. 6); Statuetter i brændt Ler, forestillende Ko, fra Argar, — og Lerkar i Form af Svin fra Hulen Carailhac i Portugal. Det maa bemærkes, at de her nævnte Fundsteder repræsentere alle Afsnit i den Udvikling, Siret har paavist.

[1] Saaledes: Jfr. Zapata og Argar.

VIII.

Vi skulle nu see, hvorledes Prof. Montelius mener, at Forholdene i Vest-Europa lade sig bringe i Overensstemmelse med Theorien om de orientalske Indflydelser, der skulle have ført ikke blot Skikken at bygge Stenhus for de Døde, men ogsaa Planen til dette Hus, til Evropa fra Asien — først en Indflydelse, der i 4de Aartusinde f. Kr., eller endnu tidligere, bragte Planen til den enkle Dysse, det lille Hus, via Afrika, og saa efter lange Tiders Forløb igjen en Indflydelse, der førte Planen til det store Hus med Gang til Grækenland og, som Forfatteren synes at mene, videre med Skibslejlighed til det sydlige Frankrig og Spanien.

I Henhold til denne Forklaring skulde man altsaa med Rimelighed vente, at der, hvor baade Dysser og Gangbygninger findes, tilhøre de første for den langt overvejende Mængdes Vedkommende en tidligere Tid end de sidste. Fra den spanske Halvø mangle Oplysninger i saa Henseende, og i Frankrig, hvor Dysserne, som vi have seet, spille en stor Rolle, pege Undersøgelserne lige i modsat Retning: for hele den store sydfranske Gruppes Vedkommende gaae de franske Arkæologers Kjendelse ud paa, at de tilhøre en Tid, da Bronce allerede var kjendt.

Prof. Montelius kommer let over denne tilsyneladende Vanskelighed, idet han forklarer Forholdene

ganske i Almindelighed saaledes: Dysser byggede af store, stundom kløvede men utilhuggede Blokke turde i Almindelighed være ældre end de, der ere byggede af Fliser. Nu ere nogle af de franske Dysser dannede af store Stenblokke, andre af mindre Fliser; det kan derfor ikke vække Forundring, at nogle af dem have vist sig at være Grave fra den rene Stenalder, andre fra Overgangstiden til Broncealderen eller fra Begyndelsen af denne Periode[1].

Men denne Forklaring er ikke synderlig retvisende, da Dysserne i det sydlige Frankrig (Limousin, Auvergne, Cevennerne) gjennemgaaende ere opførte af ganske respektable utilhuggede Blokke. At disse jevnligt fremvise en plan Overflade skyldes sikkert Stenenes Lagdeling, saa at den Mulighed end ikke er udelukket, at Naturen selv i Form af Fugtighed og Frost idetmindste til Dels har besørget Arbejdet med at kløve dem for Dyssebyggerne[2].

Medens Dysser, byggede af utilhugede Blokke, skulle være de ældste, maa Forholdet efter Montelius' Tydning formentlig blive lige det modsatte for Gangbygningernes Vedkommende, thi jo længere man baade i Rum og Tid fjerner sig fra det orientalske Forbillede: rundt Kammer med Gang og Loftet dannet af en falsk Hvælving, des mere plump bliver Bygningsmaaden, saaledes at der ved de formentlig yngste Gangbygninger, de nordevropæiske, udelukkende er anvendt utilhuggede store Stenblokke baade til Væg og Tag[3].

---

[1] l. c. S. 12 og S. 24.

[2] Jfr. Afbildningerne i La France préhistorique: Fig. 86, 87, 88 og flg.

[3] Jfr. Europa och Orienten S. 214: „Vestevropas Gangbygninger maae betragtes som en Efterligning af de fra Orienten hid-

En saadan Udviklingsgang er kun lidet rimelig, og det gjør den ikke mere sandsynlig, at den hele Tydning kun er bygget paa en Mulighed. Det paagjældende orientalske Forbillede for de vestevropæiske Gangbygninger er endnu ikke fundet, og indtil det findes, have vi at nøjes med Prof. Montelius' Forsikring, at Forekomsten af Atreus Skatkammer og de andre Kuppelgrave i Grækenland viser, at Typen ogsaa har været kjendt i Orienten i tidligere Tid[1].

Det er imidlertid ikke udelukkende paa Gravkamrenes Form og Bygningsmaade, at Forfatteren grunder sin Hypothese om deres orientalske Herkomst. Mellem Gravgodset findes der Sager, der skulle vidne om Forbindelser med Orienten og særligt nævnes Lerkar i Form af Bægere, Perler af Callaïs og Arbejder af Kobber som importerede derfra[2]. Forfatteren maa vel have gode Grunde, hvorpaa han støtter denne Opfattelse, men da de endnu ikke foreligge[3], kan jeg kun paapege saadanne saglige Forhold, som synes at tale for eller imod den; først hvad angaaer den formentlige Import af Kobber eller Kobbersager.

Paa forskjellige Steder i Evropa har man allerede i Stenalderen paabegyndt Minedrift for at naae ned

---

rørende Grave — — men der er den Forskjel, at det fra Orienten kommende Forbillede ikke blot har hvælvet Tag, men ogsaa sædvanligt er bygget af mindre og mere eller mindre tilhuggede Sten, lagte ovenpaa hinanden. — — Vi have seet, hvordan flere Grave i Vest-Evropa danne en Overgang fra den ene Bygningsmaade til den anden derved, at en Del af Graven er bygget og tækket paa den ene Vis, og en Del paa den anden."

[1] l. c., S. 214.

[2] Saaledes S. 66 og andre Steder.

[3] Slutningen af Afhandlingen Europa och Orienten er endnu (Decbr. 1900) ikke udkommet.

til Flintlagene i Kalkbunden, og ligeledes er der fundet Gruber, som man udelukkende har udhugget og bearbejdet med Stenredskaber for at udvinde Kobbererts.

For Spaniens Vedkommende kjendes der nu ikke blot saadanne ældgamle Kobberminer — Cartailhac anfører blandt andre Minen Milagro i Asturien, hvor Arbejdet er blevet udført ved Hjælp af Ild og Redskaber af Sten og Hjortetak, de sidste af Former, som man kjender fra andre Steder i Evropa, hvor de i Reglen maa henføres til Stenalderen[1] — men ogsaa fra nogle af de ældste Bopladser, som Siret har undersøgt, haves der Vidnesbyrd om en saadan Minedrift paa den Tid, da de vare beboede: ved Garcel enkelte uformelige Klumper af Kobber og Kobbererts, fra la Gerundia Skaar af Støbekar med vedhængende Kobberpartikler, og paa sidstnævnte Sted tillige flere mindre Gjenstande af Kobber. Ved Parazuelos, hvor Fundet ogsaa indeholdt baade Sager af Sten og Kobber, fandt Siret, at af fire Slags Redskaber af Sten og Ben, som fortrinsvis brugtes, vare de tre gjengivne i Metal med øjensynlig Lighed i Form. Kun et Par Kilometer fra denne Boplads findes der Kobber i Bjerget, og man seer der smaa Bjergmandsarbejder, hvoraf en Del nok kunde skyldes de forhistoriske Beboere. Blandt andet fandtes der Slagger og smaa Klumper smeltet Kobber, og Slaggerne viste, hvor ufuldkommen Behandlingen har været[2].

---

[1] „Ages préhistor. de l'Espagne et du Portugal", S. 203. — Efter hvad Vilanova oplyser i sin Artikel: „Du cuivre et du bronze en Espagne", Congrès internation., Lisbonne 1880, S. 355. forekommer ogsaa Kobber i ren Tilstand i rigelig Mængde paa Halvøen; Siret siger det Modsatte.

[2] Ved en Analyse baade af den forefundne Erts og af Slaggerne viste det sig, at disse endnu indeholdt omtrent 62 Procent af den Kobbermasse, der er tilstede i Ertsen.

Ingen vil kunne læse Sirets Fundberetninger uden at komme til den Erkjendelse, at Tilvirkningen og Forarbejdelsen af Metal, baade Kobber og Sølv, i det mindste i denne Del af Spanien gaaer tilbage til en Tid, da man endnu brugte Sten til Redskaber, eller at Siret har Ret, naar han bestemt hævder, at den Kulturudvikling, Fundene godtgjøre, er ren hjemlig og viser os Opblomstringen af en lokal spansk Kultur.

Men spørges der: Hvordan ere da disse Mennesker komne i Besiddelse af deres Metallurgi, eller hvad har gjort dem bekjendt med Metallets Natur og lært dem at udvinde det? kan der med Føje svares: Gjælder ikke det samme Spørgsmaal ligesaa godt Lilleasiens mythiske Daktyler, Koribanter og Kabirer, eller de formentlig turanske Stammer, fra hvem de gamle Babyloner skulle have faaet deres Kjendskab til Metallerne og disses Behandling? Det vil aldrig blive besvaret, eller i alt Fald ikke blive besvaret bedre end af de ældgamle græsk-romerske Sagn, ifølge hvilke saavel Pyrenæerne som det frygiske Ida engang i længst forsvundne Tider skulle være blevne hjemsøgte af en saa uhyre Skovbrand, at de smeltede Metaller løb ud af de glødende Klipper; det er med andre Ord: et heldigt Tilfælde, iagttaget af et Par skarpe Øjne, lod Mennesket see eller ane Bjergets Hemmeligheder, og da Sporet var fundet, forfulgte Udholdenhed og Snille det derefter videre[1].

[1] Et Vink i saa Henseende tør man maaske finde deri, at hine metal- og smedekyndige Broderskaber, Ideer, Daktyler o. s. v. ikke troede paa en fri, personlig Gud, en „ouvrier des mondes“, men opfattede Guddommen som noget rent Upersonligt, identisk med den vilde Natur som dens Sjæl (Lenormant Histoire ancienne de l'Orient. I, S. 184 og flg. „Les Inventeurs de la métallurgie“.

I Virkeligheden er der ikke den ringeste Grund til, end mindre nogen Nødvendighed for at antage, at de spanske Stenaldersfolk have lært at tilvirke eller forarbejde Kobber af Fremmede. Saa langt tilbage i Tiden som Landet er kjendt, har det ogsaa været bekjendt for sin Rigdom paa Metaller, og det var Begjærligheden efter at faae Del i denne Rigdom, der senere — det vil sige, længe efter at Argar og dets opblomstrende Kultur var gaaet til Grunde, — drev Fønikerne ud paa Tog for at finde dets fjerne, ukjendte Kyster. Men det turde være ligesaa meningsløst at troe, at Minedriften i Spanien stammer fra dem, som at de have opdaget Kassiteridernes Rigdom paa Tin og saa givet sig til at anlægge Gruber for at udvinde det. Hvor duelige Metalarbejdere Fønikerne end have været, Bjergværksdrift have de sikkert ikke kjendt noget til hjemme fra, thi paa den smalle Kyststrimmel, som de beboede, fandtes der hverken Bjerge eller Metaller. Det Materiale, som den hjemmesiddende, industridrivende Bybefolkning brugte til deres Arbejder, fik de omtrent altsammen andre Steder fra, og mange af de konstfærdige Smede i Tyrus havde rimeligvis aldrig haft et Stykke Erts i Hænde.

Callaïs er en Stenart, nærbeslægtet med Turkisen i kemisk Sammensætning, men af langt ringere Renhed, Vægtfylde og Haardhed. Den er som oftest æblegrøn, undertiden mørkegrøn og undertiden blaalig, hvidt marmoreret eller isprængt med brune og sorte Aarer og Pletter. Perler af denne Stenart har man fundet forunderligt spredte i Vest-Evropa: i Stenkamre i Bretagne, men kun paa en enkelt Egn; i det sydlige Frankrig i nogle enkelte Grave paa Skraaningerne af

Pyrenæerne og i Provence, medens Dysserne i Lozère og Aveyron have leveret tre Perler, og Gravgrotterne i Marne een. Paa den pyrenæiske Halvø synes deres Forekomst indskrænket til Landet omkring Tejos' Munding, hvor de ere blevne fundne baade i Stenkamre, konstige Grotter og naturlige Huler, og til den sydøstlige Kyststrækning, hvor de optræde i Gravkamrene. Saa omtrent i alle Tilfælde have de Grave, hvori man har fundet Callaïs-Perler vist sig at tilhøre en forholdsvis sen Tid, idet der sammen med Perlerne er fundet Kobber, Bronce, Guld og Knapper med V-Boring.

Navnet Callaïs hidrører fra Plinius, som med dette Navn betegner en Stenart, der paa hans Tid brugtes til Smykker og efter den givne Beskrivelse synes at have haft samme ydre Karaktermærker som den Sten, hvoraf Perlerne i de spanske og franske Grave ere lavede. Man fik denne Callaïs fra Asien, hvor den fandtes „hinsides Indien, hos Phycarerne, der beboe Bjerget Kaukasus, hos Sakerne og Dacerne". Da nu den Stenart, hvoraf Perlerne i de forhistoriske Grave ere lavede, ikke vides at forekomme hverken i Frankrig eller paa den pyrenæiske Halvø, har man draget den ret naturlige Slutning, at disse Perler ere indførte fra Orienten ligesom Callaïs senere paa Plinius's Tid blev indført derfra.

Men synderlig holdbar er Forklaringen ikke. Af samme Grunde har man hævdet, at Øxer af Jade og Nefrit skulle være indførte fra Asien; senere er den ene af disse Stenarter, Nefrit, imidlertid bleven fundet i fast Klippe i Mellem-Evropa, og det bliver derefter saa temmelig tvivlsomt, om man bygger paa mere

tilforladelig Grund, hvad Stenen Callaïs angaaer[1]. Dernæst har Cartailhac gjort opmærksom paa, at om disse Perler vare en Handelsvare, exporterede fra et bestemt Sted, hvor dette nu end var, og altsaa lavede der, maatte man med Føje vente, at deres Form ogsaa var den samme; men han har tværtimod fundet, at Perlerne ere af forskjellig Form og Arbejdet af forskjellig Kvalitet i de forskjellige Egne, hvor de optræde. Endvidere: dersom de vare en Handelsvare, der fra Orienten var bleven ført søværts til Evropa, maatte man vente at finde i det mindste enkelte Spor af dem i nogle af de Lande, der nødvendigvis maae være blevne berørte af en Trafik, saaledes som den i de Tider maa have været, d. e. som saa at sige var nødt til at hage sig frem fra Dag til Dag langs med Kysterne, hvor de Søfarende vare nødte til at tiltuske sig Proviant, naar de ikke kunde røve den. Men, saavidt vides, ere de ligesaa lidt fundne i Italien og Grækenland som paa Øerne. Og endeligt: hvis den af Plinius beskrevne Callaïs virkeligt var identisk med den af den franske Mineralog Damur undersøgte Sten, hvoraf Perlerne i de franske Stenkamre ere lavede, maatte man jo efter al Rimelighed finde Beviset derfor i Pompei eller romerske Grave fra Tiden omkring Kristi Fødsel, da Callaïs blev almindelig brugt i Italien.

Som tredie Hovedvidne for orientalske Forbindelser og Indflydelser udpeger Prof. Montelius de svajede

[1] „Efterat man har opdaget Nefrit i den faste Klippe ved Jordansmühl i Schlesien, er Sandsynligheden for, at den ogsaa findes som indenlandsk i Schweiz, næsten bleven til Vished, og det samme gjælder om Jade, efter at man ved Neuenburger-Sø har fundet en hel Række ubearbejdede Skiver af denne Stenart.“ A. B. Meyer i Mitth. Anthr. Gesells. Wien 1885. S. 3.

Bægere fra Palmella-Gravene i Portugal. Hertil veed jeg ikke noget at bemærke, hverken for eller imod, da jeg ikke aner, hvortil Forfatteren sigter; thi, saavidt mig bekjendt, forekommer denne Form i Middelhavslandene ikke østligere end paa Sicilien, hvor den er fundet i Hulen Villafrati. Der kan dog maaske være Anledning til at sige et Par Ord til Forklaring af disse Bægeres Forekomst her nede saa langt imod Syd.

I Gravfund fra det sydlige Frankrig, d. e. Pyrenæerne, Provence og Alperne, optræder Typen paa det „svajede" Bæger fuldstændig reen, baade i Henseende til Form: den bløde svajede Kontur, der lader Karrets Hals og Underdel gaae umærkeligt over i hinanden, og til Ornamentering: omløbende, parallele Baand, fyldte med skraa Streger og kun ved smaa Mellemrum skilte fra hverandre — saadanne Baand dække hele Karret lige til Bunden. De portugisiske Bægere afvige derimod meget betydeligt fra den almindelige Form. Bægeret er her sammentrykket til en Skaal, saaledes at Vidden er mindst en halv Gang større end Højden, og Bunden er ikke flad men svagt hvælvet ligesom paa andre Karformer baade fra Palmella og Bopladserne i det sydostlige Spanien, hvor Siret ogsaa fandt Rester af de Krandse af Straa — Sparta-Græs — der havde tjent dem til Standringe, paa samme Maade som de endnu bruges af Landbefolkningen i de Egne. Afbildningerne af Palmella-Bægrene hos Cartailhac og særligt hans Fig 158 vise tillige en kjendelig Deling af Formen i en flad, svagt rundet Underdel og et højt udsvajet Overstykke. Ornamenteringen paa det ene af Karrene, der ogsaa i Konturen kommer det svajede Bæger nærmest (Fig. 150), svarer

imidlertid saa nøje til den paa de franske Bægere, at Ingen kan tvivle et Øjeblik om deres nære Slægtskab. Paa de andre afbildede Kar er Ornamenteringen langt rigere og samlet i to brede Baand-Mønstre, hvoraf det ene er anbragt oppe under Karrets Rand, det andet nede over Bugen[1]. Baade ved deres Form, Ornamentering og fine Forarbejdelse tage disse Kar sig afgjort fremmede ud ligeover for det Lertøj, der ellers findes i Gravene.

Et Kar af lignende Slags er fundet i Hulen Porto Corvo ved Tejos Munding, og Skaar med samme Dekoration i Cascaes-Hulerne ved Cintra. I Spanien er denne Keramik kommen til Syne i Grave ved Ciempuelos i Nærheden af Madrid og i Andalusien ved Cormona, ikke langt fra Sevilla. Fundene fra sidstnævnte Sted indbefatte et svajet Bæger med de typiske skraverede Baand.

Det sicilianske Bæger[2] nærmer sig vel det typiske svajede Bæger stærkt i Form, men viser dog en tydelig Tvedeling: en flad, skaalformet Underdel og en høj, buet Overdel, der mødes i en ret skarp Kant. Det er dekoreret med skraverede, parallelt løbende Baand, og hører med til en lille Gruppe Kar, som ved deres Ornamentering — indskaarne eller paa anden Maade fordybede Linier, der ere udfyldte med Kalk eller et andet hvidt Stof — indtage en Særstilling i den

[1] Cartailhac gjør opmærksom paa, at den samme Form, som „Bægrene“ have, viser sig igjen paa Urner med brændte Lig i Broncealdersgrave — smaa Stenkister — i Algarve. Hyppigere ere disse Urner dog helt kuglerunde med en lille opstaaende Kant om Mundingen for oven, en Form, som ogsaa er kjendt fra Argar i det østlige Spanien. (Jfr. Fig. 276 og 278 hos Cartailhac og Tavle XVIII, Fig. 4 hos Siret.

[2] Afbildet i Zeitschr. f. Ethn. 1878, Taf. IV, 7.

sicilianske Keramik og ansees for at være af fremmed Oprindelse, ligesom Tilfældet er med „Bægrene“ i Portugal og Spanien.

Hvorfra stamme nu disse Fremmede baade det ene og det andet Sted? Holder man sig til de faktiske Forhold, skulde det synes mest rimeligt at søge Forbindelse mellem Palmella-Karrene og Bægrene paa Nordsiden af Pyrenæerne. Afstanden er lige stor nok til at forklare Forskjellen i Form, men ikke saa stor, at et Sammenhæng bliver usandsynligt. At det er Bægeret, der er blevet omdannet til Kumme, eller med andre Ord, at den sidste Form i dette Tilfælde er afledet af og altsaa yngre end den første, fremgaaer deraf, at de portugisiske Kar vise os denne Omdannelsesproces som endnu ikke afsluttet, men under Arbejdet med — ved stærkere Profilering og en efter denne afpasset Dekoration — at frembringe en ny Type, helt udskilt fra den gamle enkle Form og den ligesaa enkle Ornamentering.

Fundene ved Cormona i Andalusien bekræfte Rigtigheden af denne Tydning, idet de der forefundne Kar tydeligt vise Udviklingens videre Forløb, navnlig for Formens Vedkommende: fortsat Tendens til at brede sig paa Højdens Bekostning, saa at Kummen bliver til en lav Skaal og denne dernæst til et aldeles fladt Fad. Mellem disse Former, talrigt repræsenterede og altid rigt og afvexlende dekorerede, tager det eneste svajede Bæger, der fandtes, sig helt fremmed ud med sine simple skraverede Baand[1].

Medens Forbindelsen mellem de franske og spansk-

[1] G. Bonor: „Les Colonies agricolles pré-romaines de la Vallée du Béltis“. Revue Archéol. 1899. II, S. 314 og flg.

portugisiske Bægere næsten synes givet, hvordan man saa end vil tyde den, staaer det sicilianske Bæger saa isoleret og fjernt fra andre Fund af denne Type, at det for Tiden er omsonst at søge Forbindelse med noget af dem, og kun paa indirekte Maade kan det forklares, ad hvad Vej det er kommet til Sicilien.

Baade efter Orsis og Patronis Periodedeling er det sicilianske Bæger at henføre til det ældste Kulturafsnit, den ren neolitiske Tid (Orsis forsikeliske Periode), for Lerkarrenes Vedkommende karakteriseret ved Brugen af indridsede eller indtrykkede Stregornamenter, der ere fyldte med et hvidt Stof. Men, som det er paavist af den tydske Arkæolog Prof. Petersen[1], gaae de forskjellige Perioder for Keramikens Vedkommende i Virkeligheden over i hinanden. Noget Nyt kommer der vel efterhaanden til, fremmede Indflydelser gjøre sig til Tider mer eller mindre stærkt gjældende, men samtidigt arbejdes der videre med det Gamle eller paa Underlag af det Gamle. Medens saaledes paamalede Ornamenter ere karakteristiske for den følgende Periode, er denne Maade at dekorere paa dog alt kjendt og brugt samtidigt med, at man indlagde Forziringerne med hvid Masse: til samme Fund som Bægeret hører f. Ex. ogsaa et Kar med Maling, og paa et andet Sted, Gerace, er der ligeledes fundet baade „neolitiske“ og malede Kar.

Sammen med Maling, altsaa umiddelbart efter den Tid, da Indlægning med Kalk var Mode, optræder en karakteristisk Form af Hanke: et fladt, stift Skaft, udgaaende fra Karrets Rand ganske ligesom Skaftet paa en Blik-Kasserolle og noget bredere udløbende mod

[1] „Funde und Forschung“, Deutsch. Archæol. Inst., Römisch Abth. XIII, S. 151.

Enden, der enten er lige afskaaret, svagt indbuet eller kløftet som en Fuglehale; ved en lille Skraastiver støttes den derhos jevnligt paa Undersiden. Denne ejendommelige Form, der har holdt sig i lange Tider, optræder nu ligeledes i norditalienske Pælebygninger fra Stenalderen: Isola Virginia, Fimon, Arqua Petrarca, Polada[1], og ansees vistnok med Rette af Munro for det første Trin i Udviklingen af *ansa lunata*.

Ligesaa optræder den kanelerede Hank, konkav paa Oversiden, samtidigt med den foregaaende baade paa Sicilien og i Nord-Italien[2]. Hertil kan endvidere føjes, at et yderst sjældent Ornament, der pryder et af Karrene fra Polada, findes igjen paa et Kar fra Castellucio ved Ragusa[3]; og endeligt, at Ornamenterne paa Bægeret fra Villafrati ere udførte ved Snorforziring, en Teknik der ellers synes ukjendt paa Sicilien, men igjen kommer frem i Nord-Italien paa Skaar fra Isola Virginia.

Disse Overensstemmelser gjøre det utvivlsomt, at de paagjældende Lande i hine Tider, og som det synes igjennem lange Tider, have staaet i nøje Forbindelse med hinanden. Og Rigtigheden af denne Formening bekræftes yderligere ved et Fund, gjort ved Taranto i Sommeren 1899. Ved Jordgravning stødte man nemlig der paa en Station eller Boplads af ægte Terramare-Karakter, med Spor af Pælebygninger og de for denne Kultur ejendommelige Redskaber, krumme „Rageknive", Lerkar med hornet Hank *(ansa cornuta)*, Fibu-

[1] Jfr. Munro: The Lakedwellers of Europe. Fig. 48, 16; Fig. 66, 7, 8, 12; Fig. 67, 7; sammenlignet med „Funde und Forschung", Fig. IX.

[2] Jfr. Munro: Fig. 66, 11; Petersen IX. 10. 13.

[3] Jfr. Munro: Fig. 67, 9; Petersen Fig. V. 7.

laer af Typen *arco di violino,* o. s. v. I det underliggende Lag nærmest Klippebunden fandtes Stensager tilhørende den neolitiske Tid.

Maaske siger Prof. Quagliati lidt mere, end der i Øjeblikket kan bevises, naar han erklærer[1], at dette Fund godtgjør, at Terramare-Kulturen, som man hidtil har anseet for at være særlig for Po-Dalen, paa et vist Tidspunkt har været udbredt over hele den italienske Halvø. Men det bekræfter i hvert Fald yderligere, hvad vi ovenfor have paavist, at der fra Stenalderen af gjennem lange Tider har været stærke Forbindelser mellem Kulturen i Nord- og Syd-Italien, saa stærke, at man ikke ret vel kan tvivle om, ad hvad Vej det svajede Bæger er naaet frem til Sicilien.

Typens Forekomst dér gjør saaledes næppe den Anskuelse mere sandsynlig, at Bægrene i Portugal tyde paa Forbindelser med Orienten.

Men selv om det svajede Bæger, Callaïs-Perlerne, Kjendskab til Metal og, om man vil, endnu mange flere Fænomener, ganske klart godtgjorde, at Kulturen paa den spanske Halvø i hine Tider havde været stærkt paavirket fra Orienten, saa vilde dog derved Intet være bevist om Stenkamrenes orientalske Herkomst. Det er givet, at disse formentlige orientalske Indflydelser og Paavirkninger i de vestlige Middelhavslande kun kunne henføres til det sidste Afsnit af Dysse-Perioden, og det selv om Kjendskab til Metal maatte have været kjendt der ikke saa lidt tidligere end i Nord-Evropa. Her kan det svajede Bæger føres som Vidne: medens det tillige med Callaïs-Perler og Kobberredskaber paa den spanske Halvø tilhører en

[1] „The Athenæum“, 2. Sept. 1899.

Tid, da Stenkamre endnu paa Steder vare i fuld Brug, kommer det først til Syne oppe i Norden, — d. e. de Egne, hvortil Stenkamre, Gangbygninger saavel som Dysser allersidst skulle være naaede frem — paa en Tid, da den gamle Gravskik er ved at uddøe, og viser sig der som typisk for en ny Gravform. Jeg kan ikke see andet, end at der her er et fast kronologisk Holdepunkt, der ogsaa kan blive af Betydning for andre Undersøgelser end denne.

Det turde hermed være godtgjort, at Hypothesen om Dyssernes og Gangbygningernes orientalske Herkomst næppe er holdbar. Saavidt Kjendskabet til de arkæologiske Forhold i Middelhavslandene for Øjeblikket naaer, støtte disse ikke en saadan Antagelse, og Muligheden for, at orientalske Indflydelser overhovedet kunne have gjort sig gjældende i det sydvestlige Evropa allerede i hine fjærne Tider, svinder aabenbart ind i samme Forhold, som Kjendskabet til den ældgamle Middelhavskultur stiger, thi saa at sige med hvert nyt Fund er denne Kultur voxet i Betydning.

Udgravningerne i Phylokopi have godtgjort en Sammenhæng i Udvikling, der naaer helt op til ren Stenalder; at bemeldte Kultur, som man har kaldet mykenisk, ægæisk, levantinsk, uden at noget af disse Navne har vist sig omfattende nok, — at den hverken er et Skud eller Udløber af den ægyptiske eller babyloniske, men har sin egen Rod og staaer selvstændig Side om Side med dem, derom synes nu alle de Forskere at være enige, som have taget Undersøgelserne op efter Schliemann ogført Opdagelserne videre[1].

[1] Dette er saaledes ved flere Lejligheder blevet hævdet af A. Evans i Anledning af hans Opdagelser paa Kreta; paa samme Maade udtale sig Tsountas og Manatt i deres: „The Mycenaean

indtil det nu synes godtgjort, at paa den Tid, hvormed vi beskjæftige os, har denne Kultur ikke blot været Herre over det østlige Middelhav, men gjort sin Indflydelse gjældende paa Sicilien og spores mod Vest lige til Spanien, hvor der findes Tilknytningspunkter baade paa Bopladser og Grave i Form af „Idoler", malede Lerkar, Stuk med malede Ornamenter, Daaser eller Kummer af Marmor o. s. v. — Dog med Gravkamrene i Spanien har denne Indflydelse intet at skaffe — der hvor hine dristige søfarende Folk havde hjemme, kjendte man ikke den Skik at bygge Hus til de Døde.

Naar Hypothesen om Gravkamrenes orientalske Oprindelse maa opgives, mister ogsaa den derpaa begrundede Slutning: at Dyssebevægelsen for Evropas Vedkommende er udgaaet fra den spanske Halvø og derfra gradvis har bredt sig videre mod Nord, sin eneste *raison d'être*. Thi det maa vel af den foregaaende Fremstilling være blevet Læserne klart, at som de faktiske Forhold ere i Frankrig og paa den pyrenæiske Halvø, tale de langt mere for, at Dyssebevægelsen er gaaet i den modsatte Retning. Baade Byggemaaden — den udelukkende Brug af utilhuggede Blokke — og Gravgodsets Beskaffenhed, give de nordevropæiske Grave et mere arkaisk Præg, og særligt for den nordligste, — den skandinaviske Gruppes Vedkommende — er det tillige paaviseligt, at Stenkamrene ikke naae saa langt ned i Tiden som de vestevropæiske, ihvorvel netop det Modsatte var at vente, baade paa

Age", 1897; Hogarth i Afsnittet: Prehistoric Greece i „Authority and Archæology", 1899; og klart og bestemt er denne Anskuelse allerede fremsat af Flinders Petrie 1893 i hans „Ten Years Digging", Cap. X, „The New Light on the East", S. 151—155.

Grund af Landets afsides Beliggenhed, og fordi Skikken der har udfoldet sig saa rigt som intet andet Sted i Evropa, endda den sidst skal være naaet hertil. Vil man give de faktiske Forhold deres Ret, kan man ikke komme til nogen anden Slutning, end at Bevægelsen er udgaaet fra Norden, at den fra Tydskland er naaet frem til det nordøstlige Frankrig og derfra har bredt sig videre mod Vest og Syd.

Naar vi nu ikke i Frankrig møde samme Udvikling af Formen som i Norden, men derimod her og der saavel træffe nye Former og Konstruktioner som nye Gravskikke, kan dette ikke undre os, da der vel næppe mere er Nogen, der mener, at Skikken har været et enkelt Folks Eje, og at den er bleven ført ud over det halve Evropa ved dette Folks Vandringer.

Det der har været det Bærende, det der har skaffet Skikken en saa vid Udbredelse, er det Almenmenneskelige i de Forestillinger og Følelser, om hvilke Gravkamrene staae som et talende Vidnesbyrd, paa samme Tid som de ere et Symbol paa dem.

Med det samme at disse Forestillinger antog en bestemt Form og gav sig Udtryk i Ord som en Tro paa en Fortsættelse af det jordiske Liv efter Døden, blev denne Tro en Religion, der henvendte sig til Alle, idet den udtalte bestemt og klart, hvad de Fleste dog vel dunkelt havde anet, og i Kraft af de Forjættelser, den gav, blev den en Livsmagt. Hvor stærk den Rørelse var, som den vakte, derom vidne de Tusinder og Titusinder af Stenkamre, den har efterladt som et Minde om sin Udbredelse, og den uhyre Sum af from Nidkjærhed og Tro omsat i Arbejde, som de repræsentere.

Men ligesom denne Tro blev en Del af Menneskenes — de forskjellige Stammers og Folks — Liv, saaledes gjorde disse sikkert ogsaa som Følge deraf den Skik, der fulgte med den, til deres egen. Det synes, som alt tidligere bemærket, kun lidet sandsynligt, at man har bygget Hus for sine Døde med Forbilledet af et fremmed Hus for Øje, saaledes som Montelius mener, at Gangbygningerne i Vest-Evropa have laant baade Form og Konstruktion fra et asiatisk Forbillede, og at de nordiske Gangbygninger derpaa i deres Tid ere byggede efter fransk Mønster. Vilde man bygge Hus til den Døde, fordi man troede, at det Liv, han gik ind til efter Døden, i alt Fald indtil en vis Grad var en Fortsættelse af det jordiske, byggede man det sikkert ogsaa i Lighed med det Hus, hvori han havde levet, hvad end det var i Bretagne eller paa Sjælland.

Der er saa meget mere Grund til at antage dette, som Levninger eller Spor af Huse fra forhistorisk Tid, byggede efter samme Plan som Gangbygningerne, ere blevne paaviste paa forskjellige Steder i Evropa; og særligt i Bretagne er der blevet opdaget Rester af en større Gruppe Huse af samme runde Form, som er almindelig for Gangbygningerne dér, ligesom disse forsynede med en en lang Gang og Tærskelsten, og i Henhold til de Sager, der fandtes i dem, bevisligt tilhørende samme Tid. Intet af dette er undgaaet Prof. Montelius' Opmærksomhed[1].

Om man efter disse Oplysninger endda med ham fastholder den Mening, at Planen til Gravbygningerne

---

[1] Jfr. „Orienten och Europa“ S. 56, hvor Beskrivelse og Afbildninger af de paagjældende Hustomter findes.

med Gang i Vest-Evropa stammer fra Orienten, faaer man saa ogsaa antage, at Planen til Boligerne med Gang stamme sammesteds fra[1], det Ene følger konsekvent af det Andet. Men dermed er Skridtet endnu ikke gjort fuldt ud.

Hvorpaa, maa man vel spørge, kan den fremmede Indflydelse have været begrundet, der har efterladt sig saa dybe Spor? End ikke de stærkeste religiøse Rørelser eller de mest livlige stadige Handelsforbindelser forslaae til at forklare en saa mærkelig Paavirkning, saa indgribende, at den aabenbart ogsaa maa have gjort sig gjældende paa andre Maader, og i mange andre Forhold.

Thi var man kommet saa vidt, at man byggede paa orientalsk, baade for de Levende og for de Døde, maatte ganske sikkert ogsaa hele det daglige Udstyr — Klædedragt, Redskaber, Prydelser, Vaaben — have faaet et mere eller mindre orientalsk Snit. En saadan Orientalisering vilde kun være tænkelig under Forudsætning af, at der mellem de Indfødte har bygget og boet Orientalere, samlede i Kolonier, der vare stærke og varige nok til at orientalsk Sæd og Skik, baaret af

[1] Dette gjør Montelius, at dømme efter hans Udtalelser om lignende Forhold i Norden. Han skriver S. 214: „Den Lighed, der, som Professor Nilsson forlængst har paavist, findes mellem de nordiske Gangbygninger og de Huse, „Gammer“, som nogle Lapper i det nordlige Skandinavien endnu i vore Dage opføre, er saaledes ikke tilfældig. Jeg mener, den maa opfattes saaledes, at disse lappiske Gammer ere indtil vor Tid bevarede Minder om en Husform, der tidligere har haft langt større Udbredelse end nu, og at Gangbygningernes oprindelige Forbillede ikke maa søges blandt de nordiske Huse af denne Form, men blandt dem i sydligere Lande.“

den højere Kultur, disse Fremmede forudsættes at have været i Besiddelse af, herfra har kunnet udbrede sig til Landets egne Børn. En saadan Hypothese kræver Theorien om de orientalske Grav- og Husformer, men i de faktiske Forhold har den ingen Støtte.

IX.

Vi have endnu at paavise, hvor daarligt ogsaa Forholdene i Norden lade sig forlige med eller blot tillempe efter Hypothesen om den dobbelte Import, først af den enkle Dysseform og senere hen i Tiden af Gangbygningen. I Henhold til sin Opfattelse opstiller Prof. Montelius følgende kronologiske Rækkefølge for Formerne af de nordiske Gravkamre[1].

Som de ældste betragter han de enkle Dysser, og forrest i Rækken af dem stiller han det kvadratiske eller femsidede Kammer, lukket paa alle fire Sider eller aabent paa den ene og dækket af en stor Overligger, og denne saavel som en stor Del af Sidestenene udækkede af den lave Jordhøj, der enten er rund, firkantet eller aflang.

Yngre ere de aflange, firsidede Kamre, helt lukkede, eller aabne i den ene Ende, sjelden med mere end een Vægsten paa hver Side og kun med Overliggeren udækket af den aflange Høj[2].

Derefter opføres som en „Mellemform" mellem Dysse og Gangbygning: Kamre ganske som de ældste Dysser med en Aabning paa en Side, men med to Sten

[1] „Orienten och Europa" S. 183.

[2] I mange Tilfælde forekomme Kamre af denne Form dog ogsaa i runde Høje.

anbragte udenfor, en paa hver Side af Aabningen, og uden at være dækkede af en Overligger.

Efter dem følge saa Gangbygningerne, inddelte efter visse Forskjelligheder i flere Klasser, der hver især efter typologiske Vidnesbyrd faae deres Plads anvist i kronologisk Orden.

Fraregnet de forskjellige Underafdelinger er det tilsyneladende den samme Orden, som Forfatteren opstillede for 30 Aar siden; Forklaringen er imidlertid nu en anden; Forfatteren var den Gang af den Mening, at Gangbygningen gradvis havde udviklet sig af Dyssen gjennem Mellemformer: Dysser med Antydning til Gang eller med kort Gang. Med Hypothesen, at Dyssen og Gangbygningen hver for sig til forskjellig Tid og baarne af to forskjellige Kulturstrømninger ere naaede op til Norden, falder denne Forklaring selvfølgeligt bort. De to Former staae fra første Færd fremmede ligeover for hinanden, repræsenterende to særskilte østerlandske Husformer fra forskjellig Tid; senere hen have de maaske indgaaet Forbindelse med hinanden.

Den foran nævnte „Mellemform" kan nemlig efter Forfatterens Mening enten være opstaaet, idet Dyssen ved Paavirkning af Gangbygnings-Typen i Tidens Løb har faaet en Antydning til Gang, og i saa Tilfælde bliver altsaa denne „Mellemform" yngre end Gangbygningen; eller ogsaa høre de to Sten udenfor Døraabningen i Virkelighed med til Typen, idet de muligvis kunne repræsentere et Par Stolper, som kunne tænkes at have staaet udenfor Døren til paagjældende Hytte, der har tjent til Model for Gravkamret, og baaret et lille Tag, saaledes at de dannede en lille aaben Forstue[1].

[1] Om saa var, havde man dog vist efterlignet dette Tag med en Overligger.

Herefter skulle da saadanne Grave med kun to Dørsten regnes til Dysserne, medens de, ved hvilke der er flere end to, blive at henføre til Gangbygningerne. Det siges ikke, hvilken af de to Tydninger bør foretrækkes, uheldigvis, thi det kan her blive svært nok at vælge; formodentlig tør man antage, at den ene er ligesaa god som den anden.

I det Væsentlige er altsaa Foregangen her den samme som i Vest-Evropa. Der var det stærke orientalske Indflydelser, som først bragte Dysseformen og senere Gangbygningen til Hævd og Ære; her gjentage de samme Bevægelser sig, naturligvis med samme Mellemrum, men som stærke vestevropæiske Indflydelser, der føre de to østerlandske Gravformer til Norden og faae dem indførte — hver efter sin Tur — som Landets almindelige Skik. Og dog have disse stærke Indflydelser, som det synes, ikke efterladt sig andet Spor end selve de to Gravformer; heller ikke ere Gravskikkene undergaaede nogen større Forandring ved Gangbygningens Komme, man ændrede noget ved Gravens ydre Form for at bringe den i Overensstemmelse med den nye fransk-orientalske Husmodel, det var det Hele. Der er saaledes maaske nogen Grund til at spørge, hvori de stærke fremmede Indflydelser have bestaaet, hvad der karakteriserer hver især.

Forfatteren paaberaaber sig forskjellige Forhold, der efter hans Mening tale for Rigtigheden af den kronologiske Rækkefølge, hvori han har opstillet de forskjellige Gravkammerformer, men man studser lidt ved at læse de Ord, hvormed han indleder disse Bemærkninger: „At Dysser, Gangbygninger og Hellekister i Henseende til Formen danne en sammenhængende Kjæde, i hvilken de forskjellige Former slutte sig til

hverandre i den Orden, hvori de nu ere nævnte, turde af typologiske Grunde[1] være klart". — Saaledes staaer der. Men hvis noget er klart, maa det være dette, at de typologiske Grunde, hvorpaa Montelius støttede sin Tydning 1874, og hvorpaa Henry Petersen nogle Aar senere støttede sin, ere satte ude af Kraft ved den Tydning, som Prof. Montelius nu giver af Forholdene. Da Dyssen og Gangbygningen efter denne staae helt fremmede over for hinanden, som to Former af forskjellig Oprindelse, kan der aabenbart ikke længere være Tale om en sammenhængende Udviklingsrække. Og nogle faa Linier tidligere indprenter Forfatteren selv sine Læsere dette, idet han siger: „Som vi alt have seet, er det ikke min Mening, at den nordiske Gangbygning er opstaaet af Dyssen gjennem dette Mellemstadium (den ovenfor nævnte „Mellemform"). Gangbygningen er jo en fra Orienten indført Gravform."

Det synes saaledes ikke at staae Forfatteren rigtig klart, at hans nye Tydning stiller os ligeover for et Enten-Eller: Enten udgjøre Gravkammerformerne en sammenhængende typologisk Udviklingsrække, og saa er Hypothesen om Gangbygningens senere Indvandring umulig, eller ogsaa er denne Hypothese rigtig, og saa er den sammenhængende Udviklingsrække kun Blændværk, hvor mange og gode typologiske Grunde der end tale for den.

At Dyssen og Gangbygningen ogsaa efter Montelius's nye Tolkning knyttes sammen ved en Mellemform eller et Par Mellemformer, hjælper ikke ud over dette Enten-Eller, thi en Udviklingsrække har kun et Udgangspunkt, og ligesom hver af de følgende Former

[1] Udhævet af mig.

har sit Ophav i den nærmeste Formand, saaledes følge de ogsaa efter hinanden i Tid. I paagjældende Tilfælde er Rækkefølgen i Henhold til Formerne: Dysse — „Mellemform“ — Gangbygning; i Henhold til Tid bliver Ordenen derimod: Dysse — Gangbygning — „Mellemform“, og de to første staae slet ikke i noget Slægtskabsforhold til hinanden.

Jeg tillader mig da at vende Forfatterens egne Ord imod ham selv og sige, af typologiske Grunde er det klart, at Dysser, Gangbygninger, Hellekister — kort alle Stengravene i Norden danne en sammenhængende Kjæde, og, kan man tilføje, der er næppe noget Forhold, hvortil Typologien med mere Føje kan henvise for at godtgjøre sin Berettigelse. Dette Sammenhæng mellem Gravene er tillige et af de bedste Holdepunkter for Studiet af Nordens Stenalder. Baade af den ene og den anden Grund gjør man derfor bedst i at betænke sig paa at opgive en nogenlunde fast Stilling og et nogenlunde godt Resultat for at gaae paa Vildgaasejagt efter et orientalsk Fata morgana.

En stærk Støtte for Rigtigheden af den Rækkefølge, hvori han lader Gravkammerformerne følge efter hinanden, mener Prof. Montelius at see i det Forhold, der er mellem Kammeret og Hojen, som omgiver det: ved „de ældste“ Dysser er kun en mindre Del af Sidestenene dækket af Højen, jo yngere Gravformen derefter bliver, desto højere voxer Højen op om dem.

Hvorvidt en saadan Gradation i Forholdet mellem den dækkede og den udækkede Del af Gravkamret virkelig er saa almindelig paaviselig for hver enkelt Forms Vedkommende, at den kan tages til Indtægt for Formernes kronologiske Rækkefølge, vil dog vist enhver dansk Arkæolog, der har Erfaring som Ud-

graver, finde temmelig tvivlsomt. Og ikke mindre tvivlsomt er det, hvorvidt man tør bygge paa den Omstændighed, at de enkle Dysser nu saa jevnligt findes mere eller mindre fritstaaende. Rigtig tilforladeligt er det ikke, dertil kjendes der for mange Exempler paa, at Jorden, som oprindeligt omgav dem, i Tidernes Løb er bleven bortført.

Saaledes nævner Kaptajn Madsen i sit Værk: Afbildninger af danske Oldsager og Mindesmærker i Sten-Alderen —: Runddysse ved Bregninge paa Laaland. Højens Jordmasse og Kredssten ere bortførte. Kammeret, sat af 5 Vægsten, der bære en stor Overligger, staaer tilbage. — Paa samme Egn en anden ødelagt Runddysse, af hvilken det firsidede Kammer, der bærer en stor Overligger, er den sidste Rest. — I Nødager, Randers Amt: en ødelagt Runddysse, hvoraf kun Kammeret, 5 Vægsten med en stor Overligger, er tilbage. — Ved Topshøj en lignende Dysse. — Ved Søster-Svenstrups 2 Kamre, „tydeligt nok Rester af en Langdysse, der har været 40 Alen lang og 20 Alen bred, skjøndt Jordmassen nu er bortført.“

Selv kan jeg anføre et Par andre Exempler. — Ved Naastrup paa Refsnæs ligger en prægtig Dysse af den „ældste“ Form, der er fredet af Staten. Den er nu helt fritstaaende, men var for 50—60 Aar siden omgivet af en rund Jordhøj, der naaede næsten helt op til Overliggeren, saaledes at der netop var Plads nok, til at en Hare kunde forputte sig under denne, uden at man kunde see den eller faae drevet den ud igjen. Netop dette var hændet min Hjemmelsmand, og derfor kunde han med Sikkerked besvare mit Spørgsmaal. — En anden fritstaaende Dysse ved Nyrup, ogsaa paa Refsnæs, staaer nu tilbage som Rest af en

Langdysse, jeg selv har seet forsvinde[1]. Og i Sammenhæng hermed kan endvidere anføres: en firsidet Dysse i Bastrup paa Asnæs, sat af 4 Sten, og omgivet af en Jordhøj, der kun lod Toppen af den ene Sidesten være synlig. Den blev udgravet 1869 af Kjøbmand O. Lund i Kallundborg.

At den enkle Dysse saa ofte findes fritstaaende, hvorimod den store Gangbygning i Reglen er omgivet af en Høj, ganske vist ofte kun af saa ubetydeligt Omfang, at den rettest burde kaldes en Vold, og saaledes, at kun det øverste af Vægstenene er synligt, har dog en ganske simpel Forklaring, hvis den Iagttagelse. jeg har gjort, maatte vise sig at være en almindelig Regel.

Medens den lille Høj, der omgiver Dyssen, kun bestaaer af Jord uden Indblanding af større Sten, skjuler Volden omkring en Gangbygning ganske almindelig en Mængde store Sten, der, efter hvad jeg i enkelte Tilfælde har seet, maa antages at være anbragte der for at afstive Bygningen udvendigt fra. Om derfor ogsaa den yderste Del af Højen i Tidernes Løb er bleven jevnet af Ploven, saaledes som det tydeligt nok i mange Tilfælde er skeet, undertiden — ogsaa tydeligt nok — paa Bekostning af en Del af Gangen, faaer den inderste Del ved Kammeret Lov til at ligge i Fred, indtil Ejeren engang faaer Brug for de mange store Sten, eller sælger dem til en Stenhugger.

Et andet og ikke mindre stærkt Vidnesbyrd for Rigtigheden af sine Anskuelser seer Prof. Montelius i Gravgodsets forskjellige Karakter, saaledes at de Typer

[1] En Afbildning af Højen, før den endnu var helt ødelagt, findes i Madsens: Afbildn. af danske Oldsager og Mindesmærk. St.-Alderen, Pl. 9.

af Stensager, Ravperler og Lerkar, som forefindes i Grave af paagjældende Former, ligeledes tale for, at disse Gravformer ere fulgte efter hinanden i den her angivne Orden. Mangel paa Plads har imidlertid ikke tilladt ham at paavise dette. Jeg tillader mig da at paavise det Modsatte, nemlig: at de Regler, Typologien har givet, langtfra svare til Virkeligheden — eller omvendt, at Fundene langtfra respektere de typologiske Regler. Jeg har paa ingen Maade anstillet særlige Undersøgelser i den Anledning, men tager mine Exempler fra de trykte Fundberetninger og mine egne Undersøgelser.

Først maa man altsaa erindre, hvad Typologien belærer os om, at de forskjellige Former af Flintøxer danne en Udviklingsrække, der begynder med den spidsnakkede Øxe, som kun har to hvælvede Sider, der mødes i en omløbende, skarp Kant.

Af denne Form skal saa den brede Øxe med tynd Nakke have udviklet sig, og af den er atter den svære tyknakkede Øxe fremgaaet. (S. Müller: Ordning af Danmarks Oldsager. Sten-Ald., Fig. 46, 55, 59). Dernæst oplyses det, at den spidsnakkede Øxe ikke forekommer i Gravene, men tilhører en Tid, der ligger forud for dem; den brede, tyndnakkede Øxe forekommer vel i Gravene, men kun meget sjeldent, og da oftest i Dysser; den tilhører saaledes dels Stengravenes første Tid, dels den forudgaaende Periode, hvilken sidste Paastand begrundes derpaa, at den forekommer i saa overordentlig stort Antal i Fund uden for Grave. Endeligt er den tyknakkede Øxe meget almindelig i Grave og særligt i Jettestuer, hvorimod der kun haves enkelte Fund af dem i Dysser[1].

[1] Jfr. S. Müller: Vor Oldtid, S. 48. og Sammes: Ordning af Danmarks Oldsager, S. 9 og 10.

Fundforholdene og de typologiske Bestemmelser støtte herefter gjensidig hinanden paa det bedste.

Jeg skal ikke her igjen komme ind paa de forskjellige Indvendinger, der kunne gjøres imod Prof. Montelius's typologiske Udviklingsrække for Øxernes Vedkommende[1], men kun gjøre opmærksom paa, at denne formentlige Udvikling, hvad enten den er rigtig eller ikke, kun kan gjælde selve Formen, hvorimod der ikke er Tale om en samtidig kjendelig Udvikling i Retning af teknisk Færdighed, saaledes at Øxen ved Fremkomsten af en ny Form ogsaa fremtræder som et mere hensigtsmæssigt og bedre forarbejdet Redskab, og dette skulde man dog formentlig vente, naar der er Tale om Udviklingen for en Brugsgjenstands Vedkommende. Tvertimod er Forholdet dette, at Øxerne af den sidste Form — med tyk Nakke og to slebne Sider — der forekomme saa almindeligt i Gangbygninger, afgjort ere mere klodsede og gjennemgaaende mindre omhyggeligt behandlede end de „ældre" Former, og navnligt end den tynd- eller skarpnakkede Øxe, der foreligger i saa mange smukke Exemplarer. lige udmærkede i Henseende til Slibning og Tilhugning, men som dog for den allerstørste Mængdes Vedkommende henføres til en Tid, der endog ligger forud Dysserne. Under alle Omstændigheder vil man i dette Tilfælde vanskeligt kunne troe, at den ældste Form er gaaet af Brug ved Fremkomsten af Type No. 2, og at denne efter Tur er bleven afløst af Type No. 3: dertil ere de alle tre hver især altfor gode, og naar man seer lidt sagligt paa Formerne, tillige saa forskjellige, at den Formodning ligger nær, at der ved de forskjellige Former er tilsigtet en forskjellig Brug.

---

[1] Spørgsmaalet findes behandlet i: Nordisk Archæologi I, S. 33.

Naar vi nu komme til Fundene og Fundforholdene, maa først bemærkes, at der uheldigvis ikke haves ret mange paalidelige Beretninger om Fund fra Dyssekamre, og da Gravgodset fra Kamre af denne Form dertil sjeldent bestaaer af mere end faa Stykker, jevnligt endog er omtrent = 0, bliver Materialet maaske lovligt lille til at bygge Hypotheser paa. Nogle enkelte Fund ere nok til væsentligt at forandre Viserens Udslag, og da Reglen kun hviler paa et spinkelt Fundament, taaler den ikke ret mange Undtagelser uden at ramle sammen. Jeg anfører nogle saadanne ret betænkelige Undtagelser.

— En Langdysse paa Bogø, hvori rektangulært Kammer, 6′ langt, 2′ 6″ bredt, indeholdende 4 tyknakkede Øxer og 5 tyndere[1].

— I en Langdysse ved Skebjerg, Tullebølle S., Langeland, Kammer af samme Form med 4 tyknakkede Øxer og Brudstykke af en 5te[2].

— Rund Jordhøj ved Badstrup, Aarby S. Arts H., 5-sidet Kammer med 4 Sidesten og Døraabning, indeholdende 3 tyknakkede Øxer[3].

— Rektangulært Kammer, sat af 4 Sten og omgivet af en ganske lille Jordhøj, der kun halvt dækkede Sidestenene; indeholdt 5 tyknakkede Øxer[4]. Saltofte.

I intet af disse Kamre fandtes der noget Exemplar af Typen med skarp eller tynd Nakke. Derimod

---

[1] Meddelelser fra Nationalmuseets danske Samling. Stenalderen. Af Chr. Bahnson. Aarb. f. nord. Oldk. 1892, S. 180, og A. P. Madsen: Gravhøje og Gravfund fra Stenalderen, Tavle 41.

[2] l. c., S. 182.

[3] Højen udgravet af O. Lund. Fundet i min Samling.

[4] Udgravet af mig.

er denne Form bleven fundet i meget stort Antal — 30 Exemplarer — i en Gangbygning i Horslunde Sogn paa Laaland; nogle af Øxerne havde kun Bredsiden slebne, andre vare slebne paa alle 4 Sider. Et Fund som dette viser, at Typen paa den Tid har ført et sundt og kraftigt Liv, medens samtlige nævnte Fund gjøre det noget tvivlsomt, hvorvidt begge Øxetyper overhovedet kunne føres som Vidne i kronologiske Sager; at de ikke kunne siges at støtte Hypothesen om, at Dyssen er ældre end Gangbygningen, er givet[1].

End misligere bliver Sagen, naar vi komme til den tredie Øxetype, den spidsnakkede Øxe med skarpe Kanter; thi denne kan kun føres som Vidne ved at vidne falsk og fornægte sin nærmeste Slægt.

Alle de tre Øxetyper forekomme nemlig baade som Retøxer og Tværøxer, i sidste Tilfælde med hulslebet Blad[2], og paa Trods af al Typologi har man nu, alene for den spidsnakkede Øxes Vedkommende skilt Retøxen fra Tværøxen og henvist den første til Tiden forud for Gravkamrene, hvorimod den sidste opføres som en sen Form. Findestedet har her været afgjørende for Bestemmelsen af Redskabets Plads i den typologiske Formrække; det forekommer nemlig

[1] Et Broncealdersfund fra Slesvig fortælller paa sin Maade den samme Historie. I Graven fandtes der foruden forskjellige Broncesager en Øxehammer med Hul og en sleben Flintøxe, den første af den Form, der er karakteristisk for de jydske „Enkeltmandsgrave“, den anden „kiledannet“ ved begge Ender — altsaa med skarp Nakke. Den Afdøde har her faaet et Par gamle Familiestykker med sig i Graven, og efter den typologiske Tydning maa Øxen tilmed have været en overordentlig gammel Relikvie. Nord. Tidsskr. f. Oldkynd. III, S. 335.

[2] Jfr. Ordning af Danmarks Oldsager i Stenalderen, S. III og IV.

jevnligt i Gangbygninger, men er derimod ikke fundet i Dysser.

Spyd og Dolkformer give ikke Anledning til lang Omtale. For de førstes Vedkommende skal bemærkes, at to af de jevnligst forekommende[1] ere fælles for Dysser og Gangbygninger. En Dolkform, No. 164 i Ordning af Danmarks Oldsager, opføres i Bahnsons „Meddelelser“[2] som fundet to Gange i Dysser. Men et Stykke af samme Form blev af Kapt. Madsen fundet sammen med en Haandledsring af Bronce paa Bunden af en Høj i Skads Sogn[3], og et andet Stykke har jeg fra en tidlig Broncealdersgrav: Høj med Stenkærne, der dækkede et ubrændt Lig, hvorved fandtes af Bronce: en Dolk og et Spyd, af Flint: den nævnte Dolk og en lille Øxe, udhugget af et større slebet Redskab.

Som en Kuriositet skal endnu, inden vi forlade Flintredskaberne, nævnes et samlet Fund fra en Dysse[4], bestaaende af 5 tyknakkede Øxer, et Brudstykke af et Spyd, tilhørende en af de „ældre“ Former, d. e. som ellers ikke kjendes fra Stenkamre, nærmest beslægtet med No. 149 i S. Müllers Ordning af Danmarks Olds., med rhombeformet Gjennemsnit og $^1/_2$“ tykt ved Bruddet, — og dertil endnu en hel Del reglementerede Flintknuder, altsaa Typer karakteristiske for den „ældre“ Stenalder, „Mellemstenalderen“ og en af den „yngre“ Stenalders „yngre“ Gravformer (Gangbygningen), fundne sammen i en Grav, tilhørende den „ældre“ Type af Stenkamre.

Næst efter Øxerne have Ravperlerne fundet An-

[1] l. c., No. 160 og 162.
[2] S. 179 og 181.
[3] Aarb. f. nord. Oldk. 1891, S. 303.
[4] Den tidligere omtalte fra Saltofte, Vesterbygaard.

vendelse som tidsangivende i Henhold til deres forskjellige Behandling og Form. I dette Tilfælde er den typologiske Rækkefølge aabenlyst bygget paa Fundomstændighederne.

Ravsmykker forekomme dels som Mosefund[1], dels i Grave. Mosefundene bestaae dels af gjennemborede, men forøvrigt kun meget lidt tildannede eller helt uforarbejdede Stykker, hvor Ravet har beholdt sin naturlige Form, dels af visse bestemte Former, der enten helt mangle i Gravene, eller i dem kun forekomme sjelden og undtagelsesvis. Paa den anden Side udvise Gravfundene en Række Former, der ikke forekomme i Mosefund. Og da nu de Perler, der tilhøre Mosefundene, formentlig røbe langt mindre Færdighed i Behandlingen, og langtfra ere saa omhyggeligt behandlede som Perlerne fra Gravene, udlægges dette som Tegn paa en Tidsforskjel[2]. Mosefundene skulle tilhøre en Tid, der ligger forud for Gravene. En Støtte for denne Opfattelse finder man saa deri, at for saa vidt som Former, der ere kjendte fra Mosefund, forekomme i Grave, er det enten særligt eller udelukkende i de „ældste“ Stenkamre, d. e. Dysserne[3].

Omvendt bliver Hypothesen om de ældre og yngre Ravformer saa igjen brugt til Støtte for den Hypothese, at Dyssen er den ældste Stenkammerform[4].

Bevisførelsen gaaer i en Ring.

Uden at drøfte Spørgsmaalet nærmere, skal jeg paapege visse Fakta, der stille Forholdene i et noget andet Lys.

---

[1] Her er kun Tale om større samlede Fund.

[2] Tidligere betragtedes derfor disse Sager som ufærdige.

[3] Jfr. C. Neergaard: Ravsmykkerne i Stenalderen. Aarb. f. n. Oldk. 1888, S. 294 og 295.

[4] Montelius: Orienten och Europa, S. 186.

De Fundberetninger, Bahnsen har meddelt, give samme Resultat som Neergaards Undersøgelser. ifølge hvilke gjennemborede men ubearbejdede Ravstykker af uregelmæssig Form vel nu og da findes i Dysser, sjelden eller aldrig i Gangbygninger. Herved er der dog intet vundet til Støtte for den Anskuelse, at Dyssen er ældre end Gangbygningen. De ere nemlig ogsaa komne frem i de jydske Enkeltmandsgrave, der efter Alt at dømme tilhøre Stenalderens Slutning, men i hvert Tilfælde ikke kunne ansees for at være ældre end Gangbygningerne.

I Skads Sogn indeholdt 2 af de undersøgte Grave Rav; den ene et stort Smykke af 163 mindre Perler, den anden 4 utildannede, men gjennemborede Ravstykker, tillige med 4 rørformede og 1 konisk Perle, d. v. s. udelukkende Perler af „ældre“ Former. — I Billum Sogn indeholdt kun een Grav Rav, nemlig 2 runde Skiver, og over 90 Perler, blandt hvilke 4 rørformede medens de andre vare runde eller af uregelmæssig Form, d. v. s. Perler af „ældre“ og „yngre“ Former imellem hinanden. — I Brøndum Sogn fandtes i en Grav et Smykke. bestaaende af 210 Perler med et dertil hørende Mellemstykke, det sidste igjen en „ældre“ Form. Under Forudsætning af, at Rækkefølgen Dysse — Gangbygning — Enkeltmandsgrave — er rigtig, har Kapt. Madsen paa den anden Side god Grund til i sin Fundberetning at paapege som noget meget paafaldende, at der blandt de henved tusinde Perler. som Udgravningerne bragte for Lyset, ikke forekom en eneste af de hammerformede, skjøndt disse ere saa almindelige i alle Ravfund fra Gangbygninger[1].

---

[1] Aarb. f. n. Oldk. 1891. S. 326.

En lignende Følelse har paatrængt sig de Herrer Reeh og Smith ved deres Undersøgelser i det østlige Jylland. Det hedder nemlig i deres Beretning[1]: „De i Graven No. 1 (en Enkeltmandsgrav og den eneste, der indeholdt Rav) fundne Ravperler synes saaledes i Kraft af deres „ældre“ Form at føre denne Grav op til en tidligere Periode af den yngre Stenalder end den, selve Gravformen formentlig antyder.“

Samme Konfusion udvise ogsaa nu og da Stenkisterne. Saaledes nævner Bahnson en Stenkiste paa en Langdysse ved Horsemose, Glosborg Sogn, sat af kløvede Sten og dækket med to flade Overliggere, i hvilken der baade fandtes Perler af „ældre“ Form, prismatiske og rørformede, og af „yngre“ Form, flade, runde og en Skive.

Men Kompasset løber heelt rundt, naar vi komme til de ældste Broncealdersgrave og atter i dem møde de „ældste“ Former af Ravperler. Saaledes gik det Dr. Olshausen ved hans Undersøgelser paa Amrom. Det viste sig, at 6 af 18 Skeletgrave og 3 af 25 Brandgrave indeholdt Rav, enten i Form af flade Knapper og rørformede Perler, eller i uforarbejdet Tilstand[2] — altsaa lutter „ældre“ Former.

Tilbage staaer endnu Lerkarrene med deres Vidnesbyrd, men for deres Vedkommende skal jeg indskrænke mig til at henvise til, hvad der i et tidligere Afsnit er sagt, for ikke at trætte Læseren med Gjentagelser. Dog en lille Ugelspilstreg, som Fundene have spillet Theorier og Hypotheser, maa jeg dog anholde. No. 228 og 229 i „Ordning af Danmarks Oldsager“ opføres som de ældste Former af Hængekar, karak-

[1] Aarb. f. n. Oldk. 1891, S. 343.

[2] Zeitschr. f. Ethnol. 1890, S. [271] og flg.

teristiske for Dysserne, det var ogsaa i et Kar af Formen 228, at Ravperlerne fra det store Fund i Sorte Kjærmose vare nedlagte. Paa den nysnævnte Langdysse ved Horsemose, Glosborg Sogn, fandtes foruden den nævnte Kiste, der indeholdt Ravperlerne, endnu en anden af samme Slags, sat af kløvede Sten og med to flade Overliggere, altsaa en Grav, tilhørende Slutningen af Stengravenes Periode, og i denne Kiste fandtes tre hele Lerkar og Stumperne af et fjerde, alle fire af Typerne 228 og 229. Endnu skal bemærkes, at en anden „ældre“ Form, No. 236, tillige er en af de meget faa, der ere kjendte fra Broncealderen (med ubrændte Lig)[1].

Nogen synderlig paalidelig Støtte for Prof. Montelius' Anskuelser afgive Fundene ikke.

Hermed ere vi naaede til Enden af denne lange Redegjørelse, der kortelig kan resumeres saaledes:

I Erkjendelse af, at dersom en Løsning af Dyssespørgsmaalet overhovedet er mulig, kan denne kun naaes ad saglig Vej ved at lade Gravene selv tale og oplyse, hvad de kunne oplyse om deres Historie, have vi, for at faae et reelt Udgangspunkt, samlet saa mange Fakta som muligt vedrørende det nordevropæiske Dysseterritoriums Stengrave, og dernæst, ved at sammenstille Forholdene i de forskjellige Hovedgrupper indenfor dette, søgt at udrede Sammenhænget mellem dem, Udviklingens Gang og Retningen, i hvilken den Bevægelse er gaaet, som har udbredt disse Gravformer over det store Landomraade.

Det har ved denne Undersøgelse formentlig bestemt

[1] Jfr. W. Splieth: Inventar der Broncealterfunde aus Schleswig-Holstein. Kiel 1900, S. 29 og Taf. V, Fig. 73, 74.

vist sig, at de faktiske Forhold rejse Børster og stritte imod, naar man forsøger at tyde dem efter Hypothesen om en nordgaaende Bevægelse, men derimod føje sig efter den Antagelse, at Bevægelsen er gaaet i den modsatte Retning.

Men naar man paa denne Vis kommer til det Resultat, at Dysserne fra Danmark have udbredt sig over Nordtydskland og Holland, nødes man dermed til at antage, at Bevægelsen derfra har bredt sig videre til de andre Dysselande i Vest-Evropa. Thi, at der er et reelt Sammenhæng mellem alle de evropæiske Dysser, og at de altsaa maae have et fælles Udspring, tør vel ansees for givet.

Her komme vi saaledes i uløselig Modstrid med den Anskuelse, der altid har været den herskende og for Tiden vistnok deles af de allerfleste Arkæologer, nemlig at Dyssebevægelsen er udgaaet fra Middelhavslandene og gjennem Frankrig har forplantet sig til Nord-Evropa.

Denne Antagelse er dog ikke fremgaaet af en Prøvelse af Forholdene i Evropa, men hænger som en naturlig Følgeslutning sammen med den Opfattelse, at ligesom der er reel Forbindelse mellem de evropæiske Stenkamre, saaledes er der ogsaa et reelt Sammenhæng mellem Stenkamrene i Evropa og dem, der findes andre Steder i Verden, navnlig i Forasien og Indien.

Vi have forsøgt at paavise, at dette ikke forholder sig saa, at de faktiske Forhold nærmere besete afgjort tale derimod, og vi have tillige vist, hvorledes det lader sig forklare, at en saa mærkelig Skik kan dukke op, som den endnu den Dag i Dag gjør det, paa saa vidt forskjellige Steder og dog under paafaldende lignende Former. Det er givet, at hvis man i dette Tilfælde

ikke søger ind til det, der ligger bagved de ydre Fænomener, vil man aldrig naae til at forklare Forholdene. Kun naar man gjør sig det klart, at Skikken er begrundet paa Følelser og Forestillinger, der vise sig at være fælles for Folk af alle Menneskeracer paa et vist Stadium af deres aandelige Udvikling, naaer man til at forstaae, baade hvorledes denne Skik kan være opstaaet spontant paa forskjellige Steder i Verden og til forskjellige Tider, og hvorledes den, som her i Evropa, har kunnet faae en saa stor Udbredelse ikke ved et erobrende Folk eller ved en Folkevandring, men fordi den Tro, som den symboliserede, talte til alle Mennesker og gav Tanker og Forestillinger, der vel længe havde gæret, netop det rette Udtryk.

Vi have dernæst seet, at med det Samme Dysserne i Evropa ere udløste af den formentlige Forbindelse med de orientalske, falder ogsaa Hypothesen om en Udbredelse fra Syd til Nord sammen. Baade typologiske Regler og Fundenes Beskaffenhed stride bestemt imod den, og det overalt, baade i de vestevropæiske Lande og her i Norden.

Ganske det Samme gjælder den Tydning, Prof. Montelius har givet til Bestemmelse af de forskjellige Gravformers kronologiske Rækkefølge, og hvorefter den enkle Dysse sættes i Spidsen for Udviklingen som den ældste Form. Hverken i Frankrig eller Danmark finder denne Hypothese Støtte i Gravfundene, saaledes som vi have seet. Og endeligt har Hypothesen om, at Dyssen og Gangbygningen staae fremmede ligeover for hinanden, som to Former, der ad forskjellig Vej og til forskjellig Tid ere indvandrede til Evropa, uundgaaeligt til Følge, at den typologiske Udvikling, som de nordiske Gravformer saa klart udvise, voldeligt sprænges.

Alt synes saaledes at tale for, at den religiøse Bevægelse, der har affødt Skikken at bygge Stenhuse til de Døde, for Evropas Vedkommende er opstaaet her i Norden og derfra har udbredt sig mod Syd og Vest lige til Middelhavets Bredder.

Prof. Montelius mener, at dette er utænkeligt. „Man behøver ikke“ — siger han — „at være trængt dybt ind i Studiet af Stenalderen og særligt af Forholdene paa den Tid her i Norden for at indsee, at Dyssernes oprindelige Hjemland ikke kan have været Nord-Evropa, og at de ikke derfra have kunnet udbrede sig til Middelhavets Kyster, til Palæstina og Indien.“ — „En Bevægelse af den Betydning, at den har kunnet indvirke paa Gravskikkene hos saa mange Folk og i saa vid Udstrækning, kan ikke være udgaaet fra vore Egne Aartusinder før Kristi Fødsel“ [1].

Med andre Ord, det vilde være rent Nonsens at antage Sligt; og saaledes som han opfatter denne Bevægelse, har han sikkert fuldstændigt Ret, men ligesaa sikkert har han Uret, naar han troer, at Bevægelsen, opfattet som han gjør det, bliver mindre usandsynlig, hvis man antager, den er udgaaet fra Orienten.

Efter hans Opfattelse maae de vestlige Middelhavslande til en vis Tid i hin Periode have staaet i en levende Forbindelse med Orienten, hvad han søger at godtgjøre ved Henvisning til den Import af formentlig orientalske Varer, særligt Kobber, Callaïs og mærkelige Lerkar, som da har fundet Sted til Spanien og Frankrig. Og saa stærkt bleve disse Lande paavirkede af den højere orientalske Kultur, at endog Sæder og

[1] Orienten och Europa, S. 41.

Skikke formede sig efter den, saa at man endog byggede Huse og Grave efter orientalsk Mønster.

Men det ligger helt udenfor min Tanke, at Dyssernes Udbredelse over det vestlige Evropa — med dem i Palæstina og Indien, mener jeg, vi ikke have noget at skaffe — skyldes Forbindelser af den Art. Som jeg opfatter denne Bevægelse, kan Skikken at bygge den Døde et Hus, der kunde trodse Tiden, for den Sags Skyld have bredt sig fra Bygd til Bygd og fra Stamme til Stamme, uden at der af den Grund behøver at være gjort en eneste Tuskhandel; ligesaa lidt er det nødvendigt at antage, at Skikken er bleven baaret frem af og i Følge med en højere Kultur. Det Bærende var den religiøse Tanke, der laa til Grund for den.

En saadan religiøs Rørelse kan opstaae hvor det skal være; hvorvidt den formaaer at brede sig og hvor langt, beroer vel først og fremmest paa dens eget Væsen, men ganske vist tillige paa ydre Forhold og Omstændigheder. Vare Forholdene her i Norden i dette Tilfælde nu virkeligt saa ugunstige eller rent umulige, som Prof. Montelius synes at mene? Levede Menneskene her under saa ynkelige Vilkaar, at det daglige Livs Behov lagde Beslag paa alle deres Kræfter og alle deres Tanker?

Betingelserne for at en Stenalders Kultur her har kunnet udvikle sig ved egne Kræfter, vare dog aabenbart særdeles gode: Føde i Overflødighed, fortrinligt Materiale til Vaaben og Redskaber, og saa Øer, Sunde og Fjorde, der ikke blot afgav de mest ønskelige Bopladser for Mennesker, som fandt deres vigtigste og formodentlig gjennem lange Tider deres eneste Udkomme ved Jagt og Fiskeri, men tillige skabte den

lette Forbindelse mellem Bygd og Bygd, der altid har været en Løftestang for Udviklingen, og under hine primitive Forhold væsentligt har bidraget til Oparbejdelse af en fælles Kultur og et fremspirende Samfundsliv, hvorved Traditionerne bevaredes og Enkeltmands Erfaringer og Kundskaber toges i Arv, saa at et varigt Fremskridt blev muligt.

Og, som det godtgjøres af de Titusinder af Redskaber, Vaaben og Smykker, der ere blevne reddede fra Ødelæggelse, og de Tusinder af Gravkamre, hvorom der haves Efterretninger, voxede der da ogsaa en Kultur op, livskraftig og med et umiskjendeligt Præg af Sammenarbejde, ligesom de Mennesker, der sad inde med denne Kultur, sees at have ejet baade Snilde, Dygtighed, en ikke ringe Skjønhedssands og den Stolthed, den ærekjære Arbejder sætter i at gjøre sit Arbejde saa godt og smukt som muligt, tilsammen Egenskaber, der give dem Rang mellem de første af Evropas Stenaldersfolk.

Hvorfor skulde det da være urimeligt at troe, Dyssebevægelsen er udgaaet herfra, ligesom og, at den ved Tilslutning af de beslægtede Folk i Nord-Tydskland har kunnet faae Drøn og Fart nok til at naae frem lige ned til Middelhavet? Mon Urimeligheden ikke først kommer med den Antagelse, at Dysserne ere blevne baarne Verden rundt af en mægtig Kulturbølge, uden at denne Kultur ellers har givet sig Vidnesbyrd? Og mon det ikke er en nok saa stor Urimelighed at antage, Bevægelsen er udgaaet fra Orienten, være sig fra For-Asien, hvor Stenalderen ingen Steder har afsat nævneværdige Spor, hvor Dysserne knap nok synes at gaae tilbage til Stenalderen, ligesaa lidt som der synes at være nogensomhelst Forbindelse

mellem dem og den gamle babyloniske Kultur — eller fra Ægypten, der vel har haft en højt udviklet Stenalderskultur, men hvor man ikke har kjendt eller bygget Dysser? —

Hermed overgives Sagen til Læsernes Dom. Opgaven har været at stille Kjendsgjerningerne saa klart frem, at Enhver kan gjøre sig en begrundet Mening. Men da jeg ikke tør haabe at have faaet Alt med eller undgaaet Fejltagelser, vil jeg være glad for enhver Oplysning og saglig Kritik, ligegyldigt om den gaaer min Opfattelse imod. De store Stengrave staae ikke blot som et af de mest storslaaede og interessante Fænomener i den forhistoriske Arkæologi, men Spørgsmaalet om deres Oprindelse og Udbredelse er tillige, som jeg haaber at have paavist, af saa indgribende Betydning for Forstaaelsen af den evropæiske Stenalder, at Hovedsagen er at faae det belyst saa fuldstændigt som muligt. Uden Kritik er dette næppe muligt. Det er derfor et beklageligt Fejlsyn, naar Mange troe, at der derved skulde kastes Skygge paa Forgængernes Arbejde eller at deres Fortjenester derved i mindste Maade forringes. Jeg for min Del erkjender med Taknemmelighed den store Gjæld, hvori jeg staaer til alle dem, der tidligere have behandlet dette Emne, men først og fremmest til min afdøde Ven Henry Petersen og Prof. Montelius, skjøndt deres, og navnligt den Sidstes Anskuelser ere saa vidt forskjellige fra mine.

RÉSUMÉ.

I.

Le territoire de l'Allemagne du Nord, y compris les Pays-Bas, où se trouvent des dolmens, se compose d'une grande province occidentale, à l'ouest de l'Elbe, et d'une plus petite province baltique s'étendant jusqu'à l'Oder. Par le Holstein et le Lauenbourg, ces régions sont liées au territoire des dolmens scandinaves.

Dans la partie occidentale, les dolmens forment pour la plupart deux groupes: à l'est, celui de Lünebourg-Altmark, à l'ouest, celui des pays d'Osnabrück avec le groupe néerlandais de Drenthe.

Le *Hünenbett* (lit de géant) avec son enceinte de grosses pierres forme ordinairement un parallélogramme rectangulaire dont les deux côtés sont longs et, les deux autres courts, au bout duquel se trouve la chambre sépulcrale; plus rarement, on trouve une chambre à chacun des deux bouts. Quelquefois, l'enceinte est ovale, moins souvent circulaire, quelquefois il y a une double enceinte. L'espace enceint est le plus souvent au niveau du terrain d'alentour, quelquefois il se présente comme une petite élévation de terrain. Les dimensions varient beaucoup: la longueur en est de 6—60 mètres, en quelques cas du double, sans proportion fixe de la largeur; aussi l'étendue de la chambre sépulcrale ne correspond nullement à celle de l'enceinte de pierres. Le groupe d'Osnabrück se distingue par ses chambres colossales ayant jusqu'à 32 mètres de long et surmontées de 14 ou 16 grosses pierres transversalement juxtaposées. Les chambres sont souvent entièrement ou à moitié enfouies dans la terre, la largeur intérieure en est généralement de 1,40 jusqu'à 1,75 mètres. Leur forme est rectangulaire.

En général, les chambres sont entièrement fermées; par exception, il se trouve, dans l'un des côtés longitudinaux, une ouverture à laquelle se joint une allée toute courte, sans recouvrement, et formée de 2 ou 4 pierres placées par couples face à face. Cette forme, fréquente aux Pays-Bas, est rare dans les pays de l'Allemagne; encore plus rares y sont les dolmens proprement dits, couverts d'un seul bloc de pierre. Ils sont toujours carrés.

Les mobiliers funéraires, rares d'ailleurs, se composent de haches de silex ou d'autres espèces de pierres, de flèches cordiformes ou à tranchant transversal, de couteaux en silex, de vases de terre, de perles d'ambre. Mais quelquefois la physionomie des tombeaux offre un caractère moins conforme à l'âge de pierre, quelquefois on y a trouvé de l'or et du bronze, des traces de crémation au lieu d'inhumation.

Pour bien juger ces exceptions, il vaut mieux regarder la période de transition qui inaugure l'âge de bronze. Les rapports des trouvailles faites dans les tombeaux présentent un tableau intéressant de cette époque, où de vieilles formes et de vieux usages luttant avec les nouveaux se confondent et s'entrecroisent avec eux de diverses manières. Il est évident qu'il a fallu pas mal de temps pour faire remporter enfin la victoire aux formes nouvelles. Quand les ustensiles et les coutumes funèbres de l'âge de pierre se retrouvent parfois dans ces tumuli appartenants au commencement de l'âge de bronze, il faut interpréter de la même manière l'apparition, pas trop rare, dans les chambres de pierre, des armes, des ustensiles, des coutumes funèbres appartenants à un temps plus récent. C'est le plus probable que de tels tombeaux datent aussi de la période de transition, puisque dans ces pays on ne trouve aucun intermédiaire et que les deux formes de tombeaux : chambres et tumuli, se touchent.

La ressemblance qui existe entre les tombeaux mégalithiques de l'Allemagne du Nord-Ouest et ceux de la Scandinavie fait demander naturellement : Lesquels des deux sont les plus vieux? Est-ce que les faits connus jusqu'ici jettent quelque lumière sur cette question? Ni aux Pays-Bas, ni au Hanovre, la chambre à galerie[1] n'occupe aucune

[1] La galerie ou avenue sortant à angles droits de l'un des côtés longitudinaux.

place à part. Comme la grande chambre fermée, elle se rattache ordinairement aux *Hünenbetten* et a été regardée par tous les explorateurs comme une variété de celle-ci. En Scandinavie, au contraire, cette forme — le *Gangbygning* — représentée par des centaines de chambres se présente comme un type particulier à part du *Langdysse (Hünenbett)*. Si, par exception bien rare, tel *Langdysse* a renfermé un *Gangbygning*, cela prouve que, pendant un bref espace de temps, les deux formes de tombeaux ont été contemporaines ; mais il n'est pas vraisemblable que ces exceptions peu nombreuses représentent l'usage primitif. Il faut penser que le type simple est plus vieux que le type combiné.

Cette hypothèse est confirmée par la céramique. Trois des formes les plus générales de vases de terre provenant des chambres de pierre de l'Allemagne sont aussi bien connues au Danemark. L'une d'entre elles, coupe large dont la partie supérieure forme un bord dressé, est typique pour le *Gangbygning*. Dans les tombeaux de l'Allemagne, elle se trouve quelquefois fournie d'un tuyau pour verser, trait qui ne sert pas à prouver la primogéniture du vaisseau hanovrien. La deuxième, petit vase en forme de bouteille ronde, est typique pour les petits cistes et les dolmens du *Langdysse* danois. Quant à la troisième, coupe ouverte, évasée, quelquefois pourvue de petits pieds, elle n'a été trouvée chez nous que dans des tombeaux à tumulus datant de la fin de l'âge de pierre, jamais dans les chambres de pierre. Mais dans les chambres de pierre du Hanovre, on a trouvé, des fois, ces trois formes ensemble. Ainsi, le caractère des objets trouvés n'indique point, pour les chambres de pierre du Hanovre, un âge plus grand que celui des chambres sépulcrales du Nord.

L'usage d'inhumer les morts dans des chambres de pierre ou dans des cistes de moindre dimension va, au Sud, jusqu'à la Thuringe; mais là, les chambres et les cistes, faites de dalles, sont ou couvertes d'un tumulus ou souterraines.

II.

La seconde province des dolmens allemands embrasse le Mecklembourg et l'île de Rugen Les types en sont

essentiellement les mêmes que ceux qu'on trouve à l'ouest de l'Elbe. Là aussi, on ne trouve que rarement le dolmen proprement dit, apparent et à un seul bloc de recouvrement. Plus fréquentes sont les grandes chambres fermées, couvertes de plusieurs blocs de pierre; le plus souvent, on trouve des *Hünenbetten*, entourés de grosses pierres et renfermant des chambres de dimensions différentes, et de forme rectangulaire comme au Hanovre. La disposition intérieure du tombeau offre cependant cette particularité que la chambre est souvent divisée, par de petites dalles dressées, en plusieurs cases surmontées quelquefois de petites dalles de recouvrement particulières. Il est à présumer que cette modification rituelle indique une transition aboutissant aux tombeaux de cistes.

Et au Mecklembourg et au Hanovre, les chambres sont quelquefois construites autrement qu'en Scandinavie: les supports n'appuyant pas l'un l'autre, sont dressés à l'intervalle de quelques pieds. Aussi l'une des pierres terminales ne fait-elle pas, à ce qu'il paraît, une partie intégrante de la chambre; tout à fait isolée, elle ne sert que de fermeture, sans supporter le toit. Voilà pourquoi Lisch, avec d'autres explorateurs, ont pensé que les grandes chambres se sont accrues peu à peu par le remuement de la pierre de fermeture fait pour ajouter un nouveau pan à l'édifice sépulcral.

Au Mecklembourg, on n'a trouvé qu'une seule chambre à galerie; dans l'île de Rugen, aucune. Ni dans l'un, ni dans l'autre de ces deux pays, on n'a trouvé, dans les chambres sépulcrales, aucune trace de métal ni de crémation.

Avec l'introduction du bronze, les coutumes funéraires se sont modifiées. Cependant, on a conservé assez longtemps l'emploi de cistes de pierre comme abri aux urnes cinéraires placées dans des tumuli ou bien enfouies dans la terre. Du reste, la transition résultant de l'usage du métal est là bien moins prononcée que dans les pays situés à l'ouest de l'Elbe; la forte lutte entre les anciennes et les nouvelles coutumes, prouvée par les tombeaux des tumuli les plus anciens du Hanovre, ne s'y montre pas. Après tout, les tombeaux mégalithiques des deux territoires situés à l'ouest et à l'est de l'Elbe se ressemblent beaucoup, leur rapport chronologique ne se laisse pas déterminer

d'après leur caractère particulier. Il faut aussi consulter les mobiliers funéraires.

Outre les trois formes de vases de terre décorés communes aux dolmens des pays situés à l'ouest de l'Elbe et des pays du Nord, dont il a été parlé plus haut, on en trouve encore assez fréquemment un quatrième type: vase en forme de tasse ou coupe, à bord très grand et fortement évasé, presque comme un entonnoir. De ces formes, la première a été trouvée de temps en temps, la quatrième très souvent dans les tombeaux du Mecklembourg, tandis que la deuxième et la troisième font défaut. En revanche, on y a trouvé un cinquième type: vase à partie inférieure sphérique, à cou large et droit, à deux petites oreilles appliquées au joint du cou et du ventre. Cette forme est inconnue à l'ouest de l'Elbe.

Ainsi, il n'y a parmi cinq types que deux qui soient communs aux deux groupes, tandis que deux en sont propres au groupe occidental, un au groupe oriental. D'où il faut conclure que le développement n'a pas été le même dans les deux lieux. Mais si l'on poursuit la comparaison jusqu'à la Scandinavie, on verra que quatre des cinq types, parmi lesquels se trouvent les trois propres à l'un ou à l'autre des groupes allemands, sont aussi bien connus au Danemark. De ces quatre types communs à l'Allemagne et à la Scandinavie, un seul appartient au *Gangbygning* danois, et c'est précisément le seul type commun au territoire entier des dolmens de l'Europe du Nord. Quand même celui-ci aurait pu être importé chez nous, on saurait difficilement admettre la même chose pour les autres types, puisqu'il faudrait supposer alors une grande influence exercée et par les pays situés à l'ouest de l'Elbe et par la région qui se trouve au sud de la mer Baltique, et cela même à un temps où ces pays ne semblent pas avoir pu influer l'un sur l'autre. Car on a souvent trouvé chez nous, dans le même tombeau, des vases de formes propres, l'une au Mecklembourg, l'autre au Hanovre. Et tandis que, dans ces deux localités, les deux formes paraissent isolées, on peut chez nous non seulement prouver leur cohérence, mais aussi entrevoir le type auquel ils doivent leur origine.

La différence, touchant la céramique, des deux territoires

des dolmens allemands se montre aussi dans la décoration. Ici encore la ressemblance avec les vases du Nord est plus grande que celle que l'on voit en les comparant entre eux-mêmes. Il faut donc penser qu'à cette époque la communication entre le Danemark et l'Allemagne a été bien vive, non seulement par la mer Baltique, ainsi que le démontrent les phénomènes archéologiques de l'île de Rugen, mais aussi par le Holstein.

III.

Les rapports anciens nous apprennent qu'aussi dans le Holstein les *Langdysses* (*Riesenbetten*) jouent un rôle important. Ce sont des enceintes de pierres rectangulaires ou ovales, de dimensions variées, avec ou sans le tumulus bas, à une ou à plusieurs chambres, tantôt placées en travers du tumulus, tantôt jointes aux pierres marginales, tout ou à moitié apparentes, ou entièrement enfouies dans le sol, et quelquefois tout à fait invisibles.

De plus, il y a de grandes chambres fermées, entourées seulement d'un petit monceau de terre; puis on a trouvé, dans le littoral au sud du golfe de Kiel, des *Gangbygnings* à baies de porte d'où part, au coin oriental de la paroi longitudinale du sud, une galerie toute courte. Le type est extrêmement rare dans le reste du pays; on n'en connaît que trois exemplaires. La chambre était toujours de forme rectangulaire, longue de 8 à 20 pieds, couverte de 2 ou 5 blocs de pierre.

Les rares rapports sur les contrées méridionales et occidentales du pays parlent toujours seulement de *Langdysses*. La grande forêt de „Sachsenwald“ renfermait encore en 1887 quatorze tombeaux de ce type.

La nature n'a fait aucune limite véritable entre le Holstein et le Slesvig, dont les phénomènes archéologiques sont aussi pour la plus grande partie les mêmes. Il y en a pourtant quelques traits particuliers. Ainsi, il paraît, d'après les renseignements donnés, que le *Langdysse* n'a joué, de beaucoup près, un rôle aussi prédominant aux dépens des autres formes de tombeaux dans le Slesvig que dans le Holstein. Il a été fait assez souvent mention du dolmen proprement dit, les *Gangbygnings* sont connus

partout dans le pays, et, témoignage digne d'être remarqué, ce fut quatre *Gangbygnings* typiques qui marquèrent au siècle dernier, à ce qu'on voit, la limite archéologique sud: la ligne de Husum-Slesvig-Eckernförde. C'est que le pays situé au sud de cette limite fut, à l'âge de pierre, désert et couvert de grandes forêts.

Les *Gangbygnings* du Slesvig ont tous les traits caractéristiques du type scandinave: forme ovale, les ouvertures accidentelles entre les supports fermées par des tas de dalles de grès ajustées, le fond revêtu de silex brûlé, orientation de l'est à l'ouest, au côté longitudinal sud une baie de porte avec seuil de pierre, où conduit une galerie, longue de 6 à 22 pieds. Quant aux *Langdysses*, on sait que, plus courts et plus larges que ceux du Holstein, ils ont contenu jusqu'à cinq chambres. Il paraît que celles-ci furent ordinairement petites, ce n'est que dans les contrées situées le plus au sud qu'on a quelque peu d'exemples de *Langdysses* avec des chambres grandes et fermées comme celles du Holstein.

Ainsi, le Holstein fait un lien entre le territoire des dolmens de l'Allemagne du Nord et celui des dolmens scandinaves. C'est là que se rencontrent les usages du Nord et du Sud. D'une part, le Holstein a en commun avec l'Allemagne la grande chambre fermée, ou isolée ou faisant partie du *Langdysse,* d'autre part, le *Gangbygning* se présente là, comme au Nord, sous la forme d'un type indépendant, tandis qu'en Allemagne il est toujours accouplé au *Hünenbett.*

IV.

Est-ce que les fait présentés ici nous permettent de voir le cours du développement dans tout le territoire des dolmens de l'Europe du Nord?

Concernant la Scandinavie, MM. Montelius et Henry Petersen, en essayant, chacun à sa manière, de fixer l'ordre chronologique des chambres sépulcrales d'après leur forme différente, ont obtenu chacun son résultat: M. Montelius met à la tête de la série comme la forme primitive le dolmen simple sans tumulus, tandis que, d'après H. Petersen, le *Gangbygning* est le premier type, le dolmen, le dernier. Nous aurons plus tard à discuter les

opinions de M. Montelius et sur les chambres sépulcrales du Nord et sur la question totale des dolmens, ainsi nous nous bornerons ici à vérifier le résultat des hypothèses de H. Petersen, qui ne concernent que le Nord, en dressant à notre gré le calcul.

Voici, selon son argumentation, la marche du développement: *Gangbygning* de la forme d'une ovale allongée, long de 12 à 20 pieds, à galerie en partie couverte et de longueur variable, à chambranles de porte et à pierres de seuil; la chambre est amoindrie et la forme changée par degrés en pentagone ou hexaèdre, tandis que, en même temps, la galerie perdant ses pierres de couverture se rétrécit jusqu'à ce qu'il n'en reste que deux pierres de grandeur médiocre à côté de la porte; ensuite, celles-ci disparues, la baie est fermée à moitié de hauteur par un bloc fixé entre les autres supports. La modification ou décomposition du type continuant, les dimensions de la chambre sont encore réduites, celle-ci ne se composant plus que de quatre supports. Enfin la baie de la porte est entièrement fermée par un support de grandeur complète, après quoi, la hauteur de la chambre diminuant, celle-ci est changée en ciste et voilà la métamorphose accomplie.

Cet ordre de développement est fondé sur le raisonnement suivant. Le plan entier du *Gangbygning*, avec son entrée et son chambranle, représente la maison, et les formes de transition aboutissant au dolmen simple ne s'expliquent qu'en renvoyant au *Gangbygning* comme modèle, à quoi il faut ajouter que celui-ci est l'expression la plus naïve des idées sur lesquelles se fonde la conception du tombeau comme maison pour l'homme mort. L'auteur a trouvé sa pensée confirmée par le caractère du mobilier funéraire; en échange, nous allons en prouver la justesse en regardant l'appareil extérieur du tombeau: le tumulus et l'enceinte de pierres. Voici, en se cas, le problème. De prime abord, et les petites chambres et les *Gangbygnings* étaient apparents, entourés mais non cachés par un tumulus bas; plus tard on a généralement adopté l'usage d'entourer le petit tumulus d'une enceinte de grosses pierres, qui fit alors une part essentielle du tombeau. Ainsi pour le *Runddysse*[1] et encore davantage pour le *Langdysse*.

[1] Chambre sépulcrale, sans ou avec tumulus, mais entourée d'un cercle de grosses pierres.

Le dernier représente plus ou moins complètement toute la série de dolmens: chambres polygones et rectangulaires à baie de porte entièrement ou à moitié fermée, les deux types assez souvent pourvus de pierres d'entrée; par exception, il renferme une chambre à allée courte, et bien rarement un grand *Gangbygning* du type pur. Mais avec les chambres, il renferme assez souvent la ciste de pierre fermée, dont la forme dérive immédiatement de la chambre rectangulaire de longueur d'homme, et dont la connexité avec celle-ci est prouvée par ce que les mêmes types particuliers de vases de terre se rencontrent dans l'un comme dans l'autre. Puis, la même ciste fermée existe comme type spécial sous des tumuli ronds; elle appartient alors sans doute à la fin de l'âge de pierre, ou bien çà et là elle atteint même tout jusqu'à l'âge de bronze.

Ainsi, les détails du *Langdysse* s'accommodent assez simplement à l'hypothèse de H. Petersen. Figurément parlant, l'un des bouts du *Langdysse* atteint jusqu'à la période de la fin de l'âge de pierre, tandis que l'autre se rattache au grand groupe des *Gangbygnings* avec leurs centaines de tombeaux. A cela il faut ajouter que, tandis que les *Gangbygnings* sont des tombeaux communs, les chambres et les cistes du *Langdysse* font voir une tendance toujours croissante vers les tombeaux destinés à une personne.

Alors est-ce que les *Gangbygnings* danois, comme on le croit généralement, sont venus d'Allemagne? Le type ne joue là, comme nous venons de le voir, qu'un rôle peu considérable, à côté de la grande chambre fermée. Il faut donc s'étonner que, tandis que cette forme vigoureuse, et en usage longtemps après que le *Gangbygning* eut fini son rôle au Danemark, n'a pu s'étendre, dans le Nord, que jusqu'au Holstein, l'autre forme plus faible grandisse en force après avoir atteint à la mer Baltique, et ne termine sa course victorieuse qu'aux bords des lacs de Suède. Puis ce type, tout à fait stagnant dans sa prétendue patrie, transplanté dans le Nord, se montre en possession d'une grande faculté de se transformer, d'après les idées changeantes de la mort et du tombeau, et disparaît de la plus belle manière typologique par une dissolution graduelle, tandis que, en même temps, le *Gangbygning* allemand végète sans changement, jusqu'à ce que le dernier reste

de la chambre de pierre, c'est-à-dire la forme de ciste, soit près de disparaître au Danemark. Cette stagnation, commune aussi aux autres formes de tombeaux, fait donc un contraste étonnant avec le riche développement propre au Nord, d'autant plus que les objets trouvés dans les tombeaux (les formes des vases de terre) indiquent une communication perpétuelle entre les deux pays.

Or, en admettant, comme on le fait généralement, que les formes des vases de terre communes aux tombeaux allemands et danois ont été importées au Danemark, on aura le résultat étrange: propre initiative de ce pays, tant qu'il s'agit du développement des formes de tombeau, importation et emprunt de types pour les mobiliers funéraires. Mais il est évident que le développement ou changement subi par la chambre sépulcrale diffère essentiellement des modes changeantes qui ont déterminé la forme et l'ornementation des vases de terre et des bijoux. Au premier cas, la transformation exprime les modifications qu'ont subies par degrés les idées de l'homme primitif sur la mort, l'âme, la vie après la mort, jusqu'à ce qu'il ait acquis la certitude que la mort forme une limite fixe entre les vivants et les morts. A mesure que les nouvelles idées grandissent, la forme originelle des tombeaux s'efface, l'idée de la maison du mort s'évanouit et la maison elle-même se rétrécit en cercueil.

Il paraît raisonnable de supposer que là où le développement se montre d'une manière aussi claire, là aussi doit être conçue l'idée qui l'a fait naître. Mais, après tout, les faits positifs s'accommodent mal à l'hypothèse qui veut que la forme des dolmens ait été importée au Danemark d'Allemagne. L'hypothèse contraire offre plus de facilité. Voici, en ce cas l'interprétation.

De Slesvig, à une époque où le *Gangbygning* était encore le type prédominant au Danemark, l'usage en a été importé au Holstein. Cependant, il a seulement atteint jusqu'aux contrées les plus septentrionales de la Wagrie, probablement parce que le type ne correspondait pas à la forme de la maison holsteinoise. Car tant que l'idée de construire une maison pour le mort gardait toute sa force naïve, on voulait, cela va sans dire, bâtir cette maison pareille à celle qu'il avait habitée de son vivant. Ce qui

en confirme la vraisemblance, c'est qu'aucune des formes engendrées, au courant des temps, par le *Gangbygning* du Danemark ne paraît avoir été connue au Holstein; étranger, de prime abord, vis à vis du *Gangbygning*, on devait les trouver bien plus incompréhensibles. Les Holsteinois pouvaient bien adopter de leurs voisins l'usage de construire une maison pour le mort, parce qu'ils avouaient les idées dont partait cet usage; mais la formation en devait être leur propre affaire et le développement de l'idée devait se faire conformément à leurs propres idées, ici l'imitation servile de formes étrangères paraît impossible.

Au lieu du *Gangbygning*, on eut donc la grande chambre fermée, qui s'est attachée de bonne heure, à ce qu'il semble, au *Langdysse.* Plus tard, l'usage de chambres plus petites à remplacé les tombeaux communs. Mais sur ce point, les matériaux faisant défaut, on ne peut voir le développement.

Le résultat de ces recherches sera donc que le développement que présente le territoire des dolmens de l'Europe du Nord fait une grande totalité, avec des traits caractéristiques locaux qui donnent au tableau la couleur et l'âme, sans en rompre l'unité; que le développement s'est fait tranquillement, sans écarts et sans influence étrangère, et que les circonstances ne permettent d'autre interprétation que celle qui fait partir du Nord l'usage de construire une maison pour le mort. Comment ce résultat s'accorde-t-il avec les coutumes funéraires des pays voisins?

V.

Aucun dolmen proprement dit n'a été trouvé, à ce qu'on sait, à l'est de l'Oder, tandis qu'en Poméranie on a trouvé des restes de *Hünenbetts* le plus souvent formés en trapèze, dont le peu qui en ont été explorés se sont montrés renfermant des cistes souterraines contenant des urnes aux os incinérés. Cet usage funéraire s'est étendu jusqu'à la baie de Dantzick, et comme les dernières traces de ce courant d'est de *Langdysse*, on pourra regarder les tombeaux de la Cujavie, des deux côtés de la Vistule près Thorn. L'enceinte de pierre fait là un triangle à cornes

aiguës et le tombeau lui-même, ciste divisée en plusieurs cases, renferme et des os incinérés et des squelettes.

Dans le pays situé au sud du Mecklembourg, les dolmens sont inconnus, tandis qu'on a trouvé, en rase campagne, des tombeaux à inhumation et à incinération. Ce n'est qu'à l'ouest de l'Elbe, entre le Hartz et la forêt de Thuringe, qu'on retrouve une civilisation bien développée datant de l'âge de pierre et, avec elle, des chambres de pierre, des cistes tantôt grandes comme des chambres, tantôt petites, ou couvertes d'un tumulus ou enfouies en rase campagne et faites avec des pierres fendues. Ce n'est que par exception rare qu'on y trouve du bronze et du cuivre, en général les corps ne sont pas brûlés. Sur les contrées situées plus à l'ouest, les renseignements se bornent aux pays situés sur le Rhin. On connaît plusieurs nécropoles avec des tombeaux en rase campagne.

Ainsi, les usages funéraires n'indiquent point de rapport entre tous ces pays, tandis que, là où le tombeau n'est pas une fosse ordinaire, l'influence du pays de dolmens le plus voisin est assez évidente. Mais ce que les tombeaux ne font pas voir, la céramique le prouve : la civilisation néolithique de ces pays offre, à n'en pas douter, certaine connexion, l'ornementation faite au cordon jouant là un rôle plus ou moins prononcé, de même que le vase en forme de calice ou tulipe, qui accompagne souvent la technique de cette ornementation. Ainsi, en Poméranie : ornementation faite au cordon et coupes ; au Brandebourg : la technique démontrée ; en Saxe : et l'ornementation au cordon et les coupes ; dans les pays rhénans : coupes et traces de cette technique ; aux Pays-Bas : la coupe est rare, l'ornementation fréquente.

Donc, le territoire des dolmens est entouré en forme d'un arc qui s'étend du Zuydersée jusqu'à l'Oder, d'une autre civilisation néolithique dont les pays de Saxe semblent avoir été le centre ; cette supposition est fondée sur le riche développement dont témoignent les mobiliers funéraires, et sur ce que la coupe à calice s'ajuste parfaitement à la série des formes de vases caractéristiques à ce pays. Quant au territoire des dolmens, c'est un fait que ni la technique de cordon, ni la forme de calice n'ont trouvé accès dans

les pays de dolmens allemands, et dans les Pays-Bas, où la dite technique a été fort en usage, elle ne paraît jamais dans les chambres de pierre. Cela est d'autant plus digne d'être remarqué que la dite technique et la dite forme sont propres aux *Enkeltmandsgrave* (tombeaux destinés à une seule personne) du Holstein et de la presqu'île jutlandaise, lesquels tombeaux nous montrent l'ancien usage des dolmens en train d'expirer, car les derniers restes de la ciste de pierre ont presque disparu, et appartiennent, il n'y en a pas de doute, à la fin de l'âge de pierre. Comme on trouve aussi dans les pays saxons des tombeaux tout pareils renfermant à peu près la même sorte d'objets, il faut penser qu'à cette époque il a existé une communication directe entre ces pays, bien qu'on ne soit pas en état d'indiquer de quel côté les mouvements sont partis, encore moins s'ils ont été accompagnés de déplacements de la population.

Dans les pays de Saxe-Thuringe, la technique de cordon paraît dans toutes sortes de tombeaux et sur toutes sortes de formes de vases. Néanmoins, en totalité, l'ornementation est faite d'après des motifs et selon des façons bien connues des grandes chambres sépulcrales trouvées plus au nord, de même que les méthodes employées par les constructeurs de dolmens ont été en usage à côté de la technique de cordon, quelquefois même appliquées aux mêmes vases. Donc, aussi bien que la céramique de ces contrées doit être regardée comme engendrée par la civilisation indigène, on ne saurait contester qu'elle n'ait emprunté la plupart de ces idées, quant à la décoration, des constructeurs de dolmens.

Ainsi, sur tous les points, les faits archéologiques présentés par les pays voisins prouvent que, là où l'on peut démontrer des rapports avec la culture du territoire des dolmens, c'est d'elle qu'est sortie l'initiative et la fécondation. Ce n'est que pour la presqu'île jutlandaise que l'on peut parler d'une influence venue du sud, d'une impulsion faite, le long de la vallée de l'Elbe, par les contrées situées entre le Hartz et la Thuringe; mais, en tout cas, cela s'est fait pendant les derniers jours de l'époque des dolmens.

VI.

Le résultat de ces recherches est tout à fait contraire à la supposition généralement admise, voulant que l'usage de construire des dolmens, parti du Midi, ait atteint par la France jusqu'à l'Europe du Nord et enfin jusqu'au Danemark. Il est permis de croire que cette opinion, dont M. Montelius s'est fait l'interprète, est tirée de fausses prémisses. L'hypothèse de cet auteur est déduite de la supposition que les chambres de pierre de l'Europe, trouvées seulement dans certaines contrées et appartenant à une période relativement courte, doivent leur existence à des influences étrangères, supposition que M. Montelius trouve confirmée par la présence en Orient de pareils sépulcres remontant, à ce qu'il croit, à une époque encore antérieure.

Le dolmen proprement dit, regardé par lui comme la forme primitive, est en même temps censé être celle dont l'immigration s'est faite la première; et comme le dolmen ne se trouve ni dans la péninsule gréco-turque, ni en Italie, tandis que la partie nord-ouest de l'Afrique en est riche, et qu'on l'a trouvé dans le Soudan près Lado (5^{0} l. n.) et qu'il a aussi probablement existé en Égypte, — l'immigration doit avoir été faite par l'Afrique du Nord en Espagne, et dès le quatrième millénaire avant J.-C. Le type du *Gangbygning,* importé plus tard par mer sur les côtes de la partie ouest de la Méditerranée, aura de là suivi la même direction que son prédécesseur. En tous les deux cas, l'hypothèse s'appuie sur la connexion historique supposée entre toutes les tombeaux de cette espèce, n'importe où elles se trouvent au monde. Or, comme on en rencontre dans les pays de l'Orient et qu'elles y datent „sans doute“ d'une époque tres ancienne, il faut donc chercher là leur origine.

Pourtant on éprouverait sans doute quelque difficulté à motiver ces hypothèses et suppositions. Les nombreuses rapports qu'on a de l'Inde démontrent que les dolmens de ce pays-là en aucun cas n'appartiennent à l'âge de pierre; des archéologues anglo-indiens, dont la compétence est hors de doute, croient que ces dolmens datent, au plus tôt, du commencement de notre ère. Les morts on été presque toujours brûlés. Sur les dolmens de la Syrie on

ne sait pas grand' chose: une exploration rapide y a donné pour résultat deux anneaux de fil de cuivre; l'exploration des dolmens de la Caucase a prouvé qu'ils renferment du cuivre et du fer et, dans les dolmens situés au sud de la mer Caspienne, M. de Morgan n'a trouvé que des ustensiles de cuivre, de bronze et de fer. Ainsi, les faits, en tant qu'ils sont connus, ne confirment pas pour ces dolmens la supposition d'une très haute antiquité.

Quant à l'Afrique du Nord, les relations varient. Tandis que M. Montelius maintient que beaucoup des dolmens de ces pays proviennent du l'âge de pierre, M. Cartailhac déclare que, malgré de nombreuses fouilles, on n'a trouvé aucun objet propre à cette période. Les trouvailles se composent surtout de vases de terre avec des anneaux de bronze et d'argent. Sur les dolmens du Fezzan et de Lado on ne sait rien.

Des chambres sépulcrales avec galerie, couvertes de tumuli, se trouvent en Phrygie, Lydie et Carie, construites en pierres de médiocre grandeur, quelquefois dégrossies et appliquées par assises; leur plafond est une fausse voûte. Au même type M. Montelius compte aussi les sépulcres phéniciens, chambres souterraines taillées dans une couche de chaux et dont l'un des bouts est pourvu d'un petit vestibule, où l'on descend par un escalier ou puits. Puis il réfère aux pyramides et aux tombeaux creusés en roche dans l'Égypte, et aux tombeaux grecs à coupoles.

L'époque à laquelle appartiennent tous ces tombeaux est donnée avec plus ou moins d'exactitude. A l'exception des vieilles pyramides, ils ont tous été construits à une époque où, d'après M. Montelius, l'âge de pierre était expiré dans tous les pays de dolmens de l'Europe. Or, il paraît peu vraisemblable que les *Gangbygnings* soient dérivés de la forme des pyramides, de même que les fouilles des dernières années répudient, d'une manière décisive, l'idée de faire sortir les pyramides de formes antérieures et plus simples — savoir de dolmens — qui auraient pu exister autrefois en Égypte. Donc, que l'Orient eût connu antérieurement à l'Europe des dolmens et des chambres sépulcrales, c'est un postulat.

L'hypothèse d'une prétendue connexion historique ou réelle entre cette espèce de tombeaux, trouvés n'importe

où, n'est pas plus solide. Une connexion historique présuppose, jusqu'à un certain degré, de la cohérence quant à l'espace et au temps. Or, tandis que les dolmens de l'Europe et de l'Afrique du Nord forment une chaîne assez serrée, ils sont séparés des autres groupes, comme ceux-ci entre eux, par de très grands intervalles: ceux de l'Afrique du Nord sont à 400—500 lieues de ceux de la Syrie, qui sont encore éloignés de 800 l. des dolmens de l'Inde, etc. Quant aux *Gangbygnings*, les distances sont encore plus grandes: les cryptes de la Phénicie sont à 1100—1300 l. des *Gangbygnings* du Japon, d'où il y a 2500 l. à ceux de l'île de Pâques. Quant au temps, les distances ne sont pas moindres: dans l'Inde et à Madagascar, de tels tombeaux sont encore en usage 3500—4000 ans après l'époque ou, selon M. Montelius, ils sont tombés en désuétude en Europe. Où la tradition a-t-elle été conservée pendant ce long espace de temps?

Ces objections ne se laissent point affaiblir, quelque poids qu'on mette à la ressemblance mutuelle que présentent les dolmens sans ou avec galerie, n'importe où on les rencontre. Mais est-ce qu'il faut attacher tant d'importance à cette conformité? Combien souvent ne trouve-t-on pas des conformités aussi étonnantes entre les idées, les coutumes et usages de peuples primitifs habitant les lieux les plus différents du monde, sans que personne ne s'avise de faire valoir entre eux aucune connexion historique! Qu'on se rappelle seulement la coutume dite „couvade“! De même, pour ce qui est des dolmens, la ressemblance vient de l'accord de la pensée qui en a créé la forme. Si ces chambres se rencontrent dans des lieux du monde aussi différents, cela trouve son explication en ce qu'il a été prouvé que les idées qui ont fait naître la pensée de bâtir une maison au mort, sont communes à presque tous les peuples du monde, à un certain échelon de leur développement intellectuel. La justesse de cette opinion est assez clairement prouvée par les usages funéraires de Madagascar.

Les Hovas, tribu dominante de l'île, avaient encore, il y a peu d'années, la coutume généralement suivie d'enterrer les morts dans des dolmens faits avec quatre grosses pierres et couverts par une cinquième. Aucun ne

reculait devant les sacrifices nécessaires pour se procurer un tel tombeau de famille. Cet usage n'était propre qu'aux Hovas; en dehors du territoire de leur tribu, l'Imérique, au milieu de l'île, il n'y avait pas un seul dolmen, pas même sur la côte orientale, où la tradition veut qu'ils aient habité autrefois. L'usage n'est pas plus connu par aucun autre peuple de sang malais, race à laquelle il faut rapporter les Malgaches. Or, le dolmen n'est qu'une seule parmi les formes de tombeau remarquables qu'on trouve dans l'île. La tribu des Batiseleos se servait de grandes chambres souterraines, creusées dans le sol, où l'on descendait par une longue allée en pente, comblée après chaque enterrement; la tribu des Baras taillait des grottes dans les rochers escarpés; les Vorimos couvraient les cadavres d'un tumulus rectangulaire entouré de pierres; les Vazimbas les dissimulaient sous un monceau de pierres; quelques tribus les déposaient dans un cercueil formé d'un tronc d'arbre fendu et creusé qu'on cachait dans la forêt; quelques autres les plaçaient sur un échafaud. Toutes ces coutumes sont connues dans d'autres parties du monde, bien éloignées l'une de l'autre et de Madagascar, où elles ont été en usage en même temps, chacune dans son propre territoire limité, quoique la proche parenté de ces tribus se manifeste dans leur langue, leurs mœurs, leurs propriétés physiques. En présence de tels faits, on éprouve quelque difficulté à maintenir l'idée d'une connexion historique entre les dolmens, n'importe où on les trouve au monde.

VII.

En même temps qu'on adopte l'opinion d'une filiation historique des dolmens de l'Orient avec ceux de l'Europe, l'antériorité des dolmens de la Péninsule et de la France à ceux de l'Europe du Nord sera donnée, mais est-elle confirmée par les faits?

On ne saurait décider s'il a existé un rapport direct entre le territoire des dolmens français et celui des dolmens de l'Europe du Nord, puisque, de nos jours, les chambres sépulcrales de pierre font presque tout à fait défaut en Belgique et dans la partie nord-est de la France. Le premier groupe considérable trouvé de ce côté en France

appartient au bassin de la Seine. Ce sont des souterrains de forme rectangulaire, „allées couvertes“, faites de gros blocs de pierre, ou bien de pierres plus petites en assises de mur sec. A l'un des bouts de la chambre se trouve ordinairement un vestibule étroit; de plus, elle est quelquefois divisée en deux ou trois cases par des murs bas ou des dalles dressées verticalement.

Le plus grand groupe de la France septentrionale se trouve en Bretagne, où sont représentées à peu près toutes les formes et constructions connues de tombeaux: chambres carrées, ovales, circulaires, piriformes et avec galerie longue; „allées couvertes“ avec ou sans vestibule, ou bien formées comme une longue galerie avec de petites chambres des deux côtés; enfin les dolmens simples, grands et petits. La plupart de ces tombeaux sont faits avec de gros blocs bruts, quelques-uns en sont construits en mur sec; de temps en temps, on trouve les deux constructions appliquées à la même chambre sépulcrale; quelquefois le plafond est formé d'une fausse voûte.

Par la chambre rectangulaire, le courant des dolmens continue son cours jusqu'en Auvergne; pourtant d'autres formes toutes locales apparaissent de temps en temps, ce qui est aussi le cas pour les départements faisant la partie ouest du Plateau Central. Mais lorsqu'on descend des montagnes aux plateaux qui en entourent, au sud, les pieds, le tableau change, en même temps que, tout à coup, le nombre des chambres de pierre grandit, de sorte que, dans une superficie de 35000 kilom. carrés à peu près, s'étendant jusqu'à la Méditerranée, le dolmen simple est maître presque absolu. Ce n'est que dans les penchants des Pyrénées situés le plus à l'ouest qu'on retrouve les grandes allées couvertes, en même temps que des formes inconnues ailleurs; près Montpellier, on a trouvé un petit groupe de chambres oblongues; près Arles, on a découvert quelque peu de souterrains taillés dans le terrain calcaire et dont la forme ressemble aux tombeaux des Baléaires; près Uzès, département de Gard, on a rencontré un tombeau de la forme d'une ruche, entièrement construit avec des dalles placées en assises horizontales. Voilà les exceptions qu'on cite.

Quant aux coutumes funéraires, il faut faire remarquer

que les chambres sépulcrales de la France renferment souvent des os calcinés; ainsi, dans le département de Finistère, on en a trouvé dans 61 de 92 tombeaux fouillés, de même que, pour les dolmens explorés près Martin la Rivière, la crémation est l'usage général. Quant aux trouvailles, il faut noter que, des chambres explorées, toutes les dix ont renfermé des effets de bronze d'importance, et en comprenant toutes les bagatelles trouvées, le nombre monte jusqu'au quart — 250 d'environ 1000 chambres fouillées. Décidément. tout cela ne donne pas aux dolmens de la France une physionomie qui s'accorde avec la supposition qu'ils soient antérieurs à ceux de l'Europe du Nord.

Dans la péninsule ibérique, les dolmens sont connus aux contrées longeant les Pyrénées et le golfe de Biscaye; nombreux en Portugal, ils se trouvent par groupes en Andalousie et en Grenade, tandis que, dans le reste de la Péninsule, on n'en connaît pas. Le dolmen sans tumulus, fait avec de gros blocs de pierre ou avec des dalles, est une forme générale et en Espagne et en Portugal. Quelquefois ces chambres ont été pourvues de galerie. D'autres tombeaux à galerie sont polygones ou ronds ou oblongs, avec une courte allée ou vestibule à l'un des bouts, comme les allées couvertes de la France. Des fois, les tombeaux sont enfouis dans la terre et, au lieu d'allée, fournis d'un escalier. Les uns sont construits en blocs de pierre, les autres faits avec des dalles dressées, d'autres encore sont construits en mur sec, entièrement ou en partie. Une fausse voûte en forme le plafond et, quelquefois, on trouve appliquées, et à la chambre principale et à la galerie, de petites chambres latérales ou niches. Outre dans des chambres de pierre, on enterrait aussi les morts dans des grottes, creusées dans la chaux molle, et dans des cavernes naturelles. Cela se faisait à l'époque où commençait l'usage du cuivre: dans la partie sud-est de l'Espagne, on employait encore les chambres de pierre après que ce métal avait, en grande partie, remplacé les ustensiles de pierre.

VIII.

Comment ces faits s'accommodent-ils à l'hypothèse de M. Montelius d'une double immigration, d'abord des

dolmens simples, plus tard des chambres à galerie, sortant de l'Orient? D'après cette interprétation, il faut s'attendre à voir démontré que le dolmen appartient à une époque antérieure, là où se présentent les deux types.

Quant à la péninsule ibérique, la question ne se laisse pas trancher puisqu'il manque des renseignements nécessaires. Quant à la France, les renseignements semblent contredire l'interprétation. Le grand groupe des dolmens du midi de ce pays date d'une époque où l'on connaissait le bronze. Mais M. Montelius ne se laisse pas arrêter par cette difficulté apparente, il raisonne ainsi: Puisque en France, quelques dolmens sont construits en gros blocs bruts, quelques autres faits avec des dalles plus petites, ceux-ci doivent dater d'une époque postérieure. Mais la difficulté existe toujours; car les dolmens du midi de la France ont ordinairement l'air d'être construits en blocs de pierre assez considérables. Pour les chambres à galerie, le raisonnement change; ce sont alors celles à fausse voûte et aux assises de dalles ou pierres de médiocre grandeur qui sont censées s'approcher le plus du type oriental, tandis que les chambres postérieures — comme celles du Nord — ont toujours été construites en grands blocs de pierre brute, non taillée. L'explication n'est pas concluante.

M. Montelius trouve son hypothèse fortement confirmée par les effets d'origine prétendue orientale trouvés quelquefois dans les tombeaux de l'Europe occidentale dont il dènote surtout le cuivre, les perles de callaïde et les vases de terre de forme de calice. Mais parmi les stations espagnoles les plus anciennes explorées par MM. Siret, il y en a qui prouvent que les habitants primitifs de ce pays, et extrairent le cuivre de l'airain, et façonnerent le métal conformément aux ustensiles ordinairement faites en os et en pierre. Nous ignorons comment ils ont appris à connaître le métal; mais qu'ils l'aient reçu de l'Orient, cela paraît peu vraisemblable. En faveur de l'origine orientale des perles de callaïde parle le fait que, jusqu'à présent, cette pierre n'a pas été trouvée en Europe; mais on a fait valoir le même argument pour les haches de jade, jusqu'à ce que la supposition se soit montrée fausse. Contre l'hypothèse de l'importation de ces perles comme marchandise parle ce fait que les formes et la fabrication

varient avec les lieux où elles ont été trouvées, et qu'elles ne sont pas trouvées sur les côtes qu'aurait dû suivre ce trafic. Enfin, la forme des „gobelets“ portugais et espagnols paraît d'être dérivée de la coupe à calice, telle que celle-ci se voit en France, Angleterre, Allemagne, Danemark, tandis qu'elle n'a pas été trouvée, jusqu'ici, aux pays de la Méditerranée situés à l'est de la Sicile.

Mais quand même ces trouvailles prouveraient avec évidence que les civilisations de la peninsule iberique et de la France eussent été à cette epoque sujettes à une forte influence orientale, cela ne prouverait rien du tout quant à l'origine prétendue orientale des chambres de pierre, puisque tous les témoignages àuxquels on se rapporte, datent de la dernière période des dolmens. Pour le vase à forme de calice il faut surtout se rappeler que, si ce type appartient, en France et dans la Péninsule, à une époque où l'usage des chambres de pierre florissait encore, il n'apparaît, dans le Nord, où les dolmens et les *Gangbygnings* seraient venus le plus tard, que lorsque les chambres de pierre se trouvaient dans la dernière phase de leur dissolution.

Ainsi, l'hypothèse de l'origine orientale des chambres de pierre n'est guère soutenable, et la possibilité d'une influence de l'Orient exercée, dès cette époque lointaine, sur la partie sud-ouest de l'Europe, diminue dans la même proportion que la connaissance de la civilisation ancienne des pays de la Méditerranée augmente, civilisation nommée d'après ses provenances différentes: égéenne, mycénaise, levantine. Dès à présent, il est évident qu'à l'époque dont nous parlons ici non seulement elle dominait la partie orientale de la Méditerranée, mais elle agissait, à l'ouest, sur l'Espagne même, ou du moins était en rapport avec la civilisation de ce pays. Mais elle n'a rien à faire avec les chambres sépulcrales; nulle part la civilisation dite égéenne n'a connu ni employé cette forme de tombeau.

Avec l'hypothèse de l'origine orientale tombe la raison unique de faire sortir des pays de la Méditerranée le mouvement de dolmen en Europe; les faits plaident en faveur de l'hypothèse contraire. C'est dans le Nord que la construction est le plus archaïque: là les mobiliers funéraires présentent les caractères les plus purs de l'âge de pierre,

là cet usage s'est développé avec la plus grande exubérance et s'est formé le plus clairement d'après les idées qui l'ont fait naître; c'est là qu'il s'est éteint le plus tôt, bien qu'on veuille qu'il y soit arrivé le plus tard.

Si le développement de la forme n'est pas partout le même, cela vient du caractère du mouvement; en construisant une maison pour le défunt, on la faisait, tant que cette idée était toute claire, à l'image de la maison où il avait vécu, soit en Bretagne, soit en Séeland. Cela est prouvé par les restes de maisons préhistoriques construites d'après le même plan que les chambres à allée, et dont on a pu montrer les traces en plusieurs endroits de l'Europe. On a trouvé, en Bretagne, les ruines d'un tel groupe de maisons datant de l'âge de pierre. Si, avec M. Montelius, on veut dériver de l'Orient le plan du *Gangbygning,* il en faudra aussi, par conséquent dériver le plan de la maison de cette forme.

IX.

Il nous reste à montrer combien les formes des tombeaux du Nord s'accommodent mal à l'hypothèse d'une double immigration des chambres de pierre. M. Montelius établit l'ordre chronologique suivant: 1⁰ Dolmens proprement dits, fermés ou ayant un côté ouvert, a) chambres quadrilatères ou pentagonales à un seul grand bloc de recouvrement et tout ou à peu près apparentes, b) chambres quadrilatères oblongues ayant seulement la pierre superposée non couverte par le tumulus; 2⁰ Formes intermédiaires entre le dolmen et le *Gangbygning* du même type que 1 a) et b) mais ayant devant la baie de porte deux pierres; 3⁰ *Gangbygnings* rangés en plusieurs classes. En apparence c'est le même ordre que l'auteur a établi, il y a trente ans, lorsqu'il a expliqué, au Congrès de Stockholm, comment le *Gangbygning* s'est développé du dolmen. Mais avec l'hypothèse de la double immigration, l'explication est devenue une autre. Ou il faut supposer, que les formes intermédiaires sont produites en ce que les dolmens reçurent, sous l'influence des *Gangbygnings*, un fragment de galerie, ou bien peut-être les deux pierres à la porte appartiennent-elles au plan originaire du dolmen et représen-

tent un petit vestibule avec toit; mais il faut donc s'étonner de ce que ce toit (la pierre superposée) fait toujours défaut. Si, comme cela arrive souvent, il y a plus de deux pierres a côté de la porte, la chambre est, au contraire, comptée parmi les *Gangbygnings.*

Avec cette explication, l'auteur a donc abandonné les raisons typologiques qui décidèrent son explication originelle et la fixation de la chronologie des chambres de pierre. Il ne s'agit plus d'une seule série d'évolution cohérente et à point de départ commun à toutes les formes; ce sont deux types indépendants l'un de l'autre qui, s'étant rencontrés, ont été accouplés. D'après la forme, l'ordre reste le même qu'auparavant: dolmen, forme intermédiaire, *Gangbygning,* tandis que, d'après le temps, l'ordre est: dolmen, *Gangbygning,* formes intermédiaires, et — les deux premiers types n'ont aucune affinité.

En établissant l'ordre par lequel les formes se succèdent, l'auteur attache beaucoup d'importance à ce point: si les chambres sont tout apparentes ou non, mais sans doute à tort, puisqu'il y a trop d'exemples de déblaiement des tumuli, fait de temps en temps. Puis l'auteur croit prouver l'exactitude de l'ordre qu'il a établie, en alléguant que les formes des ustensiles, des perles d'ambre, des vases de terre, trouvés dans les tombeaux, se succèdent typologiquement par le même ordre que les formes des tombeaux. Mais ceci n'est pas correct, les faits ne s'adaptent pas aux règles formées par la typologie, comme on peut le démontrer et pour les ustensiles de pierre et pour les perles d'ambre et pour les vases de terre.

Ainsi, il y a des dolmens où l'on n'a trouvé que des haches de la forme „la plus récente", de même qu'on a, vice versa, trouvé une fois, dans un *Gangbygning,* au nombre de trente-deux exemplaires, la forme „plus ancienne" de la hache à dos aminci et quelquefois presque tranchant, tandis que le type „le plus ancien", la hache à dos pointu, qu'on rapporte à une époque antérieure à l'usage des chambres de pierre, a été trouvé en forme de gouge dans les *Gangbygnings,* mais jamais parmi les objets découverts dans les dolmens. Pour les formes des perles d'ambre, on a voulu fixer cette règle que les pièces d'ambre brute ou peu travaillée, ainsi que certaines formes propres

aux grandes trouvailles faites dans les tourbières et supposées d'être plus anciennes que les chambres de pierre, ne se rencontreraient que dans les plus vieilles de celles-ci, les dolmens. Mais dans les petits tumuli du Jutland datant de la fin de l'âge de pierre, on a trouvé des perles et de forme „plus vieille“ et de forme „plus jeune“ et, cas bien rare sans doute, avec elles des morceaux d'ambre percée mais non façonnée, tandis que le type le plus propre aux *Gangbygnings*, la perle en forme de marteau, ne fut trouvé qu'en un seul exemplaire. A cela il faut encore ajouter que, en fouillant les tombeaux de l'île d'Amrom datant de la première période de l'âge de bronze, M. Olshausen y a trouvé assez souvent de l'ambre, toujours en perles de formes „plus vieilles“ ou en morceaux non travaillés. Quant aux vases de terre, il suffira de citer un seul exemple pour faire voir comment ils se moquent, eux aussi, de la théorie établie. A l'une des grandes trouvailles d'ambre, faite dans une tourbière, les perles étaient déposées dans un vase de terre, dont par conséquent le type a été rangé parmi les plus anciens. Néanmoins, le même type s'est laissé trouver dans une ciste de pierres fendues, c'est-à-dire „la plus jeune“ forme des chambres de pierre; bien plus, le type se rencontre même dans des trouvailles appartenant à l'âge de bronze.

Le résultat de ces recherches sera donc celui-ci: Partout les faits connus portent à croire que l'usage de construire des dolmens est sorti du Nord, qu'il s'est répandu sur le nord de l'Allemagne et ensuite jusqu'à la France et la Péninsule, — que l'hypothèse généralement admise, et selon laquelle la direction du mouvement fût la contraire, reste ou tombe avec l'idée d'une connexion réelle entre tous les dolmens, n'importe où ils se trouvent, et de leur importation de l'Orient en Europe, — qu'une telle connexion est inconcevable, à cause des grandes distances de temps et d'espace qui séparent les groupes différents, de même que rien ne parle en faveur de l'antériorité des dolmens orientaux, — que la présence de ces sépulcres remarquables en tant d'endroits et à des époques aussi différentes ne s'explique que par les idées, communes à toute l'humanité, qui en forment partout la base.

INDHOLD.

I. Det tydsk-hollandske Dysseomraade. — Forholdene i Landene Vest for Elben 1
II. Stengravene i Meklenborg og paa Rygen. — Om Tidsforholdet mellem de to tydske Dysseprovindsers Grave og mellem dem og de nordiske 35
III. Stengravene i Holsten og Sønderjylland. — Holsten som Mellemled mellem det nordiske og det nordtydske Dysseomraade 66
IV. Henry Petersens kronologiske Ordning af de danske Stenkammerformer paany prøvet. — Hypothesen om Gangbygningens Indvandring fra Tydskland sammenholdt med de arkæologiske Fakta.................... 87
V. Forholdene i de Lande, der omslutte det nordtydske Dysseomraade. — Snorforziring og „svajede Bægere“, deres Stilling til Stenkamrenes Keramik.......... .. 108
VI Prof. Montelius's Hypothese om Gravkamrenes orientalske Oprindelse og den dobbelte Indvandring til Evropa. — Theorien om et historisk Sammenhæng mellem alle Grave af paagjældende Slags sammenholdt med de faktiske Forhold. — Om den religiøse Tanke, hvoraf Skikken er fremgaaet. Dysserne paa Madagaskar..... 132
VII—VIII. Hypothesen at den evropæiske Dyssebevægelse er udgaaet fra de vestlige Middelhavslande, og Hypothesen om Dyssernes orientalske Oprindelse sammenholdte med Fundforholdene i Frankrig og paa den pyrenæiske Halvø 155
IX. Hypothesen om den dobbelte Indvandring af Dysser og Gangbygninger anvendt paa Forholdene i Danmark. — Er det utænkeligt, at Dyssebevægelsen kan være udgaaet fra Norden? 193

Résumé en Français.. 215

